

YIL: 2021 SAYI: 41

KOSBED

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Kocaeli University Journal of Social Sciences

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University Journal of Social Sciences
Sosyal Bilimler Dergisi

41

2021

HAKEMLİ DERGİ

SÖBIAD

asos
sosyal bilimler indexi

ti
Türk İktisat İndeksi

Akademik Dizin
Akademik Türk Dergileri İndeksi

arastirmax
Bilimsel Yayın İndeksi

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Kocaeli University Journal of Social Sciences

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
sahibi / owner Prof. Dr. Recep TARI
rtari@kocaeli.edu.tr

EDİTÖR
EDITOR

Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU
fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI
EDITOR

Arş. Gör. Ali Rıza SOLMAZ
aliriza.solmaz@kocaeli.edu.tr
Arş. Gör. Muhammet Rıdvan İNCE
muhammet.ince@kocaeli.edu.tr
Arş. Gör. Sedanur DEMİR
sedanur.demir@kocaeli.edu.tr

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. İhsan KARLI
ikarlı@kocaeli.edu.tr

YAYIN KURULU

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Recep TARI (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan Rüştü KARABEYOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Aziz KUTLAR (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Işık AKGÜL (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Kemal BEŞER (Eskişehir Osmangazi Üniv.)

Kapak / Sayfa
Tasarımı/Mizanpaj

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KÜÇÜKSARAÇ

YÖNETİM YERİ

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
41380 Umuttepe / Kocaeli
Telefon: 0 262 303 17 52 - Fax: 0 262 303 17 53

ISSN 1302 - 6658

KOÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Altı ayda bir yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. TUBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) kayıtlıdır. ASOSIndex, Türk Eğitim İndeksi, Akademik Dizin ve Arastirmax tarafından taranmaktadır. Dergide yayınlanan yazı ve makaleler, kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu, yazarına / yazarlarına aittir. Derginin elektronik versiyonu, tam metin olarak <http://kosbed.kocaeli.edu.tr> ve <https://dergipark.org.tr/kosbed> internet adresleri üzerinden erişime açıktır.

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University Journal of Social Sciences
Sosyal Bilimler Dergisi

41

2021

DANIŞMA/HAKEM KURULU
Advisory/Referees Board

Prof. Dr. Selçuk KOÇ	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan ORHAN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Meriç SUBAŞI ERTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. İdil SAYIMER	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Kıvanç Halil ARIÇ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Halit ÖZTEKİN	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. İhsan KARLI	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülten DURSUN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Harun YAKIŞIK	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Figen BÜYÜKAKIN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Cemil ERARSLAN	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Atilla ERKAL	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Afitap BULUT	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlknur UNCUOĞLU YOLCU	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya TEKİN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soydan SERTTAŞ	Dumlupınar Üniversitesi
Öğr. Gör. Yakup KARACA	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Editörden...

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED) 1997 yılından itibaren haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. KOSBED; iktisat, işletme, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, maliye, çalışma ekonomisi, ekonometri, tarih, felsefe, güzel sanatlar, Türk Dili, İngiliz Dili gibi sosyal bilim dallarında özgün akademik makaleleri yayımlamaktadır. Sosyal ve beşeri bilimlerde bilimsel bilgi paylaştıkça ve tartışıldıkça olgunlaşmaktadır. Bu kapsamda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gündün güne süreli bilimsel yayıncılık yapan kurum ve dergi sayısı artmaktadır. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED) 1997 yılından itibaren haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. KOSBED; teorik veya uygulamalı alanında özgün makaleleri yayınlayan hakemli bilimsel bir dergidir.

Dergimiz; üniversitelere, kütüphanelere, enstitülere ve tüm akademik çevrelere hem internet ortamında hem de basılı olmak üzere iki şekilde erişim sağlamaktadır. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılar yayınlanmaktadır. Açık erişim politikasını benimsemiş olan Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi bilginin küresel dağıtımına aracılık etmekte olup, ASOS, TİE, Akademik Dizin ve Arastirmax indekslerinde dizinlenmektedir. Ayrıca her geçen gün yayın standartlarını geliştiren dergimiz SCOPUS, SSCI gibi platformlar tarafından indekslenmeyi de hedeflemekte olup, alanında saygın birçok indeks ile gerekli yazışmaları yürütmektedir. Dergimize gönderilecek yazılar sosyal bilimler alanında makale, kişi ve kitap tanıtımı ya da eleştiri alanlarında olmalıdır. Dergimize gönderilen yazılar öncelikle dergi editörleri tarafından dergimiz yazım kuralları, dil ve bilimsel uygunluğu açısından değerlendirilmekte uygun görülen yazılar ilgili iki hakeme gönderilmektedir.

Dergimizde kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Hem yazarların hem de hakemlerin karşılıklı olarak isimleri gizli tutulmaktadır. Hakem raporlarından herhangi birinin sonucu red şeklinde geldiğinde ve diğer hakemden de önemli değişiklik isteği geldiğinde dergi editöryel kurulu makale için red hakkını kullanabilmektedir. Eşitlik halinde ise makale değerlendirilmesi için üçüncü bir hakem belirlenerek nihai karar verilmektedir. Hakem önermeleri ilgili yazar ya da yazarlara gönderilir, istenilen düzeltmeler 1 ay içinde yapılmadığı takdirde editöryel kurul uygun gördüğü takdirde makalenin yayın sürecinden düşürülmesi kararını verebilir. Hakem değerlendirme süreci 1 ay olup, makalenin nihai değerlendirme süreci 4 aydır. Hakem sürecinden olumlu şekilde geçmiş yazılar **editöryel kurulun uygun gördüğü herhangi bir sayıda** yayınlanabilir.

Ayrıca dergimize gönderilen çalışmalar yayınlanmadan önce iThenticate programı kullanılarak intihal raporu alınmaktadır. Makalelerin yayınlanması için intihal oranının kaynakça hariç en fazla % 10 olması gerekmektedir. Tarama sonucu % 10'un üzerinde olan makaleler **RED** edilmektedir. Dergimizde yayınlanmış / yayınlanacak **makalelerin her türlü sorumluluğu yazar veya yazarlara aittir. Makalelerin telif hakkı ise Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir.** Dergimizde makale yayınlayan yazarlar yukarıda bahsedilen ilkeleri kabul etmiş sayılır.

Dergimizin 41. Sayısında hakemlik sürecine dahil olarak katkı sağlayan kıymetli akademisyenlere, bilimsel yazılarını bizimle paylaşan bize destek veren değerli yazarlara ve makale değerlendirme sürecinde katkı sağlayan danışma kurulu üyelerine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak bundan sonraki sayılar içinde sosyal bilimler alanındaki yeni yazarların web sayfasındaki yazım kurallarına ve dergi formatına uygun çalışmalarını bekliyorum, 41. sayının tüm ilgili kişi ve kurumlara faydalı olmasını diliyorum.

Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU

Kocaeli Üniversitesi

Kocaeli University Journal of Social Sciences

Sosyal Bilimler Dergisi

41

2021

ISSN 1302 - 6658

Araştırma Makaleleri

Yüksel YURTAY Murat AYANOĞLU Tuba KARAGÜL YILDIZ	Gösterge Panelinin Üretim Bağlamındaki Karar Süreçlerine Etkisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma / <i>An Empirical Study of the Impact of the Instrument Panel on Decision Processes in the Context of Production</i>	1-15
Osman DEMİR Yavuz ÖZKAYA	Nüfusun Yaş Yapısı-Ekonomik Büyüme İlişkisi; En Büyük 20 Ekonomi Örneği / <i>Relationship Between Age Structure of Population and Economic Growth; The Biggest 20 Economy Examples</i>	17-32
Hüseyin DİKME İpek SUCU	Kullanımlar ve Doymalar Yaklaşımı Çerçevesinde Gözetim Toplumu ve Instagram'da Gözetim: Ingrid Batıya Gidiyor Film Örneği / <i>Surveillance Society and Use Of Satisfaction Approach and Surveillance in Instagram: Example of Ingrid Will Be Moving</i>	33-48
Pelin YANTUR Reyhan İŞERİ	Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi / <i>Economic Policy Strategy of the Rising Power of The People's Republic of China</i>	49-77
Süreyya KIRIKCI Halime GÖKTAŞ KULUALP	Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Akademisyenlerin Kongre Turizmine Katılma Niyetlerinin Belirlenmesi / <i>Determination of Academicians Intentions to Participate in Congress Tourism Within the Framework of Planned Behavior Theory</i>	79-95
Emel UTLU Abuzer ER	Yerel Katılım Bağlamında Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Belediyeler: Uygulamalar, İmkânlar ve Öneriler / <i>Municipalities From Digital Transformation to Digital Governance in the Context of Local Participation: Practices, Opportunities and Recommendations</i>	97-110
İlknur KARAASLAN	Avrupa Birliği Sosyal Politikası; Tarihsel Gelişim, Temel Dinamikler ve Geleceğe Dair Öngörüler / <i>European Union Social Policy; Historical Development, Basic Dynamics and Future Projections</i>	111-134
Tuğba KOYUNCU Mustafa Kemal BEŞER	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Sağlanan Elektrik Enerjisi Üretimi ve Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Yüksek Emisyon Etkili Mi? / <i>The Relationship Between Electric Energy Produced From Renewable Energy Sources and Economic Growth: Does Higher Emission Affect?</i>	135-148
Sevcan KAPKARA Nilgün ÇAĞLARIRMAK USLU	Borç Dolarizasyonunun Reel Sektör Kârlılığı Üzerine Etkisi / <i>The Effects of Debt Dollarization on Real Sector Profitability</i>	149-162

Yayın Geliş Tarihi: 01.08.2019

Yayın Onay Tarihi: 20.5.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.599787

Yüksel YURTAY *

Murat AYANOĞLU **

Tuba KARAGÜL YILDIZ ***

Gösterge Panelinin Üretim Bağlamındaki Karar Süreçlerine Etkisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma

*An Empirical Study of the Impact of the Instrument
Panel on Decision Processes in the Context of
Production*

Özet

Üretim sistemleri daha fazla ve daha hızlı üretmeyi hedeflerken yöneticileri de daha hızlı ve doğru karar almaya zorluyor. Bu zorunluluklar her seviyeden yöneticiyi karar almada destek olabilecek yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler tedarik zinciri sürecindeki yöneticilerin bilgiye duyulan ihtiyacını arttırmıştır. Aynı zamanda bilgiye hızlı ve doğru şekilde erişimini de gündeme getirmiştir. Bu noktada işletmelerde biriken veriye odaklanılarak doğru sistem alt yapısı ve veri analizi yaklaşımıyla bilgiye duyulan ihtiyaçlar çözümlenebilir. Sonuçlar, gösterge paneli disiplini ile görselleştirilerek karar vericilerin ihtiyaçları karşılanabilir. Bu makale veri madenciliği tekniği ve gösterge paneli aracı ile tedarikçi izleme sürecini kontrol ederek yöneticilere tedarikçi izleme karar destek sistemi sunar. Uygulamada k-means algoritması ve anahtar performans ölçütleri ile veriler analiz edilerek mevcut veriler yapılandırılır. İşletmenin her seviyesinden yöneticiye tedarikçi izleme aşamalarında gösterge paneli ile karar süreçlerinde destek verir.

Anahtar Kelimeler: Gösterge Paneli, Veri Madenciliği, Tedarik Zinciri Yönetimi

Jel Kodları: M10, C89

Abstract

Production systems managers aim to produce more and faster while executing to make faster and more accurate decisions. These requirements prompted managers of all levels to seek new solutions that could support decision-making. Rapid developments in science and technology have revealed the need for managers in the supply chain process. It also increased fast and accurate access to information. At this point, information needs can be solved with the correct system infrastructure and data analysis approach by focusing on the data accumulated in the enterprises. Results can be visualized with dashboard discipline to meet the needs of decision-makers. This article provides a decision tracking system to monitor suppliers by controlling the supplier monitoring process with data mining techniques and a dashboard tool. In practice, the existing data is structured by analyzing the data with the k-means algorithm and key performance criteria. It

* Öğr.Gör.Dr., Sakarya Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü., ORCID: 0000-0003-1814-3432, e-mail: yyurtay@sakarya.edu.tr,

** Dr.Öğr.Üye., Sakarya Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Böl., ORCID: 0000-0002-3796-2102, e-mail: ayan@sakarya.edu.tr,

***Arş.Gör.Dr., Düzce Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Böl., ORCID: 0000-0002-9382-2606, e-mail:tubakaragul@duzce.edu.tr,

provides support to managers from all levels of the business in the monitoring stages of the supplier with the dashboard in the decision processes.

Keywords: Dashboard, Data Mining, Supply Chain

Jel Codes: M10, C89

Giriş

Bugünün koşullarında imalat yapan işletmeler yönetim kararları verimlilik kültürel değerler ve iletişim yetenekleri gibi çok geniş bir rekabet ortamından etkilenmektedir. Özellikle dağıtılmış büyük imalat organizasyonları birçok tedarikçi ve depo etkileşim halindedir. Bu noktada yeni eğilim bilginin kendi ihtiyaçlarına hızlı ve esnek bir biçimde uyarlanmasını sağlayarak dinamik ve disiplinler arası yeni çalışma alanlarından yararlanmaktadır.

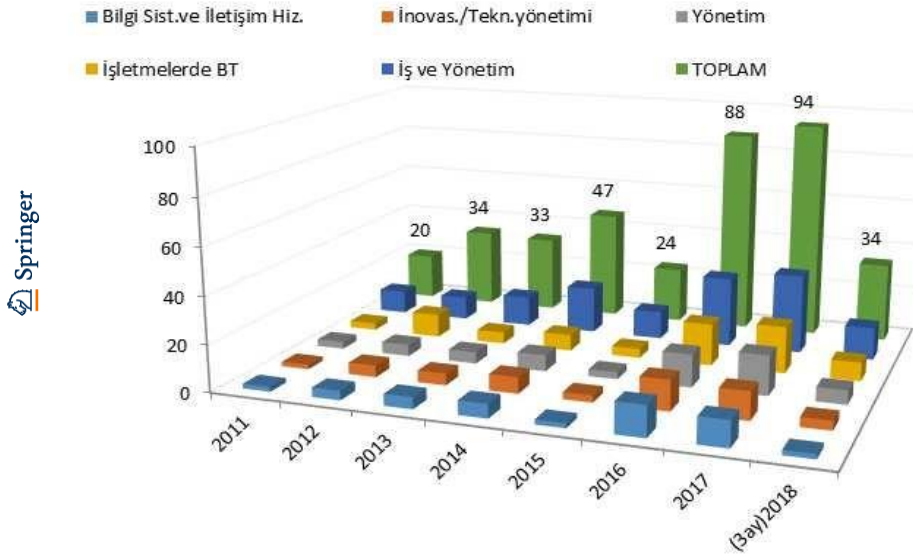
Şekil 1: Gösterge Paneli

Üretim yönetim sistemi hammadde tedarikçisinden müşteriye kadar uzanan bilgi ve malzemenin akışının sağlandığı süreçlerden oluşmaktadır. Teknolojideki baş döndürücü gelişmeler bilgi ve iletişim alanında bugünün üretim yapan işletmelerini değişime zorlamaktadır. Analiz edilen veriye duyulan ihtiyacın artması ve hızla elde edilen bilginin paylaşılması kullanılmakta olan bilgi sistemleri kurumsal kaynak planlama sürecini ve tedarik zinciri yönetim sistemlerini sorgulanır hale getirmiştir. Bugün üretim sistemlerinde gerçek verilerin analizi ve anlık olarak sunumu ilgi çekici bir niş alan olarak değerlendiriliyor. Üretim sistemleri dün sadece operasyonel süreçlerin devamlılığı üzerine veriye odaklanırken bugünün işletmeleri operasyonel, taktik veya stratejik seviyede anlık doğru ve analiz edilmiş verinin paylaşımına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak işletme verileri üzerinden bilgiye dayalı iş analitiği karar destek süreçleri gündemimizi meşgul etmektedir. Aynı zamanda firmanın performansını detaylı bir şekilde anlamasını ve geleceğe yönelik neler yapılabileceğini belirlemenizi sağlayarak

rekabet avantajı elde etmenize yardımcı olur. Özellikle işletme analitiğinde olduğu gibi işletmelerin bilgi teknolojileriyle ilgili her çalışmada üretim sistemlerine tam olarak bütünleşmesi önemli konulardan biri olarak kabul edilmektedir. Bir ayrıntı olarak stratejik bilgi sistemi planlaması klasik işletmelerin gereksiniminden farklıdır. Örnek olarak tedarik zinciri yönetimi bilgi sistemi çerçevesi stratejik amaçlarını da içermelidir. Bugün etkin iletişim sağlamak süreç dönüşümünü gerçekleştiren ve bilgi sistemlerini kullanan işletmeler arasında çok önemlidir. Özellikle işbirliği içindeki işletmelerin yeteneklerindeki farklılık bilgi teknolojisi olanaklı tedarik zinciri yönetimine geçişteki direnç ve düşük düzey tedarik zinciri bütünleşmesi bilgi teknolojileri kullanımında engel olarak gözükmektedir (Chopra and Meindl, 2007). Kullanılan tedarik zinciri yönetim sistemlerinin değişen müşteri gereksinimlerine göre geliştirilmesi ve etkin bilgi sisteminin oluşturulmasında üst yönetimin desteği çok önemlidir. İşletme içi iletişimde bölümlerin karşılıklı bilgi paylaşımı ve tedarikçilerin katılımı etkin bir tedarik zincirinin belirleyici noktalarıdır (Chopra and Meindl, 2007).

Şekil 2: “Gösterge paneli” Yayın Sayıları (Springer)

Her geçen gün artan tedarikçi, üretici ve müşteri bütünleşmesi işletmelerin bilgi sistemlerini ve biriken verilerini efektif kullanabilmesi rekabet gücünün artmasında önemli faktörlerden birisidir. İyi geliştirilmiş tedarik zinciri bütünleşmesi verimliliği ürün kalitesini önemli ölçüde artırabilir ve sonunda müşteri memnuniyetini karlılığını artırabilir (Pattnaik et.al., 2009). Üretici, tedarikçi ve müşteri bütünleşmesinin önemli araçlarından birisi de şekil 1’de örneği verilen gösterge panelidir. Kullanılmaya başlanması ile gösterge paneli terimi otomotiv sektörü başta olmak üzere ulaşım araçlarından ve esinlenilmiş ve dashboard ismiyle bilinir hale gelmiştir (Yigitbasioglu, Velcu, 2011). Çoğunlukla dijital olarak tasarlanmakta ve hemen her alanda kullanımı artmaktadır. Bugün dijital olarak gösterge panelleri veri madenciliği ve yeni bilimsel yaklaşımları ve çözümleri içinde barındırmaya başlamıştır(BI) (Lempinen, 2012).

Çoğunlukla veri madenciliği teknikleri trendleri tahmin ederken ve veri korelasyonlarını görselleştirirken kullanılır (Peral et.al., 2017). Bilinen anlamıyla dijital gösterge panelleri kullanıcıların kararlarını iyileştirmek için tüm hiyerarşi düzeylerinde kullanıcılara kolaylık sağlayarak kritik işletme faaliyetlerini izlemek analiz etmek optimize etmek için karar desteği sağlarlar (James, 2012).

Yöneticiler iyileştirme alanlarını anlık süreç bilgilerini riskleri ve eğilimleri gerçek zamanlı olarak kolaylıkla görebilmek isterler. Artan ilgisiyle gösterge paneli bu noktada önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Gösterge panelleri yöneticilerin doğru karar alma sürecini desteklerken karmaşık verilerin basit ön yüzlerini oluştururlar. Biriken operasyonel verilerinin yeni bilimsel ve teknolojik yaklaşımlarla yorumlanarak basit ve hızlı bir şekilde sunan gelişmiş yazılımlardır.

Artan rekabetin gösterge paneli kullanımını gösteren en etkili çıktılardan biride günlük yaşam içerisinde gösterge paneli çözüm sağlayıcılarının artmasından anlaşılıyor. Şekil 2'de, "dashboard" anahtar başlığıyla uluslararası bir dergide yayınlanan makaleler üzerinden yaptığımız araştırmada ortaya çıkarılan çalışmaların son 2 yılda yaklaşık 3 katını geçtiği görülmektedir. Detayda bilgi alanlarına göre dağılımı verilmiştir. Araştırma yayın hazırlığı vb. nedenlerden dolayı kesin olan 2018 yılı ilk 3 ay dikkate alınarak paylaşılmıştır.

İşletme ihtiyaçlarına göre gösterge panelleri genellikle stratejik, taktiksel ve operasyonel olmak üzere üç seviyede tasarlanmaktadır (Gröger et.al., 2016). Stratejik gösterge panelleri temel kurumsal sağlık göstergelerini toplar. Stratejik seviyede yöneticilerin genel görünümde tehditlere tedbir almasına ve fırsatları yakalamasına destek olan bir seviyedir. Taktiksel göstergeler veri trendlerine (ne, neden, nasıl) ilişkin ayrıntılı veri analizleri sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Analitik göstergeler verileri zaman zemininde ölçmeye özel önem veren araçlardır. Operasyonel göstergeler temel performans göstergelerine (KPI= key performance indicators) odaklanır. Atölye zemininde öncesi ve sonrası ile üretim işlem seviyeleri hakkında bilgiler içerir. KPI'lar işletmenin her seviyesinde karar vericilerin ihtiyaç duyduğu performans metriklerine (satış, satınalma, finans vb.) bağlı olarak değişir. Operasyonel seviye işletmenin gerçek zamanlı işlemlerinin izlendiği seviyedir. Belirlenen ihtiyaçların KPI olarak tanımlanmasıyla birlikte gösterge paneli amaca dönük olarak dikkatli bir şekilde tasarlanmalıdır. Çünkü hem veri hem de ara yüz olarak iyi tasarlanmış bir gösterge paneli problemlerin çözümünü oluşturan verilerin en efektif görsel ifadesidir. Dolayısıyla gösterge panelinin veri işleme aşamasında kullanılan yeni yöntemler ve gerçek zamanlı bilgiyi sağlama tedarik zinciri yönetimi için önemini arttırmıştır. Ayrıca beklenen amaca dönük ve doğru şekilde yapılandırılırsa kullanılan üretim sistemi raporlarını gereksiz kılabilir. Ek olarak gösterge paneli üzerinde veri madenciliği için hazırlanan veri dosyaları raporlanarak üretim süreçlerinin iyileştirilmesinde destek sağlanabilir. Veri madenciliği için hazırlanan veri dosyaları tavsiye temelli optimizasyon eylem önerilerini dinamik bir şekilde oluşturarak proaktif optimizasyonu mümkün kılar (Gröger et.al., 2016). Hazırlanan veri dosyaları işletmenin belirli bir amaca yönelik en kıymetli verilerinin düzenli bir şekilde bir arada tutulmasına ve görselleştirilmesine olanak tanır.

Karar vericilerin hızlı ve doğru karar alma ihtiyacı veri madenciliği ve istatistiksel yöntemlerini yoğun bir şekilde kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bir başka noktada işletmelere göre ihtiyaçların farklılaşması verinin güvenliği ve paylaşımı mevcut üretim sistem mimarisi üzerinde çözümü zorlaştırmaktadır. Bu durum operasyonel seviyede üretim sistemleri üzerinde çalışanlara biriken verinin analizinde kolaylıkla sonuca gidecek çözümler bulmaktır. Genel hedef mevcut sistem üzerinde üretim operasyonlarının performansını ve çevikliğini önemli ölçüde artırmak için çok büyük miktarda veriden faydalanmaktır (Gröger et.al., 2016).

İşletmeler açısından veri madenciliği teknikleri kullanılarak rekabet unsurlarını daha iyi tanımlayabilecekleri ve başarılı bir başa çıkma stratejileri geliştirebilecekleri ortaya çıkarılmıştır (Collins et.al., 2010). Genellikle veri madenciliği teknikleri trendleri tahmin ederken ve veri korelasyonlarını görselleştirirken kullanıldığı bilinmektedir (Peral et.al., 2017). Özellikle, mevcut üretim verileri üzerinde bilgi edinme, öğrenme ve güncellemeyi desteklemek için özel bir sisteme ihtiyaç duymuşlardır (Choudhary et.al., 2011). Verinin yoğun olarak işlendiği üretim sistemlerindeki bilgiye duyulan ihtiyaçlar ancak biriken verilerin analizi ile karşılanabileceği ifade edilmektedir (Banerjee et.al., 2013). Özellikle tedarik zinciri süreçlerinde veri madenciliği teknikleri ile analiz edilmesine olan ilgi her geçen gün artmakta ve desteklenmektedir (Lau et.al., 2009). Uygulama alanlarında çoğunlukla başvuru lojistik regresyon, sinir ağları, karar ağaçları, kümeleme ve sınıflandırmaya dayanan tahmin yöntemleridir. Üretim sistemleri özelinde ürün, malzeme, tedarikçi vb. verilerin kümelenmesi süreçlerinde ortaya çıkan problemleri çözmeyi kolaylaştıracağı gibi verimliliği de arttıracaktır. Yöneticilerin veri analizi tekniklerini kullanma istek ve girişimleri, üretimde verimliliği artırma bağlamında kilit bir yapı taşı olarak görülmektedir (Olson and Shi, 2006). Veri madenciliği tekniklerinden k-means, lojistik yönetim süreçlerinde kullanılarak çalışanların daha uygun görev dağılımlarını gerçekleştirebilmektedir (Faliu et.al., 2013). Farklı sektörlerdeki üretim alanlarında gerçek veriler kullanarak kümeleme algoritmaları ile bir çok çözüm gerçekleştirilmiştir (Fahad et.al., 2014). Operasyonel verilerin analizini kullanarak tedarik zinciri planlaması ve performans kabiliyetlerinin artırılması rekabet edebilme gücünü de arttıracaktır (Chae et.al., 2014). Yakın bir gelecekte veri madenciliğinin ve ilgili teknolojilerin her alanda yararlarının anlaşılmasından sonra herhangi bir sınıflandırma görüşüne yönelik kısıtlama olmaksızın çözümlerin birbirini desteklemesinden faydalanılacaktır (Olson, 2015).

Yeni teknolojilerin ve bilimsel yaklaşımların mevcut sistemlerle birlikte kullanılması veriye hızlı erişim ve sistemde yaşanan performans düşüklüğü gibi zorluklar farklı fiziksel ortamlarda çalışmayı gündeme getirmiştir (Chaudhuri et.al., 2001). Aynı zamanda biriken verilerin yapılandırılması bütünleştirilmesi ve analiz edilmesi önemli teknik zorlukları beraberinde getirmektedir (Ren et.al., 2014). Bugün finans sektöründe teknolojik yaklaşımların uygulanması ve ihtiyaçların karşılanmasında ETL(Extract, Transform, Load) kullanıldığı bilinmektedir. Bu teknolojik yaklaşım teknik hizmet ve karar verme desteğini gerçekleştiren iş analitiği projelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Jun et.al., 2009). Bugün farklı kaynaklardan elde edilen verinin analizi için ETL nitelikli bir çözüm olarak görülmektedir. (Liu, 2010). Çalışmamızda Üretim sistemleri için gösterge paneline ETL ile birlikte analitik bir veri tabanı tasarlamak ihtiyaçların

karşılanması noktasında iyi bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak mevcut üretim sistemleri üzerindeki veri ve iş yükü trafiği arttırılmadan, analitik veri tabanı yardımıyla bilgiye dönüşen veriler paylaşılabilir. Dolayısıyla üretim sistemlerinde her seviyeden çalışan problemlere hızlı tepki vermek süreç durumunu ve performansı gerçek zamanlı olarak izleyebilmelidir (Tokolaa et.al., 2011).

Tedarikçi seçimi ve değerlendirme aşaması satın alma süreçlerinin kritik bir adımıdır. Amaç potansiyeli yüksek kaliteli tedarikçileri belirlemek ve işletme için en değerli olanı bulabilmektir. Değerli ve doğru tedarikçiler satın alma maliyetlerini düşürür rekabet gücünü ve müşteri memnuniyetini artırır. Bu noktada karar vericiler, tedarikçi seçimin zor ve uzun bir süreç olmasından dolayı ellerindeki pek çok tedarikçiyi ya azaltmaya ya da sınıflamaya çalışmaktadırlar. Çalışmamız tedarikçi seçiminde karar vericilere veri analizi ve gösterge paneli yaklaşımı ile hızlı ve doğru karar alabilmelerini sağlamaktır. Bu çalışmada mevcut sistem üzerindeki tedarikçi verileri karar vericilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler karar vericinin isteklerine göre tedarikçi hayat eğrisi gösterge paneli olarak düzenlenmiş ve paylaşılmıştır. Makalenin ilk bölümde bir işletmenin üretim sistemine ait biriken verileri düzenlenerek veri madenciliği algoritması k-means ile tedarikçi verileri sınıflandırılmıştır. İkinci bölümde işlenen veriler tedarikçilerin hayat eğrisi olarak görselleştirilmiş ve gösterge paneli uygulaması paylaşılmıştır. Son bölümde sonuç değerlendirme ve gelecekteki çalışmalara vurgu yapılmıştır.

1. Yöntem

Hızlı karar alınması gereken üretim süreçlerinde farklı fiziki ortamlarda analitik verinin üretilmesi ve raporlanması bilgiye duyulan ihtiyacın önündeki engelleri kaldıracaktır. Çalışmamız bu engellere çözüm olabilecek bir uygulamayı paylaşmaktadır. Uygulama ile tedarikçilerin izlemesi ve değerlendirilmesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere satın alma bölümü için geliştirilmiştir. Öncelikle mevcut tedarikçi verileri veri madenciliği kümeleme algoritmalarından k-means yardımıyla iyi(A), orta(B), zayıf(C) olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada anahtar performans göstergeleri kalite, fiyat, teslimat ve memnuniyet olarak, karar vericiler ile birlikte belirlenmiştir. İş hedeflerini birleştirmede kullanılan anahtar performans göstergeleri aynı zamanda veri madenciliği süreçlerine de anahtar veri alanları olarak kullanılmıştır. Bu ölçütlere kaynak oluşturan veri dosyaları mevcut sistem üzerinden okunarak ve düzenlenerek analitik veri dosyaları oluşturulmuştur şekil 3.

Şekil 3: Tedarikçi Değerlendirme Tablosu

Tedarikçi performans değerlendirme raporu 6 aylık [tzyZIVELLA]						
Şirket Kod	A/S	Malz.Tipi/Kodu	Kalite	Fiyat	Teslim	Memnuniyet
ZIVELLA	Alış	ÇE.4510	75	45	95	90
ZIVELLA	Alış	OF.1000	65	75	45	65
ZIVELLA	Alış	AE.4500	55	65	90	55
ZIVELLA	Alış	BE.0000	95	55	75	95
ZIVELLA	Alış	CİL0000	45	65	65	45
ZIVELLA	Alış	KE.1414	75	55	55	75
ZIVELLA	Alış	KE.6000	65	95	95	65
ZIVELLA	Alış	KU.3366	55	45	65	55
ZIVELLA	Alış	KU.4180	95	65	55	95
ZIVELLA	Alış	PA.5459	45	55	65	45
ZIVELLA	Alış	RA.1391	90	95	45	75

Karar vericiler anahtar performans göstergelerinin seçiminde kalite başlığı altında tedarik edilen ürünlerin kalite standartlarının kontrolü önemli görülürken fiyat başlığı en avantajlı fiyat teklif veren tedarikçi teslimat başlığı altında teslim zamanına ve standartlara uyum memnuniyet başlığı altında uzun dönemli stratejik ilişkiler kurma ihtiyacı dikkat çekici bir şekilde öne çıkmıştır.

Mevcut ERP sistemi üzerindeki tedarikçi dosyaları performans göstergelerini destekleyen veri dosyaları olarak ayrılmış ve gözden geçirilmiştir. Ardından veri madenciliği sürecinin veri ön işleme süreci gerçekleştirilerek gereksiz gürültülü ve eksik veriler giderilmiştir. Bu çalışmada anahtar performans göstergelerine temel oluşturan veriler mevcut ERP sistemi veri tabanından analitik veri tabanına(ETL) tanımlanmış bir dosya formatı ve ilişkisi ile aktarılır. İstenilen sıklıkta güncellenebilen analitik veri tabanı karar vericiler için çok boyutlu sorgulama karmaşık analizler ve bilgi çıkarımları için uygun bir zemin oluşturur. Bugün, istatistikte kullanılan frekans, varyans gibi yöntemlerin aksine veri madenciliğinde seçilen veriler belirli bir amaç doğrultusunda kümeleme, sınıflama, birliktelik vb. yöntemler kullanılarak tanımlama, tahmin ve açıklama için daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Bu tercihler aynı zamanda, biriken verilerin analizi ve veri tabanı sistemlerinin gelişmesi noktasında, uzmanları yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu aşamada karar vericilerin amacı her zaman gerçek veriye dayanan yüksek doğruluk oranına sahip bilgiye sahip olmaktır. Çalışmamızda, uygun tedarikçi kümelerini bulmak için veri madenciliği tekniklerinden k-means algoritması tercih edilmiştir. Performans göstergelerinin kümeleneğinde matematiksel modelin amaca uygun olarak k-means algoritması tarafından karşılanıyor olması ve uygulamadaki kolaylığı algoritma seçiminde belirleyici ölçütler olmuştur. Algoritmanın bir diğer avantajı da anahtar performans göstergelerine ait veriler üzerinden en değerli tedarikçilerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu çıkarımın nihai ürün üzerindeki etkileri ayrıca çalışılması gereken bir nokta olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme ölçülebilir anlamda kalitede belirleyici olursa nihai ürün kalitesi üzerinde önemli araç olarak kullanılabilir.

Kümeleme probleminin çözümünde kullanılan ve temel mantık n adet veri nesnesinden oluşan bir veri kümesini (X) giriş parametresi olarak verilen k ($k \leq n$) adet kümeye bölmek olan bir sınıflandırma yöntemidir (Vincent et.al., 2018).

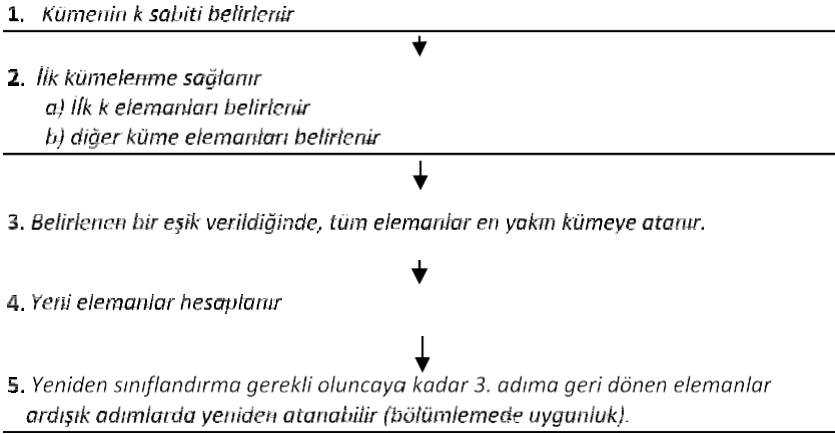
Yöntem, verilerin benzerliklerine göre sınıflandırılması ve homojen alt gruplara ayrılmasında hiyerarşik olmayan bir yapıya sahiptir. K-means ile veriler üzerinde belirlenmiş ölçütlere göre birbirleriyle ilişkili olan göreceli homojen gruplar oluşturulur. Herhangi bir sınıf bilgisi olmadan veriler belirlenmiş k adet kümeye dönüştürülür. Bu yinelemeli işlemde kümelere atanan noktaların küme merkezine olan uzaklığının kareleri toplamının minimize edilmesidir.

$$\text{Öklid uzaklığı} , D_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ki} - y_{ki})^2} \quad (1)$$

D_{ij} = i ve j noktaları arasındaki uzaklık
 x_{ki} = j değişkeni için x_k noktası

Her küme kendi merkezi ile temsil edilir. Dolayısıyla benzer özellikler taşıyan veriler aynı küme ile tanımlanırken benzerliği en az özelliklere sahip veriler ayrı kümeler de tanımlanmaktadır. K küme sayısı veriyi tanıyan ve bu noktada çalışan karar vericilerin belirlemede en uygun yaklaşım olacaktır. Aksi durumda deneme ile bulunması yöntemin zayıf noktasını oluşturur. Algoritmanın işlem adımları Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4: K-means Algoritması İşlem Adımları

Çalışmamızda karar vericilerin ihtiyaçlarına ve performans göstergelerinin aldığı değerlere göre tedarikçilerin kümelendirme sayısı $k=3$ olarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen uygulama, sınırlı sayıdaki veriler ve ahp, fuzzy gibi yöntemler yerine mevcut üretim sistemi üzerindeki işlem gören tüm veriler ile modellenmiştir. Çalışmamız özellikle mevcut veriler ve yöneticilerin ihtiyaçları ön planda tutularak gerçek zamanlı tedarikçi izleme için bir gösterge paneli modeli tasarlanmıştır. Anahtar performans ölçütleri başlığında tedarikçiler kümeleme algoritmaları ile sınıflanarak ve analiz edilerek tedarikçi hayat eğrisi gösterge paneli başlığı altında paylaşılacaktır. Her işletmenin performans göstergelerini farklı belirleyebileceği göz önüne alındığında ağırlıklı ortalama formülü uygulanabilir ve değiştirilebilir bir çözüm olarak kararlaştırılmıştır. Formülde tedarikçi hayat eğrisi için, her performans gösterge ağırlığı esnek biçimde belirlenebilecektir. Ek olarak her bir tedarikçi için anahtar performans ölçütleri ağırlıklı ortalama değerleri seçilen tedarikçinin işletme için önemini vurgular.

Tablo 1: Ağırlıklı Ortalama

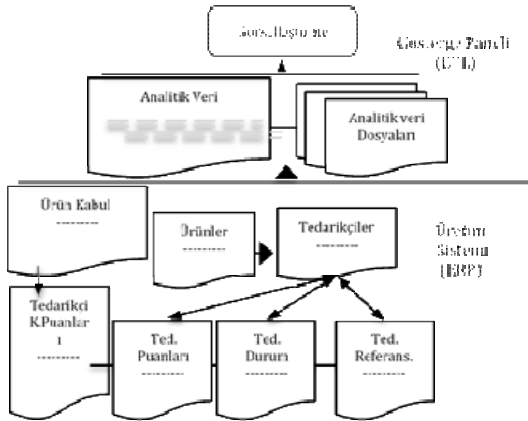
$$\text{Ağırlıklı Ort.} = (A_1P_1 + A_2P_2 + A_3P_3 + A_4P_4) / (A_1 + A_2 + A_3 + A_4)$$

KPI	Kalite	Fiyat	Teslim	Memnuriyet
Ağırlık %	28	34	22	16
Puan (1-10)	8	7	9	6
Ağırlıklı Ortalama Puanı				7,56

Tedarikçi puanlama ve örnek ağırlıklı hesaplama puanları tablo 1 verilmiştir. Elde edilen her bir ağırlıklı ortalama değer tabloda saklanır.

Formülde A_1 nihai ürün içerisindeki kalite ağırlıklı performans göstergesinin sayısal değeridir. A_2 fiyat KPI göstergesinin sayısal değerini gösterir. Malzemenin aldığı puanlar 1 ve 10 üzerinden P_1, P_2, P_3, P_4 şeklinde değerlendirilerek gösterilmiştir. Her bir ağırlık değerinin aldığı puan çarpımlarının toplamı tüm ağırlık değerleri toplamına oranıdır.

Şekil 5: Tedarikçi Varlık İlişki Diyagramı

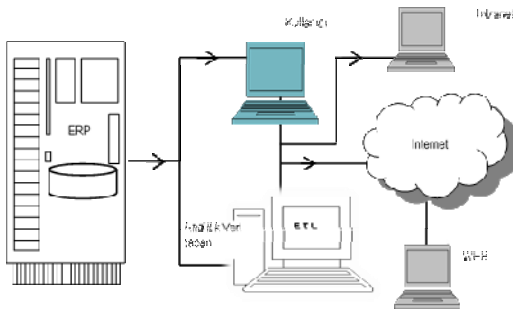

Uygulamada tedarikçi toplam ağırlıklı ortalama puanı performans göstergeleri üzerinden hesaplanarak bulunur. Elde edilen tedarikçi ve malzeme puanları gerçek zamanlı olarak her seviyeden karar vericilere yetki seviyesinde paylaşılabilir.

Tedarikçilerin değerlendirileceği döneme ait kayıtların düzenlenmiş son hali ve ETL ilişkisel veri tabanı Şekil 5 verilmiştir.

Kümeleme algoritmasının uygulanması için analitik veri tabanı üzerindeki veriler göstergeler için bir dosya üzerinde bir araya getirilmiştir. Tedarikçi sayısının 184 olduğu dosya üzerinde algoritma uygulanmış ve tedarikçi sayıları 74, 63 ve 47 olarak A,B ve C sınıflarına ayrılmıştır. Tedarikçi hayat eğrisi teslimatı yapılan tüm malzemelerde alınan anahtar performans gösterge puanları üzerinden değerlendirilerek görselleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, tedarikçinin gerçek zamanlı olarak son durumunun bir göstergesidir.

Şekil 6: Sistem Mimarisi

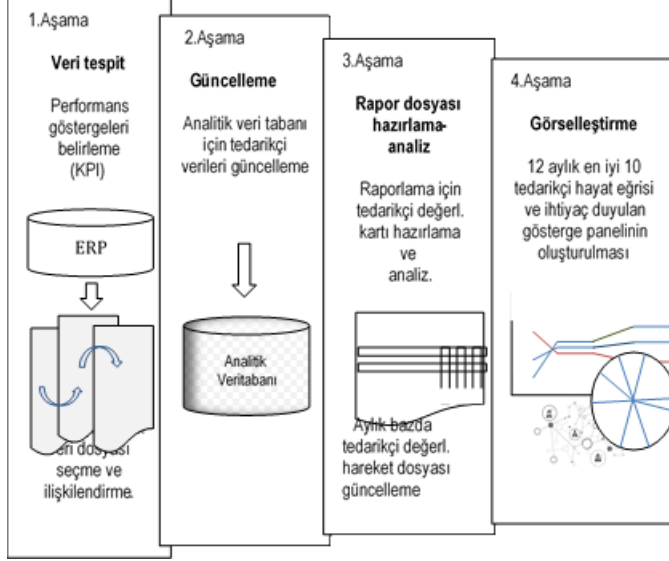

2. Uygulama

Uygulama alanı ERP sistemi kullanan bir mobilya üreticisidir. Çalışma şekil 6'da verildiği şekliyle dört aşamada planlanarak gerçekleştirilmiştir.

Ortaya çıkarılan gösterge paneli modeli uygulaması mevcut sistem ile bütünleştirilmesi şekil 7'de verilen sistem mimarisi ile sağlanmıştır. Uygulamada, mevcut ERP sistemi korunarak ara kodlamalar ile gösterge paneli bütünleştirilmesi tamamlanmıştır. Böylece işlem gören veriler anahtar performans göstergelerine ait tanımlamalar değişmediği sürece otomatik olarak güncellenir.

Şekil 7: Uygulama Geliştirme Süreci

Analitik veri tabanı, bir servis bilgisayarını olarak kullanıcılara hizmet ve veri analizi çözümleri amacıyla tasarlanmıştır. Uygulamanın tüm gösterge panelleri işletme içi bilgi sistemi(intranet) üzerinden paylaşılmaktadır.

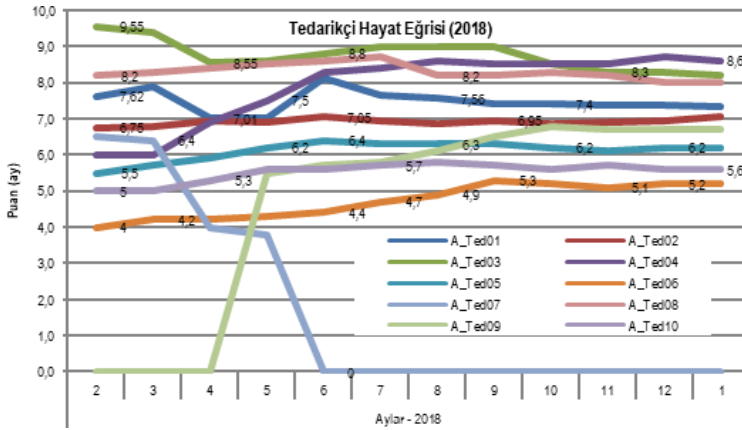
Analitik veri tabanı üretilen verinin yönetimini ve analizini mevcut sistemden bağımsızlığı nedeniyle kolaylaştırmıştır. Şekil 5'de analitik veri tabanının mevcut sistemdeki tedarikçi verileri üzerindeki ilişkisini gösteren yeni bir tablo olarak tanımlanmıştır. Böylece her seviyeden yönetici bilgiye ulaşabilir ve sorgulayabilir durumdadır. Mevcut işletme verileri dağıtık büyük hacimli ve gürültülü veriler ise gösterge paneli karar destek uygulaması için verilerin ön işlemden geçirilmesi gerekir. Ön işlemden eksik verilerin tamamlanması düzenlenmesi ve düzeltilmesi sürecidir. Çalışma ek bir yöntem veya algoritmaya ihtiyaç duyabilir. Ek olarak ETL sisteminde ortaya çıkarılan veriler değerlendirme için anahtar performans verilerine dönüştürülmüştür.

Bölüm yöneticisi özelinde karar vericinin aradığı malzemeyi hangi tedarikçiden temin edebileceği problemi üzerinden çözüme gidilmiştir. Bu çözümde K-means algoritması malzeme bazında tedarikçi kalite performans değerlendirmesi üzerinden çalıştırılmıştır.

Elde edilen tedarikçi sınıfları temini istenen malzeme için söz konusu tedarikçileri elde etme de büyük kolaylık sağlamıştır. Karar vericinin belirlediği anahtar performans ölçütleri tedarikçilerin sınıflanmasıyla birlikte gösterge panelleri için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu sınıflandırılmış ve düzenlenmiş veriler karar vericilerin istediği formatta işletme içi bilgi ağı üzerinden paylaşılabilir. Bu noktada özel olarak verilerin istenen görselleştirme formları ile gerçek zamanlı olarak gösterge paneline dönüştürülmüştür.

Sınıflandırılmış tedarikçilerin ağırlıklı ortalama puanları zaman zemininde, tedarikçi hayat eğrisi ismiyle görselleştirilir. Tedarikçi hayat eğrisi için ERP sistemi verileri kullanılarak bir yol haritasıyla birlikte verilerin analiz süreci sistematik hale getirilmiştir. Anahtar performans göstergeleri üzerindeki tüm istatistikler işletmenin tedarikçilerine özel değerlendirmeleridir. Gösterge çalışanların eğitimine bilişsel uyumuna ve yönetici beklentilerine göre belirlenmeye çalışılmıştır. “Tedarikçi hayat eğrisi” tedarikçiyi karar vericilere gerçek zamanlı olarak her noktadan izleme ve kontrol kabiliyeti kazandırmıştır.

Şekil 8: A Sınıfı, Tedarikçi Hayat Eğrisi

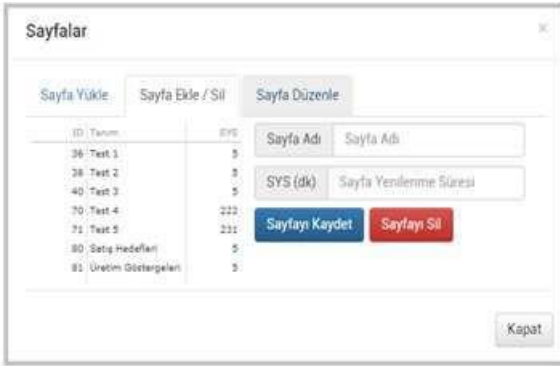
Şekil 8’de A grubunda yer alan ilk 10 tedarikçinin hayat eğrisi paylaşılmıştır.

Gösterge aynı zamanda stratejik olarak belirlenen tedarikçilerin performans temelli ölçütlere dayalı göstergesidir. Gösterge 12 aylık bir dönem üzerinde 4 temel performans ölçütlerinin tedarikçi bazında hayat çizgisini göstermektedir. Hızlı bir şekilde tedarikçilerin belirlenen dönemdeki(ay) malzeme teslimatları(verileri) incelenerek değerlendirmeler yapılabilir. Dolayısıyla dönemsel dalgalanmalar görülebilir ve değerlendirmeler yapılabilir. Tedarikçilerin bazıları için performans değerlerinde dalgalanmalar olsa da tedarikçi kalmaya devam etmişlerdir. Ek olarak uygulama üzerinde işletmenin karar süreçlerine destek olacak farklı ek göstergelerinde önü açılmıştır. Ayrıca istenildiğinde göstergeler ve arka plandaki veriler farklı formatlarda raporlanarak dışa aktarımı yapılabilir. Ortaya çıkarılan göstergeler operasyonel verinin tekrar organizasyonu ile iş analitiği anlayışıyla esnek bir biçimde tasarlanmıştır.

Çözüm olarak iş analitiği sistemleri kuruluşlara değer katar ve rekabet avantajı sağlarlar. Sistemler faydalı bilgiler sağlayan ve karar vermeyi destekleyen teknoloji ve veri altyapısını veri analizi yeteneklerini ve iş süreçlerini içerir (Rivera and Shanks,2015). Çalışmamız ile veri analizi ve gösterge paneli uygulamasını kullanarak tedarikçi değerlendirmesine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Yaklaşım benzer bir süreç izlenerek ve ek çalışma yapılarak diğer bölümlerde modellenenabilir durumdadır.

Gösterge panelinde hayat eğrisinin tedarikçinin gerçek durumunu en iyi şekilde görüntülenmesi rekabet düzeyi artan pazarlarda işletmeyi güçlü kılacaktır. Gelecekte işletme için güvenilir ve kaliteli malzemeler sunacak bir tedarikçinin güvence altına alınması demektir. Aynı zamanda gösterge panelleri müşteriye kadar uzanan ürün ve hizmetlerin güvencesi olan esnek bir karar destek uygulamasıdır. Gösterge panelinin kullanılabilirliğini ve değişimlere tepkisini arttırabilmek için kullanıcıya ait tanımlama modülleri oluşturulmuştur.

Şekil 9: Gösterge Paneli Ayarlar

Tanımlama kısmında verinin gösterim özelliklerinin yanı sıra arama sorgulama gibi birçok seçenek ekranda tanımlanmıştır. Tanımlanan hesap ve yetki sınırlarında çalışanlar göstergelere hem web ortamından erişebilir. Gerektiğinde her seviyede çalışan için iletişim ve bilgilendirmeye dayalı her mesaj bu ekranlardan yönetilebilir. İşletmenin üretim yapılması birden fazla ve dağınık olması durumunda göstergeler ayrı ayrı tanımlanarak izlenebilir paylaştırılabilir. Her gösterge gerektiğinde düzenlenerek tekrar kullanılabilir. Gösterge panelleri, bölüm bazında yetkilendirilmiştir. Gösterge panelinde performans gösterge tanımlama işlemi uygulama üzerinde bir kez tanımlanır. Tamamlandığında mevcut ERP sistemi ile ek olarak yapılandırılan gösterge paneli teknik olarak birbirine bağlanmış olur. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan göstergeler içinde bölüme özel kodlamaların bir kez yapılandırılarak gösterge paneli uygulamasına tanımlanmasını gerektirir. Gerçekleştirilen uygulama istemci-sunucu mimarisi ile çalışır. Sunucu tarafı analitik veri işleme güncelleme ve görselleştirme katmanını içerir. İstemci yani kullanıcı erişim katmanı web browser olarak çalışılmıştır. Web üzerinden kullanılabilen gösterge panelinde sürecin mevcut durumu süresi ve kalitesi gibi ihtiyaç duyulan bilgilere erişimi kolaylaştırır. Özellikle stratejik ve taktik seviyedeki çalışanların olaylara hızlı tepki vermesi ve çözüm üretmesi noktasında süreci iyileştiren bir karar destek uygulamasıdır.

Sonuç

Bu çalışma satın alma bölümü özelinde üretim yapan bir işletmenin mevcut bilgi yönetimine değer katmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda gerçek zamanlı ve doğruluğu yüksek bilgi ediniminin önünü açmaktır. Çalışma ile tedarik zinciri sürecinde faaliyet gösteren işletmelerin yönetici kararlarını güçlendirmektir. Mevcut sisteme ek olarak gösterge paneli her seviyede iletişimi arttırırken karar almada önemli bir destek aracı haline gelmiştir. Şekil 8’de verilen tedarikçi hayat eğrisinde stratejik ve taktik seviyedeki yöneticilerin karar almalarını destekleyerek tedarikçi kontrolünü kolaylaştırmıştır. Elde edilen sonuçlar ve göstergeler mevcut sistemle ilişkilendirilmiştir. Verinin organizasyonu ve rafine edilebilmesi için yeni bir analitik veri tabanı gerçek zamanlı olarak tasarlanmış ve paylaşılmıştır. Tedarikçiler çalışma modelinin kullanımından sonra uzun vadeli işbirliği ve disiplini noktasında kalifiye olmuştur.

Gelecekte yapılacak çalışmalar ile önerilen modelin imalat, satış vb. bölümlere uyarlama yoluna gidilecektir. Yeni bölümlerde yapılacak çalışmalarda ortaya çıkacak veri yetersizliği durumunda veri çoğaltma teknikleri kullanılabilir. Her seviyede karar vericilerin süreçlerini iyileştirmek amacıyla görselleştirme ve bilişsel uyuma odaklanılacaktır. Gösterge paneli, uygulama alanındaki aktivitelerden ve değişen ihtiyaçlardan etkilendiğinden geri bildirimlere ve izlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Geliştirilen sistemin en az orta ölçekte işletmelerde, tedarik zinciri yönetimine ait bir uygulama ile yönetebiliyor olması gerek ve yeter koşuldur. Sistemin farklı sektör ve ölçekteki işletmelere uyarlanarak aynı katkıyı sağlaması için ek analize ihtiyaç duyar.

Gözlemlerimiz gösterge paneli uygulamasının mevcut sistemdeki operasyonel veriler üzerindeki işlem yüküne olumsuz bir etkisi olmamıştır.

Kaynakça

- Banerjee, Arindam., Bandyopadhyay, Tathagata., Acharya, Prachi. (2013). “Data analytics: Hyped up aspirations or true potential?”. *The Journal for Decision Makers*, 38(4), 1-11.
- Chaudhuri, Surajit., Dayal, Umeshwar., Ganti, Venkatesh. (2001) “Database technology for decision support systems”. *IEEE Transactions on Automation Science and Engineering*, 34(12), 48-55.
- Chae, Bongsug., Olson, David., Sheu, Chwen. (2014). “The impact of supply chain analytics on operational performance: A resource- based view”. *International Journal of Production Research*, 52(16),4695-4710.
- Choudhary, Alok., Harding, Jennifer., Lin, Hsiao-Kang., Tiwari, Manoj K., Shankar, Rawi. (2011). “Knowledge discovery and data mining integrated (KOATING) Moderators

for collaborative projects”. *International Journal of Production Research*, 49(23), 7029-7057.

Chopra, Sunil., Meindl, Peter. (2007). “Supply Chain Management: Strategy, Planning & Operations(6)”. Pearson Education, Inc., Upper Saddle River, New Jersey, Usa.

Collins, James D., Worthington, William J., Reyes, Pedro M., Romero, Marisabel. (2010). “Knowledge management, supply chain technologies, and firm performance”. *Management Research Review*, 33(10), 947-960.

Gröger, Christoph., Stach, Christoph., Mitschang, Bernhard., Westkämper, Engelbert. (2016). “A mobile dashboard for analytics-based information provisioning on the shop floor”. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 29(12), 1335-1354.

Fahad, Adil., Alshatri, Najlaa., Tari, Zahir., Alamri, Abdullah., Khalil, Ibrahim., Zomaya, Albert Y. (2014). “A Survey of Clustering Algorithms for Big Data: Taxonomy and Empirical Analysis”. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computing*, 2(3), 267-279.

Faliu, Yi., Moon, Inkyu. (2013). “Extended K-Means Algorithm”. 5th International Conference on Intelligent Human-Machine Systems and Cybernetics, 26-27 August, Hangzhou, China.

James, Tony. (2012). “Smart Factories.”. *Engineering & Technology*, 7(6), 64–67.

Jun, Tank., Kai, Cui., Yu, Feng., Gang, Tong. (2009). “The Research & Application of ETL Tool in Business Intelligence Project”. *International Forum on Information Technology and Applications*, Chengdu, China.

Lau, Henry, Ho, George, Zhao, Yu. Chung, Sai Ho. (2009). “Development of a process mining system for supporting knowledge discovery in a supply chain network”. *International Journal of Production Economics*, 122(1), 176-187.

Lempinen, Heikki. (2012). “Constructing a Design Framework for Performance Dashboards”. *Nordic Contributions in IS Research, SCIS*, 109-130.

Liu, Luhao. (2010). “Supply Chain Integration through Business Intelligence”. *International Conference on Management and Service Science*, Wuhan, China.

Olson, David L. (2015). “A Review of Supply Chain Data Mining Publications”. *Journal of Supply Chain Management Science*, 1(1), 215-955.

Olson, David L., Shi, Yong. (2006). *Introduction to Business Data Mining*, 1st ed. London England, McGraw Hill Higher Education, Usa.

- Pattnaik, Sarojrani., Sutar, Mihir Kumar., Govindan, Kannan. (2009). "Supply Chain Integration in relation to Manufacturing Industries". IEEE International Conference on Computers & Industrial Engineering, Troyes, France.
- Peral, Jesus., Mate, Alejandro., Macro, Manuel. (2017). "Application of Data Mining techniques to identify relevant Key Performance Indicators". Computer Standards & Interfaces, 54(2), 76-85.
- Ren, Xiangyang., Liu, Yanhua., Guo, Yanan. (2014). "Fuzzy evaluation on supply chain competitiveness based on membership degree transformation new algorithm". Journal of Chemical and Pharmaceutical Research, 6(2), 139-144.
- Rivera, Santiago., Shanks, Graeme. (2015). "A Dashboard to Support Management of Business Analytics Capabilities". Journal of decision systems, 24(1), 76-84.
- Tokolaa, Henri., Grögerb, Christoph., Järvenpääc, Eeva., Niemi, Esko. (2011). "Designing manufacturing dashboards on the basis of a Key Performance Indicator survey". 49th CIRP Conference on Manufacturing Systems, Budapest, Hungary.
- Vincent, Olufunke Rebecca., Makinde, Ayodeji Samuel., Salako, O.S., Oluwafemi, O.D. (2018). "A self-adaptive k-means classifier for business incentive in a fashion design environment". Applied computing and informatics, 14(1), 88-97.
- Yigitbasioglu, Ogan M., Velcu, Oana. (2011). "A review of dashboards in performance management: Implications for design and research.". International Journal of Accounting Information Systems, 13(1), 41-59.

Yayın Geliş Tarihi: 13.07.2020

Yayın Onay Tarihi: 03.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.768801

Osman DEMİR *

Yavuz ÖZKAYA **

Nüfusun Yaş Yapısı-Ekonomik Büyüme İlişkisi; En Büyük 20 Ekonomi Örneği

*Relationship Between Age Structure of Population and
Economic Growth; The Biggest 20 Economy Examples*

Özet

Nüfusun 15-64 yaş grubu çalışma çağı nüfusu, 0-14 ve 65+ yaş grupları ise bağımlı nüfusu oluşturmaktadır. Çalışma çağı nüfusun toplam nüfus içindeki payı arttıkça işgücü, istihdam ve üretimin artması, büyümenin devam etmesi beklenir. Bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı arttıkça, yatırımda kullanılacak kaynakların bir kısmının üretken olmayan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harcanması, üretim ve büyümenin bundan olumsuz etkilenmesi beklenir. Bu çalışmada en büyük 20 ekonominin 2000-2018 döneminde panel veri analiziyle nüfusun yaş yapısı ile ekonomik büyüme ilişkisi test edilmiştir. Test sonuçları büyük ölçüde beklentiye uygun gerçekleşmiştir. Büyümeye en büyük katkıyı çalışma çağı nüfusu yapmış, yaşlı nüfusun büyümeye katkısı ihmal edilebilir düzeyde kalmıştır. Buradan hareketle ülkelerin ileri yaş grubu nüfusu arttıkça büyüme oranlarının düşebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaş Yapısı, Büyüme, En Büyük 20 Ekonomi, Panel Veri Analizi

Jel Kodları: J11, O47

Abstract

The 15-64 age group of the population constitutes the working age population, and the 0-14 and 65+ age groups constitute the dependent population. As the share of the working age population in the total population increases, it is expected that the labor force, employment and production will increase and the growth will continue. As the share of the dependent population in the total population increases, it is expected that some of the resources to be used in the investment will be spent for the needs of the unproductive population, and production and growth will be adversely affected. In this study, the relationship between the age structure of the population and economic growth was tested by panel data analysis in the 2000-2018 period of the 20 largest economies. The test results were largely in line with expectations. The working age population made the biggest contribution to growth, and the contribution of the elderly population to growth remained at a negligible level. From this point of view, it has been concluded that the growth rates of the countries may decrease as the population of the advanced age group increases.

Keywords: Age Structure, Growth, Top 20 Economies, Panel Data Analysis

Jel Codes: J11, O47

* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0003-3805-7822 e-mail: osmandemir@gop.edu.tr

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-9377-0765 e-mail: yavuz_zkaya@hotmail.com

Giriş

Nüfus, herhangi bir canlı soyuna mensup olmayı ifade eder. Bir ülkenin sahip olduğu insan soyu bakımından nüfus, ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı ve nüfus istatistiklerine kayıtlı olan insan sayısıdır. Böyle olanlar kendi ülkeleri dışında yaşıyor olsalar bile nüfusa dahil olurlar. Her ülkenin nüfusu o ülkenin üreten, tüketen, yöneten, yenilik yapan, strateji geliştiren, güvenlik sağlayan, medeniyet kuran, barışı sürdüren ana güç kaynağıdır (Demir ve Yayar, 2018:).

Her bir insanın doğumundan ölümüne kadar zevk ve tercihleri, sosyal çevresi, toplum içindeki davranışları, ihtiyaç duyduğu mallar, üretimi, tüketimi, tasarrufu, yatırımı, gelecek beklentisi yaşa bağlı olarak değişir. Bu sebeple iktisat, sosyoloji, siyaset, pedagoji, psikiyatri ve tıp gibi her bir bilim dalının, kendi uzmanlık alanları bakımından, insan ömrünü farklı aşamalara ayırarak incelemeleri doğaldır. Bu aşamalar bazı bilim dallarında daha kısa, bazılarında daha uzun olabilir.

İktisat bilimi açısından insan ömrü genellikle gençlik (0-14), çalışma çağı (15-64) ve yaşlılık (65+) olmak üzere üç aşamaya ayrılır. Bu çalışmada da bu ayırım esas alınmıştır. Genellikle gençler lise eğitimi öncesi nüfusu, yaşlılar emekli nüfusu, bu iki grup arasında kalanlar ise çalışma çağı nüfusu temsil ederler. Gençler ve yaşlılar genellikle üretmeden tüketen bağımlı nüfusu, çalışma çağı nüfusu ise ana üretici güç kaynağı olan nüfusu oluşturur. Bu sebeple çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı ile büyüme oranı arasında doğru yönlü ve kuvvetli bir ilişki olması beklenir. Bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı ile büyüme oranı arasında ise daha zayıf bir ilişki olması beklenir.

Nüfus, üretici ve tüketici ana güç kaynağı olarak iktisadi faaliyetlerin temelini oluşturur. Nüfusun niteliği ve niceliği ekonomik gelişmede, kaynakların ekonomik ve sosyal sektörler arasındaki dağılımında önemli rol oynar. Kaynak dağılımını, istihdam düzeyini, sektörel üretimi, ihracatı, ithalatı ve ekonomik büyümeyi etkiler (Toros vd., 2001: 3). Nüfusun kıtlığı doğal kaynakların atıl kalmasına ve verimsizliğe, aşırı nüfus ise işsizliğe, geri kalmışlığa ve yoksulluğa yol açabilir.

Çalışmada önce nüfusun yaş yapısının önemi açıklanacak, sonra nüfusun yaş yapısı ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine daha önce yapılmış çalışmaların bulguları araştırılacak, daha sonra en büyük 20 ekonomi (2000-2018) örneğinde, nüfusun yaş yapısı ile ekonomik büyüme ilişkisi panel veri analiziyle test edilerek literatüre katkı yapmaya çalışılmıştır.

1. Nüfusun Yaş Yapısının Önemi

Nüfusun yaş yapısı üretim, tüketim, tasarruf, yatırım, toplumun mal ve hizmet tercihleri, beklentiler, girişimcilerin kararları ve hükümetlerin politikaları açısından son derece önemlidir. A. Ando ve F. Modigliani (1963), F. Modigliani (1976); insan ömrünü çalışılan ve çalışılmayan olmak üzere iki döneme ayırmışlardır. İşsiz sayısı değişmemek şartıyla, çalışma çağındaki insan sayısı arttıkça, üretimin, gelirin, tasarrufun ve yatırımın artması beklenir. Buna göre, bir ülkenin çalışma çağı (15-64) nüfusu arttıkça büyüme potansiyeli artabilir Aşağıda açıklanan panel veri analizine göre, yaş grupları içinde büyümeye en büyük katkıyı çalışma çağı nüfusunun (n2) yaptığı, yaşlı nüfusun (n3)

katkısının ihmel edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle şimdiki genç nüfus geleceğin çalışma çağı nüfusunu oluşturduğu için, genç (0-14) nüfusu artan ve onu eğiten ülke geleceğe daha iyimser, yaşlı (65+) nüfusu artan ülke ise geleceğe daha kötümser bakabilir. Ülkelerin gelecekteki konumları nüfus büyüklüğü, nüfusun yaş yapısı ve nüfus artış hızı gibi değişkenlerle yakından ilişkilidir (Chase, Hill and Kennedy, 2000: 255-256). Son yıllarda gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının düşmesi, bu ülkelerde nüfusun yaşlanması sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunda nüfus artışı çok düşük hatta bazılarında tamamen durmuş durumdadır. Bu durum bu ülkelerin geleceği açısından bir tehdit oluşturmaktadır (Şahin, 2008: 189).

Günümüzde ülkelerin nüfus yapısı ile gelişmişlik düzeyi karşılaştırıldığında, gelişmişlik düzeyi arttıkça genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının azaldığı, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının ise arttığı görülmektedir. (The World Bank, 2020; Sazak, 2004: 187). Bunun en önemli sebebi ülkeler geliştikçe ortalama ömrün uzaması ve doğum oranlarının azalmasıdır. Ülkeler geliştikçe hastalıklarla daha iyi mücadele edilmekte, vatandaşlara daha yüksek yaşam şartları sunulmakta ve böylece ortalama ömür uzamaktadır. Ülkeler geliştikçe doğum oranının düşmesinin en önemli sebebi ise eğitim düzeyinin artmasıdır. Eğitimli kadınlar istihdama ve sosyal aktivitelere daha çok katılmak istemektedirler. Çocuk yetiştirmek kadının iş hayatına ve sosyal aktivitelere katılmasını kısıtladığı için, çalışan kadınlar doğal olarak daha az doğum yapmak zorunda kalmaktadırlar (Önder, 2013: 47-54).

Gelişmiş ülkeler yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarından düşük doğurganlık ve ölüm oranlarına geçişi ifade eden demografik geçiş sürecini, geçen yüzyılda büyük ölçüde tamamlamış oldular (Mumcu ve Çağlar, 2006: 1-4). Demografik geçiş süreciyle birlikte genç ve orta yaş grubu nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalırken, ileri yaş grubu nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması (Mandıracioğlu, 2010: 39), gelişmiş ülkelerin büyüme performanslarının düşmesinde ve durağan duruma girmelerinde etkili olmuştur (Lee and Shin, 2019: 14).

İnsanların iktisadi davranışları yaşa bağlı olarak değiştiği için, nüfusun yaş gruplarına dağılımının değişmesi makroekonomik değişkenleri etkileyebilir. Genç nüfusun tüketimi orta yaş grubunun tasarrufuyla, ileri yaş grubunun tüketimi kısmen bu grubun geçmiş dönem tasarrufuyla, kısmen orta yaş grubunun cari dönem tasarrufuyla karşılanabilir. Dolayısıyla orta yaş grubu nüfusun ve bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki payları değiştikçe, tasarruf, sermaye birikimi, verimlilik ve faktör fiyatları değişebilir (Kalafatçılar, 2019: 3).

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi'ne göre bireyler ömürleri boyunca elde ettikleri toplam kazancı maksimize etmeye ve istikrarlı bir tüketim sürdürmeye çalışırlar. Çalışılan dönemde bütçelerinin imkân verdiği ölçüde, emeklilik döneminde tüketmek üzere birikim yaparlar. Gelir düzeyi düşük olanların tasarruf oranları düşük, gelir düzeyi yüksek olanların tasarruf oranları yüksek olur. Gençlik ve yaşlılık dönemlerinde gelir düzeyi düşük olduğu için eksi tasarruf, orta yaş döneminde gelir düzeyi yüksek olduğu için artı tasarruf vardır. Tasarrufun bir kısmı ile gençlik döneminde yapılan borçlar geri ödenir, geri kalanı emeklilik dönemine saklanır. Bazı gençlerin ve yaşlıların çalışıyor

olmaları, genç ve yaşlı nüfusun toplamda eksi tasarrufa sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Çalışan nüfus çalışmayan nüfustan büyük olduğu için toplam tasarruflar her zaman pozitif değer alır (Modigliani and Brumberg, 1954; Ando and Modigliani, 1963; Modigliani, 1970).

Tablo 1’de en büyük 20 ekonomiye sahip ülkelerde, 2019 yılı nüfusun yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payları görülmektedir. 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı G. Kore, S. Arabistan, Çin’de %70’den fazla; Japonya, Fransa, İngiltere, İtalya, Hollanda ve Avusturalya’da %65’den azdır. Japonya’da %60’tan bile küçüktür. 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı Hindistan, Meksika ve Endonezya’da %25’ten fazla; Japonya, G. Kore, İtalya, Almanya, İspanya ve İsviçre’de %15’ten azdır. 65+ yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı Japonya, İtalya, Almanya ve Fransa’da %20’den fazla; S. Arabistan, Endonezya, Hindistan, Meksika, Türkiye ve Brezilya’da %10’dan azdır. Japonya’da %28 gibi yüksek oranda olması bu ülkenin büyük bir yaşlı nüfus sorunu yaşadığını göstermektedir.

Tablo 1: En Büyük 20 Ekonomide Yaş Grupları / Toplam Nüfus Oranları, 2019, %

Ülke	15-64	0-14	65+
G. Kore	72,2	12,7	15,1
S. Arabistan	71,7	24,9	3,4
Çin	70,7	17,8	11,5
Brezilya	69,7	21,0	9,3
Endonezya	67,7	26,2	6,1
Hindistan	67,0	26,6	6,4
Türkiye	67,0	24,2	8,7
Rusya	66,8	18,2	15,1
Kanada	66,5	15,8	17,6
Meksika	66,4	26,2	7,4
İsviçre	66,2	14,9	18,9
İspanya	65,8	14,6	19,6
ABD	65,2	18,5	16,2
Avustralya	64,8	19,3	15,9
Almanya	64,6	13,8	21,6
Hollanda	64,5	15,9	19,6
İngiltere	63,8	17,7	18,5
İtalya	63,8	13,2	23,0
Fransa	61,8	17,8	20,4
Japonya	59,4	12,6	28,0

Kaynak: (The World Bank, 2020).

Çin ve Hindistan dünyada açık ara en büyük nüfusa sahip iki ülkedir. Bu iki ülke 1980 yılı sonrası uzun süre yüksek oranlı büyümeyi başarabilmiştir. Çin’in çalışma çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payının yüksek, bağımlı (genç ve yaşlı) nüfusunun toplam nüfus içindeki payının düşük olması, ülkenin 1980 yılı sonrası yakaladığı yüksek oranlı büyümeyi bir süre daha sürdürebileceği hakkında önemli bir göstergedir. Ancak ülkenin genç nüfusu oransal olarak yeterli büyüklükte olmadığı için, zamanla çalışma

çağı nüfusu oransal olarak azalacak ve bu durum büyüme hızının düşmesine yol açabilecektir. Çin'in 1980 yılından beri sürdürmekte olduğu tek çocuk politikasını 2016 yılında terk etmesi bu tehlikeyi önlemeye yönelik bir hamle olabilir.

Hindistan, en büyük 20 ekonomi içinde genç nüfusun toplam nüfusa oranı en yüksek, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı üçüncü en düşük ülkedir (Tablo 1). Yüksek oranlı genç nüfus bu ülkede çalışma çağı nüfusun uzun süre yüksek oranda kalmasını ve ülkenin uzun süre yüksek oranlı büyümesini temin edebilir.

2. Literatür Taraması

Nüfus ve ekonomik büyüme ilişkisi her zaman ilgi duyulan bir konu olmuştur. T. Malthus'a (1798: 6-9) göre, dünya nüfusu her 25 yılda bir geometrik dizi, geçim araçları aritmetik dizi şeklinde artmaktadır. Nüfus ile geçim araçları artışı arasındaki uyumsuzluk yüzünden sefalet artacak, yeterli geçim aracına sahip olamayanlar evlenemeyecek, bu da ahlaksızlığın artmasına yol açacaktır. Nüfus artışı ile gıda arzı artışı arasındaki dengesizlik iki kötülük haslet (sefalet, ahlaksızlık) tarafından giderilecektir.

D. Ricardo'ya (1821: 58, 59) göre, emek faktörü tıpkı diğer mallar gibi alınıp satılır. Emeğin biri doğal ücret, diğeri piyasa ücreti (cari ücret) olmak üzere iki fiyatı vardır. Doğal ücret emek arzını istenen düzeyde tutacak şekilde insan soyunun varlığını sürdürmesini sağlar. Emek arzını cari ücret değil, onunla satın alınabilen ihtiyaç malları miktarı tayin eder. Doğal ücretin parasal değeri ihtiyaç malları fiyatına bağlıdır, ihtiyaç malları fiyatı artınca artar, azalınca azalır. Parasal doğal ücretin satınaldığı ihtiyaç malı miktarı reel doğal ücreti oluşturur ki bu değişmez. Emeğin piyasa ücreti doğal ücretin üzerine çıkarsa evlenmeler, doğumlar ve emek arzı artar, piyasa ücreti düşer. Piyasa ücretindeki düşüş doğal ücrete eşit oluncaya kadar devam eder. F. Lassella reel doğal ücretin sabit kalmasını 'ücretin tunç kanunu' diye adlandırmıştır.

A. Lewis'e (1954) göre, geleneksel tarımsal üretim verimli sanayi üretimi ile yarışamaz. İşgücü geleneksel verimsiz üretim alanlarından verimli sanayi üretim alanlarına kanalize olur. Sanayileşmeye yeni başlayan ülkelerde bu süreç uzun süre devam edebilir. Bu ülkelerin gelişmeleri için gerekli olan emek arzını bu yolla temin etmeleri sınırsız emek arzı ile kalkınma diye adlandırılır.

Yukarıda bahsi geçen Yaşam Boyu Gelir Hipotezinde, gelir, tüketim, tasarruf ilişkisinin yaşa bağlı olarak değiştiği, gençlik ve emeklilik dönemlerinde negatif, çalışma döneminde pozitif tasarruf olduğu, pozitif tasarrufun negatif tasarruftan büyük olduğu, bu fazlalıkla yeni yatırımların finanse edildiği ve böylece büyümenin sağlandığı ifade edilmiştir.

Bloom and Williamson (1998)'a göre, 1965-1990 dönemi yükselen Asya ülkelerinde¹ çalışma çağı ve bağımlı nüfusun büyüme oranlarının farklılaşması büyüme oranlarında

¹ Çalışmada yükselen Asya ülkeleri olarak, Doğu Asya'da Çin, Hong Kong, Japonya, G. Kore, Singapur ve Tayvan; Güneydoğu Asya'da Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Tayland ve Vietnam; Güney Asya'da Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka analize dahil edilmiştir.

farklılaşmaya yol açmıştır. Doğu Asya'da gelecekte toplam nüfus çalışma çağı nüfustan daha hızlı artacak ve nüfusun yaş yapısındaki bu değişim büyüme oranlarını aşağı çekecektir. Bloom and Finlay (2009), 1965-2005 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları analizde, Doğu Asya'da yaşanacak demografik değişimin büyümeyi aşağı çekeceğini bir kez daha teyit etmişlerdir. Bölge ülkelerinin gelecek yıllarda nüfusun yaşlanmasının olumsuz etkilerini dengelemek için uygun politikalar üretmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Bloom, Canning and Malaney (2000), 1965-1990 dönemi Asya ve Asya dışı toplam 70 ülkede çoklu regresyon analiziyle büyümenin belirleyicilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Büyümenin üçte birinin demografik temettüden² kaynaklandığı sonucuna varmışlardır. Bloom ve Canning (2004), Asya ülkeleriyle benzer demografik değişiklikler yaşayan Latin Amerika ülkelerinin, siyasal istikrarsızlıklar ve ekonomik sorunlar yüzünden demografik temettüden yeterince yararlanamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bloom et. al. (2006), 1960-2000 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları panel veri analiziyle 1980 yılı sonrası Hindistan'ın mütevazı ve Çin'in çok hızlı büyümesinin belirleyicilerini araştırmışlardır. Büyümenin kaynakları olarak, önem sırasına göre, sağlıklı yaşam beklentisinde iyileşme, uluslararası ticarette artış, doğurganlık oranındaki düşüşe bağlı olarak bağımlılık oranının azalması ve çalışma çağı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması öne çıkmıştır. Ayrıca her iki ülkede gelir düzeyi arttıkça yüksek büyüme oranını sürdürmenin giderek zorlaştığı, 2010'dan sonra Çin'de nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak bağımlılık oranının artacağı ve bunun büyümeyi yavaşlatacağı ifade edilmiştir. Hindistan'da ise doğurganlık oranındaki azalmaya bağlı olarak, bağımlılık oranının azalacağı, çalışma çağı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artacağı ve bu özellikleri ile Hindistan'ın gelecek 30 yılda yüksek oranlı büyümesini sürdürebileceği belirtilmiştir.

Wang and Mason (2008), 1982-2000 dönemi nüfus büyüklüğü, doğum oranı, ölüm oranı, yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı, ortalama hane halkı büyüklüğü, ortalama ilk evlilik yaşı ve kentsel oran gibi demografik göstergeleri kullanarak yaptıkları analiz sonucunda, Çin'deki büyümenin %15'inin demografik yapıdaki değişimden kaynaklandığı sonucuna varmışlardır. Wei ve Hao (2010), 1989-2004 dönemi Çin'in eyaletlerindeki yaş yapısı dinamikleriyle büyüme ilişkisini incelemişler, demografik yapıdaki değişimin büyümeye uzun dönemli katkısının kısa dönemli katkısından daha büyük olduğu sonucuna varmışlardır.

Cai and Wang (2005), ülkeler arasındaki politikaların ve kurumların gözlemlenemeyen etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, Çin'in 28 eyaletinin 1982-2002 dönemi verilerini panel veri analiziyle test ederek, demografik değişimin tasarruf oranı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Kişi başına gelirin tasarruf oranına katkısının ortalama %17, çocuk bağımlılık oranının %6 ve yaşlı bağımlılık oranının %-0,9 olduğunu

² Demografik temettü, çalışma çağı nüfus (15-64) ne kadar nitelikli ve bağımlı nüfustan ne kadar büyük olursa, ekonomik gelişmenin o kadar büyük olması ve toplumun bundan fayda sağlamasıdır (UN, 2020).

tespit etmişler ve demografik geçişin tasarruf oranını önemli ölçüde etkilediği sonucuna varmışlardır.

Bloom et. al. (2007), 1960-2000 dönemi verilerini kullanarak, 19'u Sahra altı toplam 85 ülkede büyümenin belirleyicilerini ve demografik etkilerin dünyanın geri kalanından farklı olup olmadığını araştırmışlardır. Sahra altı ülkelerin çoğunun demografik temettü avantajlarından yararlanma potansiyeline sahip oldukları, ancak bunun gerçekleşmesi için, güçlü kurumsal yapıların varlığına ve elverişli politikaların uygulanmasına ihtiyaç olduğu sonucuna varmışlardır.

Lindh and Malmberg (1999), 1950-1990 döneminde OECD ülkelerinde işçi başına düşen GSYH'nin (işgücü verimliliğinin) yaş yapısı değişiklikleriyle açıklanabildiği sonucuna varmışlardır. İşgücü verimliliğine 50-64 yaş grubunun olumlu, 65+ yaş grubunun olumsuz katkı yaptığı, diğer yaş gruplarının etkilerinin belirsiz olduğu sonucuna varmışlardır. Lindh ve Malmberg (2009), 1950-1990 döneminde AB ülkelerinde; Andersson (2001), 1950-1992 döneminde İskandinav ülkelerinde (Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç) orta yaş grubunun büyümeye pozitif katkı yaptığı sonucuna varmışlardır.

Mason and Lee (2004), Lee and Mason (2006), nüfusun yaş yapısı ile tasarruf, sermaye birikimi ve büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Yaşam beklentisinin uzamasının ve aile yapısının küçülmesinin uzun süreli emeklilik ve daha çok tasarruf için teşvik oluşturduğu, artan tasarrufların büyümeye olumlu katkı yaptığı sonucuna varmışlardır. Tayvan'daki hızlı tasarruf artışının büyük ölçüde nüfusun yaş yapısındaki bu değişimden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmalarda yaşanan sürecin geçici olacağı ve ileri yaş grubundaki yığılmanın zamanla büyümeyi aşağı çekebileceği gerçeği gözden kaçırılmıştır.

Ceritoğlu ve Eren (2014), 2010-2050 dönemi Türkiye örneğinde demografik değişimin hane halkı tasarrufları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Anılan dönemde hane halkı tasarruf oranının %7,61 puan artacağı, bunun 1,91 puanının nüfus yapısındaki değişimden, 1,45 puanının işgücüne katılma oranındaki artıştan ve 4,59 puanının yükseköğrenim mezunu nüfusun yetişkin nüfus içindeki payının artmasından kaynaklanacağı sonucuna varmışlardır.

3. Nüfusun Yaş Yapısı-Ekonomik Büyüme İlişkisi; Panel Veri Analizi

En büyük 20 ekonomi (Tablo 1'deki ülkeler), 2000-2018 dönemi örneğinde nüfusun yaş yapısı (genç 0-14, çalışma çağı 15-64, yaşlı 65+) ile büyüme ilişkisi panel veri analiziyle test edilmiştir. Araştırmanın yöntemi ve elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

3.1. Yöntem

Panel veri analizi, çok sayıda birime ait çok sayıda gözleme dayalı analiz yapmaya fırsat verir. Birim ve zaman boyutlarının birlikte ele alınması daha fazla bilgi kullanımı ve serbestlik derecesinde artış sağlar. Gözlem sayısındaki artış, ölçülen ilişkiye daha fazla değişkenlik katarak, çoklu doğrusal bağıntı problemini ortadan kaldırır (Hsiao, 2003: 7).

Bir serinin zaman serisi olabilmesi için, eldeki verilerin en az bir tanesinin birden çok zamana ait verisinin olması ve her sonraki verinin bir öncekinden bağımsız olmaması gerekir. Zaman ile ilgili olan her şey bir olayı ifade eder ve olaylar bir mekânda

gerçekleşir (Şeker, 2015). Zaman serileri, kesit veriler veya kesit verilerle zaman serilerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkan panel verilerden oluşur (Gujarati, 2004). Ekonometrik analizlerde veriler ancak yapılarına uygun modellerle incelenebilir, ayrı olarak veya birleştirilerek analiz edilebilir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37).

Büyüme modelleri tahmininde panel veri analizinin bazı avantajları vardır. Kesit veri yönteminde sadece bir ülkeye ait veriler analiz edilebilirken, panel veri yönteminde çok sayıda ülkeye ait veriler bir arada analiz edilebilir. Ülkeler arası yapı farklılıkları kesit veri yönteminde kontrol edilemez, panel veri yönteminde kontrol edilebilir. Panel veri analizi kullanılarak oluşturulan modellerde çok yönlü davranışsal ilişkiler, çapraz-kesit yöntemine göre daha iyi analiz edilebilir (Saygılı vd., 2006). Panel veri analizi kesit birimlere özgü farklılıkların model içinde kontrolüne ve ölçülebilmesine izin verir (Tarı, 2014). Panel veri analizi özellikle karmaşık olan dinamik durumların analizinde oldukça başarılıdır. Örneğin belli bir zamandaki işsiz başka bir zamanda işsiz kalıp kalmama ihtimali panel veri analiziyle tahmin edilebilir (Baltagi and Kao, 2000).

3.2. Değişkenlerin Tespiti ve Model Oluşturma

Nüfusun yaş yapısı (genç 0-14, çalışma çağı 15-64, yaşlı 65+) ile büyüme ilişkisi panel veri analiziyle test edileceği için, modelin değişkenleri şu şekilde belirlenmiştir;

g : Büyüme oranı,

k : Brüt sermaye stokunun GSYH'ye oranı,

n1 : Genç (0-14) nüfusun toplam nüfusa oranı,

n2 : Çalışma çağı (15-64) nüfusun toplam nüfusa oranı ve

n3 : Yaşlı (65+) nüfusun toplam nüfusa oranıdır.

k, n1, n2 ve n3 bağımsız, g bağımlı değişkendir. Bütün veriler yıllıktır ve yüzde değer olarak ifade edilmiştir.

Araştırmada kullanılan modelin genel denklemi, denklem 1'de gösterilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + X'_{it} \beta + \delta_i + \gamma_t + u_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'deki Y_{it} , bağımlı değişkeni; X_{it} , k vektörlü bağımsız değişkenleri; u_{it} , hata terimini; $i = 1, 2, \dots, M$ yatay kesit sayısını ve $t = 1, 2, \dots, T$ dönem sayısını temsil eder. α modelin sabit değeridir. δ_i ve γ_t yatay kesit veya dönemsel öznal spesifik etkileri (rastgele ve sabit etkileri) temsil eder.

M yatay kesit ve T gözlemlenilen denklemler dizini denklem 2'de gösterilmiştir.

$$Y = \alpha I_T + X \beta + \delta l + I \gamma + u \quad (2)$$

Denklem 2'deki $i = 1, 2, \dots, M$; l_T , T elemanlı birim vektör; I_T , T elemanlı birim matris ve γ , dönemsel etkiler içeren bir vektördür ($\gamma' = \gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_T$).

M gözlemlenilen, T dönemli öznal olarak düzenlenen sıralı denklemler dizini denklem 3'de gösterilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha l_M + X'_{it} \beta_{it} + I_M \delta + \gamma l_{tM} + u_t \quad (3)$$

Denklem 3'teki $t = 1, 2, \dots, T$; I_M , M elemanlı birim vektör; I_M , M elemanlı birim matris ve δ , tüm yatay kesit etkileri taşıyan vektördür ($\delta' = \delta_1, \delta_2, \dots, \delta_M$).

3.3 Verilerin Temini

En büyük 20 ekonominin 2000-2018 dönemine ait yukarıda tanımlanan g , k , $n1$, $n2$ ve $n3$ verilerinin tamamı Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Bütün veriler yıllıktır.

3.4 Bulgular

Panel regresyon analizinde önce serilerin durağan olup olmadığına bakılmaktadır. Verilerin doğası ve çok düşük düzeydeki dalgalanmaları, ele alınan dönem ve yatay kesit sayısı göz önünde bulundurulduğunda, serilerin birim kök ihtiva etmediği rahatlıkla tahmin edilebilir. Yine de serilerin tek tek panel birim kök testlerine bakılmış (Fisher-ADF, Peseran, Hadri) ve tüm serilerin $I(0)$ şeklinde düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Seriler durağan olduğu için, doğrudan model tahminlerine geçilmiştir.

Panel veri analizinde uygun tahmin tekniğini seçmek için Hausman testine başvurulmuştur. Yapılan tahminde yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı değişkeninin ($n3$) büyümeye katkısının anlamlı olmadığı tespit edilmiş ve sistemden elenmiştir. Diğer değişkenler için Tablo 2'deki veriler elde edilmiştir. Hausman testine göre, rastgele etkiler tahmin tekniğinin bu veriler için uygun olduğu, sabit etkilerle rastgele etkiler tahmin tekniği arasındaki farkın yeterince küçük olduğu anlaşılmış ve H_0 hipotezi reddedilmemiştir.

Tablo 2: Hausman Testi

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.	
Period random	2.277723	3	0.5168	
Period random effects test comparisons				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
k	0.235410	0.234897	0.000001	0.5892
n1	0.157754	0.158912	0.000002	0.4065
n2	0.173265	0.172944	0.000003	0.8630

H_0 : $E(\alpha_i | x_i) = 0$ (α_i) ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yok. Rassal Etkiler Modeli

H_1 : $E(\alpha_i | x_i) \neq 0$ (α_i) ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon var. Sabit Etkiler Modeli

Değişkenlere ait toplulaştırılmış zaman serisi grafikleri makalenin sonunda ek olarak gösterilmiştir. Değişkenlerin grafiksel davranışları Hausman test sonuçlarıyla uyumludur.

Rastgele etkiler tahmin sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Yapılan tahminde değişken katsayılarının tümünde değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu tespit

edilmiştir. F istatistiği yeterince yüksek ve P ihtimal düzeyi %1'in altında olduğundan, model bütün olarak anlamlı bulunmuştur.

Büyümeye en büyük katkıyı (0.23) brüt sermayenin GSYH'ye oranı (k) yapmıştır. Bu sonuç büyümeyi işçi başına sermaye stoku ile açıklayan neoklasik (Solow, 1956) büyüme modeliyle uyumludur.

Yaş grupları itibariyle büyümeye en büyük katkıyı (0.17) çalışma çağı nüfusun toplam nüfusa oranı (n2) değişkeni yapmıştır. Bu bulgu Yaşam Boyu Gelir Hipotezinin (Ando and Modigliani, 1963; Modigliani, 1970) öngörülerıyla uyumludur.

Tablo 3: Rasgele Etkiler Tahmini (Panel EGLS)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
k	0.234897	0.020987	11.19273	0.0000
n1	0.158912	0.019763	8.040704	0.0000
n2	0.172944	0.045742	3.780843	0.0002
C	-17.38006	3.056419	-5.686412	0.0000
Effects Specification			S.D.	Rho
Period random			1.453339	0.3377
Idiosyncratic random			2.035165	0.6623
Weighted Statistics				
R-squared	0.474376	Mean dependent var		0.916945
Adjusted R-squared	0.470182	S.D. dependent var		2.793308
S.E. of regression	2.033209	Sum squared resid		1554.362
F-statistic	113.1134	Durbin-Watson stat		1.202447
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.383852	Mean dependent var		3.068569
Sum squared resid	2284.007	Durbin-Watson stat		1.429602

Yukarıda yapılan tahminde yatay kesit bağımlılık sorunun olduğu tespit edilmiştir. Kalıntılar arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı testi sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir. Breusch-Pagan LM, Pesaran scaled LM ve Pesaran CD testleri sonucuna göre, kalıntılar arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığını kabul eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Kalıntılar arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Null hypothesis: No cross-section dependence (correlation) in residuals			
Test	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	946.9974	190	0.0000
Pesaran scaled LM	37.80717		0.0000
Pesaran CD	25.64287		0.0000

Yatay kesit bağımlılığı bu tip verilerin kaçınılmaz bir sonucudur. Bu tür veriler, doğaları gereği aynı yönlü eğilimler taşırlar. Bu sorundan tamamen kaçınmak mümkün değildir. Dönem sayısı yatay kesit serisini aştığı için Seemingly Unrelated Regression yöntemini uygulamak mümkün görünmüyor. Yatay kesit ve farklı varyans sorununun en uygun tolere eden EGLS yöntemi için White cross section tahmincileridir. Aşağıdaki Tablo 5 bu tahmincileri vermektedir. Sonuçlar bir önceki tahminle önemli derecede örtüşse bile n1 değişkeni, istatistiki olarak anlamsız görünmektedir.

Tablo 5: White Cross-Section Tahmini Panel EGLS

Dependent Variable: g				
Method: Panel EGLS (Cross-section random effects)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
k	0.213037	0.039448	5.400458	0.0000
n1	0.137965	0.110573	1.247725	0.2129
n2	0.178695	0.043294	4.127507	0.0000
C	-14.92066	6.977225	-2.138481	0.0331
Effects Specification			S.D.	Rho
Cross-section random			0.591948	0.0587
Idiosyncratic random			2.370619	0.9413
Weighted Statistics				
R-squared	0.233908	Mean dependent var		2.076075
Adjusted R-squared	0.227795	S.D. dependent var		2.726323
S.E. of regression	2.395761	Sum squared resid		2158.117
F-statistic	38.26750	Durbin-Watson stat		1.514870
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.381242	Mean dependent var		3.068569
Sum squared resid	2293.682	Durbin-Watson stat		1.425335

Yukarıda yapılan analizler incelendiğinde, genç nüfusun toplam nüfusa oranının (n1) büyümeye katkısı şaşırtıcı biçimde yüksek (0.15) çıkmıştır. Bu durum şimdiki genç

nüfusun geleceğin çalışma çağı nüfusunu oluşturmasından, ailelerin eğitim harcamaları başta olmak üzere gençleri geleceğe hazırlamak için önemli harcamalar yapmalarından ve gençlerin bir kısmının part-time işlerde çalışıyor olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Sonuç

Nüfusun yaş yapısı, toplumun üretim yeteneği, tüketim alışkanlıkları ve kamu politikaları gibi pek çok konuda belirleyici role sahiptir. Çalışma çağı nüfus (15-64) üretimde aktif rol alması sebebiyle toplumsal refahın en önemli kaynağıdır. Şimdiki genç nüfus (0-14) geleceğin çalışma çağı nüfusunu oluşturur ve aileler gençleri geleceğe hazırlamak amacıyla önemli harcamalar yaparlar. Yaşlı nüfus (65+) üretim yeteneğini büyük ölçüde kaybettiği için büyümeye katkısı ihmal edilebilir. Doğurganlık oranının düşmesine ve ortalama ömrün uzamasına bağlı olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusta yığılma olmakta, bu da ülkelerin büyüme oranlarının düşmesine yol açmaktadır.

En büyük 20 ekonominin 2000-2018 dönemine ait nüfusun yaş grupları ile büyüme ilişkisinin panel veri analiziyle testinde, büyümeye en büyük katkıyı (rasgele etkiler tahmini %17,3, White cross-section tahmini %17,9) çalışma çağı nüfusun yaptığı tespit edilmiştir. Yaşlı nüfusun büyümeye katkısı ihmal edilebilir düzeyde kalmıştır. Çalışma çağı nüfus iş hayatında aktif rol aldığı ve yaşlı nüfus genellikle emeklilerden oluştuğu için, araştırmanın bulguları beklentiye uygun gerçekleşmiştir. Yaşlı nüfusun büyümeye katkısının ihmal edilebilir düzeyde kalması, yaşlı nüfusta yığılma olmasının gelişmiş ülkelerin büyüme oranlarını düşürücü etki yaptığı değerlendirilmiştir. Genç nüfusun büyümeye çalışma çağı nüfusun katkısına yakın katkı yapması (0,15), şimdiki genç nüfusun geleceğin çalışma çağı nüfusunu oluşturması, ailelerin çocuklarını geleceğe hazırlamak için önemli harcamalar yapmaları ve gençlerin önemli bir kısmının part-time çalışıyor olmaları ile açıklanabilir. Ancak White cross-section tahmininde genç nüfusun büyümeye katkısının anlamsız çıkması büyümeye en güçlü katkıyı çalışma çağı nüfusun yaptığını teyit etmektedir. Böylece çalışmanın bulgusunun aynı zamanda Yaşamboyu Gelir Hipotezini desteklediği söylenebilir.

Kaynakça

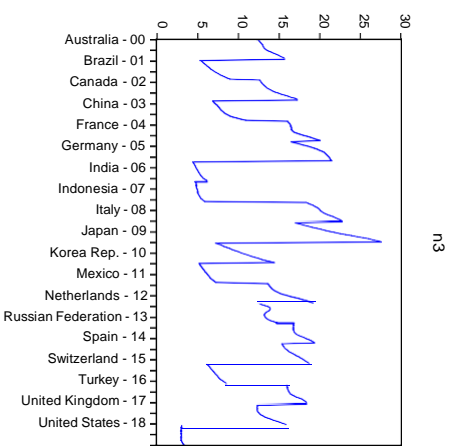
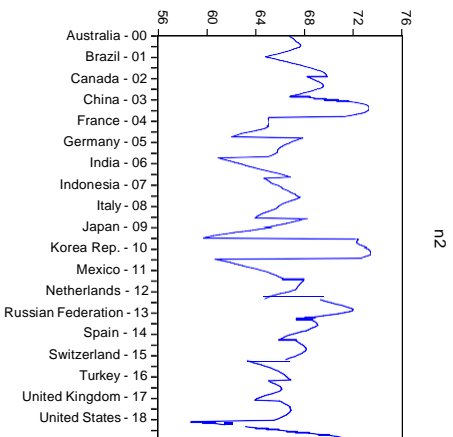
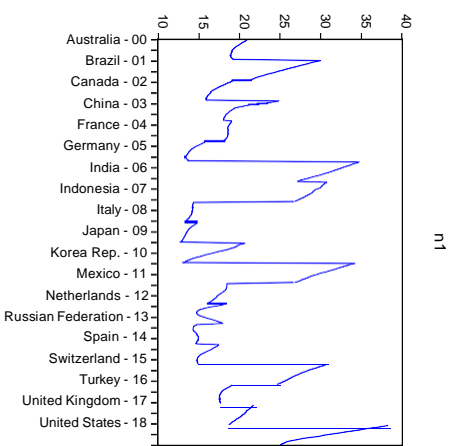
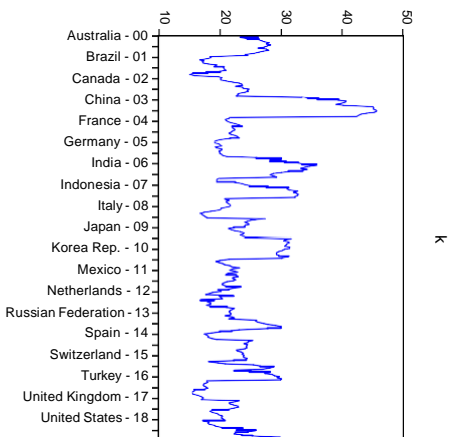
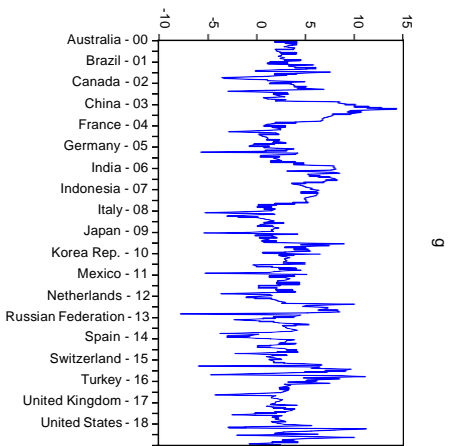
- Andersson, Björn (2001). "Scandinavian Evidence on Growth and Age Structure", *Regional Studies*, 35(5).
- Ando, Albert and Franco Modigliani (1963). "The Life Cycle Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests", *American Economic Review*, 55-84.
- Baltagi , Badi H. and Chihwa Kao (2000). *Nonstationary Panels, Cointegration In Panels And Dynamic Panels: A Survey*, Center for Policy Research Working Paper No. 16.
- Başbüyük, Adem (2005). "Doğu Anadolu Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 67-95.
- Bloom, D. E., et. al. (2007). *Realizing Demographic Dividend: Is Africa Any Different?* PGDA Working Paper No.23.

- Bloom, David E. and David Canning (2004). Global Demographic Change: Dimensions and Economic Significance, NBER Working Paper No. 10817.
- Bloom, David E. and Jeffrey G. Williamson (1998). "Demographic Transitions And Economic Miracles In Emerging Asia", World Bank Economic Review, 12(3), 419-456.
- Bloom, David E. and Jocelyn Finlay (2009). "Demographic Change And Economic Growth in Asia", Asian Economic Policy Review, 4(1), 45-64.
- Bloom, David E., David Canning and Jaypee Sevilla (2002). The Demographic Dividend, Santa Monica: Rand Publish.
- Bloom, David E., David Canning and Pia N. Malaney (2000). "Population Dynamics and Economic Growth in Asia", Population and Development Review, 257-290.
- Bloom, David E., et. al. (2006). "Why Has China's Economy Taken Off Faster Than India's?" Paper Sented at Pan Asia 2006 Conference, Stanford Center for International Development.
- Cai, Fang and Dewen Wang (2005). China's Demographic Transition: İmplications For Growth. Canberra: Asia Pacific Press.
- Ceritoğlu, Evren and Okan Eren (2014). "The Effects of Demographic and Social Changes on Hosehold Savings in Turkey", Central Bank Review, 15-33.
- Chase, Robert, Emil Hill ve Paul Kennedy. (2000). Eksen Ülkeler (Gelişen Dünyada ABD Politikasının Yeni Hatları), (Çev. Belkıs Dışbudak Çorakçı), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Demir, Osman ve Rüştü Yayar (2018). Ekonomik Göstergeler ve Yorumları, Ankara: Taşhan Kitap Yayınları.
- Hasiao, Cheng (2003). Analysis of Panel Data, Second Edition. Cambridge University Press.
- Kalafatçılar, M. Koray (2019). Demografik Gelişmeler ve Makroekonomik Etkiler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1-50.
- Kızılçaoğlu, Alaattin (2005). "Demografik Bilgilerin Yorumlanması: Nüfus Piramidi Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Aktivite Örneği", Marmara Coğrafya Dergisi (12), 65-76.
- Lee, Hyun-Hoon and Kwanho Shin (2019). Nonlinear Effects of Population Aging on Economic Growth. Japan and The Word Economy, 2- 17.
- Lee, Ronald and Andrew Mason (2006). "What is the demographic dividend?" Finance and Development, 16-27.

- Lewis, W. Arthur (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour, The Manchester School, May (1954).
- Lindh, Thomas and Bo Malmberg (1999). "Age Structure Effects and Growth in the OECD, 1950-90", J. Popul Econ, 12(3), 19-49.
- Lindh, Thomas Bo Malmberg (2009). "European Union Economic Growth And The Age Structure", Econ Change Restruct, 159-187.
- Malthus, Thomas (1798). An Essay on the Principle of Population, Electronic Scholarly Publishing Project 1998 London.
- Mandıracıoğlu, Aliye (2010). "Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri", Ege Tıp Dergisi, 39-45.
- Mason, Andrew and Ronald Lee (2004). "Reform And Support Systems For The Elderly In Developing Countries: Capturing The Second Demographic Dividend", International Seminar on the Demographic Window and Healthy Aging: Socioeconomic Challenges and Opportunities. China Centre for Economic Research, Peking University, Beijing.
- Modigliani, Franco (1970). "The Life-Cycle Hypothesis of Saving And Inter-Country Differences in The Saving Ratio", Essays in Honour of Sir Roy Harrod, Clarendon Press, Oxford, 197-225.
- Modigliani, Franco (1976). Life-cycle, individual thrift, and the wealth of nations. American Economic Review, 297-313.
- Modigliani, Franco and Richard Brumberg (1954). "Utility Analysis And The Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data", The Collected Papers of Franco Modigliani, 4-45.
- Mumcu, Onur ve Esen Çağlar (2006). "Türkiye'nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?", Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Dergisi, 1-20.
- Önder, Nurcan (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 35-61.
- Özgür, Ertuğrul M. (1999). "Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 159-175.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat ve Özlem Kiren Gürler (2007). "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 35-43.
- Ricardo, David (1821). On The Principles of Political Economy and Taxation, Canada: 3. Edition, Batoche Books, Kitchener, Ontario.

- Saygılı, Şeref, Cengiz Cihan, C. Ve Zafer Ali Yavan (2006). Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar. İstanbul: TÜSİAD-T/2006-06-420.
- Sazak, Şaduman (2004). "Türkiye'de Bölgelere Göre Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı", Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 5(2), 187-198.
- Solow, Robert M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1 (Feb., 1956), pp. 65-94, The MIT Press.
- Şahin, Salih (2008). Avrupa Birliğinde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusun Geleceği. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 189.
- Şeker, Sadi Evren (2015). "Zaman Serileri Analizi", YBS Ansiklopedi, Cilt 2.
- Tarı, Recep (2014). Ekonometri, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Toros, Aykut vd. (2001). Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Başkanlığı.
- UN (2020). <http://www.unfpa.org/demographic-dividend> (4.5.2020).
- Wang, Feng and Andrew Mason (2008). The Demographic Factor in China's Transition, Cambridge Univ. Press, 136-166.
- Wei, Zheng and Rui Hao (2010). "Demographic structure and economic growth: Evidence from China", Journal of Comparative Economics, 472-491.
- World Bank. (2020). <https://www.worldbank.org/>. (10.5.2020).
- Worldometer (2020). <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/> (23.5.2020).

EK: Değişkenlerin Grafiksel Davranışları.

Yayın Geliş Tarihi: 13.10.2020

Yayın Onay Tarihi: 22.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.809918

Hüseyin DİKME •

İpek SUCU ••

Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Gözetim Toplumu ve Instagram'da Gözetim: Ingrid Batıya Gidiyor Filmi Örneği

*Surveillance Society and Use Of Satisfaction Approach
and Surveillance in Instagram: Example of Ingrid Will
Be Moving*

Özet

Günümüzde yaygın olarak karşılaşılan olgulardan biri gözetim kavramıdır. Gözetim olgusu, eski dönemlerden itibaren iktidarlar güçlerinin halk üzerinde otorite kurma ve toplumdaki bireyler hakkında gerektiğinde kullandığı en büyük güçlerden biridir. Gelişen enformasyon çağında ise, gözetim olgusu etkileşimle birlikte dijital ortamlarda da karşımıza çıkmaktadır. Gözetim olgusu boyut değiştirerek çift taraflı bir gözetimle birlikte gözetimci toplumu beraberinde getirmiştir. Sosyal medya platformlarından biri olan instagram'da karşılıklı gözetim durumu yoğun olarak görülmektedir. Bu çalışmada, literatür taraması kapsamında gözetim toplumu kavramı ve bu kavramın yeni medyanın doğuşuyla birlikte sosyal medyaya ulaşması ve Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı doğrultusunda instagram kullanımları bağlamında instagram kullanımından ele edilen kullanımlar ve doyumlara değinilecektir. Bu kapsamda çalışmada, "Ingrid Batıya Gidiyor" filmi örnek olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Instagram, Kullanımlar ve Doyumlar, Gözetim

Jel Kodları: M30, D83

Abstract

One of the commonly encountered cases today is the concept of surveillance. The phenomenon of surveillance is one of the greatest powers used by the powers of the rulers to establish authority over the people and individuals in the society when necessary. In the developing information age, surveillance phenomenon appears in digital environments with interaction. The phenomenon of surveillance has changed size and brought together a bilateral surveillance and the surveillance society. In Instagram, one of the social media platforms, mutual surveillance is observed intensely. In this study, the concept of surveillance society within the scope of the literature review and the usage and satisfaction discussed in the context of the use of instagram in the context of the use of Instagram in line with the emergence of the new media and social media and the Uses and Satisfaction Approach. In this context, the movie "Ingrid Goes West" will be examined as an example.

• Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Reklamcılık bölümü, ORCID: 0000-0002-6195-0515, e-mail: hdikme@yahoo.com

•• Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID: 0000-0002-6298-7918, e-mail: isucu@gelisim.edu.tr

Keywords: Instagram, Uses and Satisfaction, Surveillance

Jel Codes: M30,D83

Giriş

Günümüze değin, insanoğlunun yaşam serüveninin beraberinde toplumla beraber olan ve aynı zamanda sürekli değişim gösteren, zaman zaman toplumu denetleme ve toplumda hakimiyet sağlama amaçlı, zaman zaman ise toplumdaki düzeni sağlayan ve hep var olacak olan bir güç olan gözetim olgusunu görmezden gelmek mümkün değildir. Gözetim kavramı tarih boyunca toplumla birlikte var olmuş ve zaman içerisinde şekillenmiştir. Bu süreç içerisinde gözetim olgusunun yer alma platformları değişim ve farklılıklara uğramış ve günümüzde teknolojiyle birlikte gözetim işlevi yalnızca iktidarlar tarafından tek yönlü olarak değil aynı zamanda karşılıklı olarak bireyler tarafından da gözetim olgusu çift yönlü varlığını özellikle sosyal medya araçları ve film içeriklerindeki yansımalarla kendisini göstermektedir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte yeni medyanın ve sosyal medyanın beraber etkileşimi hayatımıza dahil olmuş ve içinde bulunduğumuz toplum bir haberleşme toplumuna dönüşmüştür. Böylelikle hem günlük yaşamda hem de sosyal medya platformlarında gözetim kavramı giderek artan bir şekilde ilgi görmüştür. Bu platformlarda kullanıcıların çift yönlü birbirleriyle iletişim kurabilmeleri, birbirlerini takip edebilmeleri, birbirlerinin yaşamlarını merak etmeleri ve içeriklere yorum ve beğeniler yapmaları ilginin yoğunlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bireyler sanal içerik paylaşımları ve iletişim kurmalarıyla pasif durumdan aktif duruma gelebilmekte ve kendileri bu yolla hem üretici hem tüketici konumuna erişmektedir. Sosyal medyanın sunduğu bu imkanlarla iktidarlar tarafından yürütülen gözetim olgusu günümüzde sanal platformlarda bireyler tarafından karşılıklı olarak yürütülmeye başlamıştır.

Gözetim kavramının toplumda yer edinmesiyle birlikte bireyler sosyal medya platformlarında hesap içeriklerinde iyi birer gözlemci olmuşlardır. Bu durum Kullanımlar ve Doymalar Yaklaşımı perspektifinden açıklanırsa, bireylerin çeşitli toplumsal ve psikolojik gereksinimleri bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar neticesinde haz alma amacıyla doyuma ulaşmaları gerekmektedir. Bu çalışmada, instagram kullanımının gereksinimleri ve karşıladıkları Kullanımlar ve Doymalar Yaklaşımı üzerinden gözetim üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 2017 yılında Matt Spicer'in yönetmenliğini üstlendiği ve instagram platformunda gözetim olgusunu irdeleyen "Ingrid Batıya Gidiyor" (Ingrid Goes West) isimli film üzerinden örneklendirme yapılmıştır. Filmde Ingrid'in instagramdaki bir fenomeni takıntı haline getirmesi ve takıntının neden olduğu problemler konu almaktadır. Bu yönde, film içeriğinde anlatılan olaylardan da yola çıkılarak instagram platformundaki kullanımlar ve doymaların bireylerdeki yansımaları film üzerinden örneklendirilecektir.

Bu çalışmanın amacı, Ingrid Batıya Gidiyor filmi üzerinden, instagram sosyal medya platformunda kullanımlar ve doymalar yaklaşımı açısından hangi kullanım ve doymaların elde edildiğinin araştırılmasıdır. Bu çalışmada yöntem olarak, öncelikle kuramsal çerçevede kullanımlar ve doymalar yaklaşımı konusunda literatür taraması yapılmıştır, araştırma kısmında örnek olarak ele alınan Ingrid Batıya Gidiyor filmi içerik

analizi ile incelenerek elde edilmek amacıyla sunulan kullanımlar ve doyumlar yorumlanmıştır.

1. Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı’na Kavramsal Bir Bakış

Bireyler tarafından medya kullanımında elde edilen doyumları inceleyen kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bireyler tarafından medyadan yararlanılırken ne türde yarar sağladıklarına yönelerek elde edilen doyumları iletiler yönünde ve etnografya incelemeleri üzerinden araştırmaya yönelmektedir (Mattelart ve Mattelart,2009;120). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının uygulanabilirliği medya araştırmaları yönünden kabul gören kuramsal bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Lin, 1996; 574). Bu yaklaşım yönünde yapılan iletişim araştırmalarında, bireylerin geleneksel medya ve yeni medya yönünde sosyal medya araçlarını neden kullandıkları ve bu araçlardan ne türde doyumlar elde ettikleri belirlenmeye çalışılmaktadır (McQuail and Windahl, 2000;166). Bu kuramsal çerçeve yönünde, kullanıcılar medya tarafında elde etmeye çalıştıkları karmaşık düzeylerde ve çok farklı yönelimlerde sahip oldukları gereksinimler bulunmaktadır. İhtiyaçları giderme sonucunda bireyler medya tarafından farklı yönlerde olan gereksinimlerini gidermek yönünde beklentilerini karşılamaya yönelmektedirler. Medya tarafında maruz kalınan ve ya medya araçlarında bulunarak ihtiyaçlarını giderme yöneliminde kullanımların oluştuğu görülmektedir.

Geleneksel medya araçları yönünde kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı yönündeki araştırmalar genel olarak izleyicilerin kullanımları ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik davranışları üzerine olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte yeni medya ve sosyal medya platformlarında da bu yaklaşım yönündeki araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu yönde, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çalışmaları günümüzde güncelliğini devam ettirerek araştırmalarda kavramsal düzeyde ele alınan bir kuram olmaktadır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında geleneksel medya araçlarında kullanımının göz önünde bulundurulması yeni medya araştırmalarında da kullanımının yansımalarının görülmesi bakımından yararlı olacaktır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının ortaya çıkışı Elihu Katz’ın 1959 senesinde yayınladığı makalesinde, Berelson’un iletişim araştırmaları sahasının ölmüş görünmesine karşı bir duruş sergileyerek ölmekte olan çalışmaların ikna araştırmaları tarafında yapılan çalışmalar olduğunu vurgulaması ile ortaya çıkan bir yaklaşım olmuştur. Katz, iletişim araştırmalarında kullanılan yöntemlerde medya araçlarının bireylere etkilerinin neler olduğuna cevap bulmaya yönelmiştir. Bu açıdan yapılan çalışmaların bir çoğunda kitle iletişim platformlarının ikna etme çalışmalarında etkisinin fazla olmadığını göstermiştir. Bu çalışmalar yönünde iletişim araştırmalarının farklı tarafta boyut kazanması sağlanmıştır (Severin and Tankard 1994; 474).

Merton ve Lazarsfeld’in kitle iletişim platformlarında oluşan etkileri ölçme yönünde ortaya sundukları uyuşturma bazlı etki çalışmaları izleyiciler yönünde kitle çalışmalarının toplumsal yöndeki sorunlara tepki vermesini kısıtlayıcı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Bireyler uyuşmuş yöndeki tepkileriyle tepkisiz kalma yönelimlerinin sergilendiği göze çarpmıştır. Bu yönelim kitle iletişim araçlarının bir sonucu olarak görülmüştür. Marksist kuramcıların kitle iletişim platformlarındaki kullanım

yönelimlerinin bireyleri buldukları gerçek yaşam düzeyinden soyutlayarak bir kaçışa sürüklenmelerine neden olması yönünden eleştirmiştir (Mutlu,1998;194).

Katz, 1959 yılında kitle iletişim platformlarının kitlelere ne yönde etkilerinin olduğundan ziyade, bireylerin bu platformlarda neler yaptıkları üzerine yoğunlaşmıştır. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde, Amerikan, İngiliz ve Kuzey Avrupa iletişimcileri tarafında güncel bir yaklaşım olarak gösterilen kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı literatüre kazandırılmıştır. Bu yaklaşımın bir süre sonrasında yaygınlık oluşturması gündemde olmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde, bireyler ihtiyaçlarını bir doyuma ulaştırma yöneliminde olmaktadır. Bireyler medya araçlarını kullanma yönünde gidermek istedikleri doyumlar elde etme çabasında bulunmaktadır. Blumler ve Katz tarafından ortaya çıkan bu yaklaşım Rosengren ve Windahl tarafından geliştirilerek güncel bir konuma getirilmiştir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde, bireylerin kullanımlarından doyum elde etme yönünde iletişim araçlarını kendilerine ait nedenler üzerinden kullanmaya devam etmektedirler. (Akçay,2011; 157-158). Kullanımlardan elde edilmeye çalışılan doyumlar bireyler tarafından bir arzu haline gelmektedir. Bu yönelim çerçevesinde haz ve mutluluk elde etme çabasına girilmektedir. Bireyler mutluluk doyumunu elde etmeye ve yaşamaya yönelmektedir. Bireyler kitle iletişim araçları ve yeni medya araçlarında ihtiyaçlarını karşılanmaya yönelmektedir. Bu bağlamda, bireyler günümüzde yeni medya ve sosyal medya araçlarında beğenilme, mutluluk, takdir edilme, sevilme, sayılma gibi çok sayıdaki ihtiyaçlarını kullanımlar ve doyumlar tarafında karşılamaya yönelmektedir.

2.Gözetim Kavramına Genel Bakış

Bireyler eski dönemlerden itibaren yaşadıklarını unutmamak için olayları kayıt altında tutmaya ve ne kadar yol kat ettiklerini gözleme ihtiyacı duymuşlardır. Bu amaçla gözetim kavramını gündelik yaşamları içerisine dahil etmişlerdir. Ancak uzun dönemler boyunca devam eden doğum, ölüm, evlilikleri kaydedilmesi süreci modernleşme dönemiyle beraber yön değiştirmiştir. Bu yöndeki izlenimlerde artış yaşanmasıyla birlikte gözetimin amacı yön değiştirerek iktidarın çıkarları perspektifinde şekillenmeye başlamıştır (Rigel,2005;130). Gözetim kavramı, bilgi sahibi olma amacıyla ya da disiplin sağlama gibi amaçlarla bireyin, grupların ve ya toplumun genelinin izlenmesi olarak tanımlanabilir (Karakeyha ve Usluadam; 189).

Foucault'a göre (Foucault,2019; 37-38), gözetim kavramı iktidar konumundaki gücün odak noktası olarak tanımlanmaktadır. Gözetim modern kurumlar içerisinde bireyleri yönetme amacıyla temel araç olarak kullanılmaktadır. Bu düzen içerisinde gözetim kavramının olumsuz olabilecek etkilerinin de olduğunu var olabileceği unutulmamalıdır. Gözetlenme yönünde farkındalık oluşturma çerçevesinde, gözetleme olgusu özellikle sosyal medya platformlarında bireyselliğin önüne geçebilmekte ve medya paylaşımlarında birbirine benzer tek tip bireyler ortaya çıkabilmektedir. Bu perspektifte bireyler benzer biçimlerde düşünüp, aynı olmaya yönelirler ve de bu çabaları da yakalanma ya da dışlanma korkusuyla inşa ederler. Gözetimin yeni medyada da sıklıkla egemen olması, toplumun birlikte hür düşünce özelliğini bir yönde parçalayarak mekanikleşen bir toplum oluşturulmaya yöneltmektedir. Foucault da, bu yönde iktidarlar güçlerinin toplumları nasıl kontrol ettiklerini araştırmaya yönelmiştir.

Gözetimin giderek güçlenen bir olgu mekanizması haline gelmesi devlet ya da medya güçlerinin halka fiziksel yönde değil fakat psikolojik yönde bir baskı oluşturmasına sebep olabilmektedir. Toplumlarda oluşan gözetim üzerine kurulu baskı mekanizmaları günümüzde baktığımızda kitle iletişim araçlarının yanı sıra sosyal medyada oluşturulan paylaşımların kısıtlanması yönünde de karşımıza çıkmaktadır.

Toplum üzerinde meydana gelen gözetim yönündeki mekanizmalar Orwell’ın 1984 adlı kitabından uyarılma filminde ele alınan distopya kavramı çerçevesinde ele almaktadır. Orwell’a göre, gözetim kavramı iktidar güçlerinin sürekli olarak elinde tuttuğu ve uyguladığı bir güç konumundadır. Bu bağlamda gözetim, iktidarların toplum bazındaki en büyük güçlerinden biri olarak kabul görmektedir (Ulutaş ve Aydın, 2018;4). Bireyler gözetim yönünde baskı mekanizması hissettiklerinde gözetime karşı bir duruş sergileme içerisinde de bulunmaktadır. Ancak bireyler karşı duruşları neticesinde cezalandırılma korkusuyla gözetime karşı durmaları kısıtlı bir noktada sınırlı kalmaktadır. Bireyler gözetlenmeye direnme gösterebilirler dahi, gözetleyen iktidar mekanizması tarafından oluşabilecek cezalandırılmalar ya da kendilerine yönelik karşı bir kamuoyu oluşması neticesinde güce teslim olmak zorunda kalmışlardır. Hatta bir süre sonra bu güce boyun eğerek, gözetimi ve gözetimin yer aldığı medya platformlarını sevmeye ve daha da ileri düzeyde bağımlılığına yönelmeye başlamışlardır. Bireyler de bu yönde Big Brother’a bağımlılığını göstermekte ve sisteme dahil olarak bir süre sonra bu sistemin gönüllü hayranı ve bağımlısı konumuna gelmektedir. 1984 kitabından uyarılma filminde gösterilen gözetim olgusunun hakimiyetinin bugünün şartlarında bile aslında değişmediğini, gücü elinde bulunduran kişi, kurum ya da medya platformlarına uymak ve bu sistemin zorunlu ya da gönüllü baskısı altına girmek zorunda olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, medya platformları bireyleri gözetim dünyasının içerisine alırken bu gözetim dünyasında bireylerin kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı perspektifinde ihtiyaçlarını karşılıklı gözetleme prensibinde oluşturmalarına neden olmaktadır.

3. Gözetim Toplumu ve Panopticon

Toplumsal gözetim kapsamında, iktidar güçleri tarafından bireylerin kontrol altında tutulabilmesi esası kapsamında gözetimin ortaya çıkmış bir kavram olduğu göze çarpmaktadır. Gözetim toplumu, toplumda yaşayan bireylerin sürekli bir düzen içerisinde davranışlarının gözetlendiği ve aynı zamanda bu davranışların kayıt altında tutulduğu bir ortamda yaşamak zorunda olduklarını göstermektedir. Toplumsal yaşam düzeni içerisinde süregelen gözetim olgusu Karl Marx tarafından ‘*gözetim, emek ve sermaye arasındaki mücadelenin bir unsurudur.*’ olarak yorumlanmıştır. İzlenme, gözetlenme ve disiplin edilme kavramlarının içinde bulunduğu işçi sınıfına mensup olan bireylerin düşük gelirli olması ve bunun yanında yüksek emek karşılığı neticesinde üretim yönünde katkı oluşturdıkları görülmektedir (Toker, 2016;). Bu bağlamda bireyler gözetlenme neticesinde gözetim toplumu içerisinde yer alarak aynılaşmakta ve kendilerine ait benliklerinden hızla uzaklaşmaktadır. Gözetim toplumu, günümüzde sokaklarda ve caddelerde yer alan mobese kameralarında, kurumların gözetim kameralarında, toplu ulaşım araçlarında, banka kartlarında, yeni medya platformlarında yer alarak sürekli izlenen bir toplum konumunda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Gözetim toplumu yönünde Foucault tarafından Jeremy Bentham'ın Panopticon'u üzerinden gösterim günümüzdeki gözetim toplumunun ilk adımlarının gerçekleşmesi yönünde önem taşımaktadır (Toker, 2016;). Bu yönde, gözetim kavramı otoriteriteye sahip olan iktidar güçleri tarafından topluma bir fikrin sunulması ve bireylerin iktidarlardan yönünde gözetilmesi çerçevesinde oluşmaktadır. 18. yüzyılda imparatorluklar kendi halklarını kontrol altında tutma amacıyla otoriter sistemler çerçevesinde gözetleme mekanizmaları oluşturmaya başlamıştır. 1785 yılında Samuel Bentham tarafından bir yapı tasarlanması istenen sistemlerin temel oluşturduğu odak fikir Jeremy Bentham'a aittir. Tasarlanan bu yapı Panopticon adıyla anılmaktadır. Panoptico "pan" ve "opticon" şeklinde iki kelimedenden türetilmiştir. Pan kelimesi bütün anlamında, opticon kelimesi ise gözetilmek olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bu yapı yerine getirmesi beklenen göreve uygun olarak bütünü gözetlemek anlamında olan Panopticon adını almıştır (Özdel, 2008; 23). Bentham tarafından oluşturulmuş olan Panopticon dairesel bir hapisane oluşumu şeklinde tasarlanmıştır. Bu yapı içerisinde oluşturulan hücrelerin her biri içeriye dönüktür ve bu dairesel ortamın orta kısmında bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Bu yönde oluşturulan sisteme göre, mahkumlar sürekli izlendikleri kanısına içerisinde bulunarak bu yönde hareketlerine dikkat ederek davranışlarını sürdürecektirler. Gözetleme kulesinde kendilerini gözetleyen bir gözetim gücü olmasa dahi mahkumlar cezalandırılma korkusu yaşayarak sürekli bir biçimde gözetlendiklerini düşüneceklerdir. Günümüzde de medya platformlarında bireyler bu sisteme benzer biçimde medya patronları, eşik bekçileri ve iktidar güçleri tarafından sürekli gözetlendikleri kanısı içerisinde özellikle yeni medyada sergiledikleri davranışlar ve paylaştıkları içerikler yönünde hareket etmektedirler.

Enformasyon teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte toplumlar yeni medya alanlarında daimî bir gözetim toplumuna dönüşmüştür. Yeni iletişim araçlarıyla yönünde bakıldığında, bireylerin kısıtlayıcı olan tavırları yönünde iktidar güçlerinin denetimi ellerinde bulundurmaları daha fazla kolaylaşmaktadır (Bozkurt, 2000;). Gözetim toplumunda, gözetim sisteminin yararlı olabilecek yönleri daha baskın gösterilerek, kişisel veriler sistem içerisinde toplanmakta ama aynı zamanda kişilerin mahremiyet ve özel yaşam hakları ellerinden alınır bir duruma gelmesi söz konusudur. Bu bağlamda, bireylerin iletişim eylemlerinin araştırılması veya izlenmesi kapsamında gözetim kavramı günümüzde yeni medyada enformasyon teknolojisinin hızlı gelişim sürecine yönünde hakimiyetini sağlamaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında gözetim kavramı bireyselliğin oluşumu yönünde şeffaflığın yanı sıra bilinmezlikleriyle yoğun bir kitle üzerinde etkili olmaktadır. Bu platformlarda gözetim toplumunda gözetim olgusuna bakış açısı da şekil değiştirerek gözetimin popüler ve sevilen bir hale geldiği söylenebilir. Bireyler farklı kişilerin hesaplarını ve paylaşımlarını merak içerisinde gözetleyerek onları beğenme ve daha sonrasında onlarla aynılışarak benzer bir biçime gelmektedirler. Bunun yanı sıra gözetim toplumunun beraberinde getirdiği davranışların gözetlendiğinin de bilincinde olarak özgür düşünme hakimiyetlerinden ödün vermeye yönelebilmektedirler.

4. Omnipricon ve Instagram'da Gözetim Kavramı

Günümüzde gözetimin yeni medya platformları üzerine kurulu olması neticesinde Panopticon kavramı değişime uğrayarak Sinopticon ve Omnipricon kavramlarının gün yüzüne çıkmasına olanak tanımıştır. Panopticon modern dönemde kontrol mekanizmasını içerirken Synopticon ve Omnipricon postmodern dönemle özdeşleşen bir yapıya hizmet eder durumdadır (Özden; 2018). Yeni medyanın günümüzde yaygın olarak gözetimi daha fazla kullanan bir toplum yapısını beraberinde getirmesinde Marshall McLuhan'ın "Global Köy" kavramını gözler önüne sunmasıyla gelişim göstermiştir. McLuhan'a göre, yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla birlikte dünya küresel bir köy olma yönünde dönüşüme uğramıştır. İçinde bulunduğumuz dünyanın küçülmesi yönünde iletişim mekanizmalarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu yönde, dünyanın diğer bir ucundaki bilgiye erişme ve dünyanın her yerindeki insanlarla sosyal medya araçlarıyla özellikle instagram, facebook ve twitter aracılığıyla çok daha kolay bir duruma gelmiştir. Bu kapsamda Omnipricon kavramı günümüzde kendine yer edinmiştir.

Bireyler, özellikle instagram platformunda kendi istekleri yönünde gözetleme ve gözetlenmeye karşılıklı olarak açık bir konuma gelerek, kendileri de sanal dünya içerisinde üretici bir konumuna gelmiştir. Bu yönde bakıldığında, Panopticon kavramı Omnipricon'a evrilmiş bir durumdadır. Bu dönüşümün neticesinde Panopticon'un bireyleri gözetleme yönündeki zorlama ve baskı oluşturmadaki görünür olan yapısının tersine; Omnipricon'da, gözetim kavramı haz, mutluluk ve eğlence arayışı ile görünür, şeffaf ve bireyler tarafından gönüllü hale gelen bir evrenin varlığını sunmaktadır (Okmeydan, 2017; 63). Omnipricon kapsamında instagram platformunda bireyler göz önünde olmaktan ve gözetlenmekten giderek daha fazla haz almaya başlamıştır. Instagram, ilk olarak 2010 yılında iPhone için tasarlanmış olan bir fotoğraf filtreleme programı olarak karşımıza çıkmıştır daha sonra ise, kısa zamanda sosyal medya platformlarından biri haline dönüşmüştür. Bireyler instagram bünyesinde birbirlerinin içeriklerini, paylaşımlarını, yorumlarını karşılıklı olarak gözetlemekte ve beğenmekte, trendleri takip etmekte, yeni kişileri takip ederek ve onlarla tanışarak yeni sanal arkadaşlıklar edinme eğilimindedir. Ancak bu durumun medya bağımlılığına da yol açabileceği ve sürekli olarak bu platformlarda bulunarak gerçek yaşamda sağlanmak istenen beğenilmek, takdir edilmek sevilmek, merak edilmek, çok sayıda arkadaş edinmek bir süre sonra diğer kullanıcıların görmesi ve taklit etmeleri amacıyla aktivitelerde bulunarak sürekli fotoğraf paylaşımlarında bulunma yönelimine sebep olabilmektedir. Bu durum da gözetim olgusunun Omnipricon dönüşümüyle yaşamın sanala sığdırılmasına sebep olabilmektedir.

Gözetim olgusu, web teknolojilerinin gelişimiyle birlikte yaşamın her alanında kendine yer edinmektedir. Bu olgu bu yönüyle sosyal medyada daha fazla kendini gösterir bir duruma gelmiştir. Bilgi aktarma ve paylaşım çabaları sosyal medyada bulunma süresinin artmasıyla birlikte hız kazanmaya başlamıştır (Yayla, 2018;42). Sosyal medya ile geleneksel medya arasındaki en fazla göze çarpan fark sosyal medya platformlarında interaktifliğin bulunmasıdır. Katz'ın ortaya koyduğu kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında bireyler toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılama beklentisi içindedir. Bu ihtiyaçları karşılama yönünde bireyler günümüzde gözetim toplumunun

hakim olduğu sosyal medya platformlarından giderme yönünde beklentiye girerler ve medya içeriklerinde bulunarak ihtiyaçlarını gidermeye yönelirler (Yaylagül, 2018;71). Bu bağlamda, bireyler instagram platformunda diğer kullanıcıları merak dürtüsüyle gözetimin hakim olduğu bir mecrada içerikleri gözetleyerek haz alma, vakit geçirme, eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşılayıp doyuma ulaşmaya yönelim göstermektedir. Kullanıcılar instagram içerisinde arkadaşlarını ve merak ettiği diğer kullanıcıları takip edebilme, fotoğraf paylaşabilme, 24 saatlik hikaye paylaşabilme, paylaşılan fotoğrafları görüntüleyebilme, yorum yapabilme ve yapılan paylaşımları beğenebilme imkanlarına sahip konumda olarak doyum sağlamaktadır. Omniprison'un sağladığı karşılıklı gözetim mekanizması neticesinde bireyler instagram platformunu aktif kullanma konumuna geçmiş durumdadır.

Bireylerin sosyal medya platformlarında tatmin olduğu doyumlar bulunmaktadır. McQuail, Blumlar ve Brown doyumları şu şekilde belirtmişlerdir; vakit geçirme kullanımına yönelik olarak gündelik yaşanan sıkıntılardan, baskılardan ve stresten kaçınma isteği karşılanmak istenmektedir. Kişisel ilişki yönünde, yeni arkadaşlıklar edinme gibi sosyal ilişkilere sahip olma doyumuna erişme isteği karşılanmaktadır. Kişisel özdeşlik kapsamında, toplumsal güncel olaylara yönelik bilgi edinme ve popüler olan tüm temaları takip etme, yorum yapma ve destekleme amaçlarını karşılama bulunmaktadır. Gözetme yönünde ise, bireyler takip ettikleri kişileri tanıma, yaşadıkları olaylar ve sundukları ürünlerle ilgili bilgi edinme ihtiyaçlarını karşılama beklentisi yönünde doyum elde etme çabası içerisindedir (Çil, 2016; 316-326). Bu bağlamda, bireyler sosyal medya platformlarını kullanarak erişmek istedikleri doyumları elde etme eğilimi göstermektedirler.

Instagram platformunun sıklıkla kullanılmasının önemli etkenlerinden biri kişilerdeki merak gereksiniminin karşılanarak merakların cevap bularak doyuma ulaştırılmasıdır. İnsanlar meraklı bir varlıktır ve merak ettikleri şeyler hakkında bilgi sahibi olmak ister ve yeni bilgiler öğrenmeye yönelir. Bireylerin neden meraklı olduklarını açıklamak gerekirse, bireylerde yeni ve karmaşık olan her şeyin beyinde belirsizlik hissine sebep olarak bir dürtü oluşturmasına bağlanabilir. Merak duygusu bireylerin kendilerini huzursuz hissetmesine neden olması sebebiyle, merakın karşılanarak bu histen kurtulmayı sağlamaya yönelmektedir (Mahir, 2017;). Instagram'daki gözetim olgusu yönünde, merak etkeni gözetimin sağlanmasında önemli bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanıcıların arkadaşlarını, tanıdıkları ya da tanımadıkları kişileri takip etme sebepleri genellikle merak duygusunun karşılanmasının istemesinden dolayı kaynaklanmaktadır. Instagram platformunda bireyler nerede olurlarsa olsunlar kendilerini takip eden takipçileri tarafından gözetlenebilir bir durumdadırlar ve bununla birlikte kendileri de takip ettikleri kullanıcıları gözetleyebilir konumda bulunmaktadır (Erdem ve Kaya, 2019; 1459) Bireyler gözetlemeyle olgusuyla birlikte, kendileri gözetlendikleri gibi kendileri de başkalarını gözetlenmek isterler. Bu sayede, bireyler önemsenme hissini tadararak haz alma yönünde doyum yaşamaktadır. Instagram'da bulunan bireyler gözetlenmek istedikleri doğrultuda diğer kullanıcılar üzerinde merak duygusunu oluşturulma eğilimindedir. Bu doğrultuda, gözetlenme istedikleri doğrultuda paylaşımda bulunma yönelimi içerisindedir. Kişiler farklı kişilerin hayatlarını merak etme yönünde gözetleme ya da gözetlenmeyle birlikte olumsuz yöndeki

duygulardan da sıyrılmaya doyumunu elde etme eğilimi içerisindedir. Instagram'da yapılan paylaşımlarda bireylere genellikle hayatın güzel olduğu mesajı verilmektedir. Bu platformlarda yapılan paylaşımların pek çoğunun da aslına bakıldığında yapay bir gerçekliği sunarak yapay bir yaşam mecrası sunduğu da farklı bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcılar gözetlenme kaygısını gönüllü olarak yaşayarak daha fazla beğeni kazanmak, başkaları tarafından merak edilme amacıyla paylaşımlarında hikâyenin bütününe oluşturmaktadır. Bu yönde bakıldığında, bireyler genellikle mutlu oldukları anılarını paylaşımlarında ve hikayelerinde ön plana sunmaktadır. Bu karmaşık yapıda, takip eden kişiler tarafından hep mutlu olma algısının oluşumuna neden olmanın gerçekliğin ne kadar şeffaf yansıtıldığı konusunda bulanıklığa sebep olmaktadır.

Instagram üzerinden yapılan paylaşımlar yönünde, ortaya sunulan yapay yaşamın bireyleri depresyona sürükleyebileceği konusunda yansıtılma da olabilmektedir. Günümüzde özellikle genç kitleler zamanlarının büyük bir bölümünü sanal dünyada ve çoğunlukla instagram platformunda paylaşım yaparak, kişilerin hesaplarını takip ederek, durumlarını güncelleyerek geçirme eğiliminde yaşamaktadır. Bireylerin sosyal ağlar içerisinde sürekli bir biçimde güncelleme davranışı sergilemesi "Fear Of Missing Out (FoMo)" olarak adlandırılmaktadır. (Yıldırım ve Kışioğlu, 2018; 476). Fomo hastalığına sahip olan kullanıcılar, sosyal medya platformlarında uzun süre aktif olmama durumunda kalırlarsa dışlanmışlık ve ötekileşmiş bir kişi olma korkusu yaşamaktadır. Fomo hastalığında olan bireyler düzenli olarak sosyal medya hesaplarını kontrol ederler ve paylaşılan içeriklerden her zaman ilk haberdar olan kullanıcı olmayı isterler. Bu bireyler güncel olarak sosyal hesaplarını kontrol edemediği zamanlarda hayattan bir şeyler kaçırmış hissinde kapılarak rahatsızlık hissi içerisinde olurlar. Günümüzde özellikle instagram platformunda bireylerin pek çoğu fomo hastalığının belirtilerini sergileyerek, gözetim olgusundan mahrum kalmamaya, sürekli ve daha çok gözetlenmeye, merak etmeye ve daha fazla takip etmeye yönelmektedirler. Bu durum, instagram'ın, bireylerin gerçek yaşantılarından ziyade sosyal medyada gösterilen mutlu ve güzel yaşamın sürdürülerek yeni gereksinimlerin ve yeni doyumların oluşmasına sebebiyet vermektedir.

5. Ingrid Batıya Gidiyor Filmi Üzerinden Instagram Gözetim Toplumu

2017 yılında Matt Spicer'in yönetmenliğini üstlendiği ve instagram platformunda gözetim olgusunu irdeleyen Ingrid Batıya Gidiyor (Ingrid Goes West) filmi, instagram kullanımının kullanımlar ve doymalar yaklaşımı çerçevesinde kullanımların ve doyumların elde edilmesi ve gözetim olgusunun nasıl olduğu ve bununla birlikte ileri nasıl boyutlara gidebileceğinin gösterilmesi ve örneklendirilmesi açısından yararlı olacaktır.

Filmin baş kahramanı Ingrid, gerçek yaşamda mutsuz, takıntılara sahip olan ve kendini yalnız hisseden bir kızdır. Bu karakter, hırsları nedeniyle başka kişilere yalan söylemekten çekinmeyen ve başkalarını kıskanma duygusu yaşadığında hızlı olarak öfkelenen ve fevri davranabilen bir kişiyi yansıtmaktadır. Taylor isimli karakter ise, fotoğrafçı olan ve sosyal medyada instagram aracılığıyla gösterişli bir yaşam sürdürüyor olarak kendini ifade etmeye çalışan ve instagram'da fenomen olmuş bir kullanıcıyı göstermektedir. Bu karakterin gerçek yaşamının aksine instagram paylaşımlarında

yapay bir sanal yaşamı göstermektedir. Kendisini takip eden, gözetleyen kullanıcılar var her zaman en iyisi sıfatlarıyla bezenmiş paylaşımları takip ederek, bu karaktere hayranlık duymaktadırlar. Daha önceden sıradan ve samimi bir kişi olarak görülen bu karakter, instagram aracılığıyla cool duran, gösterişli bir hayatı olan ve takipçi kitlesi yoğun olan bir fenomen konumuna gelerek, sanal yaşamda farklı kişilikte ve yaşam tarzında olan bir kişiye dönüşümü simgelemektedir. Fenomenlik olgusunda, kişiler rağbet edilmek için kendisini yapay bir kimliğe sokmaya neden olabilmektedir. Filmde yansıtılan bu karakterde, yaşam tarzını değiştirmek ve popüler olmak isteklerinin kullanım ihtiyaçları olarak instagram üzerinden fenomen olunarak bu beklentileri karşılamasıyla doyuma eriştiği göze çarpmaktadır. Gözetim olgusunun beraberinde getirdiği, sürekli takip edilme edinimi fenomen kişilerin ya da fenomen olma isteğindeki kişilerin daha fazla farklı hesapları gözetleyerek onlar gibi olma, daha fazla beğenilme, takip edilme ve taklit edilme yönelimleriyle ihtiyaçların instagram üzerinden karşılanmasına sebep olmaktadır.

Grafik 1: Instagram Görüntüsü

Grafik 2: Peri Masalı Gibi Düğün

Ingrid isimli karakter filmde sıkı bir instagram kullanıcısı olarak yansıtılmaktadır. Instagram’da paylaşılan emoji, hashtaglar ve mutluluk pozlarını sürekli olarak gözetleyerek kıskanma hissine kapılarak rahatsızlık duymakta ve kendi halinden hoşnut olmayan ve kendini başkalarıyla kıyaslama yapan bir kişi konumuna gelmektedir. Gözetim toplumunun yarattığı bu durumla birlikte, mutlu anılarını paylaşan kişileri gözetleyen kullanıcılar, her şeyin güzel olarak yansıtıldığı bu sanal evreni kendileri de paylaşarak hayatlarının güzel olduğu ve son derece mutlu insanlar olduklarını gösterme eğilimi içerisine girmektedir. Ingrid, gerçek yaşamda en iyi arkadaşı olan Charlotte’nin instagram’daki mutluluk fotoğraflarına bakarak kıskançlık hissi içerisinde olmaktadır. Ingrid aynı zamanda Taylor’un da sıkı takipçisi konumundadır ve onun instagram üzerinden paylaştığı mutluluk fotoğraflarına ve gösterişli yaşamı sergileyen paylaşımlarını gözetleyerek onun yaşamına çok özenmektedir. Ingrid, bu durumdan çok etkilenerek, bu özenmeyi sanal yaşamda sınırlı tutmayarak, gerçek yaşamına uyarlamaya karar vermiştir. Gözetim toplumunun sanal dünyada yarattığı yeni gereksinimler, kişilerin gerçek yaşamlarında da önemli etkilere neden olabileceğini gösteren bu filmde, sanal kullanımlar ve doymaların gerçek yaşamdaki doyum elde etme çabasına da sebep olabileceğini göstermektedir. Filmde, bu sebeple Ingrid tüm parasını yanına alarak instagram’da fenomen olan Taylor ile arkadaş olmak amacıyla Kaliforniya’ya gider. Yalnızlığını Taylor ile tanışarak ve onun gerçek hayatındaki arkadaşı olarak kapatmak ister.

Grafik 3: Ingrid

Ingrid, Taylor’u artık sadece instagram’da değil gerçek yaşamda da her an takip etmeye başlar. Sanal yaşamda oldukça normal olarak görülen ve hatta memnuniyet duyulan gözetim olgusunun gerçek yaşamda gözetlenir duruma gelmesiyle rahatsızlık ve endişe duyulan bir duruma dönüşmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde sosyal medyada kullanıcıların rahatlıkla paylaştıkları kişisel bilgiler, konum bilgileri, kendi fotoğrafları, aile fotoğrafları, özel anların paylaşılması gibi içerikler gerçek yaşamda gözler önünde sunulduğunda gözetimin istenmeyen bir durum olmasına neden

olmaktadır. Filmde bu durum, Ingrid'in Taylor'un gittiği mekânlara gitmesi, onun siparişinin aynısını vermesi ve yemeği beğenmediği halde resmini çekip paylaşmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Taylor'un fenomen olup beğenilmesinden dolayı, onun yaptıklarının aynısını yaparak kendisine benzer bir görünüm katmak istemektedir. Taylor'u instagram aracılığıyla devamlı gözetleyerek takıntı haline getiren Ingrid, gerçek yaşamına da bunu yansıtarak saçını ona benzetir, onun gibi giyinmeye başlar. Gerçek yaşamda bir mekânda Taylor'u gördükten sonra ve evine kadar takip edip onu gözetlemeye devam etmiştir. Filmde yansıtılan bu durum, gözetimin sınırlarının giderek daha fazla esnekleşerek kişilerin aynılaştırılması ve beğenilmesi yönündeki kullanımların mutlaka giderilmesi gereken doyumlar haline dönüşebilmesine neden olabilmektedir. Bu durum, gözetim toplumunun giderek daha fazla gözetime açık bir hale gelebileceğini göstermektedir.

Ingrid komşuluk, sanatsever gibi görünme ile Taylor ile arkadaş olmayı başarır. Taylor, Ingrid ile olan bir resmini instagram'da paylaşır, Ingrid'i etiketler. Ingrid ise bu resmin çıktısını alarak çerçeveler. Ingrid, Charlotte'ye bir mektup göndererek yeni sahte mutlu yaşamından, olmayan sevgilisinden bahseder ve instagram platformunun vaad ettiği ben de mutluyum ve hayatım güzel mesajını vermek ister. İdeal olarak gördüğü instagram fenomen topluluğuna dahil olabilmek için, Ingrid her şeyi yapmayı göze almıştır.

Grafik 4: Paylaştığım Her Şey

Kişilerin kendisini takip ederek yeni yaşamını herkesin gözetlemesini ve haberdar olmasını istemektedir. Durumdan rahatsız olan Taylor'ın Ingrid ile görüşmek istememesi üzerine, Taylor'un hayal ettiği evi satın aldığı evin karşısındaki evi Ingrid satın alarak sürekli olarak gözetlemeye devam eder. Gözetim olgusunun sanaldan gerçek yaşama taşındığı bu noktada gözetim kavramının mahremiyet olgusunu da yok edebildiği fark edilir bir duruma gelmiştir. Instagram'ın kişileri takip etme ve gözetleme imkanını çok kolay ve ulaşılabilir bir duruma getirmesi, kişilerin mahremiyet olgusunu gönüllü olarak

takipçilerin gözü önüne sürmesi yönünden filmde somut bir gösterge olarak sunulmuştur.

Ingrad paylaşacak kimse olmayınca yaşamanın ne anlamı var diye düşünür ve instagram’a kendi öz haliyle “gerçekte ben buyum, tüm paylaştıklarım koca bir yalan, kendimi beğendirmekten ve başkası gibi olmaktan çok yoruldum” sözleriyle veda videosu çeker ve intihar eder. Aslında veda sözleriyle, genel olarak instagram mecrasının özelliğini özetlemektedir.

Ingrid, intiharından sonra kurtarılınca bir süre sonra instagram platformuna girdiğinde, instagram’da paylaştığı intihar öncesi videonun popüler olduğunu ve takipçilerinin geçmiş olsun mesajlarını ve adına açılan #benİngridim hashtagi görür, hashtagini herkes paylaşmaya başlar.

Grafik 5: Ingrid2

Filmde gösterge olarak sunulan bu durum, instagram platformunda kişilerin paylaşımlarını başkalarına göstermek ve beğeni sağlamak amacıyla oluştuklarını gözler önüne sunmaktadır. Gerçek görüntüsüyle ve gerçek yaşamlarıyla instagram’da beğenilmeyeceğini düşünen kişiler bu durumdan mutsuz olarak, sadece güzel anılarını paylaştıkları, ilgi çekecek ve filtreli güzel görünen fotoğraflarıyla gerçek kimliğini ve görüntüsünü yansıtmayacak içerik paylaşımlarına başvurabilmektedir. Bu durum kişilerin mutluluk ve beğenilme kullanımlarını instagram bünyesindeki beğenilerle doyuma ulaştırma isteklerine neden olabilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, gözetim toplumunda instagram platformunun kullanıcılarına kullanımlar ve doymalar yaklaşımı doğrultusunda ne gibi ihtiyaçlarını karşıladıklarını Ingrid Batıya Gidiyor filmi üzerinden örneklendirilmiştir. Bu yönde, bireylerin instagram kullanarak merak duygusunun karşılanması amacıyla karşılıklı olarak gözetleme içerisinde bulunarak beğeni alma, takipçi sayısını arttırarak ve gündemde yer alarak fenomen olma yönünde popüler olabilmek, gerçek yaşamda ulaşmak istedikleri sevmeye,

sayılma, takdir edilme, önemsenme, değerli bulunma, gösterişli yaşam tarzına sahip olma, sosyal olma, her daim mutlu olma ve mutlu bir yaşama sahip olma gibi doyumlara ulaşmaya aracılık ettiği görülmektedir. Film içerisinde gösterilen gerçek yaşamda yaşanması istenilen yaşamların sanal yapay bir alanda yaşanarak doyuma erişilmesi yönünde gözetim toplumunun benimsendiği gözler önüne serilmiştir. Bireyler diğer kullanıcıları takip ederek onları taklit etme yönelimine yönelmektedirler. Film içerisinde sıklıkla yansıtılan taklit etme ve sürekli gözetleme olgusu, gözetim toplumdaki kişilerin popüler ve fenomen olan kişiler gibi görünme, onlar gibi davranma ve onların kişilik özelliklerindeki kişiler gibi görünmesi yönünde oluşan çabaları göstermektedir. Kişiler gözetim toplumunda instagram üzerinden takip edilme ve gözetimden memnuniyet duyarak beğenilme ve takip edilme beklentisini karşılamaya yönelirken, gerçek yaşamda bu durumun aynı şekilde yansıtılmasının ise gözetleme açısından rahatsızlığa sebep olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, kişiler instagram üzerinden gözetlenmeyi ve gözetlemeyi içselleştirerek doyumlarının karşılanması yönünde davranışlarını sergilemektedir.

Sosyal medya aracı olan Instagram, Omnipicon'un içinde bulunan bir konumdadır. Kullanıcılar Instagram platformunda gözetimin öznesi konumunda bulunmaktadır. Kişiler bilincinde olarak ve isteyerek instagram üzerinden kullanıcıları gözetler ve bu kullanıcılar diğer kullanıcılar tarafından da gözetlenebilmektedir. Instagram eğlence odaklı olmasının yanında iletişim aracı olarak da görsel ağırlıklı paylaşımların yapıldığı ve merak duygusunun doyuma ulaştırıldığı bir mecra konumuna yerleşmiştir. Ingrid Batıya Gidiyor filminde de görüldüğü gibi, instagram paylaşımlarıyla bireyler kendisini diğer kullanıcılarla çok fazla kıyaslama yapabilmekte ve ideal olarak beğendikleri kişileri taklit etme yönünde eğilim gösterebilmektedir. Filmde, Ingrid karakterinin instagram'daki beğendiği bir fenomeni ona benzemek ve onun gibi popüler olmak amacıyla takıntı haline getirmesi neticesinde bu durumun kendisine neler yaptırdığını gözler önüne sermektedir. Filmde de gösterildiği gibi, gözetim toplumunda kişiler kendilerini başkalarına beğendirme doyumuna ulaşmak için kendilerini olduğu gibi yansıtmamaya yönelebilmektedir. Yalnızlıklar, sahte mutluluk pozlarıyla ve sanal arkadaş takipçileriyle paylaşılarak kullanımlar doyumlara ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, gözetim toplumu, instagram üzerinden karşılanan kullanımlar ve doyumlar aracılığıyla şekillenmektedir.

Kaynakça

- Akçay, Habibe. (2011). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Sosyal Medya Kullanımı: Gümüşhane Üniversitesi Üzerine Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 35, 157-158.
- Bozkurt, Veysel. (2000). Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu? 31 Aralık 2019 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2499/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu> adresinden alınmıştır.

- Çil, Serder. (2016). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Çerçevesinde Facebook Grupları Kullanımlarının İncelenmesi: Muğla Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Gençlik Araştırmaları Kongresi, 316-326.
- Erdem Kaya, Burcu. ve Meltem Kaya. (2019). Instagram'da Görülme ve Beğenilme Arzusu: Kullanıcı Bakış Açısından Değerlendirme. Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, 12(62), 1457-1464.
- Foucault, Michel. (2019). Hapishanenin Doğuşu. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karakehya, Hakan. ve Asena Kamer Usluadam. (2016). Neden Gözetl(en)iyoruz, Anadolu Üniversitesi Dergisi. Özel Sayı (3), 187-200.
- Lin, Holin, Chuen-Tsai Sun ve Hong Hong Tinn. (2003). Exploring Clan Culture: Social Enclaves and Cooperation in Online Gaming. Level Up Conference Proceedings. 288-299.
- Ocak, Mahir E. (2017). Neden Merak Ederiz? <https://www.e-psikiyatri.com/neden-merak-ediyoruz-nasil-merak-ediyoruz> (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- <http://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-merak-ederiz> (Erişim tarihi: 14.11.2019).
- Mattelart, Armand ve Michele Mattelart. (2009). İletişim Kuramları Tarihi (Çev. Melih Zıllıoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- McQuail, Denis. (2005). McQuail's Mass Communication Theory. London: Sage Publications.
- Mutlu, Erol. (1998). İletişim Sözlüğü. Ark Yayınları: Ankara.
- Özdel Gizem. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panopticon ile İktidarın Gözü Göstergeleri. The Turkish Online Journal of Desing Art and Communication-TOJDAC, 2(1), 22-29.
- Rigel, Nurdoğan, Gül Batuş ve Güleda Yücedoğan (2005). Kadife Karanlık. İstanbul: Su Yayınevi.
- Severin, W. J. ve J. W. Tankard (1994). İletişim Kuramları. (Çev. Ali Atıf Bir ve Serdar Sever). Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.
- Toker, Ersin. (2016). Gözetim Toplumu Üzerine. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Bülteni, 61-64, (Erişim tarihi: 31.12.2019).
- http://www.emo.org.tr/ekler/53d20c2c209061b_ek.pdf?dergi=1047

Ulutaş, Nurullah. ve İlayda Aydın. (2018). George Orwell'in Eserlerinde Gözetim Toplumu ve İktidar Eleştirisi. International Journal of Language Academy, 6(3), 1-11.

Yayla, Hatice Mine. (2018). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği. Selçuk İletişim Dergisi, 11(1), 40-65.

Yaylagül, Levent. (2018). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, Serdar. ve Ahmet Nesimi Kişioğlu. (2018). Teknolojinin Getirdiği Yeni Hastalıklar: Nomofobi, Netlessfobi, Fomo. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi , 25 (4) , 473-480 .

Yayın Geliş Tarihi: 30.06.2020

Yayın Onay Tarihi: 20.04.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.761517

Pelin YANTUR •

Reyhan İŞERİ **

Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politik Stratejisi

*Economic Policy Strategy of the Rising Power of The
People's Republic of China*

Özet

Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren toplumların zaman-mekân algılamalarında ve dünyayı anlamlandırma süreçlerinde yaşanan değişimlerle birlikte küreselleşme olgusu ön plana çıkarken toplumlarda başta ekonomik olmak üzere siyasal, toplumsal ve kültürel değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimle birlikte SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası sistemin iki kutupludan tek kutuplu bir sisteme dönüşmesinin yarattığı fırsattan yararlanan Çin Halk Cumhuriyeti, kendine özgü proaktif harekete geçiş tarzı ve yükselişi ile ekonomik, siyasal ve askeri alanda günden güne büyüme kaydetmektedir. Bu çalışma ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadarki süreçte geçirdiği ekonomik ve siyasal evreler ışığında uluslararası ekonomi politikası perspektifinde konumu değerlendirilerek Çin'in "süper güç" olabilme kapasitesinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Süper Güç, Uluslararası Ekonomi Politikası, Yükselen Güç, Corona

Jel Kodları: P0, F4

Abstract

While the phenomenon of globalization has come to the fore with the changes in the time-space perceptions of the societies and the process of making sense of the world since the end of the Cold War, it has brought political, social and cultural changes, primarily economic. With this change, with the dissolution of the USSR, the People's Republic of China, which has benefited from the opportunity created by the international system's transition from a bipolar to a one-pole system, is growing day by day in the economic, political and military fields with its unique proactive action style and rise. With this study, it is aimed to reveal the capacity of China to become a "superpower" by evaluating its position in the perspective of international political economy in the light of the economic and political phases it has undergone since the establishment of the People's Republic of China.

Keywords: People's Republic of China, Super Power, International Political Economy, Rising Power, Corona

Jel Codes: P0, F4

• Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-2558-6218, e-mail: pelin.yantur@yeniuyuzyl.edu.tr

** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-0712-7173, e-mail: reyhaniseri@hotmail.com

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti, binlerce yıllık zengin tarihiyle, kendine özgü uygarlık yapısıyla, nüfusuyla ve hızlı büyüyen ekonomisiyle son yıllarda ilgi odağı haline gelen bir Doğu Asya ülkesidir. Dünya ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün mihenk taşı olan Endüstri Devrimi öncesi dönemde gerek gelişmiş üretim kapasitesi ve kalitesi, gerekse de ticaret bakımından bölge ülkelerine ve uzak ülkelere nazaran önemli konumdadır. Ancak yeni buluşların etkisiyle üretimin makineleşmiş endüstriye kayması, deniz aşırı ticaretin kontrolünün dönemin sömürgeci devletlerinin elinde olması ve askeri yenilgilerden kaynaklı toprak kaybı gibi nedenler 20. yüzyıl sonlarına kadar dünya siyasetinde geri planda kalmasına neden olmuştur.

Nitekim 20. yüzyılın ortalarına kadar savaşlarla ve siyasi çatışmalarla dolu çalkantılı yıllar geçiren ve 1949 yılında Mao Zedong'un önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, uyguladığı planlı ekonomi politikası ve Kültür Devrimi denemeleri ile istikrarı sağlamaya çalışmış ancak hedeflediği büyüme ve refah artışında önemli sorunlar yaşamıştır. Dünya sisteminin tek kutuplu bir sisteme evrilmeye başladığı dönemde Deng Xiaoping liderliğindeki Çin, Mao döneminin kültür devrimlerinden kaynaklı meydana gelen güç kaybının giderilmesi ve SSCB tehdidinin bertaraf edilmesi amacıyla birtakım reformlar gerçekleştirerek rekabet ekonomisi temeline dayalı sosyal piyasa ekonomisi modelini hayata geçirmesiyle kısa sürede yükselişe geçmiştir. Deng Xiaoping liderliğindeki Çin, SSCB'nin dağılmasıyla meydana gelen boşluktan da en iyi şekilde istifade ederek 20. yüzyıl sonunda ekonomik ve askeri alanda gelişimini hızlandırmış ve dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bugün uyguladığı ölçek ekonomisi politikası sayesinde düşük maliyetle tüm dünyaya üretim yaparak ihracata dayalı ekonomik büyümesini sürdürmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti, günden güne hızla büyüyen ekonomisi ve "süper güç" olma yolunda giderek yükselen siyasi potansiyeli diğer devletler tarafından hem bir fırsat ülkesi hem de önemli bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Ancak 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinden dünyaya yayılan koronavirüs pandemisinin uluslararası siyasette ve ekonomi politikasında yaratmakta olduğu etkiler, post-corona sürecine geçildiğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Dünya Düzeni'ndeki konumuna büyük yansımaları olacaktır.

Bu çalışma ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadar ki süreçte geçirdiği ekonomik ve siyasi evreler ışığında uluslararası ekonomi politikası perspektifinde konumu değerlendirilerek Çin'in "süper güç" olabilme kapasitesinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Çin'de gerçekleşen ekonomik, siyasal ve kültürel devrim ve reformların Çin'in süper güç olma yolunda ilerleyişine olumlu yöndeki etkileri ve Çin'in yürüttüğü "aşırı borçlandırma" ve "borç diplomasisi" ekonomik politikalarının "Çin Rüyası" söyleminin hayata geçirilmesine katkıları incelenecektir. Ayrıca Çin'in dünyanın bir numaralı ihracatçısı ve üretim üssü haline gelmesindeki etkenlerin ortaya konması hedeflenmektedir.

Birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak istatistiki veriler ışığında yürütülecek bu araştırma, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Çin Halk Cumhuriyeti'nin

kuruluşundan günümüze ekonomi politikasındaki tarihsel süreç ele alınacaktır. İkinci bölümde ise; post-corona sürecinde kurulması muhtemel olan “Yeni Dünya Düzeni”nde Çin Halk Cumhuriyeti'nin olası yeri ele alınacaktır. Son olarak da birinci ve ikinci bölümlerde yer alan bilgi ve verilerden hareketle genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasındaki Tarihsel Süreç

Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'nın içlerine kadar uzanan ticaret yoluna sahip Çin'in milattan önceki yüzyıllardan itibaren ipek, baharat, değerli mücevherat, kâğıt vb. malları satarken 16. yüzyılda gerçekleştirilmeye başlanan coğrafi keşiflerle İpek ve Baharat Yolları'nın önemini yitirmesi ekonomik ve siyasal açıdan gerilemesine zemin hazırlamıştır. Ancak Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşlarla üretimin makineleşmiş endüstriye kayması neticesinde dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal alandaki dönüşüm Çin'in dünya siyasetinde geri kalmasına neden olmuştur.

Nitekim 19. yüzyılın ilk yarısında yaşanan “Afyon Savaşları” sebebiyle İngiltere'den akabinde Çin – Japon Savaşı'ndan dolayı Japonya'dan büyük darbeler alan Çin'de yaşanan Wuchang Ayaklanması neticesinde gerçekleştirilen devrimle birlikte iki bin yıllık Çin İmparatorluğu 1912 yılında yıkılarak Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet'in kurulması yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunları çözüme kavuşturmamış ve komünist yönetim idaresi altındaki kuzey bölgeleriyle Kuomintang yönetim idaresi altındaki güney bölgeleri arasındaki siyasi çatışmalar ABD ve SSCB desteğiyle artmıştır. Tırmanan siyasi çatışmalar, 1931 yılında Mançurya'yı işgali ile aralarında gerilim devam eden Japonya'nın 1937 Ağustos'unda Çin'e savaş ilan etmesiyle geçici süreliğine yerini iş birliğine bırakmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden alevlenen bu iç çatışmalar, Mao Zedong önderliğindeki Komünist Parti tarafından sonlandırılarak 21 Eylül 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Mao liderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti, komünizm odaklı yönetim anlayışıyla dışa kapalı ve kendi kendine yeten politika yürütmesiyle kapılarını dünyaya kapatmıştır. Ancak Mao, yönetimde kaldığı 1949 – 1976 yılları arasında Kültür Devrimi ve planlı ekonomi denemeleriyle kalkınma hamlesinde bulunmuşsa da bunda başarılı olduğu söylenemez. Mao'nun 1976 Eylül'ünde ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping, Mao'nun tersine ideoloji yerine ekonomiye ağırlık vermiştir. Mao döneminin kültür devriminden kaynaklı güç kaybı ve SSCB tehdidine karşı sosyal piyasa ekonomisi modelini uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda ekonomiyi geliştirmek için de yabancı yatırımcıyı çekmek amacıyla Çin'in kapılarını dünyaya açmıştır.

Deng Xiaoping'in gerçekleştirdiği bu köklü reformlarla ekonomik ve siyasal anlamda bir canlanma yakalayan Çin Halk Cumhuriyeti'nde bu reformlardan rahatsızlık duyan muhalifler, Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin yönetimi altındaki Deng Hükümeti'nin siyasal yozlaşma içinde olduğunu ve otoriter bir tutum takındığını ileri sürerek ayaklanmaları neticesinde 1989 Tiananmen Meydanı Olayları vuku bulmuştur. Ancak ordunun müdahalesiyle olaylar bastırılırken Jiang Zemin göreve getirilmiştir. Zemin'in yönetime gelmesiyle birlikte ekonomik ve siyasal alandaki reformlarda gecikmeler meydana gelmiş ve 2002 yılında Hu Jintao'nun yönetime gelmesine kadar sürmüştür.

Jintao döneminde yürüttüğü politikalarla özellikle ekonomik ve siyasal alanda büyük bir sıçrama yapan Çin Halk Cumhuriyeti, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuş, dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olmuş ve uzaya kendi uydusunu fırlatan üçüncü ülke olmuştur. Çin'in DTÖ üyeliği sonrasında ihracatının artması ve ekonomik büyümesinin hızlanması, ekonomi ve dış politika konusunda dünya devletlerinin dikkatini çekmesinin yanında başta ABD olmak üzere bir kısım ülke tarafından da tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur.

Bu bilgiler ışığında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte ekonomi politikasındaki değişimi konunun daha iyi anlaşılması açısından

- Mao Zedong Dönemi (1949-1978)
- Deng Xiaoping Dönemi ve Dengizm (1978-1999)
- 1999 sonrası Dönem

şeklinde üç ana döneme ayırarak incelemek yerinde olacaktır.

1.1. Mao Zedong Dönemi

Mao Zedong önderliğinde ÇKP tarafından Çin'in 150 yıllık makûs talihine bir nokta konarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte başlayan ve 1976 yılına kadar süren dönemde kargaşa döneminden kalan enkazın temizlenmesine yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Mao, bu dönemde sınıf mücadelesi ve işçi politikalarıyla özdeşleşen Marksist – Leninist bir modelin öncüsü SSCB'yi örnek alarak tarım ve sanayi alanında reformlar yapmış ve yeni bir toplum inşa etmeye çalışmıştır.

Bu amaç doğrultusunda katı/emredici merkezi planlamaya dayalı ve dışa kapalı özellikte bir ekonomiye yoğunlaşılmasının yanında geçmişe ait kültür, fikir, alışkanlık ve geleneklerin yıkılmasına yönelik devrim ve aydınların desteğini alma hedefli Yüz Çiçek Kampanyası yürütülmüştür. Yürütülen bu çalışmalar Kalkınma Hamleleri, Kültür Devrimi ve Yüz Çiçek Kampanyası alt başlıkları altında incelenebilir.

1.1.1. Kalkınma Hamleleri

Milli gelirin kısa sürede ve büyük oranlarda artırılmasını hedefleyen ÇHC, Mao döneminde kırsal bölgeler de dâhil olmak üzere tüm ülkenin sanayileşmesine öncelik veren kalkınma planlarını uygulamaya koymuştur. Uygulanan bu kalkınma planlarının Çin ekonomisinde yarattığı değişimin olumlu ve olumsuz yönlerinin daha iyi kavranabilmesi için ayrı ayrı başlıklar altında incelenmelidir.

1.1.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1953-1957)

Mao önderliğindeki Çin yönetimi, Sovyet modeli yatırım planlamasından ilham alarak hazırladığı ve uyguladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ülkenin altyapısını yeniden inşa etmeyi ve sanayi alanında yapılacak atılımlarla ağır sanayinin geliştirilmesi yoluyla yüksek oranlı ekonomik büyüme elde etmeyi hedeflemiştir. Nitekim Naughton (2006)'a göre; Sovyet endüstriyel teknolojisini ve örgütsel tasarımını nakleden Çin'deki hızlı değişimin 'ikiz zirveleri' 1953 ve 1956 yıllarında yaşanmıştır. İlk zirvede (1953), Sovyet modeli ile ülke çapında yatırım planlamasının başlamasının bir parçası olarak

yatırım hızla artmış ikinci zirvede (1956) ise köylü nüfusunun tarım kooperatiflerine katılımı sonucu yaşanmıştır (Naughton, 2006:66-67).

Bu beş yıllık dönemde (1953-1957), Sovyetler Birliği'nin yardımıyla sanayi alanında atılım projelerinin başlatılması Çin'in ekonomik büyümesinde etkili olmuştur. Ancak Tablo 1'de yer alan milli gelirin sektörel bileşimi verilerine bakıldığında 1957 yılına ait sanayi alanının katkısının arttığı, tarım alanının katkısının ise azaldığı görülmektedir. GSYİH ise Tablo 2'de görüldüğü üzere 1952'de 67.9 milyar ¥ iken 39 milyar ¥'lık bir artış ile 1957 yılında 106.93 ¥'a yükselirken Kişi başı GSYİH'de 119.4 ¥'dan 167.8 ¥'a yükselerek yaklaşık 49 ¥'lık bir artış sağlanmıştır.

Tablo 1: **Milli Gelirin Sektörel Bileşimi**

	1952	1957	1962	1965	1970	1975	1978
Tarım	57.72	46.81	48.05	46.21	40.39	37.79	32.76
Sanayi	19.52	28.3	32.79	36.41	40.97	46.02	49.4
Diğer Sektörler	22.75	24.5	19.15	17.37	18.64	16.18	17.84

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 1992: 35.

Tablo 2: **Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) * 100 Milyar ¥**

Yıllar	GSYİH (¥)	Kişi Başı GSYİH (¥)
1952	679.0	119.4
1953	824.2	141.8
1954	859.4	144.4
1955	910.8	149.6
1956	1.029.0	165.4
1957	1.069.3	167.8
Birinci Beş Yıllık Plan Periyodu	4.692.6	

Kaynak: Jinzao, 2018: 56

Ayrıca bu dönemde ülkede olmayan sanayiler kurulup geliştirilirken demir - çelik ve ağır sanayi hızlı bir büyüme göstermiş ancak devletin ekonomide ağırlığı artmaya başlayarak 1954 - 1956 yılları arasında da kamu mülkiyetine dönüşüm aniden ortaya çıkmıştır. 1956 yılı sonunda kırsal kesimde çiftçilerin %98'i kooperatiflere kayıtlı iken şehirlerde özel işletmeler "kamu - özel ortaklığı"na dönüşmüştür (Naughton, 2006:67). Dönemin sonunda sanayileşmenin katkısıyla yüksek oranlı ekonomik büyüme hedefinde başarı sağlanmıştır.

1.1.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1958 yılında feodalizmden komünizme hızlı geçiş yapılmasını amaçlayan "İleriye Doğru Büyük Atılım Projesi" ile birlikte hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bireysel üretim yasaklanarak kolektif üretim süreci başlatılmış ve devlet eliyle hem tarım hem de demir - çelik üretimiyle ilgilenecek 100 bin ila 200 bin kişi kapasiteli komünler oluşturulmuştur. Toplum, 24.000'den fazla komünden meydana gelmiştir.

1950'lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin bozulması neticesinde Sovyetler Birliği'nin yardımları kesmesinin yanında 1959 yılında baş gösteren kuraklık ve

beraberinde kıtlık yaşanması Çin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan kuraklık ve kıtlıkla hasadın azalması ve stokların tükenmesiyle yaşanan felakette milyonlarca vatandaşını kaybeden Çin, kendini ekonomik bir krizin ortasında bulmuştur.

Tablo 3: **Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) * 100 Milyar ¥**

Yıllar	GSYİH (¥)	Kişi Başı GSYİH (¥)
1958	1.308.2	200.3
1959	1.440.4	216.3
1960	1.457.5	218.5
1961	1.220.9	184.9
1962	1151.2	172.9
İkinci Beş Yıllık Plan Periyodu	6.578.2	

Kaynak: Jinzao, 2018: 56.

Nitekim bu beş yıllık periyodun ilk üç yılında (1958-1960) GSYİH’de pozitif yönlü bir büyüme söz konusu iken 1961 ve 1962 yıllarında azalma meydana gelmiştir. Tablo 3’ten de anlaşılacağı üzere GSYİH, 1958 yılında 130.82 milyon ¥ iken 1959’da 144.04 milyon ¥’a 1960’da da 145.75 milyon ¥’a yükselmiş ve 1961 yılında 122.09 milyon ¥’a ve 1962 yılında da 115.12 milyon ¥’a düşmüştür. Kişi başı GSYİH ise; 1958 yılına göre 1962’de 27 ¥’lık bir azalışla 172.9 ¥’a gerilemiştir. Ancak milli gelirin sektörel bileşimi verilerine (Tablo1) bakıldığında; 1957 yılına kıyasla 1962 yılı sonunda tarım ve sanayi sektörlerinde küçük de olsa bir artış gerçekleştiği görülmektedir; 1957 yılında milli gelirin %46.81’ini tarım sektörü oluştururken 1962’de %48.05’ini oluşturmakta ve sanayi sektöründe ise %28.3’ten %32.79’a yükselme söz konusudur.

Çin için 1958-1962 yılları, her ne kadar felaket yılları olsa da 1961 yılından itibaren tarım, hafif ve ağır sanayi yatırımlarında bir azalma meydana gelmiş olmasına rağmen ağır sanayi yatırımının toplam yatırımdaki payı Tablo 4’te de görüldüğü üzere 1958-1962 yılları arasında %50’nin altına düşmemiştir. Bu dönemde kamu yatırımlarında kaynakların yarısından fazlası da ağır sanayi yatırımlarına ayrılmıştır. Ancak Mao, “İleriye Doğru Büyük Atılım Projesi”nde hayal kırıklığı yaşamasının yanında güç kaybı yaşamış ve 1959 yılında Cumhurbaşkanlığı’ndan ayrılarak Liu Shaogi Cumhurbaşkanı olurken Mao, ÇKP Başkanlığı görevini sürdürmüştür. Mao sonrası dönemde ılımlı politika yürütülmüştür.

Tablo 4: **1956-1963 Yılları Arası Çin’de Sektörel Yatırım**

Yıl	Yatırım Tutarı (Miyar ¥)			Toplam Yatırımdaki Pay (%)		
	Tarım	Hafif	Ağır Sanayi	Tarım	Hafif Sanayi	Ağır Sanayi
1956	1.19	0.94	5.88	7.7	6.1	37.8
1957	1.19	1.10	6.14	8.3	7.7	42.8
1958	2.63	2.18	15.12	9.8	8.1	56.2
1959	3.29	2.31	18.58	9.4	6.6	53.1
1960	4.52	2.09	20.87	11.6	5.4	53.7
1961	1.70	0.77	6.91	13.3	6.1	54.2
1962	1.44	0.32	3.69	20.2	4.4	51.8
1963	2.26	0.36	4.56	23.0	3.7	46.4

Kaynak: State Statistical Bureau, ty: 97; Yang, 1996: 35.

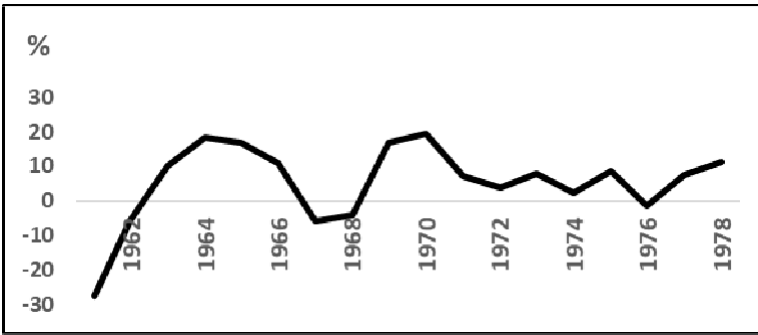
1.1.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1966-1970)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, bütün sektörlerde hızlı büyümeyi ve olası bir savaş durumunda Çin'in iktisadi açıdan ve tarım konusunda kendi kendine yetebilecek bir hale getirmeyi esas alarak formüle edilmiştir. Bu plan, “devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin akıbeti olan bürokratlaşmayı önlemek”(Sander, 2016: 367) amacıyla aynı yıl başlatılan Kültür Devrimi'nden dolayı yarıda kalmıştır. Ayrıca Devrimi ayakta tutabilmek için feodal yapının ve geçmişe ait kültür, fikir, alışkanlık ve geleneklerin yıkılmasına yönelik çalışmalar yapılırken, 1969 yılında Çin hükümeti, dış yardım ve dış ticaretin geliştirilmesine yönelik ılımlı bir politika yürütmeye çalışmıştır.

Bu dönemde ulusal savunma merkezli bir politika yürüten Çin, işçilerin ve köylülerin sorumluluk alacakları ve herhangi bir maddi destek olmadan çalışacakları kitlesel üretim sistemiyle birlikte tarım ürünlerinin ve hafif sanayi ürünlerinin satışından elde edilen kârla yapılan yatırımlar sayesinde sanayi alanında kalkınmayı planlamıştır. Planın uygulanmasıyla tarımın brüt çıktı değeri hedefin %2.2 üzerinde, sanayinin brüt çıktı değeri ise %21.1 üzerinde gerçekleşmiştir (China, t.y.).

Ayrıca Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere bu dönemde Çin ekonomisi 1966 yılında %10.65 oranında büyüme kaydederken 1967 yılında %5.77 oranında, 1968 yılında ise %4.1 oranında küçülmüş ve 1969 yılında %16.94, 1970 yılında %19.3 oranında bir büyüme kaydetmiştir. Ancak 1967-1968 yılları arasında ekonomide yaşanan daralmanın nedeni, Kültür Devrimi'ne bağlı olarak ülkede yaşanan iç karışıklıklardır. Bu iç karışıklıkların 1968 yılının sonlarına doğru yerini siyasi ve toplumsal istikrara bırakmasıyla üretimde artışlar ve ekonomide büyüme başlamıştır.

Grafik 1: Çin GSYİH % Büyüme

Kaynak: WDI, 2020.

1.1.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1971-1975)

Dengeli bir gelişme için hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Plan ile “gayri safi sanayi ve tarım üretim değerinin yıllık ortalama %12.5 oranında büyümeye ulaşması” (China, 2006) hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda beş yıllık süre içinde tarım alanında 300-325 milyar kilogram tahıl ve 65-70 milyon pikül pamuk üretilmesi, sanayi alanında ise 35-40 milyon ton çelik, 400-430 milyon ton kömür ve 200-220 milyon kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmek istenmiş ancak Temmuz 1973'te çelik üretim hedefi 30 milyon tona düşürülmüştür (China, 2006).

Nitekim Tablo 5'te görüldüğü üzere 1971 yılında GSYİH 243.53 milyon ¥ iken sürekli bir artışla 1975 yılında 301.31 milyon ¥'a yükselmiş ve buna bağlı olarak da Kişi başı GSYİH da 1975 yılında 328.8 ¥'a yükselmiştir. Bu dönemde Çin ekonomisinde dalgalı olmakla birlikte pozitif yönlü bir büyüme meydana gelmiştir.

Tablo 5: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) * 100 Milyar ¥

Yıllar	GSYİH (¥)	Kişi Başı GSYİH (¥)
1971	2.435.3	289.5
1972	2.530.2	293.5
1973	2.733.4	309.9
1974	2.803.7	311.4
1975	3.013.1	328.8
Dördüncü Beş Yıllık Plan	13.515.7	

Kaynak: Jinzao, 2018: 56.

1.1.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1976-1980)

Ağır sanayinin yanında hafif sanayinin geliştirilmesine ağırlık verilen Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1976–1980 arası dönemi kapsamına karşın bu dönemi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren uygulanan ekonomi politikalarında 1978 yılında köklü değişikliklere gidilmesinden dolayı 1978 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu beş yıllık planın 1976-1978 arası dönemde uygulanmasıyla her ne kadar ekonomide kayda değer bir başarı elde edilmişse de Temmuz 1976'da Çin'in kuzeydoğusunda Tangshun kentinde meydana gelen 7.8 şiddetindeki depremle kentin yerle bir olması Çin'in ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomide 1976 yılında %1.57 oranında daralmaya neden olmuştur. Ancak 1977 yılında gayri safi sanayi ve tarım üretim değeri, hedefin %1.44 üzerinde yani 505.5 milyar ¥ değerine ulaşarak bir önceki yıla göre %10.4 artış göstermiş (China, t.y.) ve Grafik 1'den de anlaşıldığı üzere ekonomide %7.57 oranında büyüme kaydedilmiştir.

Öte yandan 9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümünün ardından ülkede baş gösteren siyasi karmaşıklığın neticesinde 1978 yılında Deng Xiaoping'in yönetime gelmesiyle birlikte ekonomide köklü değişikliğe gidilerek ekonominin modernleşmesine ağırlık verilmiştir. Böylece Çin'in ekonomisi adım adım dışa açık piyasa ekonomisine doğru evrilmeye başlamış ve 1978-1980 arası dönemde çok hızlı bir gelişme kaydetmiştir.

1.1.2. Yüz Çiçek Kampanyası

Mao, 1956 yılında feodalizmden komünizme geçiş yolunda ülke problemlerinin entelektüeller tarafından tartışılmasını sağlayarak bu geçiş sürecinde onların da desteklerini almayı umduğu tarihe "Yüz Çiçek Kampanyası" olarak geçen projesini hayata geçirmiştir. Nitekim 27 Şubat 1957'de Pekin'de "İnsanlar Arasındaki Ayrılıkların Doğru Ele Alınması" isimli konuşmasında "Yüz çiçek açmaya ve yüz düşünce okuluna izin vermek, sanat ve bilimlerin ilerlemesini ve ülkemizde gelişen sosyalist kültürü teşvik etme politikasıdır." (Tse-tung, 1966: 49-50; Tse-tung, 2019: 184) diyerek entelektüellere uygulanan baskı ve sansürün ortadan kaldırılmasının hedeflendiği yönünde bir mesaj vermiştir.

Mao'nun bu mesajından kısa bir süre sonra entelektüellerden feodaliteden komünizme geçiş yollarıyla ilgili teklif ve tavsiyeler yerine ÇKP'ye ve rejime yönelik eleştiri dalgaları hızla artmıştır. Mao'nun artan eleştirilerden rahatsızlık duymasıyla birlikte "Yüz Çiçek döneminde konuşan 800.000 entelektüel mahkûm edilmiş, işlerinden çıkarılmış ve çoğu çalışma kamplarına gönderilmiştir." (Naughton, 2006: 69). Böylece Yüz Çiçek Kampanyası bir sene içerisinde sona ermiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu süreçte yaşananlar, Çin ekonomisini ve sosyal – toplumsal yapısını olumsuz yönde etkilemiştir.

1.1.3. Kültür Devrimi

Mao döneminde Çin tarihine damgasını vuran önemli olaylardan biri olan Kültür Devrimi, 1966 -1976 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve bu yıllar günümüzde "kaos yılları" olarak adlandırılmaktadır. Mao, "devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin akıbeti olan bürokratlaşmayı önlemek" (Sander, 2016: 367) amacıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kültür Devrimi'ni iki aşamalı olarak düşünmüştür: Birinci aşamasını kendi devrimci görüşüyle ters düşen bütün kişilerin siyasal hayattan uzaklaştırılarak etkilerinin ortadan kaldırılması, ikinci aşamasını ise devrimin uygulamaya geçirilerek Mao felsefesinin toplumun her katmanına ulaştırılması oluşturmuştur. Ancak dönemin siyasal şartları neticesinde bir üçüncü aşama sonradan ortaya çıkan ve devrimin başarılı olması için oynanan son koz olan Kızıl Muhafızlar'dır (Sander, 1996: 282-294).

Bir ideolojik hareket olarak başlayan Kültür Devrimi ile Mao, hem partiyi hem de iktidarı ele almak isterken Çin'in kapitalizm sürecine girmesini engellemeyi ve toplumda sosyalist düşünceyi hâkim kılarak "tek tip insan modeli"ni oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak devrim hareketinin uygulayıcılığını üstlenen ve öğrenciler tarafından kurulan Kızıl Muhafızlar örgütü, başta Mao harici Komünist Parti liderleri olmak üzere devrim karşıtlarına karşı göstermiş olduğu mücadelede şiddeti bir araç olarak kullanmış ve devrim hareketi kısa sürede kontrolden çıkmıştır. Nitekim Kültür Devrimi, bir taraftan geçmişe ait kültür, fikir, alışkanlık ve gelenekleri yıkmaya çalışırken diğer taraftan da geleneksel kurum ve değerlere zarar vermiş ve siyasi istikrarı tamamen sarsmasıyla da ülkede büyük karışıklıkların ve çatışmaların yaşanmasına vesile olmuştur.

Ayrıca Kültür Devrimi'nin uygulanması sürecinde Çin, dış politikada diplomatik ve siyasi ilişkilerini 1970 yılına kadar minimize ederken 1970 sonrası izolasyon politikalarını bir tarafa bırakarak aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Ekonomik açıdan ise; Kültür Devrimi ile birlikte aynı dönemde uygulamaya konan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, bu süreçte yaşanan iç karmaşa ve istikrarsızlık durumunun düşüşe geçtiği 1969 yılına kadar olumsuz yönde etkilenmiştir. Nitekim Çin'in ekonomik büyümesi, Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere 1967 yılında %5.77 ve 1968 yılında ise %4.1 oranında küçülme kaydetmiştir. İç istikrarın sağlanmasının ardından üretimde artışlar ve ekonomide büyüme başlamıştır. Nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanan Kültür Devrimi, Mao'nun 1976 yılında ölümüyle birlikte sonlanmıştır.

1.2. Deng Xiaoping Dönemi ve Dengizm (1978 - 1999)

Kaos yıllarının ardından 1978 yılında yönetimi devralan Deng Xiaoping'la birlikte Mao'nun Stalinist temeller üzerine kurulu katı/emredici merkezi planlamaya dayalı, dışa kapalı ve devletçi yapıdaki ekonomi politikasından dışa açık piyasa ekonomisine adım adım geçiş süreci başlamıştır. Bu süreçte iktisadi gelişme üzerine yoğunlaşan Deng, başta ekonomik alan olmak üzere anayasal, siyasal ve dış politika alanlarında köklü reformlar yapmıştır.

Deng'in 1978'den itibaren gerçekleştirdiği bu reformist uygulamaları, ÇKP tarafından benimsenmiş ve yönetimden çekildiği 1992 yılına kadar Deng'in "ruhu (jingsheng), çizgisi (luxiun) ya da reformist düşüncesi (guige sixiung)" (Ribao, 1992: A2; Chang, 1996: 377-378) olarak kabul görmüştür. Deng'ten sonra ilk defa başbakan Li Peng tarafından da "Deng Xiaoping düşüncesi Çin'in değerli hazinesi" (Chang, 1996: 378) olarak açıklanırken Ekim 1992'de gerçekleştirilen 14. Parti Kongresi'nde resmi ideoloji olarak Parti tüzüğüne eklenmiştir (Chang, 1996: 378). Bu nedenle Deng Xiaoping Dönemi, 1978-1992 yıllarını değil de 1978-1999 yıllarını kapsayan bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ekonomik reformlarla dışa açılma ve planlı ekonomiden piyasa ekonomisine aşamalı geçişin başlamasının yanında "piyasa sistemini destekleyen yeni kurumlar kurulmuş, piyasa sistemi oturtulmaya çalışılmış ve devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına ağırlık verilmiştir" (Quian, 1999: 14; Şimşek, 2006: 2).

1.2.1. Dışa Açılma ve Reformlar

Reform faaliyetlerine 1978 yılında ilk olarak tarımsal alanda ve kırsal kalkınmayla başlayan Deng, "Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemi"ni uygulamaya koyarak devlete ait olan komün topraklarını çiftçilere hasatlarının belli bir miktarının devlete verilmesi ve geri kalanının kendilerine kalması koşuluyla kiraya vermiştir.¹ Bu sistemin ardından 1979 yılında ise; tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetleri serbest bırakarak çiftçilerin kiraladıkları bu topraklarda ürettiklerinden kendilerine kalan ürünleri özel sektöre satabilmelerine imkân tanımış ve bu sayede küçük ölçekli işletmelerin önünü açmıştır. Deng, "1978-1984 kırsal reformları sırasında neredeyse tüm Çin'de kolektif tarım sona erdi ve aile çiftlikleri baskın tarım biçimi olarak geri döndü." (Naughton, 2006: 120).

Ekonomik gelişmeye önem veren Deng, 1 Temmuz 1979'da yabancı yatırımların önünü açan "Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Kanunu"nu çıkartmıştır (Salem, 1981: 74). Nitekim mal ve ticari markaların itibarını ve tüketici çıkarlarını korumak amacıyla 23 Ağustos 1982'de Ulusal Halk Kongresi Daimi Kongresi tarafından kabul edilen Ticari Marka Yasası'nın 4 Mart 1983'te yürürlüğe girmesinin ardından 1984 yılında Patent Yasası ve Yabancılarla Ekonomik Sözleşmeler Yasası çıkartılmıştır (Woods, 1988: 473).

Kırsal kesimde başlayan tarım reformunun diğer sektörlere olumlu yansımalarıyla birlikte ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasına uygun zemin hazırlamasının

¹ Detaylı bilgi için bk. (Naughton, 2006:90).

ardından Ekim 1984'te ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik kararın kabul edilmesiyle piyasa ekonomisine yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

“Bu doğrultuda, fiyatlandırma sistemi oluşturulmuş ve bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarında kontrol uygulanırken, diğer mal ve hizmetlerin fiyatları serbest piyasa koşullarında belirlenmiştir. 1978 reform öncesi, Çin dış ticareti devlet tarafından kontrol edilmekteydi. Reformla birlikte dış ticaret reformu da yapılmıştır. Dış ticaret reformunun temelinde üç yönü vardı: Bunlar ticari firmalar arasındaki rekabeti teşvik etmek için monopolleşmeyi kırmak, kaynak dağılımını esas alarak piyasa güçlerine bırakmak ve dış ticaret firmalarının bağımsızlığını sağlamaktı.”(Guijun and Schramm, 2003: 294-250; Şimşek, 2006: 3).

Bu amaç doğrultusunda yabancıların Çin'de yatırım yapabilmeleri için gerekli zorunluluklardan biri olan sermayenin yarısına ortak bir Çinli yatırımcı şartı 1986 yılında Tamamen Yabancıların Mülkiyetindeki İşletmeler Yasası'yla kaldırılmış ve 1988 yılında da Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Kanunu'nda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ancak ekonomik sistemin Mao ile özdeşleşen planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşmesiyle ülkede gelirlerin azalmasının yanında enflasyonun da artmaya başlaması öğrenci, öğretmen ve işçi kesiminin tepkisine yol açmıştır. Tepkilerin Mart 1989'da Tiananmen Meydanı'nda protestolara dönüşmesinin ardından ÇKP Genel Sekreteri, Zhao Ziyang'ın meydana gelerek protestocularla görüşmesi, siyasi kariyerini bitirmesi yanında askeri müdahaleye davetiye çıkartarak 3 Haziran 1989'da meydana gelenlere askeri müdahale gerçekleşmiş ve binlerce gösterici hayatını kaybetmiştir.

Reformlarına ilk olarak tarımsal alanda ve kırsal kalkınma konularında başlayan Deng'in 1985 yılından yönetimden ayrıldığı 1992 yılı başına kadar gerçekleştirmeye çalıştığı reformların ilgi odağını, kamu işletmelerinin modernizasyonu oluşturmuştur. Ayrıca Deng'in reformist düşüncesinin ÇKP tarafından resmi ideoloji olarak kabul edildiği 1992 yılından itibaren Çin'de yabancı yatırımların ve piyasa ekonomisinin gelişimi için önemli adımlar atılmıştır. Atılan bu adımlardan bazıları: Şirketler Yasası (1993), Devlet Tazminat Yasası (1994), Haksız Rekabetin Engellenmesi Yasası (1994), Tüketici Hakları Yasası, Dış Ticaret Yasası, Ticari Bankalar Yasası, Fiyat Yasası (1997) ve Hisse Senedi Yasaları (1998).

Atılan bu adımlar sayesinde gelişen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ihracat sanayinde ve ekonomik büyümede itici bir güç haline gelmiştir. Nitekim World Bank (t.y.) verilerine göre; 1992 yılında Çin'e doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1991 yılına göre %155 oranında bir artışla 11.16 milyar \$ seviyesine yükselirken 1999 yılında 38.75 milyar \$ seviyesine çıkmıştır.

1.2.2. Reformların Sonuçları

Deng'in yönetime gelmesiyle birlikte 1978 yılından itibaren başlatılan tarımsal alana ve kırsal kalkınmaya öncelik verilerek gerçekleştirilen kırsal reformlarla kırsal üretim işletmelerinin gelişimine büyük katkı sağlanmıştır. Bu reformlarla birlikte Çin'de çiftçilerin kırsaldan şehirlere göç ederek kalıcı iş edinmelerini engelleyen birçok kısıtlama

olmasından dolayı çiftçiler, gelirlerini artırıp kaynakları daha iyi kullanma imkânı bulmuşlardır.

Ayrıca Deng'in başlattığı reformlarla gelişerek ulusal ekonominin önemli bir parçası haline gelen Kırsal Kasaba ve Köy İşletmeleri (TVE), kırsal ekonominin bel kemiğini oluşturmuştur. Kırsal Kasaba ve Köy İşletmeleri (TVE)'ne ait 1978-1997 yıllarına ait Tablo 6'daki verilere göre "hane halkı sorumluluk sisteminin yaygın olarak uygulandığı ve çoğu tarımsal ürün pazarının açıldığı" (Zuo, 2009: 2) bir dönem olan 1978-1983 arası dönemin son yılında TVE sayısı önceki yıllardaki TVE sayısını 4'e katlamıştır.

Çin yönetiminin özel ve ortak girişim işletmelerinin yanı sıra TVE'ler için teşvik politikalarını uygulandığı 1984-1988 yılları arasında ise; hem TVE hem de çalışan sayısında düzenli bir artış yaşanmasının Çin ekonomisinin büyümesine katkısı olmuştur. Çin yönetiminin özel ve ortak girişim işletmelerinin yanı sıra TVE'ler için teşvik politikalarını uygulandığı 1984-1988 yılları arasında ise hem TVE hem de çalışan sayısında düzenli bir artış yaşanmasının Çin ekonomisinin büyümesine katkısı olmuştur. Nitekim Grafik 2'de de görüldüğü üzere Çin ekonomisinin %15.139 oranında büyüme kaydettiği 1984 yılında GSYİH'nin bu artışına 46.3 milyar ¥ katkısı olurken ekonominin %11.235 büyüme kaydettiği 1988 yılında ise 175.4 milyar ¥ değerinde bir katkı sağlamıştır.

Tablo 6: Çin'de TVE'lerin Gelişimi

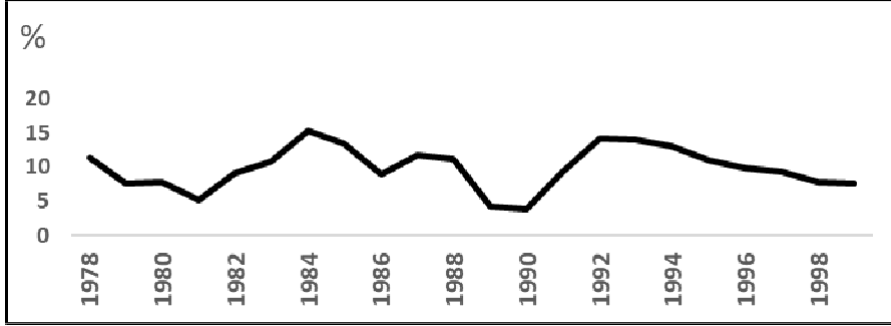
Yıl	TVE Sayısı	TVE Çalışanları (Milyon)	TVE'nin GSYİH
1978	1.34	28.26	13.3
1979	1.48	29.09	14.8
1980	1.42	29.99	17.7
1981	1.33	29.69	19.6
1982	1.34	31.13	23.0
1983	6.06	32.35	27.4
1984	12.25	52.08	46.3
1985	12.25	69.79	73.6
1986	15.15	79.37	95.6
1987	17.50	88.05	128.6
1988	18.88	95.45	175.4
1989	18.68	93.66	247.2
1990	18.50	92.64	536.5
1991	19.07	96.09	655.0
1992	20.79	150.81	928.4
1993	23.21	112.78	783.4
1994	24.95	120.17	1150.0
1995	22.03	128.61	1459.5
1996	23.36	135.08	1765.9
1997	20.15	130.50	2074.0

Kaynak: Journal of China's TVE, 1998; Zuo, 2009: 2

Öte yandan 1989-1991 yılları arası dönemde yaşanan ciddi yapısal sorunlar nedeniyle TVE kredileri azaltılmış ve birçok inşaat projesi de durdurulmuştur. Bu sorunlara paralel olarak TVE ve TVE çalışanları sayısında çok küçük bir artışa rağmen ve Çin ekonomisinin ortalama %5.80 oranında büyüme kaydettiği bu dönemde ekonomiye

toplamda 1438,7 milyar ¥ seviyesinde bir katkı sağlanmıştır. Ancak 1994 yılına gelindiğinde TVE sayısı 24.95 milyona ulaşırken 1995 yılı ile birlikte istikrarlı bir döneme girilmiş olmasına rağmen büyüme oranı diğer yıllara göre düşük bir seviyede olurken yine de makul bir seviyede kalmıştır.

Grafik 2: 1978-1999 Arası Dönemde GSYİH Grafiği

Kaynak: WDI, 2020.

Deng'in izlediği açık kapı politikası bünyesinde gerçekleştirilen ekonomik reformlarla da dışa açılmanın genişletilmesi ve yabancı yatırımların cezbedilmesi amacıyla önce Hong Kong ve Tayvan'a yakın 4 serbest ticaret bölgesi oluşturulmuş ve 1990 -1992 yılları arasında 13 serbest ticaret bölgesi kurulmuştur. Bu serbest ticaret bölgelerinde faaliyette bulunan işletmelerin bir kısmı yabancı yatırımcılar olduğundan hem reformların hem de serbest ticaret bölgelerinin kurulmasının ithalat ve ihracatın gelişmesine dolayısıyla Çin'in ekonomik büyümesine önemli katkısı olmuştur.

Tablo 7: Çin Halk Cumhuriyeti'nde Reform Öncesi ve Reform Sonrası Dönemde Ekonominin Kaynakları

	Reform Öncesi Dönem (1953-77) İşgücü Payı:0.40	Reform Sonrası Dönem (1978-99) İşgücü Payı:0.40
Yıllık Ortalama Büyüme Oranı (%)		
Üretim	6.46	9.72
Fiziki Sermaye Stoku	6.11	9.39
İşgücü	2.63	2.73
Beşeri Sermaye Stoku	5.30	2.69
Toplam Faktör Verimliliği (TFP)	-0.57	2.32
GSYİH Büyümesine Faktör Katkısı		
Fiziksel Sermayenin Katkısı	56.8	48.3
İşgücünün Katkısı	16.3	14.0
Beşeri Sermayenin Katkısı	32.8	13.8
Verimlilik Artışının Katkısı	-5.9	23.9

Kaynak: Wang and Yao, 2001: 45

Deng'in gerçekleştirdiği reformlarla büyük ilerlemeler kaydeden Çin, ekonomik serbestleşme ve piyasalaştırmayla devlet dışı yani özel teşebbüslerin devlet teşebbüsü firmalarla rekabete girmesi sonucu Çin'in devletçi ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşümünü sağlamıştır. "GSMH'nin devlete ait sektör payı sert bir şekilde düşmüştür:

1978’de GSMH’nin yaklaşık %80’i devlete ait sektörler tarafından üretilirken 1997 yılı sonunda yaklaşık %30’a düşmüştür.” (Guoqiang, 2000: 2). Reform öncesi ve sonrasının ekonomik kıyaslaması yapıldığında Tablo 7’de de görüldüğü üzere reform öncesi dönemde Toplam Faktör Verimliliği (TFP) büyüme oranı - %0.57’den reform sonrası dönemde % 2.32’ye artarken bu artışın GSYİH’ye sektör katkısı %23.9 oranında olmuştur. Fiziki sermaye stoku, reform sonrası dönemde bir artış sağlayarak %9.39’a yükselirken iş gücünün yıllık büyüme oranı reform öncesi ve sonrası yaklaşık olarak aynı oranlardadır.

Tablo 8: Çin’in İhracat – İthalat ve Dış Ticaret Dengesi Verileri

Yıl	İhracat		İthalat		Ticaret Dengesi	
	Milyar \$	GSYİH (%)	Milyar \$	GSYİH (%)	Milyar \$	GSYİH (%)
1960	2.57	4.31	2.64	4.43	-0.07	-0.12
1961	1.94	3.87	1.75	3.49	0.19	0.38
1962	1.91	4.05	1.37	2.91	0.54	1.14
1963	2.03	4.01	1.45	2.86	0.58	1.15
1964	2.25	3.77	1.71	2.86	0.54	0.90
1965	2.56	3.64	2.25	3.19	0.32	0.45
1966	2.66	3.49	2.48	3.24	0.20	0.26
1967	2.39	3.28	2.17	2.98	0.22	0.30
1968	2.34	3.30	2.07	2.92	0.27	0.38
1969	2.43	3.05	1.92	2.41	0.51	0.64
1970	2.31	2.49	2.28	2.46	0.03	0.03
1971	2.78	2.79	2.13	2.13	0.65	0.66
1972	3.69	3.25	2.85	2.51	0.84	0.74
1973	5.88	4.24	5.21	3.76	0.67	0.48
1974	7.11	4.93	7.79	5.40	-0.68	-0.47
1975	7.69	4.70	7.93	4.85	-0.24	-0.14
1976	6.94	4.51	6.66	4.33	0.28	0.18
1977	7.52	4.30	7.15	4.09	0.37	0.21
1978	6.81	4.56	7.62	5.09	-0.80	-0.54
1979	9.20	5.16	10.56	5.92	-1.36	-0.76
1980	11.30	5.91	12.45	6.51	-1.15	-0.60
1981	14.59	7.45	14.59	7.45	-0.00	-0.00
1982	22.60	11.02	17.79	8.67	4.81	2.35
1983	21.96	9.52	19.39	8.40	2.57	1.11
1984	24.76	9.53	24.71	9.51	0.05	0.02
1985	25.80	8.34	38.30	12.38	-12.50	-4.04
1986	26.20	8.71	33.59	11.17	-7.39	-2.46
1987	34.07	12.48	33.78	12.38	0.29	0.11
1988	44.92	14.38	48.98	15.68	-4.06	-1.30
1989	41.19	11.84	46.12	13.26	-4.93	-1.42
1990	49.13	13.61	38.46	10.66	10.67	2.96
1991	55.54	14.49	43.94	11.46	11.60	3.03
1992	66.85	15.66	61.85	14.49	5.00	1.17
1993	74.28	16.70	86.07	19.35	-11.79	-2.65
1994	104.61	18.54	97.25	17.23	7.36	1.30
1995	131.86	17.95	119.90	16.32	11.96	1.63
1996	154.81	17.92	137.26	15.89	17.55	2.03
1997	187.45	19.49	144.62	15.04	42.82	4.45

Yıl	İhracat		İthalat		Ticaret Dengesi	
	Milyar \$	GSYİH (%)	Milyar \$	GSYİH (%)	Milyar \$	GSYİH (%)
1998	188.75	18.34	144.91	14.08	43.84	4.26
1999	198.70	18.16	168.06	15.36	30.64	2.80

Kaynak: World Bank verilerinden derlenmiştir.

Çin'in 1960-1999 yıllarına ait ihracat, ithalat ve ticaret dengesi verilerine (Tablo 8) göre; 1960 yılında 2.57 milyar \$ olan ihracat, 1978 yılında 6.81 milyar \$; 1960 yılında 2.64 milyar \$ olan ithalat ise 1978 yılında 7.62 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. Deng'in başlatmış olduğu reform sürecinin sonunda 1999 yılında ihracat 198.70 milyar \$; ithalat ise 168.06 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Nitekim 1960 yılından 1978 yılına kadar olan dış ticaret verilerine bakıldığında 18 yıllık süreçte inişli çıkışlı dalgalı bir seyir söz konusu iken 1978-1999 yılları arasında çok büyük bir artış yaşandığı görülmektedir.

1.3. 1999 Sonrası Dönem (1999 - 2020)

Özellikle 1997 yılından itibaren yaşanmaya başlayan yatırımdaki aşırı artışlarla beraber verimsizlik ve teknolojik başarısızlıklardan kaynaklı ekonomik büyümedeki düşüş, 2002 yılına kadar devam etmiştir. Yaşanan bu ekonomik daralma, özel teşebbüslerin yaşadığı ödeme zorluğu karşısında bankaların geri ödeme sürelerini uzatmaması ve yeni kredi desteği sağlamayı reddetmesi özel teşebbüsleri iflas durumuna getirmiştir. Bu durum karşısında Çin hükümeti, aşırı ısınma eğilimlerine yönelik olarak soğutma yöntemi için banka kredilerinin sınırlandırılması ve yatırım projelerinin sıkı denetimi gibi tedbirleri uygulamıştır. Bu amaç doğrultusunda KİT'lerde modern işletme sisteminin oluşturulmasına ve uluslararası piyasalara katılımın derinliğini ve genişliğini artırıcı düzenlemelere ağırlık verilmiştir. Bu tedbir ve düzenlemeler neticesinde büyüme oranında artış başlamıştır.

Çin, milli geliri ve ülkeye yabancı sermaye akışını artırma hedefiyle 1986 yılında GATT'a başvurmuş ancak 2001 yılında GATT'ın devamı olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ: WTO)'ne üye olmuştur. Bu üyeliğinin ardından uluslararası alanda gerçekleştirdiği artan ekonomik faaliyetleri neticesinde yüksek büyüme hızına ulaşmayı başarmıştır. Bu üyeliğin ardından ekonomiyi soğutma çalışmaları sırasında Kırsal Arazi Kiralama Yasası (2002), Bankacılık Düzenleme Yasası (2003), Mülkiyet Yasası (2007) gibi düzenlemeleri de gerçekleştirmiştir.

Çin'in aşırı ısınan ekonomiyi soğutma çabaları neticesinde 2004 yılında dünya ekonomisi %4.4 büyürken Çin %10.10 büyüme kaydetmiş ve 2005 yılında dünya ekonomisi %3.9 büyürken Çin ekonomisi %11.40 büyüme kaydetmiş ve aşırı ısınan ekonomiyi başarılı bir şekilde soğutmuştur. Çin, ekonomik durgunluk döneminin akabinde attığı adımlarla doğrudan yabancı yatırımcıların en cazip merkezlerinden biri haline gelmiş ancak 2008 yılında yaşanan küresel krizle birlikte Çin ekonomisi bir önceki yıla gerileyerek Tablo 9'da da görüldüğü üzere %9.65 oranında büyüme kaydetmiştir.

Yaşanan bu küresel krizle ABD'den Avrupa'ya gelişmiş ülkelerdeki bütün bankaların bilançosunun çöktüğü, kredilerin donduğu ve ticaretin durma noktasına geldiği bir ortamda Çin, GSYİH'nin %18.2 oranına tekabül eden 586 milyar \$ değerinde istihdam, altyapı yatırımlarının artırılması, KOBİ'lere ve düşük gelir gruplarındaki hane halklarına yönelik bir sübvansiyon paketi uygulamıştır. Uyguladığı bu paketle krizi bir fırsata

dönüştürüp ülkenin döviz rezervleri de 2.3 trilyon \$ seviyesine yükselerek tarihin en yüksek seviyesine ulaşırken 2008 yılında 1.5 trilyon \$ ihracat, 1.15 trilyon \$ ithalat gerçekleştirmiştir. Krizin ardından 2009 ve 2010 yıllarında ekonomik büyüme kaydetmeye devam eden Çin, 2010 yılından sonraki yıllarda büyüme oranında azalma yaşamıştır. Ancak Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından 2019 yılında yayınlanan raporda ülkelerin Gayrisafi Yurt İçi Hasılları (GSYİH) baz alınarak oluşturulan dünyanın en büyük ekonomisi sıralamasında Çin, 13 trilyon \$ seviyesinde ekonomisiyle ABD'den sonra dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmuştur.

Tablo 9: 1997-2018 Ekonomik Büyüme Verileri

Yıl	GSYİH (Milyar \$)	Büyüme (%)	Kişi Başına Gelir (\$)
1999	1.094.00	7.67	873
2000	1.211.35	8.49	959
2001	1.339.40	8.34	1.053
2002	1.470.55	9.13	1.149
2003	1.660.29	10.04	1.289
2004	1.955.35	10.11	1.509
2005	2.285.97	11.40	1.753
2006	2.752.13	12.72	2.099
2007	3.550.34	14.23	2.694
2008	4.594.31	9.65	3.468
2009	5.101.70	9.40	3.822
2010	6.087.16	10.64	4.550
2011	7.551.50	9.55	5.618
2012	8.532.23	7.86	6.317
2013	9.570.41	7.77	7.051
2014	10.438.53	7.30	7.651
2015	11.015.54	6.91	8.033
2016	11.137.95	6.74	8.079
2017	12.143.49	6.76	8.759
2018	13.608.15	6.60	9.771

Kaynak: World Bank verilerinden derlenmiştir.

Nitekim yoksulluğa gömülmüş gelişmekte olan bir ülkeden küresel ekonomik bir güç haline gelen Çin, Xi Jinping tarafından 2012 yılında açıklanan “Yüzyıllık Aşağılanma Dönemi”nin öncesindeki ihtişamına geri dönüş projesi olan “Çin Rüyası” ile hem vatandaşlarını daha çok çalışmaya motive etmeyi hem de dünyanın tek süper gücü olma yolunda ilerlemeyi hedeflemiştir. Çin’in bu hedeflerine ulaşmasında da tarihi İpek Yolu’nun günümüzdeki canlandırması olan “Bir Kuşak Bir Yol” girişimiyle yeni taşımacılık hatları ve ekonomik koridorlar açılmasının katkısı olacaktır. Ayrıca Afrika başta olmak üzere birçok ülkede etkili olabilmek için uyguladığı “aşırı borçlandırma” ve “borç diplomasisi” ekonomik politikaları vasıtasıyla borçlanan ülkelerin enerji kaynaklarının kullanım haklarıyla stratejik öneme sahip toprak parçalarını orta vadede elde etme Çin’in stratejik planının bir parçasıdır. Çin’in Afrika başta olmak üzere birçok bölgede uyguladığı bu strateji Çin Rüyası’nın gerçekleştirilmesi amacı taşımaktadır. Borçlandırılan ülkeler kredi borçlarını ödeyemedikleri takdirde bu ülkelerin aleyhine Çin’in ise lehine bir durum yaratacağından Çin’in süper güç olma yolunda ilerleyişine katkısı olacaktır.

Öte yandan 2019 yılı sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve dünyaya yayılan koronavirüs, tüm dünyayı olduğu gibi Çin'in ekonomisini de etkilemiştir. Dünya Bankası daha önce yayınladığı "Küresel Ekonomik Görünüm Raporu"nda salgının etkilerinin ortaya çıkmasıyla değişikliğe gitmiş ve Küresel ekonomik büyüme oranını 2019 yılında %2.6'dan %2.4'e, 2020 yılının sonunda 2.7'den %2.5'e ve 2021 yılında ise %2.8'den %2.6'ya çekmiştir. Çin'e yönelik olarak da 2019 yılı için %6.2'den %6.1'e, 2020 yılı için %6.1'den %5.9'a ve 2021 yılı için de %6'dan %5.8'e çekerken Çin Ulusal İstatistik Bürosu (NBS)'de 2019 yılı ekonomik büyümesinin %6.1 seviyesinde olduğunu açıklamıştır. Her ne kadar koronavirüs'ten kaynaklı Çin'in ekonomi büyümesinde bir daralma meydana gelmişse de Çin koronavirüs'ten kaynaklı ekonomik krizi en az zararlarla atlama ihtimali yüksektir.

1.4. Çin Ekonomi Politikindeki Dönüşüm

Çin Halk Cumhuriyeti, Mao Zedong döneminde komünizm odaklı bir yönetim anlayışıyla yönetilirken dışa kapalı ve kendi kendine yeten bir politika uygulayarak klasik sosyalist bir ekonomi politikasıyla hareket etmiştir. "Kültür Devrimi (1966-1976) döneminde Mao, Çin vatandaşlarını, aşırı bürokratik hale geldiğini ve devrimci değişime direndiğini iddia ettiği parti devletine saldırımları konusunda teşvik etmişti" (Balaam ve Dillman, 2020: 421).

Çin ekonomisinin istikrarsızlaştığı ve ÇKP'nin meşruiyetinin tehlikeye girdiği 1970'li yılların sonuna doğru yönetime gelen Deng'in ideolojinin yalnız başına parti devletinin devamlılığını sağlayamayacağını öngörmesiyle piyasaya ve özel mülkiyete daha fazla rol veren ekonomik, siyasal ve toplumsal reformları gerçekleştirmesi ekonomik politik yaklaşımın daha liberal bir yapıya oturmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Deng'in gerçekleştirdiği açık kapı politikası ve piyasa ekonomisiyle oluşturduğu ekonomik politik anlayış "Çin'e özgü sosyalizm" olarak tanımlanabilmektedir. Deng sonrası uygulanan yenilikçi ve açılımcı politikayla da Çin, uluslararası alanda siyasal ve ekonomik bağımsızlığını koruyarak uluslararası sisteme entegre olmaya çalışmıştır. Çin'in bu entegrasyon sürecinde küreselleşmenin yan etkilerinden azami düzeyde etkilenme hedeflendiğinden Çin kendi kültüründen ödün vermeden bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri ithal ederek modernleşmesini sağlamıştır.

Nitekim Xi Jinping'in yönetime gelmesiyle Çin'in ekonomik politik yaklaşımı, daha rekabetçi ve revizyonist bir yapıya dönüşmüştür. Çin'in hegomonik bir güç olma hedefi ve bu yolda ilerleyişi, gelecekte ekonomik politik yaklaşımında da dönüşümlere neden olabileceği gibi bu dönüşümler son yıllarda Çin ile ABD arasında yaşanan ticaret savaşı ve günümüzde yaşanmakta olan koronavirüs gerilimlerinden de etkilenecek gibi görünmektedir. Bu bağlamda Çin'in gelecekte revizyonist mi, yoksa statükocu mu bir politika izleyeceği ABD için de önem arz etmektedir.

2. Yeni Dünya Düzeni'nde Çin'in Yükselen Gücü

Soğuk Savaş Dönemi boyunca kendini izole eden politika yürüten Çin'in Mao sonrası dönemde sürekli büyüme kaydetmesiyle birlikte ekonomik, siyasal ve askeri güç bakımından sahip olduğu potansiyel açısından dünya düzenindeki yeri özellikle 2000'li yılların başından itibaren hem diğer devletler hem de araştırmacılar tarafından yakından

takip edilmektedir. Çin'in bu hızlı yükselişi, küreselleşen ve devletlerin birbirine karşılıklı bağımlılık içinde kaldığı sistemde 90'ların başında tek kutuplu düzen ilan eden ABD'nin kendisine Çin'i rakip görmesine neden olmuştur. Ancak ABD ile Çin arasında stratejik rekabet anlayışıyla karşılıklı ilişkilerin sürdürülmesinden dolayı rekabet, iki ülke arasında bugüne kadar herhangi bir sıcak çatışmaya dönüşmemiştir. Birbiriyle toprak sınırı ve ortak bir geçmişi olmayan bu iki devlet arasındaki ilişki realist ve liberalist temelde devam etmektedir.

Bugün Doğu ve Güney Asya'nın en güçlü ve dünyanın da ikinci büyük ülkesi olan Çin'in Yeni Dünya Düzeni'ndeki yerini ve süper güç olma yolunda kat ettiği ilerlemeyi ortaya koyabilmek için Çin'in ekonomik, siyasal ve askeri parametreleriyle koronavirüs'ün küresel sisteme ve ekonomiye etkisinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde bu parametrelerin analizine yer verilerek Çin'in bugünkü Dünya Düzeni'ndeki yeri ile post-corona sürecinde süper güç olup olamayacağı izah edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Pre-Corona Süreci

Çin Halk Cumhuriyeti, salgın öncesi süreçte ekonomik, askeri ve siyasal alanda attığı adımlar ve izlediği politikalar neticesinde süper güç olma yolunda kararlı adımlarla ilerlemekteydi. Bu ilerleyişin, ÇHC'nin ekonomik, askeri, siyasal ve diplomatik parametreleri üzerindeki etkileri bu bölümde incelenecektir.

2.1.1. Ekonomik Parametreler

Deng dönemi ile birlikte "sanayi, tarım, savunma sanayi ve bilim ve teknoloji" sektörlerinde ilerleme politikası olarak başlatılan "Dört Modernleşme Hareketi" neticesinde kabuğundan sıyrılmayı başaran Çin Halk Cumhuriyeti, günümüzde dünyanın ikinci en büyük ve dış ticaret hacmi en geniş ekonomisine sahiptir. Ancak 1992 yılında düşük orta gelirli bir ülke konumundayken 1992 sonrası uygulanan politikalarla dış ticaretin geliştirilmesi, devletin giderek küçültülmesi, özelleştirmeye hız verilmesi, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık verilmesi, doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ve Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesi sayesinde yüksek-orta gelirli ülke grubuna girmeyi başarabilmiştir. Bunda her ne kadar planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin katkısı olmuşsa da dünya ekonomileriyle entegrasyonu sağlamasının yanında önemli bir pazar ve ucuz işgücü alanı oluşturmuş olmasının da olumlu yönde etkisi vardır. Elbette bu başarısında Hong Kong (1997) ve Macau'nun (1999) ülkeye dâhil edilmesinin de büyük katkısı olmuştur.

Kapital sistemin bir parçası olmayı başaran Çin, son yıllarda yıllık %7-6 seviyesinde ekonomik büyüme gösterse de dünyada en fazla büyüme oranına sahip bir ülke olarak sürekli büyüme kaydetmektedir. Nitekim 2005 yılı öncesinde dünyanın en büyük ekonomisine sahip 5 ülkesinden biri dahi değilken Tablo 10'da da görüldüğü üzere 2005 yılında 2.286 trilyon \$'lık GSYİH ile dünyanın 5. en büyük ülkesi olarak listeye girmeyi başarmış ve 2009 yılında 3. en büyük ülkesi olmuştur. Bu yükselişi 2010 yılında da devam etmiş ve 6.087 trilyon \$ GSYİH ile Japonya'yı geride bırakıp dünyanın ikinci ülkesi konumuna yükselmiş ve 2010 yılından beri de ikinci en büyük ekonomisi olarak devam

etmektedir. ABD ile arasındaki farkı da yıldan yıla azaltırken 2019 verilerine göre ABD'nin GSYİH'si 21.539 trilyon \$ iken Çin'in ki ise 14.140 trilyon dolardır.

Tablo 10: Ülkelerin GSYİH Büyüklüklerine Göre Sıralaması

Yıl	1.		2.		3.		4.		5.	
	Ülke	GSYİH (Trilyon \$)	Ülke	GSYİH (Trilyon \$)	Ülke	GSYİH (Trilyon \$)	Ülke	GSYİH (Trilyon \$)	Ülke	GSYİH (Trilyon \$)
2019*	ABD	21.539	ÇHC	14.140	Japonya	5.154	Almanya	3.863	Hindistan	2.935
2018	ABD	20.544	ÇHC	13.608	Japonya	4.971	Almanya	3.948	B. Krallık	2.855
2017	ABD	19.485	ÇHC	12.143	Japonya	4.86	Almanya	3.657	B. Krallık	2.666
2016	ABD	18.707	ÇHC	11.138	Japonya	4.927	Almanya	3.467	B. Krallık	2.694
2015	ABD	18.219	ÇHC	11.016	Japonya	4.389	Almanya	3.361	B. Krallık	2.929
2014	ABD	17.522	ÇHC	10.439	Japonya	4.85	Almanya	3.884	B. Krallık	3.064
2013	ABD	16.785	ÇHC	9.57	Japonya	5.156	Almanya	3.733	Fransa	2.811
2012	ABD	16.197	ÇHC	8.532	Japonya	6.203	Almanya	3.527	B. Krallık	2.705
2011	ABD	15.543	ÇHC	7.552	Japonya	6.157	Almanya	3.744	Fransa	2.861
2010	ABD	14.992	ÇHC	6.087	Japonya	5.7	Almanya	3.396	Fransa	2.643
2009	ABD	14.449	Japonya	5.231	ÇHC	5.102	Almanya	3.398	Fransa	2.69
2008	ABD	14.713	Japonya	5.038	ÇHC	4.594	Almanya	3.73	B. Krallık	2.923
2007	ABD	14.452	Japonya	4.515	ÇHC	3.55	Almanya	3.421	B. Krallık	3.101
2006	ABD	13.815	Japonya	4.53	Almanya	2.992	ÇHC	2.752	B. Krallık	2.714
2005	ABD	13.037	Japonya	4.755	Almanya	2.846	B. Krallık	2.539	ÇHC	2.286

Kaynak: World Bank verilerinden derlenmiştir.

Dünya genelinde enflasyon oranına etki eden belirleyici bir güç haline gelen Çin, 2018 yılında gerçekleştirdiği 2.655 trilyon \$ değerindeki ihracatı ile dünyada birinci sırada yer almaktadır. Trading Economics (ty) verilerine göre Çin'in ihracat yaptığı ülkeler ve ülkelerin ihracattaki payı şöyledir: ABD (%20), Hong Kong (%12), Japonya (%6), Güney Kore (%4.5), Vietnam (%3.4) ve diğer ülkeler (%54.1). Ayrıca rekabetçi kur politikaları neticesinde sağladığı dış ticaret fazlasıyla ekonomik büyümesine zemin hazırlayan Çin, dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkesi konumundadır.

Ticaret hacmi yanında Çin, yüksek faiz oranları, esnek kur sistemi ve ucuz işgücü gibi nedenlerden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da kendine çekmektedir. Çin'e doğrudan yabancı sermaye akışına bakıldığında UNCTAD verilerine göre; 2001 yılında 46 milyar \$ değerinde bir yatırım akışı varken 2018 yılında 139 milyar \$ değerinde bir akış söz konusu ve bu değerle de dünyada ABD'den sonra ikinci sıradadır (United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD], 2019: 4).

Öte yandan Çin, 2007 yılına kadar ürettiği ürünlerde taklitçilikle gündeme gelirken bu tarihten sonra yüksek teknoloji gerektiren alanlarda bile kendine özgü yani patenti kendine ait ürünler üretmeye başlamıştır. Nitekim bilişim teknolojileriyle endüstriyi bir araya getiren ve 4. Endüstri Devrimi olarak tanımlanabilecek Endüstri 4.0 terimi ilk defa 2011 yılında Hannover Fuarı'nda kullanılmasına rağmen bugün Endüstri 4.0'ı en iyi şekilde kullanabilen ülke Çin'dir. Pandemi sürecinde 2020 Şubat ayında Wuhan sokaklarında insansız ilaçlama, dezenfekte ve ateş ölçerek verileri merkeze raporlayan kendi kendine çalışan robotların kullanılması da bunun en iyi örneğidir.

Çin'in ekonomik olarak büyümesi, Soğuk Savaş sonrasının hegomonik gücü olan ABD'nin çıkarlarına zarar vermekle birlikte müttefiklerinin de bölgesel ve ulusal çıkarları için bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Ancak her iki devlet de liberal anlayışın temel

savlarından biri olan “Karşılıklı Bağımlılık” ilkesi gereği birbirine ekonomik bağımlılıklarından dolayı iki devlet arasında bugüne kadar herhangi bir fiziki müdahale veya çatışma yaşanmamıştır. Çünkü ABD, askeri güç bakımından dünyada en güçlü devlet konumunda olmasına rağmen ülkesindeki yüksek enflasyon karşısında ekonomik istikrarı sağlayabilmesi için ucuz işgücüne ve pazarına sahip olan Çin’in döviz rezervine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim 2019 yılının Temmuz ayı verilerine göre Çin’in 3.1037 trilyon \$ değerinde bir döviz rezervi mevcuttur (Bloomberght, 2019).

Ayrıca Çin’in başta Afrika olmak üzere birçok bölgede etkinliğini artırma amacıyla gerçekleştirdiği “aşırı borçlandırma” ve “borç diplomasisi” ekonomik politikaları düşünüldüğünde bölge ülkelerine verilen yüksek krediler ve devasa borç yükünün altına sokan yatırımlara verdiği destek gelecekte Çin’in lehine sonuçlanacak durumlar meydana getirebilecek ekonomik ve siyasi politikalarlardır. Borçlandırılan ülkeler gelecekte bu borçlarını ödeyemedikleri takdirde 2016 yılında Sri Lanka’nın başına gelen durum bu ülkelerin başına gelebileceğinden Çin’in lehine durum yaratabilir. Çin’in Afrika kıtasında güçlenmesi de Çin Rüyası’nın bir adımıdır. Tarihi İpek Yolu’nun yeniden canlandırılması olarak hayata geçirilmeye çalışılan “Bir Kuşak Bir Yol” girişimiyle denizden ve karadan Avrupa ve Afrika’yı Asya’ya bağlayan ticaret ve altyapı ağı kurma projesi de Çin Rüyası’nın gelişiminde büyük rol oynamaktadır.

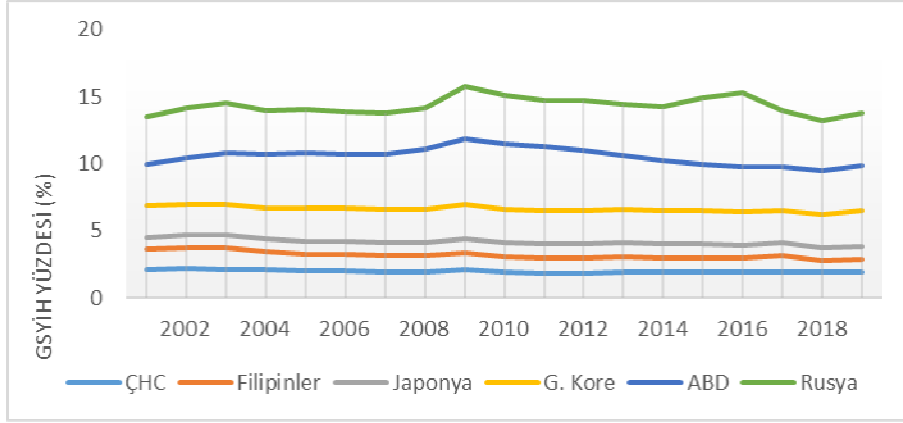
Kısacası, pre-corona sürecinde Çin, ABD’yi kısırtmadan ilişkilerini ve ekonomik büyümesini sürdürmeye devam ederken Çin ile ABD arasında adı konmamış bir Soğuk Savaş denebilecek bir ticaret savaşı devam etmektedir. Her iki ülkede bu ticaret savaşının sıcak bir savaşa dönüşmesi durumunun dezavantajlarından dolayı temkinli davranmaktadır.

2.1.2. Askeri Parametreler

Devletler, her ne kadar liberalizmin temel varsayımlarından karşılıklı bağımlılık ilkesine göre hareket etseler de birbirleriyle sürekli rekabet halinde oldukları bir uluslararası sistemde varlıklarını sürdürme eğiliminden dolayı Çin Halk Cumhuriyeti de ekonomik büyümesine paralel olarak askeri güç kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda savunma sanayi alanındaki arge çalışmalarına ve yatırımlarına ağırlık vermektedir.

Nitekim savunma harcamaları son 20 yılda 7 kat artış gösteren Çin’in 1999’daki savunma harcamaları 39.6 milyar \$ iken 2019 yılında 266.4 milyar \$ değerine ulaşmış ve Japonya, Güney Kore, Filipinler ve Vietnam’ın toplam savunma harcamasından daha fazla savunma harcamalarına bütçe ayırmıştır (Chinapower). Ayrıca, SIPRI verilerine göre; 2019 yılında ABD GSYİH’nin %3.4’ünü, Japonya %0.9’unu, Güney Kore %2.7’sini, Rusya %3.9’unu ve Filipinler %1.0’ını savunma harcamalarına ayırırken Çin %1.9’unu ayırmıştır. Grafik 3’te de görüldüğü üzere Çin 2013 yılından itibaren her yıl istikrarlı bir şekilde GSYİH’nin %1.9’unu savunma harcamalarına ayırırken ABD ile Rusya’nın bu oranı yıllar arasında düzensizlik göstermektedir.

Grafik 3: Ülkelerin Savunma Harcamalarının GSYİH'e Göre Oransal Olarak Değişimi

Kaynak: SIPRI Milex Database; <https://chinapower.csis.org/military-spending/>

Global Firepower tarafından açıklanan 2019 yılı ülkelerin askeri güç sıralaması verilerinden derlenerek hazırlanan Tablo 11'deki verilere bakıldığında Çin'in savunma bütçesine ayırdığı 224 Milyar \$ ile ABD'den sonra ikinci en güçlü askeri güce sahip ülke olması beklenmektedir. Oysa askeri gücü belirleyen diğer bileşenlerin de hesaba katılması sonucu Çin, savunma bütçesi 44 Milyar \$ olan Rusya'dan sonra gelmektedir. Ancak ABD, hem savunma bütçesi hem de hava gücü ile savaş uçağı kapasitesi bakımından Çin'den güçlüdür. Çin, askeri kapasitesini ve gücünü artırma yolunda ilerlese de ABD askeri güç kapasitesi bakımından Çin'e kıyasla daha güçlüdür. Birçok ülkede askeri tesis ve limanlarda askeri gücü bulunan ABD, müttefikleriyle birlikte hareket ettiğinden dolayı da ABD'yi sadece kendi askeri kapasitesiyle değerlendirmemek ve gerektiğinde müttefiklerinin askeri gücünü de kullanabildiğini göz ardı etmemek gerekir.

Ayrıca, bugün dünyada 14.995 nükleer silah olduğu yönünde bilgiler bulunmakla birlikte ilk füzyon denemesini 16 Ekim 1964'te ikinci füzyon denemesini ise 17 Haziran 1967'de başarılı bir şekilde gerçekleştiren Çin Halk Cumhuriyeti'nin SIPRI ve FAS verilerine göre günümüzde 280 adet nükleer başlıklı füzeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu verilere göre dünyada nükleer başlıklı füzeye sahip ülkeler sıralamasında Rusya (6850), ABD (6450) ve Fransa (300)'nin ardından gelmektedir. He ne kadar nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya söylemi dünya siyasetinde söz konusu olsa da nükleer silahların aynı zamanda caydırıcı özelliğinden dolayı da devletler nükleer silaha sahip olma yarışı içinde bulunmaktadırlar. Çin de bu yarışta geride kalmamıştır.

Tablo 11: 2019 Yılı Ülkelerin Askeri Güç Sıralaması

Ülke	Savunma	Toplam	Toplam	Savaş	Muharebe	Donanma
ABD	716 Milyar \$	2.1 Milyon	13.398	2.362	6.287	417
Rusya	44 Milyar \$	3.5 Milyon	4.078	869	21.932	352
ÇHC	224 Milyar \$	2.6 Milyon	3.187	1.222	13.050	714
Hollanda	55.2 Milyar \$	3.4 Milyon	2.082	520	1.004	295
Fransa	40.5 Milyar \$	388 Bin	1.248	273	406	118
Japonya	47 Milyar \$	303 Bin	1.572	297	1.004	131
Güney Kore	38.3 Milyar \$	5.8 Milyon	1.644	406	2.654	166

Ülke	Savunma	Toplam	Toplam	Savaş	Muharebe	Donanma
Birleşik Krallık	47.5 Milyar \$	233 Bin	811	129	331	76
Türkiye	8.6 Milyar \$	735 Bin	1.067	207	3.200	194
Almanya	49.1 Milyar\$	208 Bin	613	122	900	81

* Uçak + İHA + Helikopter

Kaynak: Global Firepower verilerinden derlenmiştir. <https://tr.euronews.com/2020/03/01/dunyanin-en-guclu-ordular-tsk-dokuzuncu-sirada>

Öte yandan Çin'in ekonomik ve askeri güç kapasitesi bakımından yükselmesi, bölge devletleri tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmasının yanında Çin'e karşı ABD'yi denge unsuru olarak görmelerine neden olmaktadır. Bu durum Çin için hem avantaj hem de dezavantaj yaratmaktadır. Çünkü bu devletlerin Çin'e ekonomik bağımlı kalması ABD'nin Çin'e karşı fiziki bir müdahalede bulunmasını engellerken bölge devletlerinin ABD kalkını altında olması demektir. Nitekim NATO'nun Hindistan ile 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleştirdiği stratejik güvenlik antlaşması ve Hindistan'ın bölgesel dengeleyici güç olarak yükseltilmeye çalışılması ABD'nin Çin'in yükselişine karşı geliştirdiği bir stratejidir. ABD tarafından Çin'in süper güç olma ilerleyişinin önünü kesebilmek için Çin'e karşı yeni bir çevreleme politikası uygulanmaktadır.

2.1.3. Siyasal ve Diplomatik Parametreler

Mao döneminde dışa kapalı bir politika uygulayan Çin Halk Cumhuriyeti, komünist ideolojiyi benimsemesinden dolayı Soğuk Savaş Dönemi'nin iki kutuplu dünyasında SSCB'nin de içinde bulunduğu Komünist blokta yer almıştır. Bu dönem içerisinde SSCB'yle yakın ilişkiler içerisinde olmuş ve SSCB, Çin'i siyasal, toplumsal ve ekonomik konularda desteklemiştir. Ancak SSCB'yle 1960'ların başında yaşamaya başladığı sorunlar ve ideoloji temelli ayrılıklar yaşamaya neticesinde Çin ile SSCB arasındaki ilişki kopmuştur. Ve Mao, bu dönemde SSCB'nin destalinizasyon politikalarını karşı bir devrim olarak ilan edip SSCB'yi kapitalizmi yeniden restore etmekle suçlamıştır.

SSCB'yle ilişkilerin bozulmasını bir fırsat olarak gören ABD'nin Çin'le yakın temasa geçmesi neticesinde 1970'lerin başında Çin - ABD ilişkileri normalleşmeye başlamıştır. ABD, Komünizm ve SSCB tehlikesine karşı bir Asya ülkesini kendi yanına çekerken Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1971 yılında tekrar Birleşmiş Milletler'e üyeliğinin önünü açmış ve özellikle Mao sonrası dönemde yürütülen dışa açılım politikasıyla Çin'in hem ABD'yle hem de diğer Batı ülkelerle ilişkileri gelişmiştir.

Çin, 2001 yılında DTÖ üyeliğiyle birlikte Batılı ülkelerle kurduğu ekonomik ve siyasi ilişkileri neticesinde ekonomik büyüme ve kalkınmasını gerçekleştirirken ekonomik büyümesini siyasal çıkarlarını elde etmede bir avantaj olarak kullanmaya çalışmıştır. Böylece başta ABD olmak üzere hem Batılı ülkelere hem de bölge devletlerine karşı "kazan - kazan" politikasını yürüterek hegemonik bir güç olma yolunda ilerlemektedir.

Öte yandan Çin'in ekonomik büyümesi, hem bölge devletlerini hem de ABD'yi tedirgin etmesine karşın dönem dönem Çin'le ilişkiler gerginleşse de ekonomik bağımlılık içinde olduklarından Çin ile sıcak bir çatışma durumu yaratamadıkları gibi siyasal yönden de Çin'i köşeye sıkıştıramamaktadırlar. Ayrıca Çin, ekonomik güç potansiyeli açısından güçlü konuma gelmesine karşın askeri güç kapasitesi açısından hedeflediği noktaya gelemediğinden dolayı ikili ilişkilerini çatışmaya dönüştürmeden

stratejik rekabet seviyesinde yürütmektedir. Ancak Çin, her ne kadar hegemonik güç olma yolundaki ilerleyişini sözde kabul etmese de Çin'in ekonomik, siyasal ve askeri ilerlemesi hegemonik güç mücadelesi iddiasını gündeme getirdiğinden bir tedirginlik durumu yaratmasına karşın bölge devletleri bölgede statükonun devamını desteklemektedirler.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler (BM), Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN), Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), G-77, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Polis Teşkilatı (Interpol), Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası vb. gibi ellinin üstünde uluslararası örgüt ve kuruluşların üyesidir. Çin, bu kuruluş ve örgütlerde de bölgesel ve küresel siyasetini sürdürmektedir.

2.2. Corona ve Post-corona Süreci

Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019'da ortaya çıkan koronavirüs salgını, sağlık sektöründen tedarik zincirine, ekonomiden sosyal ilişkilere, ulusal – uluslararası – ulus üstü kurum ve kuruluşları, hayatın her alanında tüm insanlığı etkileyen küresel bir salgın olmakla birlikte 21. Yüzyılın en önemli felaketlerinden biridir. Bu salgının Wuhan'ın ardından tüm dünyaya yayılması karşısında tüm dünyada izole politikası izlenmeye başlanmış ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Birliği (AB) vb gibi kurum ve kuruluşların, hükümetlerin ve devletlerin salgınla mücadelede aldıkları tedbirler, ihmaller ve pandeminin uluslararası sisteme yansımaları tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaların merkezinde de Post-corona sürecinde ABD – Çin ilişkisinde küresel liderlik rekabeti ile Soğuk Savaş sonrası kurulan liberal dünya düzeninden yeni bir dünya düzenine geçilip geçilmeyeceği yer almaktadır.

ABD'nin üstünlüğüne dayalı çok kutuplu mevcut düzene corona sürecinde Trump'ın "Önce Amerika" söyleminin yanında Çin'i suçlamaktan öte gitmeyen diplomasi hamlesinin bulunmayışı ve her ülkenin kendi başının çaresine kendinin bakmak zorunda bırakılması nedeniyle getirilen eleştiriler, liberal dünya düzeninin çöktüğü yönündeki tezleri güçlendirmekle birlikte ABD'nin liderliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. ABD'nin bu süreçte küresel liderlik edememesi karşısında Çin'in koronavirüs salgınına karşı yürüttüğü mücadelede Mart 2020'de zafer ilan etmesinin ardından salgına karşı AB ve ABD'den hiçbir destek görmeyen ve kendi kaderlerine terk edilen Avrupa ülkelerine tıbbi malzeme yardımı ve uzman göndermesi Çin'in Avrupa'da nüfuzunu güçlendirmeye çalıştığının açık göstergesidir.

Bu süreçte ABD'nin küresel liderlikte güç kaybı yaşaması karşısında Xi Jinping hükümetinin izlediği izolasyon ve sağlık politikasının yanında kendi imkanlarıyla verdiği mücadelede kısa zamanda yol kat etmiş olması Çin'i diğer devletlere karşı avantajlı duruma getirmiştir. Dünya devletleri ve toplumları, ister istemez koronavirüs sürecinde izledikleri politikalar açısından ABD ile Çin'i karşılaştıracaklarından Çin'i daha başarılı olarak değerlendirmeleri muhtemel bir durumdur. Ancak pandeminin yol açtığı krizden diğer devletler gibi Çin de etkilenmiş olmakla birlikte ekonomik kriz nedeniyle 1970'lerden bu yana en ciddi daralma dönemine girmiştir. Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun açıkladığı verilere göre; karantina önlemlerinin uygulandığı 2020 yılının ilk

iki ayında sanayi üretimi %20 azalırken sabit sermaye yatırımları da %24.5 gerilemiştir (Dünya, 2020). Ayrıca Çin'in GSYİH'si de yılın ilk çeyreğinde yıllık bazda %6.8 gerilerken koronavirüs sürecinde işsizlik oranı da artmıştır.

Pandemi döneminde uyguladığı katı karantina uygulamaları nedeniyle hem mal ve hizmet üretiminin durması hem de karantina süreci sonrasında üretilen ürünlere diğer ülkelerde salgının hâlâ etkili olmasından dolayı talebin azalması nedeniyle Çin ekonomisi bu süreçten olumsuz etkilenmeye devam etmektedir. Koronavirüs salgını büyük ölçüde atlatan Çin hükümeti, Mayıs ayında salgının ekonomi üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak için 500 milyar \$'lık bir teşvik paketini açıklamış ve bütçe açığı da 1994 yılından sonra ilk kez GSYİH'nin %3'ünü geçerek %3.6 olmuştur (İnternethaber, 2020). Ayrıca Eylül 2020'den itibaren salgında ikinci dalganın yaşanmasıyla 1918-1920 yılları arasında vuku bulan İspanyol Gribi'nde olduğu gibi ikinci dalga, Çin harici diğer ülkelerde birinci dalgadan daha ağır yaşanmış olmasına rağmen Çin'de hafif seyretmiştir. Çin'in bu dönem yaşadığı ekonomik kriz, kısa süreli, dışsal ve yönetilebilir bir kriz olarak değerlendirilebilir ve kısa sürede de bu krizin etkilerini ortadan kaldırabilecek ekonomik potansiyele sahiptir. Ancak virüsün ikinci dalgası tüm dünyada daha tehlikeli bir tablo ortaya koyarken Çin'de salgının hafif seyretmesi, virüse karşı geliştirmiş olduğu aşının etkisi olabileceği gibi salgın verilerini gizlediği yönündeki iddiaları da gündeme getirmektedir. Eğer bu durum Çin'in ürettiği aşıya bağlı bir durum ise; Çin aşırı diğer devletlerle ikili ilişkilerinde büyük ilerleme kaydetmede bir araç olarak kullanılabilir.

Diğer taraftan pandemi döneminde Çin ile ABD arasında yaşanan karşılıklı ortaya atılan iddialar, sözlü sert kapışmalar ve Trump'ın seçim kampanyasını Çin politikası üzerinden yürütmesi salgın öncesinde iki ülke arasında yaşanan adı konmamış "soğuk savaş" olarak nitelendirilebilecek olan ticaret savaşlarına virüs savaşının eklenmesi demektir. Ancak Mart 2018'de Trump'ın çelik ve alüminyuma gümrük vergisi getirmesiyle başlayan ticaret savaşında Ocak 2020'de imzalanan Birinci Aşama Anlaşması'yla durulma meydana gelmişken koronavirüs salgınıyla ilgili suçlamalar, anlaşmanın şartlarını iki ülkenin de yerine getirmemesi ve Çin'in Hong Kong'da attığı adımlar ticaret savaşını alevlendirmiştir. ABD Merkez Bankası'nın (FED) hazırladığı bir rapora göre, bu durumdan iki ülkenin ekonomisi de zarar görürken ABD şirketlerinin değeri 1.7 trilyon \$ düşmüş ve Çin'in büyüme hızının yavaşlamasına ve de Çin'e yapılan yatırımların azalmasına neden olmuştur (Amiti et.al., 2020). Bu durumun kısa vadede iki ülke arasında bir sıcak çatışmaya dönüşme ihtimali çok zayıf olmakla birlikte uluslararası hukuk önünde bir suçlu arayışına neden olacağı gibi iki ülke arasında küresel liderlik rekabetini de şiddetlendirecek gibi görünmektedir.

Ayrıca salgın sürecine kadar süper güç değerlendirmelerinde askeri ve ekonomik güç kapasiteleriyle nüfus potansiyelleri genel olarak değerlendirilirken post-corona sürecinde bu kriterlerin yanında sağlık sistemi, tedarik zinciri ve acil durum kapasitesi kriterlerinin de önemli bir değerlendirme kriteri olması muhtemeldir. Post-corona süreci için bu kriterler açısından ABD ile Çin'i değerlendirecek olursak Çin sağlık sistemi, tedarik zinciri ve acil durum kapasitesi açısından daha güçlü bir ülkedir. Çünkü ABD askeri ve ekonomik kapasitesine ve yeterliliğine rağmen salgına karşı mücadelesinde başarılı olamamışken Çin salgının daha başında özel pandemi hastanelerini kurarak maske ve

tıbbi malzeme temininde dışarıya bağımlı kalmamış ve sokakların dezenfektan edilmesini bile gerçekleştirmiştir.

Nitekim Trump'ın 4 yıllık yönetimi boyunca ırkçı politikalar uygulamasına duyulan tepkilerin yanında salgın ve salgının yarattığı ekonomik krizle mücadelede yetersiz kalması ABD'nin iç siyasetinde huzursuzluklara neden olması da ABD'nin dış siyasetinde prestij kaybına neden olmaktadır. Oysaki Çin hükümeti, salgın nedeniyle yerel yöneticilere karşı oluşan tepkilere seyirci kalmayıp güçlü bir devlet olmanın gereğini yaparak iç siyasetinde tepkilerin büyümesini engellemiştir.

Görülen o ki; koronavirüs sürecinde yaşananlar diğer devletlerde olduğu gibi mevcut küresel sistemin iki güçlü devleti açısından da zorlu geçecek gibi ama post-corona sürecinde tüm dünyayı, zorlu geçecek ABD ile Çin arasında küresel liderlik ve hegemonya yarışı beklemektedir. Her ne kadar ABD, 21. yüzyılın ilk sırada süper gücü olsa da böyle bir küresel rekabet yarışında Çin ABD'den daha avantajlı durumdadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Binlerce yıllık zengin tarihi, kendine özgü uygarlık yapısı, nüfusu ve hızla büyüyen ekonomisiyle Çin Halk Cumhuriyeti, günümüzde ve gelecek dönemde yapılacak uluslararası ekonomi politikası analizlerinin ilgi odağında yer alan bir ülkedir. Bu denli ilgi odağı haline gelmesinde "Yüz Yıllık Aşağılanma Dönemi" yaşamış olmasına rağmen çeyrek asırlık bir sürede Çin kadar hızlı ve sürekli büyüme kaydeden dünyada bir başka ülkenin bulunmaması önemli bir etkidir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yoksulluğa gömülmüş bir ülke konumundan hızlı ve sürekli büyüme kaydeden küresel bir ekonomik güce dönüşüm süreci incelendiğinde birbirinden farklı üç dönem görülmektedir. Kuruluşundan Mao Zedong'un 1976 yılında ölümüne kadar geçen dönemde Komünizm odaklı bir yönetim anlayışının benimsenerek kendi kendine yeten, dışa kapalı ve devletçi ekonomi modeli uygulanmıştır. Ancak 1978 yılında Deng Xiaoping'in yönetime gelmesiyle birlikte Mao döneminde uygulanan planlı ekonomi modelinin ekonomik buhran ve kıtlıklara çözüm olmaması ve diğer Uzakdoğu ülkelerinin serbest piyasa ekonomisiyle olumlu sonuçlar elde etmesiyle birlikte reformlarla dışa açılma ve merkezi planlı ekonomiden aşamalı olarak sosyal piyasa ekonomisine geçiş başlamıştır. Bu sayede dış ticaret miktarları artarak Çin ekonomisi büyüme kaydetmeye başlamış ve bir nevi "uyuyan dev" uyandırılmıştır. Deng Xiaoping'in ardından başlayan 1999 sonrası dönemde ise Çin Halk Cumhuriyeti, liberalleşen bir ekonomi modeline kayarken 2001 yılında DTÖ üyeliğiyle ekonomik büyüme ve ihracat artışları gözlenmiştir. Ancak bu süreçte yabancı şirketlerin Çin pazarına girişinin kolaylaştırılmasıyla dış ticaret hacmi sürekli olarak artmıştır. Bu durum ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin ekonomileri için bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Çin ekonomisinin hızlı ve sürekli büyümesinde ucuz işgücü, tasarruflar ve yatırımlar, doğal kaynaklar, döviz kuru rejimi, dış ticaret, DTÖ üyeliği ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı gibi etkenler etkili olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti, kuruluşundan günümüze kadar yaşanan bu yapısal dönüşümler neticesinde dış ticarete dünya devi haline gelirken ABD'den sonra dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmanın yanında dünyanın en büyük üretim ve

ihracat merkezi haline dönüşmüştür. Çin'in bu hızlı ilerleyişinin devam etmesi halinde günümüzün küresel lider ülkesi ABD'nin gücünü yakın gelecekte geçerek süper güce dönüşüp dönüşmeyeceğine yönelik tartışmalar artmıştır.

Çin'in 1978 yılından bu yana birkaç istisnai yıl hariç sürekli büyümesi ve Asya'nın hâkim gücü haline gelip küresel lider güç olmaya aday olmaya başlaması, en başta ABD olmak üzere birçok devletin bölgesel ve ulusal çıkarları için tehdit unsuru oluşturmaya başlamıştır. Ancak Pre-corona sürecinde ekonomi ve askeri alanda yüksek kalkınma hızını devam ettirip "Çin Rüyası" hedefini gerçekleştirebilmek için uluslararası bir çatışmadan ve iç karışıklıklardan kaçınan Çin, diğer devletlerle olan ikili ilişkilerinde liberalizmin temel savlarından biri olan "Karşılıklı Bağımlılık" ilkesine ve "Kazan - Kazan" anlayışına dayalı bir ilişki yürütmeye çalışmıştır. Çin'in izlediği bu "barışçıl yükselme" siyaseti karşısında Trump'ın özellikle 2018 yılından itibaren iki ülke arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılabilir "Ticaret Savaşı"nın fitilini ateşlemesi ve Başkanlık seçimini Çin üzerinden yürütmesi iki ülke arasında sıcak bir çatışma olmasa da gerilim yaratmıştır.

Nitekim küresel hegemonyasını devam ettirmek isteyen ABD, ilk olarak Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs salgınının tüm dünyaya yayılması ile Çin'i suçlayan söylemlerine ağırlık vermesinin yanında ticaret savaşına da etkisiyle birlikte iki ülke arasında zorlu geçecek küresel liderlik ve hegemonya kapışmasının fitilinin ateşlenmiştir. Ancak kısa zamanda iki ülke arasında bir çatışma yaşanma ihtimali zayıf olmakla birlikte orta ve uzun vade de sıcak bir çatışma durumuna dönüşme ihtimali bulunmaktadır.

Öte yandan ilk pandemi ülkesi olarak Çin'in koronavirüs sürecini izolasyon politikasıyla kısa zamanda atlatması karşısında ABD'nin uluslararası sistemin başat aktörü olmasına rağmen koronavirüs salgınıyla mücadelede hem sınırları içinde hem de sınırları dışında performans gösterememesi ABD'nin küresel liderliğinin tartışılmasına sebep olmuş ve itibarını zedelemeye başlamıştır. Bu süreçte uluslararası ve ulus üstü kurum ve kuruluşların da etkin ve verimli bir politika izleyememesi, ihmalkârlık ve üye devletleri kendi kaderlerine terk eden bir politika izlemeleri küresel sistemin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu sorgulanmalar, küresel sistemde orta vadede yapısal ve kurumsal revizyonun habercisi olmakla birlikte Post-corona sürecinde hem ulus devlet ve güçlü devlet kavramlarının yeniden itibar kazanmasına hem de yeni bir dünya düzeninin kurulmasına vesile olacak gibi görünmektedir. Ancak yeni bir dünya düzeninde başat aktör olma konusunda koronavirüs sürecinde itibarı zedelenmeye başlayan ABD'ye kıyasla Çin'in daha avantajlı olma ihtimali daha yüksek görülmektedir.

İlk pandemi ülkesi olmasına rağmen salgına karşı yürütmüş olduğu mücadelede Mart 2020'de neredeyse vaka durumunu sıfırlayan Çin'in başta Avrupa olmak üzere maske, tıbbi ilaç ve malzemeyle ekipman yardımına ihtiyaç duyan ülkelere yardımlarda bulunmasıyla yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri Çin'e birtakım avantajlar sağlamıştır. Post-corona sürecinde bu avantajları değerlendirdiği takdirde ve daha önce gerçekleştirdiği "Bir Kuşak Bir Yol" girişimiyle birlikte düşünüldüğünde Çin, Avrupa, Afrika ve Asya arasında hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerini geliştirme fırsatını değerlendirecek kadar güçlü bir devlet geleneği olan bir ülkedir. Nitekim pre-corona sürecinde başta Afrika kıtası olmak üzere birçok bölgede yürüttüğü "aşırı borçlandırma"

ve “borç diplomasisi” ekonomik politikalarıyla borçlandırdığı ülkelerin bu süreçte borçlarını ödemelerinde yaşayacakları sıkıntılarla birlikte düşünüldüğünde bu ülkelerin egemenliklerinin Çin'e bağlı hale gelmesi Çin'i daha avantajlı bir duruma getirecektir. Yürüttüğü bu ekonomik politikaların Çin Rüyası söyleminin de gerçekleşmesine olumlu katkıları vardır.

Ayrıca her ne kadar pandemiden kaynaklı ekonomik krizden diğer tüm devletler gibi Çin'in de etkilenmiş olmasına rağmen sahip olduğu nüfus potansiyeli başta olmak üzere üretim ve dış ticaret faktörlerinin de etkisiyle 2008 Krizi'nde olduğu gibi bu krizi en az zararlarla atlattığı muhtemel bir durumdur. Yani Çin, kısa zaman içerisinde ekonomik toparlanmasını gerçekleştirebilecek güç ve potansiyele sahip bir ülkedir. Ancak, küresel liderliğine ve hegemonyasına bir tehdit unsuru olarak gören ABD'nin Çin'in ekonomik, askeri ve siyasi büyüme gelişmesine engel olmak için Çin karşısında bölgede Hindistan gibi ülkelerin Çin'e karşı üretim üssü haline gelmesini teşvik edici politikalar uygulamaya çalışması da Çin'in ilerleyişini orta vade de engelleme ihtimali bugünkü şartlarda görünmemektedir.

Sonuç olarak; geçmişte gerçekleştirdiği ekonomik, siyasi ve kültürel devrim ve reformların Çin'in bir hegemonik güç olması yönünde itici bir güce sahip olmasının yanında gelecekte süper güç olma yönüne de önemli katkıları olmaktadır ve olmaya da devam edecektir. Çin Halk Cumhuriyeti, kuruluşunun 100. Yılı olan 2049 yılına kadar tarihi, kültürel ve coğrafik potansiyelini kullanarak ekonomi, teknoloji, siyasi ve askeri alanda büyümesini sağlayarak küresel sistemin baş aktörü olabilecek potansiyele sahip bir ülkedir.

Kaynakça

- Balaam, David N., Bradford Dillman (2020). Uluslararası Ekonomi Politika Giriş (Çev. N. Uslu). Ankara: Adres Yayınları.
- Chang, Maria Hsia (1996). “The Thought of Deng Xiaoping”. *Communist and Post-Communist Studies*, 29(4): 377-378.
- Guoqiand, Tian (2000). “China's Reforms: Past, Present and Future”. *American Review of China Studies*, 1(0), 1-8.
- Li, Jinzao (2018). *Farewell To China's GDP Worship*. Singapore: World Scientific Publishing.
- Lin, Justin Yifu, Fang Cai, Zhou Li (2008). *Afriedman Lecture Fund Monograph The China Miracle Development Strategy and Economic Reform*. Hong Kong: The Chinese University Press.
- National Bureau of Statistics of China (1992). *China Statistical Yearbook*. Beijing: China Statistics Press.

- Naughton Barry (2006). *The Chinese Economy Transitions and Growth*. Cambridge: The MIT Press.
- Salem, David I. (1981). "The Joint Venture Law of the Peoples' Republic of China: Business and Legal Perspectives". *The International Trade Law Journal*, 7(1): 73-118.
- Sander, Oral (1966). "Çin Halk Cumhuriyetinde Büyük Proleter Kültürel İhtilâl". *AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 4(21): 282-294.
- Sander, Oral (2016). *Siyasi Tarih 1918 – 1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şimşek, Mevlüdiye (2006). "Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye – Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(26):1-24.
- Tse-tung, Mao (2019). *Quotations From Chairman Mao Tse-tung "The Little Red Book"* [Elektronik Sürüm]. https://www.marxists.org/ebooks/mao/Quotations_from_Chairman_Mao_Tse-tung.pdf / 05.05.2020.
- Wang, Yan, Yudong Yao (2001). *Sources of China's Economic Growth, 1952-99 Incorporating Human Capital Accumulation*. The World Bank World Bank Institute Economic Policy and Poverty Reduction Division.
- Woods, P. Denny (1988). "Trademark and Patent Law in the People's Republic of China". *UNC School of Law North Carolina Journal of International Law and Commercial Regularion*, 13(3): 473-491.
- Yang, Dalil (1996). *Calamity and Reform in China*. California: Stanford University Press.
- Zuo, Ch. S. (2009). "Township and Village Enterprises in China's Sustainable Development." Şu kitapta: Sun Honglie and Shidong Zaho. *Area Studies – China Regional Sustainable Development Review*. Oxford: Eolss Publishers Co. Ltd., 1-20.

Elektronik Kaynaklar

- Amiti, Mary, Sang Hoon Kong, David E. Weinstein (28.05.2020). *The Investment Cost of the U.S. – China Trade War*. Erişim: Liberty Street Economics. <https://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2020/05/the-investment-cost-of-the-us-china-trade-war.html> /29.05.2020.
- Bloomberght (07.05.2019). *Çin'in döviz rezervi Temmuz'da 14 ayın zirvesinden geriledi*. Erişim: <https://www.bloomberght.com/cin-in-doviz-rezervi-temmuz-da-14-ayin-zirvesinden-geriledi-2230302> /21.05.2020.

- Capital (09.01.2020). Küresel büyüme tahminlerini düşürdü. Erişim: Capital, <https://www.capital.com.tr/ekonomi/makro-ekonomi/kuresel-buyume-tahminlerini-dusurdu> /25.05.2020.
- China. (t.y.). Erişim: 02.05.2020, <http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/157608.htm>
- China. (27.02.2006). http://www.china.org.cn/archive/2006-02/27/content_1157612.htm/04.05.2020.
- China. (t.y.). Erişim: 04.05.2020, <http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/157615.htm>
- Chinapower. What does China really spend on its military?. Erişim: Chinapower <https://chinapower.csis.org/military-spending/> /21.05.2020.
- Dünya (16.03.2020). Çin'in Sanayi üretimi yüzde 13.5 düştü. Erişim: Dünya. <https://www.dunya.com/dunya/cinin-sanayi-uretimi-yuzde-135-dustu-haberi-465001> /22.05.2020.
- İnterhaber (25.05.2020). Koronavirüs salgını sonrası Çin'den ezber bozan ekonomik teşvik!. Erişim: İnterhaber. <https://www.internethaber.com/koronavirus-salgini-sonrasi-cinden-ezber-bozan-ekonomik-tesvik-2104154h.htm> /23.05.2020.
- Mutlu, Belgin Yakışan (17.04.2020). Çin ekonomisi ilk çeyrekte yüzde 6.8 daraldı. Erişim: Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cin-ekonomisi-ilk-ceyrekte-yuzde-6-8-daraldi/1808097> /22.05.2020.
- SIPRI Milex Database, Erişim: <https://www.sipri.org/databases/milex/21.05.2020>.
- The World Bank. (t.y.). Erişim: 04.05.2020. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=1978&locations=CN&start=1961&view=chart>
- The World Bank. (t.y.). Erişim: 08.05.2020, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=1978&locations=CN&start=1961&view=chart>
- The World Bank (t.y.). Erişim: 10.05.2020, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=CN>
- Trading Economics. (t.y.). Erişim: 15.08.2020, <https://tr.tradingeconomics.com/china/exports-by-country>
- United Nations Conference on Trade and Development (2019). World Investment Report 2019. <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2460> /20.05.2020.
- Yetim, Fatih (01.03.2020). Dünyanın en güçlü orduları listesinde TSK kaçınıcı sırada?. Erişim: Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/03/01/dunyanin-en-guclu-ordular-tsk-dokuzuncu-sirada> /20.05.2020.

Yayın Geliş Tarihi: 25.03.2021

Yayın Onay Tarihi: 17.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.903190

Süreyya KIRIKCI •

Halime GÖKTAŞ KULUALP ••

Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Akademisyenlerin Kongre Turizmine Katılma Niyetlerinin Belirlenmesi¹

*Determination of Academicians Intentions to
Participate in Congress Tourism Within the Framework
of Planned Behavior Theory*

Özet

Bu çalışmanın amacı, akademisyenlerin kongre turizmine katılma niyetlerini etkileyen faktörlerin Planlı Davranış Teorisi bağlamında belirlenmesidir. Ayrıca akademisyenlerin kongre turizmine katılmaya ilişkin davranışa yönelik tutumları, gerçekleşen davranışları, algıladıkları davranışsal kontrolü ve öznel normlarının düzeylerini tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan akademisyenler; örneklemini ise Batı Karadeniz Bölümü'nde (Bartın, Düzce, Karabük, Bolu, Kastamonu, Zonguldak ve Sinop) yer alan üniversitelerdeki akademisyenler oluşturmaktadır. Anket formu, e-posta yolu ile uygulanmış, elde edilen 367 adet veri üzerinde; güvenilirlik analizi, açıklayıcı faktör analizi, frekans analizi, korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, kongre turizmine katılan kişilerin tutumları, davranışları ve öznel normları kongre turizmine katılma niyetlerini önemli düzeyde (0,89) etkilemektedir. Katılımcıların kongre turizmine katılmaya karşı davranışsal niyetlerini; davranışa yönelik tutum ve öznel normları anlamlı ve pozitif yönde etkilemekte iken algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet ikilisi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı; Davranışsal niyetin ise gerçekleşen davranış üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Planlı Davranış Teorisi, Niyet, Turizm, Kongre Turizmi, Akademisyen.

Jel Kodları: M10, L20, Z30

Abstract

The purpose of this study is to determine the factors affecting academicians' intention to participate in congress tourism in the context of Planned Behavior Theory. In addition, it is to determine the attitudes, behaviors, perceived behavioral control and subjective norms of academicians towards behavior towards participating in congress tourism. The universe of the research is academics working at universities in Turkey; The sample consists of academicians from universities in the Western Black Sea Region (Bartın, Düzce, Karabük, Bolu, Kastamonu, Zonguldak and Sinop). The questionnaire form was applied via e-mail, on 367 data obtained; reliability analysis, explanatory factor analysis, frequency analysis, correlation and regression analysis were applied. According to the research findings, the attitudes, behaviors and subjective norms of the people participating in

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-3441-299X, e-mail: sureyyakirikci@hotmail.com,

**Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0002-1485-3026, e-mail: halimegoktas@karabuk.edu.tr

¹ Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Congress tourism significantly affect their intention to participate in congress tourism (0.89). Behavioral intentions of the participants towards participating in congress tourism; While attitudes towards behavior and subjective norms affect significantly and positively, there is no significant relationship between perceived behavioral control and behavioral intent. Behavioral intent has a significant and positive effect on actual behavior.

Keywords: Planned Behavior Theory, Intention, Tourism, Congress Tourism, Academician.

Jel Codes: M10, L20, Z30

Giriş

Uluslararası bir sektör olan turizm faaliyetlerinin, yarattığı gelirler ile gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine diğer birçok sektörden daha fazla katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda ülkeler turizmden daha fazla gelir elde edebilme amacıyla turizm faaliyetlerini on iki aya yaymanın yollarını aramışlar ve alternatif turizm çeşitlerini faaliyete geçirmişlerdir. Bu alternatif turizm çeşitlerinin içinde yarattığı istihdam, diğer sektörleri etkileyerek sağladığı maddi katkılar ve turizm faaliyetlerini bütün bir yıla yayma gibi özellikleri ile ulusal ekonomiye en çok gelir sağlayan şüphesiz kongre turizmdir.

Kongre turizminin geliştirilmesinde insan davranışlarının da önemli etkisi vardır. Bilişsel teoriler içinde yer alan Planlı Davranış Teorisi (PDT), kişilerin niyetlerini, davranışa ilişkin inançlarını ve tutumlarını, öznel normlarını, algıladıkları davranışsal kontrolü inceleyerek değerlendirmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma ile bireylerin kongre turizmine katılma niyetlerinin kongre turizmine katılma davranışlarını nasıl etkilediği ortaya çıkarılmış, elde edilen sonuçların da kongre düzenleyen kurum ve kuruluşlara yol göstererek kongre turizminin geliştirilmesi anlamında katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu bağlamda, çalışmada akademisyenlerin kongre turizmine katılma niyetlerini etkileyen faktörlerin Planlı Davranış Teorisi bağlamında belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca akademisyenlerin demografik özellikleri, kongre turizmine katılmaya ilişkin davranışa yönelik tutumları, gerçekleşen davranışları, algıladıkları davranışsal kontrolü ve öznel normlarının düzeylerini tespit etmektir. Araştırmanın ilk bölümünde Planlı Davranış Teorisi hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise kongre turizmine değinilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise akademisyenlerin Planlı Davranış Teorisi kapsamında kongre turizmine katılma niyetlerinin incelendiği araştırmanın uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

Turizmin diğer çeşitleri ve Planlı Davranış Teorisi ile ilgili de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak Planlı Davranış Teorisi kapsamında bireylerin kongre turizmine katılma niyeti ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile bireylerin kongre turizmine katılma niyetlerini etkileyen faktörler belirlenerek, kongre düzenleyen

kurumlar ve firmalara yol göstermesi, aynı zamanda literatüre de katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Planlı Davranış Teorisi

Başlangıç olarak 1975 yılında Ajzen ve Fishbein tarafından temelleri atılan Gerekçeli Eylem Teorisi (GET) daha sonra 1985 yılında Ajzen tarafından geliştirilerek Planlı Davranış Teorisi (PDT)'ne dönüşmüştür (Dervişoğlu ve Kılıç, 2013: 5).

Gerekçeli Eylem Teorisi, sosyal faktörlerin davranışa etkisinin araştırıldığı; davranış ve tutum arasındaki bağı belirleyen ve bu ilişkinin yanında sosyal etmenlerin de yer aldığı bir teoridir. Tutum ve davranış birbiri ile uyumlu olduğu zaman aralarında güçlü bir ilişki olacağı belirlenmiştir. Gerekçeli Eylem Teorisi, bireyin tamamen kontrolündeki davranışların açıklanabileceğini ifade etmektedir. Tutumların ise subjektif normlarla beraber kişilerin niyetlerine etki ettiği; niyetlerin de bireylerin davranışını direk olarak etkilediği belirtilmektedir (Eylar, 2016: 77).

Bireylerin davranışını tahmin etme veya niyetlerini belirlemede yetersiz kalan Gerekçeli Eylem Teorisi'ne bireylerin niyetlerinin ve davranışlarının daha iyi tahmin edilmesi için Ajzen tarafından eklenen Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK) değişkeni ile Planlı Davranış Teorisi geliştirilmiştir. Bu iki teori arasındaki en önemli fark Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK) değişkenidir (Yay, 2015: 52).

Bireylerin toplumsal davranışları Planlı Davranış Teorisi'ne göre belirli etmenlerin kontrolünde olup, belirli nedenlerden dolayı ve planlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bireyin davranışta bulunabilmesi için ilk başta Davranışsal Niyet'in ortaya çıkması gerekmektedir. Davranışsal Niyeti etkileyen etmenler ise Algılanan Davranışsal Kontrol, Özne Normlar ve Davranışa Yönelik Tutumlar'dır (Erten, 2002: 220). Planlı Davranış Teorisi ile Gerekçeli Eylem Teorisi'nin ortak noktası, "insanın niyetine göre davranışlarının tahmin edilebilmesidir" (Akkuş, 2013: 24). Bir başka deyişle, "ameller, niyetlere göredir" düşüncesine dayandığı söylenebilir.

Planlı Davranış Teorisi içinde yer alan kavramlar, "Davranışsal Niyet, Davranışa Yönelik Tutum, Özne Norm, Algılanan Davranışsal Kontrol ve Gerçekleşen Davranış" olarak sayılmaktadır (Venkatesh, Morris ve Ackerman, 2000: 35).

Niyet; bireyin gerçekleştireceği eylem için duyduğu istek ve ortaya koyduğu çabanın yoğunluğudur (Ajzen, 1991: 179). Bireyin kişisel olumlu-olumsuz değer yargıları, bir davranış gerçekleştirip gerçekleştirilmeme kararı üzerinde rol oynamaktadır (Dil Şahin, Yıldırım Söylemez ve Koç, 2016: 453). Bireyin kişisel kararında etkili olan bu faktörler; kişinin değer yargıları, karakteri, zekâsı, duyguları, cinsiyeti, ırkı, yaşı, deneyimi, bilgi, eğitim ve gelir düzeyidir (Dervişoğlu ve Kılıç, 2013: 7). Örneğin, akademisyen olarak görev yapan bireyin uzmanlık alanındaki bir kongreye katılmak istemesi bu konudaki niyetini ifade eder.

Tutum, bireyin bir konu üzerinde olumlu ya da olumsuz duyguları, çıkarımları, değerlendirmeleri ve analizleridir (Ajzen ve Fishbein, 1980). Yani tutum, bireyin uyarıcılara karşı gösterdiği olumlu ya da olumsuz tepki yansımadır (Burucuoğlu ve

Bulut, 2016: 15). Tutumun ardında, bireyin inançları, bu inançların önem derecesi veya inançlara uyma güdüsü mevcuttur (Akkuş, 2013: 26). Tutumun, bireyin niyetini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu eylem planı (Ryan ve Bonfield, 1975) olarak ifade edildiği de görülmektedir. Örneğin akademisyen olarak görev yapan birinin daha önce katıldığı kongrelerde yaşadığı sorunlardan dolayı katılacağı kongrelerde seçici olması bu konudaki tutumuna örnektir.

Öznel norm, bireylerin kararlarının, bireyin değer verdiği çevresindeki eş, arkadaş, dost, aile, akraba, kulüpler, gruplar ve sosyal ilişkilerinden etkilenmesidir. Bir başka deyişle, birey değer yargılarının uyduğu kişi ve grupların davranışlarını kabul etmeye meyillidir (Eyler, 2016: 84). Çevresini gözlemleyerek, iletişim ve ilişki kurması sonucu edindiği bilgi, bireyin kararlarında sosyal norm olarak oldukça baskın rol oynamaktadır. Ekonomi bilimindeki tüketim teorisinde bu baskın rol, F. Duesenberry’de, özellikle günümüzde kontrol edilemeyen kitlesel tüketim çılgınlığının, toplumun tüketim toplumuna dönüşmesini açıklayan gösteriş/özenti tüketimini ortaya çıkarmıştır (Unay, 2001: 28). Reklam sektöründe çekilen reklamların çoğunluğunda bireylerin tüketiminde öznel normların etkisi, tüketimi arttırmak için kullanılmaktadır (Eyler, 2016: 87). Akademisyen olan bireyin iş arkadaşlarının hep birlikte kongreye katılmayı teklif etmeleri üzerine onlarla birlikte olmak istemesi bu konuda öznel norma örnektir.

Algılanan davranışsal kontrol değişkeni “herhangi bir davranışı gerçekleştirmenin kendi kontrolünde olup olmadığı yönünde bireylerin yetenekleri ve imkânlarıyla ilgili algılamalarını ifade etmektedir” ve davranışın performansını kolaylaştıran veya baskı altına alan faktörlere bağlı olarak şekillenir (Kocagöz ve Dursun, 2010: 141). Gereççeli Eylem Teorisi’ne Algılanan Davranışsal Kontrol değişkeni eklenerek Planlı Davranış Teorisi oluşturulmuş ve bu değişkenin, yapılan çalışmalarda davranışsal niyetlerin ve davranışın tahminine olumlu yönde katkı sağladığı konusunda fikir birliği sağlanmıştır (Eyler, 2016: 88). Birey algılanan davranışsal kontrol sonucunda kongreye katılıp katılmayacağına ilişkin son kararını vermektedir ve bu karar bireyin tahmin edilen davranışdır.

Genel kural olarak bireyin, davranışa yönelik tutumunun olumluluk düzeyi ne kadar yüksek ise Algılanan Davranışsal Kontrol’ün yeterliliği güçlü ise ve kabul edilebilir derecede Öznel Norm varlığında bireyin niyet ettiği davranışı yerine getirmesi de o kadar kuvvetli olacaktır (Erten, 2002: 222).

Gerçekleşen davranış, bireyin tercihleri arasında seçim yaparak, ulaştığı sonucu, ‘karar’ olarak fiili davranışla uygulamasıdır ve ortaya çıkan fiili davranışın tahmin edilebilirliği PDT’nin kapsamı içinde ele alınmaktadır. Kongreye katılma niyeti olan bir akademisyenin, kongre konusundaki tutumunu göz önüne alması, öznel normlardan etkilenmesi ve fırsatları değerlendirmesi sonucunda kongreye katılım için başvuru yapması gerçekleşen davranışa örnektir.

1.2. Kongre Turizmi

Günümüz toplumlarında özellikle ekip çalışmalarının yoğun olduğu ve iş yükünün ağır olduğu çalışma hayatında toplantılar kaçınılmazdır. Bu toplantılardan en önemlisi kongredir (Timor, 2011: 124). Medlik (2003: 41)’e göre, “uzman kurul ve/veya dernek

tarafından bilgi edinmek, bilgi vermek, danışmak ve tartışmak gibi amaçlar doğrultusunda belirli dönemlere sadık kalınarak gerçekleştirilen toplantılar” kongre veya konferans olarak isimlendirilmektedir.

İkinci dünya savaşından sonra sosyokültürel, ekonomik ve politik gelişmelerle ortaya çıkan ulusal ve uluslararası örgütlenmeler ile uzmanlaşmanın artışı, toplantı sayısında artışa neden olmuştur. Bu durum özellikle kongre niteliğindeki toplantıları meslek haline dönüştürmüş ve alternatif bir turizm segmenti olarak ortaya çıkarmıştır (Karasu, 1990: 32).

Literatürde kongre turizmi ile alakalı pek çok tanım mevcuttur. Karasu (1990: 32)’ya göre kongre turizmi “insanların her zaman yaşadıkları veya çalıştıkları yerler haricinde, uzmanlığın gerektiği bilimsel alanlardaki veya iş amaçlı toplantılara katılmaları neticesinde ortaya çıkan konaklama, seyahat vb. gibi olay ve ilişkiler bütünüdür.”

Diğer bir tanımda ise kongre turizmi; herhangi bir meslek grubundaki kişilerin organize bir şekilde bir araya gelmeleri sonucunda ortaya çıkan konaklama, seyahat, gezi, eğlence ve dinlenme faaliyetlerini kapsayan turizm faaliyetidir (Atabaş, 2008: 53).

Aydın (1997: 15)’ın kongre turizmine ilişkin tanımı ise; “Aynı ülkede ya da farklı ülkelerde kişilerin öncelikli olarak belirli konularda bilgi edinmek ve bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla yaşadıkları yerler dışında toplanmaları ve bu amaçlarının yanında gittikleri yerlerde gezmek, yeni kültürleri ve insanları tanımak, dinlenmek, eğlenmek için seyahat etmeleri ve konaklamaları neticesinde ortaya çıkan faaliyetlerin tümü” şeklindedir.

Uluslararası kongrelerin artışı, küresel ekonomi boyutunda ülkelerin birbirlerini tanımalarında ve ülkelerin genel turizm potansiyelinde olumlu katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca kongrelerde ülke vatandaşlarının kaynaşması, uluslararası ilişkilerde ve özellikle politik toplantılarda karşılıklı avantajları beraberinde getirmektedir (Sevindi Görgülü, 2008: 24).

Kongre turizminin katılımcıları ve buldukları yörenin insanları arasında birçok sosyokültürel alışveriş meydana gelmektedir. Kültürel değişimlerin toplum tarafından benimsenip kabul edilmesi ‘olumlu’, kabul edilmemesi ‘olumsuz’ olarak değerlendirilmektedir. Kongre turizmi, katılımcılar ve yöresel halk olarak çift yönlü bir etkileşim içindedir; özellikle kongre turizmi ile gelen katılımcıların eğitim, kültür, sanat ve gelir seviyelerinin yüksek olması yöresel halkın da seviyesini yükseltmektedir (Erdoğan, 2006). Kongre turizmine katılan kişilerin kültür ve gelir seviyelerinin yüksek olması (Yıldız, 2010: 20), onların harcama ve tüketim alışkanlıklarına yönelik hizmet ve ürünlerde kalitenin ve fiyatların yüksekliğinin de söz konusu olmasını gerektirmektedir (Özer, 2010: 10). Böylece kongre turizmi, iş ve ticaret iş yoğunluğu, kalite ve fiyat açısından en fazla hareketliliğin söz konusu olduğu ve en yüksek gelir getiren turizm kolu olarak gözlemlenmektedir (Tavmergen ve Aksakal, 2004: 33).

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Amaç ve Hipotezler

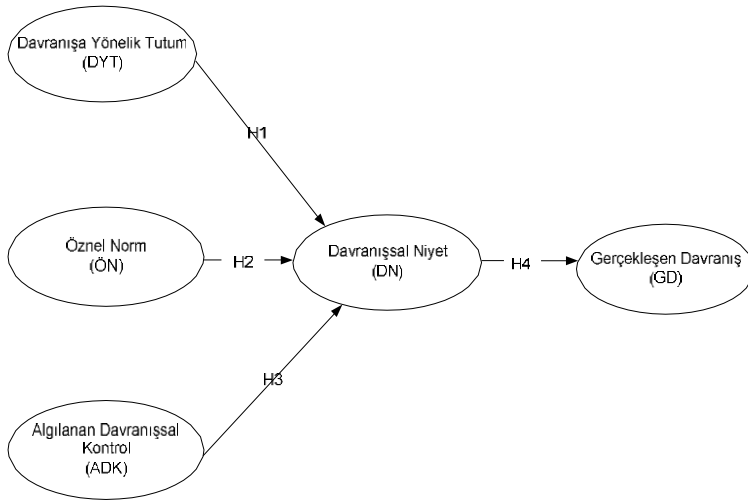
Literatür incelendiğinde kongre turizmi ile ilgili birçok çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmalarda genellikle kongre turizmi arz yönünden ele alınmış, ancak kongre

katılımcılarının talebine yönelik çalışmaların az sayıda olduğu görülmüştür. Turizmin diğer çeşitleri ve Planlı Davranış Teorisi ile ilgili de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bireylerin kongre turizmine katılma niyeti ile ilgili olarak Planlı Davranış Teorisi kapsamında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Literatüre bu anlamda katkı sağlamak üzere bu çalışmada, bireylerin planlı davranış teorisi kapsamında kongre turizmine katılma niyetleri üzerinde algılanan davranışsal kontrolün, öznel normların ve tutumların ne kadar etkili olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma ile bireylerin kongre turizmine katılma niyetlerini etkileyen faktörler belirlenerek, kongre düzenleyen kurumlar ve firmalara yol göstermesi, aynı zamanda ileride yapılacak çalışmalar için de literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda Şekil 1’de araştırmanın modeli görülmektedir:

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırma modeline ilişkin kurulan hipotezler aşağıdaki biçimdedir:

H₁: Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik tutumlarının (DYT), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır.

H₂: Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik sahip oldukları öznel normların (ÖN), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır.

H₃: Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik algıladıkları davranışsal kontrolün (ADK), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır.

H₄: Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik davranışsal niyetlerinin (DN), gerçekleşen davranışları (GD) üzerine etkisi vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Türkiye’deki üniversitelerde görev yapan akademisyenler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evreni oluşturan tüm katılımcılara ulaşmak hem zaman hem de maliyet

nedeniyle mümkün olmadığından, bu evren içinden bir örneklem seçilmiştir. Araştırmanın örnekleme Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan Bartın, Düzce, Karabük, Bolu, Kastamonu, Zonguldak ve Sinop illerindeki üniversitelerde görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinden alınan bilgilere göre seçilen 7 üniversitenin 2018 yılı itibariyle toplam akademik personel sayısı 6608'dir (www.yok.gov.tr). Seçilen örneklemdaki üniversitelerin internet sayfaları tek tek incelenerek toplam 4777 e-posta adresi elde edilmiş ve anket gönderilmiştir. Gönderilen anketleri toplam 367 akademisyen cevaplamıştır. Sekaran (2003: 94)'a göre 7000 kişilik bir evreni en iyi temsil eden örneklem sayısı 364 tür. Dolayısıyla ulaşılan 367 anketin evreni temsil etme gücü yüksektir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Keşfedici ve tanımlayıcı olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilen araştırmanın birinci aşamasında, literatür taraması yapılarak ikincil kaynaklardan veriler toplanmış; planlı davranış teorisi ve kongre turizmi ile ilgili kitaplar, makaleler, tezler, turizm sektörü ile ilgili periyodik yayınlardan, internetten ve üniversite kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

İkinci aşamada ise; maille iletişim kurularak yapılan anket uygulamasıyla doğrudan veriler elde edilmiştir. Giriş bölümünde anketin ne amaçla düzenlendiği belirtilmiş, anket çalışmasının birinci bölümündeki 12 soru anketi yanıtlayanların demografik özelliklerini, ikinci bölümündeki 24 soru ise akademisyenlerin planlı davranış teorisi kapsamında kongre turizmine katılma niyetini belirleme amacına uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Ankette yer alan demografik özelliklerin belirlendiği 12 soru çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır.

İkinci bölümde yer alan 24 maddelik ölçeğin Davranışa Yönelik Tutum ile ilgili maddeleri Lee vd. (2007); Sparks (2007); Han vd. (2010); Kim vd. (2010) ve Tsai (2010)'nin; Öznel Normu belirleyen maddeler Cheng vd. (2005); Han vd. (2010); Ryu ve Han (2010)'ın; Algılanan Davranışsal Kontrol maddeleri Cheng vd. (2005), Sparks ve Pan (2009)'ın; Davranışsal Niyet maddeleri Cheng vd. (2005), Ryu ve Han (2010)'ın; Gerçekleşen Davranış maddeleri ise Lee (2009)'nin çalışmalarından derlenmiştir. Ölçeğin cevap kategorileri Beşli Likert derecesine göre yapılmıştır. Beşli Likert derecesinde (1) "Kesinlikle Katılmıyorum", (2) "Katılmıyorum", (3) "Kararsızım", (4) "Katılıyorum", (5) "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevap seçenekleri kullanılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da maddi kaynak ve zaman açısından sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmanın, sadece Karadeniz Bölgesi'nin üç bölümünden biri olan Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan Bartın, Düzce, Karabük, Bolu, Kastamonu, Zonguldak ve Sinop illerindeki üniversitelerde görev yapan akademisyenlere anket uygulanması sınırlı tarafını oluşturmaktadır.

3. Bulgular

3.1. Demografik Bilgiler

Cinsiyetlerine göre sınıflandırılma yapıldığında, araştırmaya katılan katılımcılardan 197 kişi (%53,7) erkek, 170 kişi (%46,3) ise kadın; medeni duruma göre sınıflandırıldıklarında 103 kişi bekar (%28,1) ve 264 kişi (%71,9) evlidir. Yaş aralıkları incelendiğinde; 115 kişi 31-35 yaş (%31,3), 82 kişi 36-40 yaş (%22,3), 70 kişi 26-30 yaş (%19,1), 39 kişi 41-45 yaş (%10,6) ve 8 kişi 21-25 yaş aralıklarında (%2,2), 53 kişinin ise 46 ve üzeri yaşında (%14,4) olduğu görülmektedir. Akademik unvanlarına göre sınıflandırma yapıldığında ise, 124 kişinin (%33,8) Öğretim Görevlisi, 100 kişinin (%27,2) Dr. Öğretim Üyesi, 90 kişinin (%24,5) Araştırma Görevlisi, 30 kişinin (%8,2) Doçent, 17 kişinin (%4,6) Profesör ve 6 kişinin (%1,6) Okutmandan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 67 kişi (%18,3) Karabük, 66 kişi (%18) Kastamonu, 62 kişi (%16,9) Zonguldak, 55 kişi (%15) Düzce, 47 kişi (%12,8) Bolu, 43 kişi (%11,7) Bartın ve 27 kişi (%7,4) ise Sinop ilinde görev yapmaktadır. Üniversitelerde çalışma sürelerine göre sınıflandırma yapıldığında 119 kişi (%32,4) 6 ile 10 yıl arasında; 110 kişi (%30) 1 ile 5 yıl arasında; 78 kişi (%21,3) 15 ve üzeri yıllarda; 39 kişi (%10,6) 11 ile 15 yıl arasında ve 21 kişi (%5,7) ise 1 yıldan daha az süredir üniversitede çalışmaktadır. Hane halkı gelir düzeylerine göre sınıflandırılma yapıldığında, 173 kişi (%47,1) 6001 TL ve üzeri; 97 kişi (%26,4) 4001-5000 TL aralığında; 94 kişi (%25,6) 5001-6000 TL aralığında ve 3 kişi (%0,8) ise 3001-4000 TL aralığında gelire sahiptir.

3.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırma ölçeğinin güvenilirliği aynı koşullarda yinelenen ölçümlerde elde edilen ölçüm değerlerinin kararlılığını göstermektedir. Güvenilirlik sadece ölçme aracına özgü değil, ölçme aracı ve aracın sonuçlarına yönelik bir özelliği simgelemektedir (Ercan ve Kan, 2004). Güvenilirlik için Cronbach Alpha Katsayısı kullanılır. Bu katsayının değerlendirilmesinde kullanılan değerlendirme kriterleri şu şekildedir: $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında ise ölçek yüksek güvenilirlikte, $0,60 \leq \alpha < 0,80$ arasında ise ölçek oldukça güvenilir, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ arasında ise ölçek düşük güvenilirlikte ve $0,00 \leq \alpha < 0,40$ arasında ise ölçek güvenilir değil şeklinde söylenebilir (Soykan, 2015: 43). Daha detaylı çalışmalarda, $\alpha \geq 0,9$ mükemmel, $0,9 > \alpha \geq 0,8$ iyi, $0,8 > \alpha \geq 0,7$ kabul edilebilir, $0,7 > \alpha \geq 0,6$ şüpheli, $0,6 > \alpha \geq 0,5$ kötü, $0,5 > \alpha$ güvenilir kabul edilmektedir (Soykan, 2015: 43). Korelasyon katsayılarının -1 ile +1 arasında olmasına karşılık, 0 ile +1 arasında olması, 1'e yakın olması güvenilirlik açısından tercih edilmektedir.

Tablo 1: Cronbach Alpha Değerleri

Değişkenler	Alpha Değeri
Öznel Norm	0,845
Davranışa Yönelik Tutum	0,887
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,753
Davranışsal Niyet	0,945
Gerçekleşen Davranış	0,742

Tablodan görüldüğü üzere, değişkenlerin Alpha değerleri iyi ve kabul edilebilir değerler arasındadır.

3.3. Faktör Analizi

Araştırma verilerinin faktör analizine uygunluğu kapsamında Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem hacminin yeterliği 0,885'tir. Bartlett testi değeri sonuçları ise $\chi^2 = 5297,099$ ve $p < 0,000$ olarak belirlenmiştir. Verilerin faktör analizinin yapılması için, elde edilen bu sonuçların uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Araştırma Modeline Yönelik Faktör Analizi

İfadeler	Faktörler				
	DYT	ÖN	DN	ADK	GD
Kongre turizmine katılmak benim için yararlıdır.	0,775				
Kongre turizmine katılmak benim için iyidir.	0,840				
Kongre turizmine katılmak benim için muhteşemdir.	0,736				
Kongre turizmine katılmak benim için eğlencelidir.	0,656				
Kongre turizmine katılmak benim için sıra dışıdır.	0,409				
Kongre turizmine katılmak benim için mantıklıdır.	0,705				
Kongre turizmine katılmak benim için rahatlatıcıdır.	0,623				
Kongre turizmine katılmak benim için gereklidir.	0,491				
Ailem, benden kongre turizmine katılmamı bekler.		0,587			
Arkadaşlarım, kongre amaçlı seyahat etmem gerektiğini düşünür.		0,700			
Benim için önemli olan insanların çoğu, kongre amaçlı seyahat eder.		0,535			
Önem verdiğim insanların çoğu, benim kongre amaçlı seyahat etmemi bekler.		0,886			
Benim için düşünceleri önemli olan insanlar, benim kongre amaçlı seyahat etmem gerektiğini düşünür.		0,860			
Görsel (televizyon), işitsel (radyo) ya da sosyal medya (facebook, twitter...vs) verdiği mesajlarla kongre amaçlı seyahat etmemi teşvik eder.		0,449			
İstersem kongre turizmine katılırım.					0,697
İstersem kongre için seyahat edeceğime eminim.					0,755
Kongre turizmine katılmak için yeterli bilgiye sahibim.					0,393

İfadeler	Faktörler				
	DYT	ÖN	DN	ADK	GD
Kongre turizmine katılmak için yeterli zamana sahibim.				0,545	
Kongre turizmine katılmak için yeterli olanaklara sahibim.				0,668	
Kongre turizmine katılmak tamamen bana bağlıdır.				0,702	
Eğer kongre için seyahat etmek istersem bana hiçbir şey engel olamaz.				0,695	
İleride koşullar uygun olduğu sürece kongre turizmine katılmayı düşünüyorum.			0,846		
İleride koşullar uygun olduğu sürece kongre turizmine katılmayı planlıyorum.			0,795		
İleride koşullar uygun olduğu sürece kongre turizmine katılmayı isterim.			0,746		

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği: 0,885

Bartlett Kürsellik Testi (Chi-Square / df / Sig): 5297,099/276/0,000

ÖN: Öznel Norm, DYT: Davranışa Yönelik tutum, DN: Davranışsal Niyet, ADK: Algılanan Davranışsal Kontrol, GD: Gerçekleşen Davranış.

3.4. Korelasyon Analizi

Araştırmaya katılanların verdikleri cevaplar sonucu belirlenen öznel norm, algılanan davranışsal kontrol, davranışa yönelik tutum, davranışsal niyet ve gerçekleşen davranış değişkenlerinin korelasyon hesaplamaları Tablo 3'te görüldüğü gibidir.

Tablo 3: Araştırma Modeli Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi

		DYT	ÖN	ADK	DN	GD
DYT	r	1				
	p					
ÖN	r	0,497**	1			
	p	0				
ADK	r	0,112*	-0,022	1		
	p	0,016	0,339			
DN	r	0,641**	0,347**	0,084	1	
	p	0	0	0,054		
GD	r	0,407**	0,140**	0,390**	0,417**	1
	p	0	0,004	0	0	

**** p<0,01; *p<0,05**

Davranışa Yönelik Tutum (DYT) – Öznel Norm (ÖN); Davranışa Yönelik Tutum (DYT) – Davranışsal Niyet (DN); Davranışa Yönelik Tutum (DYT) – Gerçekleşen Davranış (GD); Öznel Norm (ÖN) – Gerçekleşen Davranış (GD); Gerçekleşen Davranış (GD) – Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK); Öznel Norm (ÖN) – Davranışsal Niyet (DN) ve Gerçekleşen Davranış (GD) – Davranışsal Niyet (DN) ikili değişkenleri arasında

pozitif doğrusal bir ilişki mevcuttur. Ancak, korelasyon analizi sonuçlarına göre, Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK) ve Davranışsal Niyet (DN) ikili değişkenleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$). Dolayısıyla, **H3**: “Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik algıladıkları davranışsal kontrolün (ADK), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır” hipotezi korelasyon analizi bulgularına göre kabul edilmemiştir.

3.5. Regresyon Analizi

Çalışmanın regresyon modelinde, bağımlı değişken olarak niyet, bağımsız değişken olarak tutum, norm ve kontrol değişkenleri alınmaktadır. Regresyon analizinde sonuçların %95 güven aralığında 0,05’den veya %99 güven aralığında 0,01’den küçük olması beklenir (<http://www.unige.ch>). Tablo 4’te niyet bağımlı; tutum, norm ve kontrol bağımsız değişken iken kurulan regresyon analizini vermektedir.

Buna göre, katılımcıların kongreye katılma niyetlerini, %65 oranında tutumları, % 3 oranında öznel normlar ve % 1 oranında algılanan davranışsal kontrol etkilemektedir.

Tablo 4: Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	B Katsayısı	Standart Sapma	Beta	T	P
Sabit	1,519	0,198		7,684	0,000
Davranışa Yönelik Tutum	0,652	0,049	0,619	13,224	0,000
Öznel Norm	0,034	0,039	0,040	0,859	0,391
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,014	0,038	0,015	0,372	0,710
Bağımlı Değişken: Davranışsal Niyet			p<0,05		

Davranışa yönelik tutumun davranışsal niyet üzerinde 0,01’lik düzeyde anlamlı bir etkisinin olmasından dolayı, akademisyenlerin kongre turizmine katılmaya ilişkin davranışa yönelik tutumlarında meydana gelen 1 puanlık artış, davranışsal niyetleri üzerinde 0,675 puanlık artış olmasına yol açacaktır. Elde edilen T değerinin her düzeyde anlamlılık göstermesi ($p=0,000^*$) istatistiksel olarak davranışa yönelik tutum değişkeninin anlamlı bir katsayıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, davranışa yönelik tutum, davranışsal niyetin %40,9’ünü açıklamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, **H1**: “Katılımcıların kongre turizmine katılma davranışına yönelik tutumlarının (DYT), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Öznel normun davranışsal niyet üzerinde 0,01’lik düzeyde anlamlı bir etkisinin olmasından dolayı; akademisyenlerin kongre turizmine katılmaya ilişkin öznel normlarında meydana gelen 1 puanlık artış, davranışsal niyetleri üzerinde 0,292 puanlık bir artışa yol açacaktır. Elde edilen T değeri; her düzeyde anlamlılık gösterdiğinden dolayı ($p=0,000^*$) istatistiksel olarak öznel norm değişkeninin anlamlı bir katsayıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte öznel norm, davranışsal niyetin %11,8’ini açıklamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, **H2**: “Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik sahip oldukları öznel normların (ÖN), davranışsal niyetleri (DN) üzerinde etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Davranışsal niyetin 0,01'lik düzeyde gerçekleşen davranış üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre, akademisyenlerin kongre turizmine katılmaya ilişkin davranışsal niyetlerinde 1 puanlık artış meydana gelmesi, gerçekleşen davranışları üzerinde 0,346 puanlık bir artışa yol açacaktır. Elde edilen T değerinin her düzeyde anlamlılık göstermesi ($p=0,000^*$) istatistiksel olarak davranışsal niyet değişkeninin anlamlı bir katsayıya sahip olduğunu göstermekte ve davranışsal niyet, gerçekleşen davranışın %17,2'sini açıklamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, **H₄**: "Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik davranışsal niyetlerinin (DN), gerçekleşen davranışları (GD) üzerinde etkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Toplantı amaçlı seyahat eden insanlar için ulaşım, konaklama, yiyecek ve içecek hizmetlerinin karşılama özelliği öne çıkan kongre turizmi (www.kuto.org.tr), Türkiye'de değerini her geçen gün artırmaktadır. Kongre turizminin döviz girdisi ve istihdamı artırma özelliği ile ekonomiye ve sosyal diyaloglar geliştirme özelliği ile kültüre katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, normal turist harcamalarına oranla kongreye katılan delege harcamalarının daha fazla olması sebebiyle bu turizm türü öne çıkmaktadır (Arslan, 2008).

Ekonomik getirisi açısından kongre turizmi, dünya turizminin gözde yatırımların başında yer almaktadır. Kongre turizmine katılan delegelerin normal bir turiste göre yiyecek-içecek, alışveriş, eğlence vb. gibi hizmetlere daha fazla bütçe ayırmalarından dolayı kongre turizmi diğer turizm türlerine göre ekonomiye daha fazla katkı sağlamaktadır. Türkiye'de deniz-kum-güneş turistinin ortalama 750 – 800 \$ harcama yaptığı; kongre turizmi için Türkiye'yi ziyaret eden delegelerin ise harcamasının ortalama 2000 – 2500 \$ olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple kongre turizmi hem bölgelerin hem de ülkelerin büyüme ve kalkınmaları için önemli bir turizm türüdür (Giritlioğlu ve Armutçu, 2016: 59).

Bu çalışmanın teorik alt yapısı psikoloji bilim dalında başlayan ve Gerekçeli Eylem Teorisi'nin geliştirilmesi ile ortaya çıkan Planlı Davranış Teorisi'ne dayanmaktadır. Kongre turizmine yönelik olmak üzere akademisyenlerin Planlı Davranış Teorisi'ne göre, akla, mantığa ve planlamaya bağlı olarak bireylerin iradi veya iradi olmayan davranışlarının ortaya çıkarılması tutum, norm, kontrol, niyet ve davranışları arasındaki ilişkilerin açıklanması amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın uygulama kısmında, Batı Karadeniz Bölümü'ndeki Zonguldak, Karabük, Kastamonu, Bartın, Bolu, Düzce ve Sinop olarak yedi il kapsamındaki üniversitelerde görev yapmakta olan akademik personele gönderilen 4777 e-mail sonucunda geri dönüt alınabilen 367 adet anketin verileri analiz edilmiştir. Anket verilerinin analizinde yüzde ve frekans, ölçeklere ilişkin güvenilirlik ve faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiş olup aşağıdaki bilgi ve bulgulara ulaşılmıştır:

Araştırma modeline yönelik değişkenler arası korelasyon analizinde DYT-ÖN ikili değişken setinde 0,497 korelasyon katsayısı, DYT-GD ikili setindeki 0,407 korelasyon katsayısı, DYT-DN ikili değişkeninde 0,641 korelasyon katsayısı, ÖN-GD ikili setinde

0,140 korelasyon katsayısı, ÖN-DN ikili değişkeninde 0,347 korelasyon katsayısı, GD-ADK ikili değişkeninde 0,390 korelasyon katsayısı, GD-DN ikili değişkeninde 0,347 korelasyon katsayısı ile %1 anlamlılık düzeyinde, %99 güvenilirlik düzeyinde kabul edilebilir sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca, %5 anlamlılık düzeyinde, %95 güven aralığında olmak üzere DYT ile ADK arasında 0,112 kabul edilebilir bir pozitif bir korelasyon mevcuttur. Akademisyenlerin kongre turizmine yönelik DYT-ÖN, DYT-GD, DYT-DN, ÖN-GD, ÖN-DN, GD-ADK ve GD-DN arasında pozitif doğrusal bir ilişki mevcuttur.

Araştırma modeline yönelik gerçekleştirilen değişkenler arası regresyon analizi sonuçlarına göre, 0,01 anlamlılık düzeyinde akademisyenlerin kongreye katılma niyetlerini, %65 oranında davranışa yönelik tutumları, %3 oranında öznel normları ve %1 oranında algılanan davranışsal kontrolleri etkilemektedir. Ayrıca, **H₁**: “Katılımcıların kongre turizmine katılma davranışına yönelik tutumlarının davranışsal niyetleri üzerinde etkisi vardır” hipotezi, **H₂**: “Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik sahip oldukları öznel normların davranışsal niyetleri üzerinde etkisi vardır” hipotezi ve **H₄**: “Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik davranışsal niyetlerinin gerçekleşen davranışları üzerinde etkisi vardır” hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak, korelasyon analizi sonucuna göre, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet ikili değişkeni arasında anlamlı bir ilişki çıkmadığı için ($p>0,05$) **H₃**: “Katılımcıların kongre turizmine katılmaya yönelik algıladıkları davranışsal kontrolün davranışsal niyetleri üzerinde etkisi vardır” hipotezi kabul edilmemiştir.

Kongre ve etkinlik yönetimi hizmeti sunan işletme yetkilerinin akademisyenlerin kongrelere katılımını ve memnuniyetlerini artırma bağlamında bu araştırma sonucunda ulaşılan davranışa yönelik tutum (kongreye katılmak yararlıdır, iyidir, gereklidir, rahatlatıcıdır, muhteşemdir, eğlencelidir, sıra dışıdır ve mantıklıdır), öznel norm (ailem, arkadaşlarım ve önem verdiğim insanlar kongreye katılmamı isterler) ve algılanan davranışsal kontrollerini (kongreye katılmak istersem uygun zaman ve olanaklara sahibim) dikkate almaları önem arz etmektedir.

Araştırma modeline göre, kişinin bir eylemi davranışa dönüştürmesi (gerçekleşen davranış) bu eylemi gerçekleştirmeye yönelik niyetine bağlıdır. Bu nedenle, bireylerin istenilen tarafa kanalize olmaları (kongreye katılmaları) için katılım davranışına yönelik niyetlerini artırmak amacıyla eyleme ilişkin tutumlarının olumlu hale getirilmesi ve kongrelere olan ilginin artırılması, kongre düzenleme ekibinin profesyonel kişilerden oluşması ve kongrelere katılımcılara örnek olacak başarılı ve donanımlı kişilerin davet edilmesi, kongrelerin faydalı etkinlikler olduğunun görsel, işitsel ve sosyal medya aracılığıyla duyurulması gerekmektedir. Ayrıca yerel halkın turizm sektörüne yönelik olumlu algılarının yapılan diğer bir çalışmada da turizme katılma ve turizmi destekleme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir (Göktaş Kuluallp ve Sarı, 2019: 676). Bu nedenle, Göktaş Kuluallp ve Sarı (2019:676), yöre turizminin gerçekleştirildiği yerde yaşayan yerel halkın turizme bakış açısını olumlu etkilemek amacıyla yerel yönetimler tarafından üretilecek projelerin turizmin yararlarına ilişkin farkındalık oluşturma çabalarını artırmaya yönelik olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu projeler, yörede düzenlenecek kongre turizmine de uyarlanıp kongre turizminin halk tarafından desteğinin artırılması sağlanabilir.

Literatürde Planlı Davranış Teorisi ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Aynı şekilde kongre turizmi ile ilgili de çalışma sayısı da oldukça fazladır. Ancak, Planlı Davranış Teorisi ve Turizm ilişkisi konusunda yapılan çalışmaların (Ünlüöner ve Işın, 2010; İlban, 2011; Kaş, 2015) sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma konusunun literatür açısından oldukça bakir bir konu belirlediğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, bu araştırmanın literatürde Planlı Davranış Teorisi ve Kongre turizmi ilişkisindeki eksikliği kapatması ve uygulamada kongre düzenleyen kurum ve kuruluşlara yol göstermesi öngörülmektedir.

Bu çalışmada Planlı Davranış Teorisi kapsamında akademisyenlerin davranışsal niyet, algılanan davranışsal kontrol, öznel norm, davranışa yönelik tutum ve gerçekleşen davranışları arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Kongre turizmi bağlamında gelecekteki benzer çalışmalarda farklı illerde çalışmakta olan akademisyenler ve diğer meslek grupları (doktorlar, avukatlar, şirket yöneticileri vb.) irdelenebilir ve farklı öngörülere ulaşılabilir.

Kaynakça

- Ajzen, Icek (1991). The Theory of Planned Behaviour, Organization Behaviour and Human Decision Process, 50: 179-211.
- Ajzen, Icek ve Martin Fishbein (1980). Understanding Attitude and Predicting Social Behavior, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Akkuş, Gülşah (2013). Yemek Turizmine Katılma Niyeti: Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Arslan, Kahraman (2008). Türkiye`de Kongre Turizmini Geliştirme İmkanları, İTO Yayınları, İstanbul.
- Atabaş, Ahmet (2008). Kongre Turizmi Bağlamında Şehir Markalaşması: Trabzon İncelemesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Aydın, Şule (1997). Kongre Turizmi ve Türkiye`deki Kongre Turizmi Potansiyeli, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Burucuoğlu, Murat ve Yetkin Bulut. (2016). "Evaluation of Complaint Intention Through Theory of Planned Behaviour", Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, (9)18, Temmuz, 15-29.

- Cheng, Simone; Terry Lam ve Cathy H. C. Hsu. (2005). "Testing the Sufficiency of the Theory of Planned Behavior: A Case of Customer dissatisfaction Responses in Restaurants". *Hospitality Management*, 24, 475-492.
- Dervişoğlu, Sevilay ve Dilek Sultan Kılıç. (2013). "Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Geliştirilen Su Tasarrufu Davranışı Anketi". *Sempozyum: X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*.
- Dil Şahin, Meltem; Esra Yıldırım Söylemez ve Yasemin Deniz Koç. (2016). Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Sürecinin İrdelenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 451-457.
- Ercan, İlker ve İsmet Kan. (2004). "Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik". *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-16.
- Erdoğan, Ceylan. (2006). İzmir İli Kongre Turizmi Arz Potansiyelinin İncelenmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erten, Sinan. (2002). "Planlanmış Davranış Teorisi ile Uygulamalı Ders İşleme Öğretim Metodu", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(19), 217-233.
- Eyler, Nurullah. (2016). 50 Yaş Üstü Bireylerin Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Sağlık Amacıyla Seyahat Etme Niyetlerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma, *Ankara Örneği; Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Giritlioğlu, İbrahim ve Barış Armutçu. (2016). "Gaziantep Şehrinde Kongre Turizminin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Saha Araştırması". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 57-69.
- Göktaş Kulualp, Halime ve Ömer Sarı. (2019). "Destekleme Davranışı ve Sosyal Değişim Teorisi Kapsamında Kırsal Turizmin Etkilerinin Değerlendirilmesi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 643-666.
- Han, Heesup ve Kim Yunhi (2010), "An Investigation of Green Hotel Customers' Decision Formation: Develooping an Extended Model of the Theory of Planned Behavior", *International Journal of Hospitality Management*, 29, 659-668.
- Han, Heesup, Li-Tzang (Jane) Hsu ve Chwen Sheu. (2010). "Application of the Theory of Planned Behavior to Green Hotel Choice: Testing the Effect of Environmental Friendly Activities", *Tourism Management*, Elsevier, 31(3), 325-334.
- İlban, Mehmet Oğuzhan. (2011). "Otel Müşterilerinin Şikâyet Davranışı ve Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". *SOİD-Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 8(1), 6-16.

- Karasu, Tanju. (1990). "Kongre Turizmi Üzerine Düşünceler", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 32-34.
- Kaş, Eda. (2015). Otel Rezervasyon Siteleri Üzerinden Yapılan Online Alışverişin Teknoloji Kabul Modeliyle İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kim, Young H., Ben Goh, ve Jingxue Yuan. (2010). "Development of a Multi-Dimensional Scale for Measuring Food Tourist Motivations", *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 11 (1), 56- 71.
- Kocagöz, Elif. ve Yunus Dursun. (2010). "Algılanan Davranışsal Kontrol, Ajzen'in Teorisinde Nasıl Konumlanır? Alternatif Model Analizleri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (19): 139-152.
- Lee, Ming-Chi. (2009). "Factors Influencing the Adoption of Internet Banking: An Integration of TAM and TPB with Perceived Risk and Perceived Benefit", *Electronic Commerce Research and Applications*, Vol.8, Iss:3, 130-141.
- Lee, Hae Young, Qu Hailin ve Kim Yoo Shin. (2007). "A Study of The Impact of Personal Innovativeness on Online Travel Shopping Behavior- A Case Study of Korean Travelers". *Tourism Management*, 28(3), 886-897.
- Medlik, S. (2003). *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Özer, Şeyma. (2010), Kongre Turizmi ve Kapadokya Bölgesindeki Otel İşletmelerinin Kongre Hizmetleri Yönetiminin İncelenmesi: Kayseri ve Nevşehir İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Ryan, Michael J. ve Bonfield Edward H. (1975). "The Fishbein Extended Model and Consumer Behavior", *Journal of Consumer Research*, 2(2), 118-136.
- Ryu, Kisang ve Han Heesup. (2010). "Predicting Tourists' Intention to Try Local Cuisine Using a Modified Theory of Reasoned Action: The Case of New Orleans", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27, 491-506.
- Sekaran, Uma. (2003) *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach*. 4th Edition, John Wiley & Sons, New York.
- Sevindi Görgülü, Fatma. (2008). Karşılaştırmalı Üstünlükler Açısından Kültürel Yapı Stoğunun Kongre Turizmi Amaçlı Kullanımına Yönelik Stratejik Tespit Çalışması. Uzmanlık Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sparks, Beverley. (2007). "Planning a Wine Tourism Vacation Factors That Help to Predict Tourist Behavioral Intentions". *Tourism Management*, 28, 1180-1192.

- Sparks, Beverley ve Pan G. W. (2009). "Chinese Outbound Tourists: Understanding Their Attitudes, Constraints and Use of Information Sources". *Tourism Management*, 30, 483-494.
- Tavmergen, İge Pınar. ve Ebru Aksakal. (2004). *Kongre ve Toplantı Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Timor, Ayşe Nur. (2011). *International Congress Tourism: Overview In The World and Turkey*. *Nature Sciences*, 6(3), 124-144.
- Tsai, Chih-Yung. (2010). "Applying the Theory of Planned Behavior to Explore the Independent Travelers' Behavior". *African Journal of Business Management*, 4 (2): 221-234.
- Unay, Cafer. (2001). *Makro Ekonomi*. Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Ünlüöner, Kurban. ve Alper Işın. (2018). "Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Yerel Yiyecekleri Tüketme Niyeti Üzerine Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Bir Araştırma". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 662-689.
- Venkatesh, Viswanath, Michael G. Morris ve Phillip L. Ackerman. (2000). A Longitudinal Field Investigation of Gender Differences in Individual Technology Adoption Decision Making Processes. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 83(1): 33-60.
- Yay, Özlem. (2015). *Çevreci Otel Restoranında Yemek Yeme Davranışının Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yıldız, Şebnem. (2010). *Akademik Kongrelerde Katılımcıların Tatmin Düzeylerini Etkileyen Faktörler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.unige.ch/ses/sococ/cl/////spss/cmd/regression.methods.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2018)

www.yok.gov.tr (Erişim Tarihi: 13.01.2019)

Yayın Geliş Tarihi: 18.01.2021

Yayın Onay Tarihi: 19.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.864042

Emel UTLU •

Abuzer ER ••

Yerel Katılım Bağlamında Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Belediyeler: Uygulamalar, İmkânlar ve Öneriler

*Municipalities From Digital Transformation to Digital
Governance in The Context of Local Participation:
Practices, Opportunities and Recommendations*

Özet

Günümüzde, küreselleşmeye paralel olarak yaşanan dijital devrimle birlikte bilgi teknolojileri kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu durum vatandaşların, temsili demokrasileri sorgulanmasına sebep olmakta bu da katılımcı demokrasi anlayışını güçlendirmektedir. Vatandaşa en yakın etkin sunum birimi olarak belediyeler de dijital dönüşüme uğramakta ve yerel katılım araçlarını dijitalleştirmektedir. Bu bağlamda dünya çapında vatandaşlar, belediyelerden dijital yönetişime uygun hizmet sunmalarını beklemektedir. Dijital yönetim uygulamalarına ve dijital yönetişimin belediyeçiliğe sunduğu imkânlarla ise her geçen gün yenileri eklenmektedir. Belediyelerin e-belediye uygulamaları ile dijital dönüşüme uyum sağlamalarını takiben yerel katılım gündemlerine alarak dijital yönetim kanallarına yönelmeleri de dikkat çekmektedir. Bu çerçevede çalışmada, dijital dönüşümden dijital yönetişime doğru evrilen belediyelerin yerel katılım üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca belediyeler için dijital yönetim uygulamaları, imkânları ve önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Katılım, Katılımcı Demokrasi, Dijital Dönüşüm, Dijital Yönetişim

Jel Kodları: H60, H70, H80, H83.

Abstract

Today, the use of information technologies is becoming widespread with the digital revolution in parallel with globalization. However, the fact that citizens become an information society causes representative democracies to be questioned and the understanding of participatory democracy is strengthened. As the closest effective presentation unit to citizens, municipalities also undergo digital transformation and digitize local participation tools. In this context, municipalities around the world are expected to provide services with digital governance. New ones are added day by day to digital governance practices and the opportunities offered by digital governance to municipalism. It is also noteworthy that after the municipalities adapt to digital transformation with e-municipality applications, they turn to digital governance channels by taking local

• Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-1968-4177, e-mail: emel.utlu@kocaeli.edu.tr

•• Doktora Öğrencisi Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-2878-3153, e-mail: abuzer2917@gmail.com

participation into their agenda. In this context, the study demonstrates the effects of municipalities that have evolved from digital transformation to digital governance on local participation. In addition, digital governance practices, opportunities and suggestions for municipalities are presented.

Keywords: Local Participation, Participatory Democracy, Digital Transformation, Digital Governance.

Jel Codes: H60, H70, H80, H83.

Giriş

Yerel yönetimler, hizmetin en yakın ve etkin sunulduğu, dolayısıyla katılımcı demokrasinin daha etkin olarak hayata geçirildiği birimlerdir. Bu açıdan katılımcı demokrasinin sağlanmasına yönelik olarak yerel katılımın önemi haizdir. Genel olarak katılımın, özelde ise yerel katılımın var olduğu yönetimlerde yönetişimden söz etmek gereklidir. Birden fazla aktörlü topluluklarda bütün tarafların asgari uzlaşmasına dayanan yönetişim modelinde katılım esastır. Zira yönetişimin amacı paydaşların karar alma süreçlerinde daha etkin olmasıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle toplum bilgi toplumu haline ve dönem de bilgi çağı haline gelmiştir. Bilgiye erişimin kolaylaşması, kolay iletişim ve ağlar aracılığı ile etkileşim sonucunda vatandaşlar da hizmet alan konumundan, hizmeti sorgulayan ve hizmette söz sahipliğine değer veren konuma geçmişlerdir. Belediyeler de hem dijital çağın getirilerine uyum sağlayarak hem vatandaşın dönüşümünü dikkate alarak dijital dönüşüme girmişler ve hizmetlerini elektronikleştirmeye başlamışlardır. Bununla birlikte hizmetlerin elektronik olarak tek taraflı sunulması da içerisinde bulunan bilgi çağında yeterli gelmemiştir. Buna binaen hizmette söz sahibi olmak isteyen halka, dijital yerel katılımcılar olarak belediye uygulamalarında da yer açılmaya başlanmış ve dijital yönetişimin basamakları çıkılmaya başlanmıştır. Dünya belediyeleri dijital yönetişim için altyapılarını geliştirmiş, yazılımlar, projeler geliştirmiş ve yerel katılımı öncelmişlerdir. Bu doğrultuda dijital yönetişim, belediyecilik anlayışına yerel katılımı artırma, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması gibi çeşitli imkânlar sağlamıştır.

Dijital dönüşümden dijital yönetişime belediyelerin uygulamalarının ve belediyecilik anlayışlarının değişimlerinin incelendiği bu çalışmada literatür incelemesi yapılmıştır. Literatür incelemesi, araştırma sorusu ile ilgili dokümanları, sistematik olarak tanımlamayı ve analiz etmeyi kapsamaktadır (Robson, 2017: 57). Bu kapsamda mevcut literatürde yer alan yerel yönetimlerdeki e-belediyecilik uygulamalarının aksine çalışma dijital yönetişimin yerel katılıma sağladığı olanaklara vurgu yapmıştır. Zira artık e-belediyecilik uygulamaları tek taraflı hizmet sunumu ile vatandaşların günlük hayatlarını kolaylaştırmakta iken onların yerel katılımını göz ardı etmektedir. Dijital yönetişim ise bu yerel katılım boşluğunu doldurmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatüre bir diğer katkısı da dünya belediyelerinden dijital yönetişim örnekleri

sunmasıdır. Ayrıca bu örneklerden mülhem Türkiye’de uygulanabilecek dijital yönetim önerileri de derli toplu sunulmuş olmasıyla müstesnadır.

Çalışmada takip edilen planda öncelikle yerel katılım ve yönetim kavramlarına değinilmiş ardından dijital devrimin getirisi olarak bilgi teknolojilerinin genelde yerel yönetimlerde, özelde ise belediyelerde yol açtığı dijital dönüşüme değinilmiştir. Dijital dönüşümün ise dijital yönetişime evrilmesi gereği vurgulanmıştır. Dolayısıyla öncelikle belediyelerin dijital dönüşüm kapsamında e-belediye hizmetlerine yönelmesi ve tek taraflı hizmet sunumundan söz edilmiş ve ardından çok yönlü hizmet sunumu olarak dijital yönetim basamağından bahsedilmiştir. Daha sonrasında Dünya’da ve Türkiye’de belediyelerin dijital dönüşüm ve dijital yönetim kapsamındaki uygulamaları örneklerle aydınlatılmıştır. Bu kısmı takiben dijital yönetişimin belediyecilik anlayışına sağladığı faydalar belirtilmiştir. Belediyeler için dijital yönetim önerileri sunulmuştur.

1. Yerel Katılım ve Yönetişim

Yerel yönetimler, halkın yönetime katılımı konusunda halk hassasiyetini geliştiren ve kendi kendini yönetme konusunda halka uygulama alanı sağlayan önemli kuruluşlardır. Buna binaen halka en yakın yönetim birimleri olarak demokrasinin etkin biçimde hayat bulduğu basamaklar olan yerel yönetimlerin gelişimini demokrasinin gelişimi ile ele almak gereklidir (Karabulut ve Bayrakçı, 2019: 77). Zira demokrasiden bahsedebilmek için biçimsel koşullarla birlikte halk katılımı olmazsa olmaz mesabesindedir. Halk katılımı da ancak toplumun bütün katmanlarına katılım yollarını sunmakla mümkün hale gelebilir (Keleş, 2014: 82). Dolayısıyla demokrasi ile yerel yönetimlerin ilişkisi katılım kavramı üzerinden bir ilişki içerisine girmekte ve yerel katılım kavramını var etmektedir. Şu hâlde yerel katılımdan bahsedebilmek için evvela demokrasiden bahsedilmesinin gerekliliği aşikârdır.

Tarihsel anlamda kabul görmüş bir sınıflandırmada üç ana demokrasi tipinden söz edilebilir. Birincisi daha ziyade kent devletlerine özgü olan, herhangi bir temsilci olmaksızın “halkın” karar sürecine dâhil olduğu modeldir. İkincisi özellikle ulus-devletleşme süreci ile yükselen ve vatandaşların karar almaya dolaylı katılımına işaret eden temsili demokrasidir. Temsili demokrasilerde kararlar doğrudan değil seçilen temsilciler aracılığı ile alınır (Sala, 2016: 1717). Kalabalık nüfuslu modern devletlerde eski Atina tipi doğrudan demokrasinin uygulanmasının imkânsızlığının da getirisi olarak temsili demokrasi günümüz demokrasilerinde gerekli bir uygulama haline gelmiş (Şengül, 2007: 185) ve bu tabiatıyla günümüz demokrasilerinin hemen hemen hepsi halk tarafından seçilen temsilciler tarafından kararların alındığı model olan temsili demokrasiler sınıfına dâhil olmuştur. Temsili demokrasi günümüzde geniş bir uygulama alanı bulsa da onun da boşlukları mevcuttur ve çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin başında temsili demokrasinin halkın iradesini gerçek anlamda yansıtıp yansıtmadığı gelmektedir. Zira temsili demokrasilerde halk oy kullandıktan sonra karar alma süreçlerine doğrudan değil de temsilcileri vasıtası ile katılabilmekte bu da kendi iradelerini tam olarak ortaya koyamamalarına sebep olmaktadır. Temsilcilerin kendi çıkarlarının halkın tercih edeceği kararların önüne geçmesi ve artan teknolojik imkânların etkisiyle vatandaşların toplumu ilgilendiren durumlara katılma ve bunları kritize etme isteğindeki artış da temsili demokrasinin karşısında farklı bir yaklaşımı öne

çıkarmaktadır (Argüden, 2016: 11). Bu farklı yaklaşım demokrasi tiplerinden üçüncüsü olarak ele alınan katılımcı demokrasidir. Aslında doğrudan demokrasinin araçlarını içeren katılımcı demokraside halkın kendini ilgilendiren konularda daimî olarak söz sahibi olması anlayışı vardır. Halkın farklı yollardan siyasete en geniş şekilde katılması esastır. Dolayısıyla yurttaş katılımı bu demokrasi tipinde odak noktasıdır. Yurttaşın katılımı ile amaçlanan, siyaset ve yönetimi etkilemek suretiyle onu kararlara ortak etmektir (Çukurçayır, 2008: 17). Bu çerçevede yurttaş/vatandaş katılımı “... kategorik bir terimdir. Siyasi ve ekonomik süreçlerin dışında bırakılan yurttaşların bilinçli olarak geleceğe dâhil edilmesini sağlayan, bir yeniden iktidar dağıtımıdır” (Arnstein, 1969: 216). Bu katılım, bilginin nasıl paylaşılacağı, hedeflerin ve politikaların nasıl belirleneceği, vergi kaynaklarının nasıl tahsis edildiği gibi vatandaşın dışlandığı karar süreçlerine dâhiliyet ile somutlaşmaktadır (Arnstein, 1969: 216). Dolayısıyla ‘*kamu siyasalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alma*’ ya da ‘*iktidarı kullanan kurum ve kişilerin aldıkları kararları etkileme amacına yönelik tüm eylemler*’ (Çitci, 1996: 9-10) katılımı karşılamaktadır.

Yerel yönetimler yerel halka yakınlıkları ile ve demokrasinin uygulanabilirliğinin etkin örnekleri olmakla katılım konusunda öne çıkan birimler olmaktadır. En kısa hali ile “*halkın yerel siyasal yaşama katılması*” (Şinik, 2009: 2) olarak tanımlanabilecek yerel katılımın, yerel hizmetlerin daha etkin ve hızlı olarak belirlenip sunulabilme imkânı sağlamasının yanında, halkın demokratik ve siyasi bilincini geliştirmesi ve yerel demokrasiyi güçlendirmesi bakımından da önemi haizdir. Yerel katılım yöntemleri ise zamanla geleneksel yöntemler olan salt oy verme ve siyasi kampanya yürütme sınırından çıkarak çeşitlenmiş ve internet vasıtasıyla katılım, yuvarlak masa toplantıları, yurttaş girişimler, planlama çemberleri, gelecek atölyeleri, kamuoyu yoklaması, belediye meclisi toplantılarına katılma gibi yeni yöntemler uygulanır hale gelmiştir (Şengül & Çetinkaya İstikbal, 2013; Bozkurt, 2014: 232).

Katılımla bağlantılı olarak kamu yönetiminde 1980’lerde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan fakat 1990’larda yaygınlaşan yönetim kavramı ise “*çok yanlı çok yönlü ve ortaklaşa bir hareket tarzını hedefleyen, çok aktörlü topluluklarda tarafların uzlaşısına dayanan bir yönetim modelidir*” (Bozkurt, 2014: 232). Ortaya çıkan yönetişimin ilkeleri, “*tutarlılık (öngörülebilirlik), sorumluluk, hesap verebilirlik, adil olma, saydamlık, katılımcılık, etkinlik, hukuka bağlılık, yerindelik ve ölçülülük*” (Toksöz, 2008: 18-20) olarak sayılabilir. Yönetişimin devleti, özel sektörü ve sivil toplumun hepsini kapsayan bir yapısı olduğunu kaydetmek gereklidir (Bozkurt, 2014: 232). Yani yönetişimin özünde katılım unsuru bulunmaktadır ancak yönetim kapsamındaki katılım tek taraflı değil çift taraflı bir katılım olmaktadır. Zira devletin bilgisini vatandaşa sunmasının yanında devletin de vatandaşın bilgisine başvurması ve görüşünü alması önemli bir noktadır. Bu görüş bildirimine de yerel yönetim denilmektedir. Yerel yönetim, vatandaşın yerel süreçlere daha aktif bir şekilde katılmasının bir ürünüdür. Bu bağlamda yerel yönetim, katılımcı demokrasinin günümüzde yerel düzeyde vardığı son basamak olarak görünmekle birlikte, 20. yüzyıl sonlarından başlayarak günümüzde daha da yükselişe geçen teknolojik gelişmelerden payını almıştır.

2. Dijital Dönüşüm ve Dijital Yönetişim

21. yüzyılda dördüncü sanayi devrimi olarak yükselen endüstri öncesinde genellikle üçüncü sanayi devrimi olarak görülen dijital devrim, özellikle 1990'lardan bu yana küreselleşmeyle paralel olarak "*analog mekanik ve elektronik teknolojiden dijital teknolojiye geçişe*" işaret etmektedir. Bu bakımdan enformasyon ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı dijital dönüşümü; "*... türetilmiş teknolojilerin yaygın kullanımını*" beraberinde getirmiştir (Yeşildal, 2019: 884).

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlayan ve 21. yüzyılda kendisine uygulama alanı bulan dijitalizmden merkezi yönetimler de payını alarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler yönünde dönüşüme girmiştir. Bu dönüşümle birlikte merkezi yönetimler yeni bir basamağa geçerek hizmetlerini dijital olarak sunma yoluna girmişlerdir. E-dönüşüm sürecine giren sadece merkezi yönetimler olmakla kalmamış, esas olarak halkın yerel ihtiyacını en etkin ve hızlı yerine getirebilecek olan yerel yönetimler de bu süreçte kendilerini yenilemişlerdir. Bu doğrultuda yerel yönetimler; özellikle vatandaşla daha sıkı ilişki kurması açısından belediyeler, elektronik hizmetler ve bilgi teknolojisi yatırımlarını artırmışlardır (Kaypak, Yılmaz, & Bimay, 2017: 1800-1801).

Dijital uygulamalar ile bu uygulamaların kullanıldığı yerde yaşayan vatandaşlara ve yerel yönetim birimlerine getirdiği yenilikler ve yaptığı katkılar arasında sayıları artırılabilmeyle birlikte kısaca şunlar sayılabilir (Erdoğan, 2019: 68-69; Kaypak, Yılmaz, & Bimay, 2017: 1801):

- Yerel kamu hizmeti alan vatandaşların yaşamlarının kolaylaşması,
- yerel yönetimlerin açıklığa, şeffaflığa, hesap verilebilirliğe yaklaşımları,
- vatandaşların özellikle belediyecilik hizmetlerini tanınması,
- yerel yöneticilerle vatandaşlar arasında iletişim kanalı açılması,
- e-devlet ve e-belediye uygulamaları ile hem vatandaşların hem kurumların zamandan tasarruf sağlaması,
- vatandaş memnuniyetine yönelik geri bildirim oluşturulması,
- ucuz ve hatta ücretsiz hizmet sunumu sağlaması,
- bilgi teknolojileri sektörünün desteklenmesi ve bu alanda personel istihdamının sağlanması,
- bürokrasi ve kırtasiyeciliğin önlenmesi.

Bu katkı ve yeniliklere ek olarak, dijital dönüşümün bir getirisi olarak ayrıca ele alınması gereken en önemli katkı ise vatandaşın karar alma süreçlerine dijital katılımıdır. Dijital katılımın gündeme gelmesi ise dijital yönetişimin gelişimine işaret etmektedir. Dijital yönetişim (e-yönetişim), yerel yönetimlerin kurduğu sistemlerin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkan ve dijital dönüşümün getirdiği imkânlarla birlikte vatandaşların aktif katılımının esas olduğu bir yapıya işaret etmektedir. Dijital yönetişim vatandaşlara özellikle sosyal medya, mobil uygulama veya sunulan diğer e-araçlar üzerinden aracısız

şekilde kendini ifade imkânı sağlamaktadır. Bu da yerel yönetimleri hem demokratikleştirmekte hem de vatandaşla dinamik bir dirsek temasında tutarak geleceğe dair öngörülerde bulunmayı, potansiyel sorun veya fırsatları ıskalamamayı mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, klasik yönetimin yerini yönetişime bırakması ve meydana gelen dijital dönüşümün dijital yönetim basamağına ulaşması özellikle belediyecilik anlayışında etkili olacaktır. (İnsani Gelişme Vakfı, 2020: 13)

3. Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Dünyada Belediyeler

Dünya genelinde belediyelerin yoğun olarak dijital belediyecilik anlayışını benimsediğı görülmektedir. Dijital dönüşümün ötesinde dijital yönetişime geçen dünya belediyeleri, dönüşümün ilk basamağı olan Wi-Fi hizmeti, e-imza, e-devlet kapısı, e-belediye yazılımı, mobil uygulama kullanımı, trafik canlı yayın kameraları, e-sağlık uygulamaları, dijital kütüphane oluşturulması hizmetlerini uygulamaktadırlar (Erdoğan, 2019: 68). Söz konusu uygulamalar dijital dönüşümde vatandaş ve yerel yönetim arasındaki tek taraflı bir ilişkidir. Hizmetlerin sunulup vatandaşların elektronik olarak kullandığı bu tek taraflı ilişkinin dijital yönetim yolu ile çift taraflı hale geldiğı dikkatleri çekmektedir. Vatandaşların elektronik olarak karar süreçlerinde aktifliğı, sorgulayıcılığı, fikir beyanları kimi dünya belediyelerinde alışılmamış hale gelmiştir.

Dijital yönetişimin sıhhatini sağlamak adına ilk olarak *açık veri platformu* oluşturulması dünya belediyelerinin başını çektiğı teknolojik gelişmelerdendir. Bu konuda Londra, Boston, Auckland ve Montreal gibi şehirler örnek teşkil etmektedir. Açık veri platformu ile vatandaşların veriye dayanarak karar almaları ve sürece katılım göstermeleri amaçlanmaktadır. Anlık paylaşılan açık veriler ile vatandaşlar yaşadıkları belediye bünyesindeki verileri düzenli takip etmek imkânına sahip olmaktadırlar. Açık veri ile hava kirliliğı, barajlarda su oranları, ulaşım araçları, trafiğın durumu, vatandaşa uygulanan çeşitli ücret tarifeleri gibi veriler birinci elden vatandaşa ulaştırılmış olmaktadır. Vatandaşın bilgileri dijital biçimde anlık olarak edinmesinin yanında mevcut verileri kullanarak sorunlarını bildirmesi veya uzmanlık alanlarına göre çözüm önerileri sunabilmeleri de açık veri platformlarının diğ er yüzünü oluşturmaktadır. Bu yolla, açık verinin yaşanılan belediye sınırında inovasyona da olumlu etkisinden söz etmek mümkün olmaktadır (İNGEV, 2020: 13-14).

Açık veri platformunun sağladığı yerel katılım örneklerinden biri olarak Yeni Zelanda'da Auckland Belediyesi'ne bakıldığında, açık veri platformunda bu sistemin vatandaş tarafından nasıl kullanılabileceğı veya sistemde olmayan bir verinin vatandaş tarafından nasıl talep edilebileceğı gibi teknik yönlendirmelerin de yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında açık veri olarak çevre, planlama, ulaşım, parklar ve açık alanlar, hava ile ilgili aktiviteler gibi sınıflandırılmış detaylı verilere ulaşmak mümkündür. Açık verideki dikkate değer yanlardan birisi ise belediye sınırlarında yapılacak tüm projelerin listesini detaylı olarak görebilmek ve yapılmış projelerin bütçesine kadar inceleyebilmektir (Auckland Council Open Data, E.T. 27.12.2020).

Dijital yerel yönetişimin faaliyetlerinden *bütçe oluşumuna katılmak* konusunda da özellikle Helsinki ve Madrid Belediyeleri'nin bu faaliyet için geliştirdikleri elektronik araç ve uygulamalar dikkat çekmektedir. Helsinki sakinleri, belediye faaliyetlerine beyin fırtınası ile fikirler sunarak, katılımcı bütçe oluşturma için oy vererek, şehre yönelik geri

bildirim göndererek ve gönüllü fırsatlar edinerek katılabilmekte ve karar süreçlerini etkileyebilmektedir. Tüm bu süreçler için ayrı ayrı online sitelerin var olduğu ve vatandaşların hızlı ve kolay bir şekilde olumlu veya olumsuz görüşlerini iletebildikleri dijital bir yönetim ağına sahip olan Helsinki Belediyesi'ndeki katılımcı bütçe oluşturma uygulaması ise planlı bir biçimde yürütülmektedir. Katılımcı bütçe lemede, Helsinki sakinleri mahallelerini şehir fonlarıyla iyileştirmek için fikirler üretmekte ve ardından belediye meclisi tarafından onaylanan ödenek uyarınca hangi fikirlerin hayata geçirileceği konusunda oy vermektedir. Katılımcı bütçe leme sürecinde ilk aşamada (*brainstorming*) 12 yaşını dolduran tüm sakinler bütçenin nasıl kullanılacağına dair fikirler üretmektedir. İkinci aşamada (*co-creation*) ise üretilen fikirler teklif haline getirilmektedir. Bu aşamada alanında uzman kişilerle sakinler bir araya gelerek teklifin maliyetini hesaplamakta ve teklif üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Üçüncü aşamada (*voting*) verilen teklifler arasında oylama yapılmaktadır. Son aşamada (*implementation*) ise Helsinki Belediyesi, en çok oyu alan önerileri uygulamaya başlamaktadır. Bu aşama için tekliflerini sunan sakinler ve Helsinki Belediyesi uzmanları arasında ortak çalıştaylarla uygulamalara devam etmektedirler. Son olarak bütçenin uygulama ilerlemesini de vatandaşlar dijital olarak takip edebilmekte ve geri dönüşler verebilmektedir (www.hel.fi/helsinki/en/, 27.12.2020; omastadi.hel.fi/?locale=en, 27.12.2020).

Barcelona, Amsterdam, New York Belediyeleri'nde ise dijital yönetim bağlamında dikkat çeken uygulamalardan biri *sosyal proje oylamaları*dır. Bu dijital uygulamada belediyelerinin sosyal projelere verecekleri desteklerin kent sakinleri tarafından oylanması söz konusudur. Bu bağlamda özellikle evsizlere, yoksullara, mültecilere yönelik çalışmalar yürütülmekte, dijital olarak kent sakinlerinin onayı alınmaktadır. Bu dijital uygulamanın gönüllülük esasını öne alması önemli bir vurgu olarak görünmektedir (İNGEV, 2020: 14).

Yerel yönetimlerin demokratik doğası itibariyle doğrudan vatandaşlara hizmet sunan ve hizmete yakın olduğundan da sunulan faaliyetlerinin etkin olduğu birimlerdir. Bu yakın doğası, yerel katılımı destekler niteliktedir. Bu bakımdan dijital yönetimdeki bu yerel katılımı sağlayan bir diğer faaliyet alanını *sosyal medya kullanımı* oluşturmaktadır. Sosyal medya araçları şeffaf, açık, katılımcı ve işbirlikçi bir belediye sunumu için önemli bir basamak haline gelmiştir (Yeşildal, 2019: 888). Dünya belediyelerinde etkin sosyal medya kullanımı da dikkate değerdir. Günümüzde hemen her belediyenin sosyal medya hesaplarından paylaşım yaptığı ve Londra Belediyesi¹ gibi kimi dünya belediyelerinin açık veri platformlarını sosyal medyaya taşıdığı görülmektedir.

4. Dijital Dönüşümden Dijital Yönetişime Türkiye'de Belediyeler

Günümüzde bilgi çağının getirisi olarak Türkiye'deki belediyelerde de dijital dönüşümün yaşandığını gözlemlemek mümkündür. Zira pek çok belediyenin altyapısını dijital dönüşüme hazırlaması söz konusudur. Bununla birlikte hazır olunan bu dijital dönüşüm tek taraflı bir hizmet sunumu ilişkisi olarak mevcuttur. Dolayısıyla yerel

¹ Bknz. <https://data.london.gov.uk/> ve "LDNMayor Data", https://twitter.com/ldn_data.

katılım bağlamında dijital dönüşümden dijital yönetişime geçilmesi yönünde örnekler olmakla birlikte bu geçiş belediyelerce henüz benimsenmemiştir.

Öncelikli olarak Türkiye’de belediyelerde dijital dönüşümlerin daha ziyade tek taraflı bir hizmet sunumu biçiminde geliştiği e-belediye kavramına ve uygulamalarına bakılması dönüşümün katılım temelinde çift taraflı bir ilişkiye evrilme boyutunu anlamak açısından faydalı olmaktadır. E-Belediye kavramı en kısa hali ile belediye hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması olarak görünmektedir. Daha geniş anlamda ise *“kente ilişkin verilerin güncel teknolojiye dayalı bilişim teknolojileri destekli çalışmalarla yönetilerek bu verilerden kent ve toplum yararına çeşitli bilgiler üretilmesi ve etkin bir biçimde vatandaşın hizmetine sunulmasıdır”* (Henden, 2005: 6). Bu tanımlamanın yanı sıra e-belediyenin kapsamı *“bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla daha şeffaf, daha etkin ve verimli, vatandaşa daha yakın ve onun katılımına daha açık bir yapılanmayı”* (Karakaya Polat, 2006: 10) ifade edecek genişliktedir. Bu noktada, artık e-belediye kavramı sadece sunulan hizmetlerin çevrimiçi olmasından öte belediyecilik anlayışında gerçekleşen bir değişime de işaret etmektedir. Bu değişim yerel katılımlı, vatandaş odaklı karar süreçlerini, dijital belediyeciliğe uyum sağlayabilen insan kaynağını, dijital bir idari yapılanmayı içermektedir.

Türkiye’de dijital dönüşüm kapsamında e-belediyecilik olarak bütünleşik yazılım teknolojileri ve çeşitli dijital uygulamalar kullanılmaktadır. Bu dijital uygulamalar en alt basamak olarak *“e-devlet entegrasyonu, Elektronik Belge Yönetimi Sistemi (EBYS), e-dilekçe ve e-imza”* şeklinde sayılabilir. Bunların yanı sıra yaşamı kolaylaştırmak adına *“video-konferans, kioks uygulamaları, mobil teknolojiler, webcasting ve intranet uygulamaları, çağrı merkezi telefon teknolojileri”* de (Karakaya Polat, 2006: 40-41) belediyelerin dijital olarak sunduğu basit hizmetler arasındadır. E-belediyecilik alanında vatandaşa ulaştırılan daha spesifik hizmetler ise *“e-okul projeleri, kent bilgi sistemleri, dijital arşiv, dijital engelli takip projeleri, dijital kütüphane, etkinlik yönetim sistemleri, MOBESE, e-mezarlık, e-imar, e-turizm, akıllı duraklar, akıllı ulaşım sistemleri uygulaması, akıllı sağlık uygulamaları, e-meclis, dijital vezne, dijital anket, ücretsiz wi-fi, sosyal medya uygulamaları (twitter, facebook, instagram), e-bilet satış portalı, web tv, dijital gazete, iris ve parmak izi tanıma sistemleri”* gibi dijital hizmetlerdir (Erdoğan, 2019: 69).

E-belediyeciliğin uygulamalarına bakıldığında, Türkiye’de hemen her şehirde oranları değişmekle birlikte dijital uygulamaları görmek mümkündür. Bu doğrultuda, öncelikle büyükşehir belediyelerinden birkaç örneğe bakıldığında, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nde vatandaşlar, web sitesi ve uygulamaları ile belediyenin meclis faaliyetleri, stratejik yönetim araçlarına, denetim raporlarına, ihale ve satın alma raporlarına, sosyal yardım ve hizmet raporlarına ve mali raporlarına ulaşabildiği gibi Mebis, e-bordro, e-tahsilat, Mavi Masa, EGO Ulaşım, e-beyan gibi uygulamalarla fatura ödeme, maaş sorgulama, mezarlık bilgisi, ulaşım bilgisi, şikayette bulunma gibi çeşitli ekonomik ve sosyal işlerini yürütebilmektedirler (Ankara Büyükşehir Belediyesi, E.T. 27.12.2020). Benzer şekilde İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde de Beyaz Masa, e-Bilgi, e-Başvuru, e-Beyanname, e-Sorgulama, e-Ödeme, gibi uygulamalarla belediyeye yapacakları evde sağlık hizmeti alma, ulaşım kartı alma, işyeri açma gibi herhangi bir başvuruyu yapabilmekte, şehrin tarifleri hakkında bilgi sahibi olabilmekte, fatura ödeyebilmekte,

ihale, planlama veya askı faaliyetlerini sorgulayabilmektedir (İBB Hizmetler, E.T. 27.12.2020).

Büyükşehir ilçe belediyeleri, büyükşehir olmayan il belediyeleri ile ilçelerinde de benzer dijital uygulamalara ulaşmak mümkündür. Tüm bu hizmetlerde dikkati çeken nokta vatandaşa sunulan ancak tek taraflı bir ilişkiyi hedef alan hizmetler olmasıdır. Vatandaş ve belediye arasında katılımcı demokrasiyi hedefleyen ilişki ise özellikle e-katılım ve e-demokrasi ile gündeme gelmektedir. Dolayısıyla dijital yönetişimi ön plana alan e-belediyeçilik uygulamalarını ayrıca incelemek gerekmektedir.

E-katılım, gelişen teknolojinin bir yansıması olarak bilgi ve iletişim ağları aracılığıyla halkın demokratik süreçlere katılımının genişletilmesi ve dönüştürülmesini içermektedir. Bu bakımdan e-katılımın amacı katılımı artırmak ve aktif vatandaşlığı desteklemektir (Sæbø, Rose, & Flak, 2007: 400-401). E-demokrasi ise artan bilgi ve iletişim teknolojilerinin demokratik süreçlerde yurttaş katılımını daha da kolaylaştırmasına (Özer, 2017: 471) işaret etmektedir. E-demokrasinin ön koşulu ise e-katılımdır. Zira karar verme, hizmet sunumu, müzakere etme gibi aşamalarda dijital katılım araçları sayesinde e-demokratik süreçten söz edilebilmektedir. Dijital yönetişim içerisinde yer alan e-katılımdan ve buna bağlı olarak da e-demokrasiden dayanak alındığında dijital yönetişim sürecinin kamu kurumları ve diğer paydaş grupların dijital bir ağ ekseninde gerçekleştirdikleri etkin katılımcı bir sistem olduğu ortaya konulabilmektedir (Sayımer, 2019: 12).

E-katılım ve e-demokrasi temelli dijital yönetişim bakımından belediyelerdeki dijital uygulamalara bakıldığında, e-oylama, çevrimiçi chat ortamları, toplantıların çevrimiçi izlenmesi, toplantılara çevrimiçi katılım, çevrimiçi tartışma ortamları ve çevrimiçi protesto ve imza faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Özer, 2017: 472-473). Bu uygulamaların yanı sıra kullanımları henüz çok etkin olmamakla birlikte sosyal medya kullanımını (Sayımer, 2019: 19-20) da etkin katılım temelli dijital yönetişim kanalı olarak saymak gerekmektedir.

Vatandaşın aktif katılımı bağlamında Türkiye'deki belediyelerden kimi örneklerle bakıldığında, Kadıköy Belediyesi'nde dijital yönetişim örneği olarak çeşitli projeler dikkat çekmektedir. Tek taraflı dijital uygulamaların ötesinde Kadıköy Belediyesi'nin sosyal medya kanallarını diyalog mekânı haline getirildiği görülmektedir. Kadıköy Belediyesinin "Anlat Kadıköy" adlı dijital katılım platformu oluşturması da dijital yönetişim bakımından etkili bir örnek teşkil etmektedir. Anlat Kadıköy dijital katılım platformunda kent sakinlerinin belediye planlamalarına katılım gösterebileceği ve alınan kararların uygulanışını takip edebileceği bir hizmet sunulmaktadır. Platformun katılım sürecini adım adım programladığı ve 2020-2024 yılları için strateji planı geliştirdiği görülmektedir. Buna göre, öncelikle bilgilendirme aşamasında vatandaşların ilçeyi diğer belediyelerle kıyaslayabilmesi için gerekli raporların, planların ve bilgilerin paylaşılması öngörülmüştür. İkinci aşamada ise mahallelerde yapılan toplantılara ek olarak çevrimiçi anketlerle danışma aşaması oluşturulmuş ve üçüncü aşama olan dâhil etme ve iş birliği aşamasında, karar alma aşamalarına çeşitli grupların (vatandaş, muhtar, akademisyen, kent konseyi temsilcilerinin) dâhil edilmesi planlanmıştır. Uygulama aşaması ise vatandaşların takibine dijital olarak sunulmaktadır (Anlat Kadıköy, E.T. 27.12.2020).

Benzer şekilde Çanakkale Büyükşehir Belediyesi de “Aklım Fikrim Çanakkale” projesi ile dijital yönetim sürecine girmektedir. Akıllı şehir için yol haritası çıkarmayı hedefleyen projede kent sakinlerine anlık açık veri sunularak belediye yönetiminin geleceğine yönelik katılımları beklenmektedir. Projede planlanan yol ise vatandaşların da katılımcı olduğu paydaşlarla birlikte ihtiyaçlar, sorunlar ve önceliklerin belirlenmesini karşılayan anlama aşaması, vizyon aşaması, strateji belirlenmesi aşaması, eylem planı hazırlanması aşaması ve uygulama ve izleme aşaması olarak çizilmiştir (Aklım Fikrim Çanakkale, E.T. 27.12.2020).

E-belediyecilikte bir boyut olarak dijital yönetim kapsamında sunulan uygulamaların tek taraflı hizmet sunumu ile kalmaması gerekliliği ve vatandaş belediye planına dâhil eden uygulamaların da sadece anket veya oylama ile kalmaması gerekliliği vurgulanmakla birlikte kimi belediye örnekleri incelendiğinde, e-belediyeciliği tek taraflı hizmet boyutundan ileri taşıyan belediye girişimlerinin sınırlı kaldığı da görülmektedir (İNGEV, 2020).

5. Dijital Yönetişimin Belediyeciliğe Getirdiği İmkânlar

Yönetişimin odak noktasının vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımı olduğu düşünüldüğünde, katılımcılığın sürekliliğin sağlanması ve karar alma sürecinde muhatap alınacak ağır genişletilmesinin gerekliliği aşikâr olmaktadır. Kalabalık nüfuslu yaşam alanlarının yönetimi olarak belediyelerin de doğrudan demokrasi usulü ile toplumu kararlara katması güçtür. Ancak gelişen teknoloji ile dijital yönetim bu güçlüğü aşılmasında etkin bir çözüm olmaktadır. Dolayısıyla dijital yönetişimin belediyelere sunduğu ilk ve en önemli imkân *yerel katılımı artırmasıdır*. Dijital yerel katılım sayesinde de e-demokrasi kanalları ayrıca geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dijital yönetişimin bu bağlamda e-demokrasi kanallarını da gelişime açtığını söylemek mümkün olmaktadır. Vatandaşların katılımı ise sosyal ağların teminini gerektirmektedir. Geleneksel yönetim biçiminde sosyal ağların kurulma zorluğuyla birlikte vatandaşın gölgede kalması söz konusu olurken, dijital yönetişimin sağladığı imkanlardan biri olan *sosyal ağların kurulmasındaki kolaylık* bu sorunun üstesinden gelmektedir. Bu doğrultuda, belirli bir gündem veya belirli bir ilgi alanı zemininde vatandaşlar ağlar (network) aracılığıyla bir araya gelebilmekte ve muhatap konumuna girebilmektedirler. Dijital yönetişimin ekonomik bakımdan veya istihdam bakımından sağladığı imkânlar bakıldığında ise *şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması* da dijital yönetimle kolaylaşmaktadır. Özellikle vatandaşlara bütçe oluşturmaya, belirlenen bütçenin nasıl tasarruf edildiğine veya nasıl tasarruf edilmesi gerektiğine yönelik katılım alanı açılması şeffaf ve sorgulanabilir bir gelir-gider dökümüne işaret etmektedir. Dijital yönetime araçlar sağlanması gerekliliği de alanında uzman kişileri gerektirmektedir. Dolayısıyla *inovasyonun desteklenmesi ve bilişim sektöründe istihdamın artışı* da dijital yönetişimin dolaylı bir faydası olarak görünmektedir. Dijital yönetişimin belediyecilik anlayışına getirdiği bir diğer imkân ise tek taraflı hizmet anlayışını dönüştürerek *çok yönlü hizmet anlayışını geliştirmesi* olarak açıklanabilir. Bu bağlamda vatandaş katılımı ile bağlantılı olmanın yanı sıra karar sürecindeki diğer paydaşların da aktifliğinin artırılmasına işaret etmektedir. Yönetişime dahil olan tüm aktörlerin bilgilendirilmesi, aktörlere danışılması ve kararın çok sesli alınabilmesi ve takip edilebilmesi dijital yönetim araçları ile mümkünlük kazanabilmektedir. Bu bağlamda dijital içerikli hemen tüm tanımlamalarda yaygın

biçimde söz edildiği gibi emek ve zaman ziyanının da önüne geçilmiş olmaktadır (İNGEV, 2020, s. 17-19).

Sonuç

Dijital devrimle birlikte enformasyon ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, yerel katılım ve yönetim anlayışında da değişikliklere sebep olmuştur. Teknolojinin sağladığı imkânlarla vatandaşların bilgiye erişimi kolaylaşmış ve bilgi toplumu olarak vatandaşlar temsili ilişkilerden katılımcı ilişkiler eksenine kaymıştır. Bu da geleneksel yönetimi, yönetim anlayışına dönüştürmüştür. Halkın yerel ihtiyaçlarını en yakından ve en etkin şekilde gidermek amacıyla olan yerel yönetimler de teknolojik dönüşümden payını almıştır. Bu bağlamda belediyelerin dijital dönüşüme uğraması ve dijital hizmet sunumuna başlamaları söz konusu olmuştur. E-belediyecilik kapsamında sunulan hizmetler ise bu ilk dijital dönüşüm basamağında tek taraflı bir nitelik ortaya koymuştur. Bu noktada vatandaşa hizmetler dijital olarak sunulmuş ve vatandaşın dijital olarak bilgilenmesi ve uygulamayı sadece hizmeti alma bakımından kullanması beklenmiştir. Bununla birlikte katılımcı demokrasinin gittikçe yükselişi dijital dahi olsa bu tek taraflı hizmet sunmayı yetersiz hale getirmiştir. Değişen şartlar doğrultusunda, karar süreçlerine vatandaşın direkt katıldığı, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimin sağlanması ana amaç haline gelmiştir. Dijital yerel katılımı ön plana alan belediyeler de e-katılım ve e-demokrasi uygulamalarına odaklanarak dijital yönetimi farklı oranlarda benimsemeye başlamışlardır. Bu bağlamda e-belediye uygulamaları da vatandaşın politikalar üzerinde söz sahibi olduğu bir biçime dönüşmeye başlamışlardır.

Dijital yönetim belediyecilik anlayışına yerel katılımı artırma, sosyal ağları kurmada kolaylık, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, inovasyonun desteklenmesi ve bilişim sektöründe istihdamın artışı, çok yönlü hizmet anlayışını geliştirme gibi çeşitli alanlardan yeni imkanlar sunmuştur. Bu doğrultuda belediyeler sosyal medya kullanımını artırmaya başlamış, anlık açık veri paylaşımı platformları kurmuş, kent sakinlerini ilgilendiren konularda basit e-oylama yollarına girişmiş, karar süreçlerine çevrimiçi katılım yollarını açma seviyesine gelmiştir. Bununla birlikte dijital dönüşümden dijital yönetişime geçmekte uygulama eksikleri henüz kapanmamış olup dijital yerel katılımı sağlamak adına yeni uygulamalara halen ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda belediyelere yapılabilecek dijital yönetim önerilerinden söz etmek mümkündür.

Yerel katılım bağlamında dijital yönetim önerilerinden ilki dijital yerel referandum uygulaması olabilir. Çok yaygınlaşmamakla birlikte basit e-oylama sistemi yerine katılım ve karar alma fonksiyonlarını birleştiren bir uygulama olarak yerel e-referandumun belediyelerde yaygınlaştırılmasıyla vatandaşlar kendilerini ilgilendiren ve özellikle mali yükün söz konusu olduğu konularda karar belirtebileceklerdir. Başka bir dijital yönetim önerisi olarak çok yönlü iletişimin sağlanabilmesi adına belediyelerce sosyal medyanın kullanımı etkinleştirilmelidir. Bu bağlamda sosyal medya belediyelerin sadece tek taraflı bilgi verdikleri veya duyuru yaptıkları bir mecra olmak yerine vatandaşla çevrimiçi iletişimin sürdürüldüğü mecralar olmalıdır. Açık veri paylaşımı ise kimi belediyelerde yapılmaktadır. Bununla birlikte açık veri paylaşımları da anlık hale getirilmeli ve vatandaşın her an bilgi edinebileceği dijital platformlar

yaygınlaştırılmalıdır. Sosyal medyayla ve açık veri ile bağlantılı olarak karar alma süreçlerinde, kararın alınacağı mekânın ölçeğine göre gönüllülük esasına dayalı dijital yurttaş grupları oluşturulmalıdır. Bu dijital yurttaş grupları ise belediyelerce sosyal medya platformları ve hatta WhatsApp gibi uygulamalarla sürece dahil edilmelidir. Dijital yönetim önerileri arasında sayılabilecek önemli bir öneri de bütçe süreçlerine katılımın sağlanmasıdır. Kimi dünya belediyelerinde son derece planlı yürütülen süreçler yaygınlaştırılmalıdır. Bu doğrultuda, bütçe oluşumuna veya bütçenin tasarruf edileceği alanlara yönelik şehir sakinlerinden teklifler alınmalı, oylama yapılmalı ve ortak irade ile oluşturulan teklifin uygulanıp uygulanmadığı vatandaşlar tarafından anlık veri ile takip edilebilmelidir. Son olarak, dijital yönetim araçlarının yerel katılımı desteklemesinin yanında dijital okuryazar olmayan kesimin ihmali de göz önüne alınmalı ve teknolojik eşitlik her vatandaşa sağlanmaya çalışılmalıdır. Ayrıca dijital okuryazarlık konusunda eğitim programları da düzenlenerek vatandaşın dijital dil üzerinden gelen olumlu veya olumsuz etkileri algılaması ve yorumlaması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aklım Fikrim Çanakkale, (2020). www.aklimfikrimcanakkale.org/27.12.2020.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, (2020). www.ankara.bel.tr/27.12.2020.
- Anlat Kadıköy. (2020). www.anlat.kadikoy.bel.tr/27.12.2020.
- Argüden, Yılmaz (2016). "STK'larda İyi Yönetişim". Şu kitapta: Haz. Yılmaz Argüden, Fikret Toksöz, Fatma Öğütücü Şen ve Tuba Dokur, Katılımcı Demokrasi: STK'ları Güçlendirme Önerileri, İstanbul: Argüden Yönetişim Akademisi Yayınları.
- Arnstein, Sherry (1969). "A Ladder Of Citizen Participation". Journal of the American Institute of Planners, 35(4): 216-224.
- Auckland Council Open Data. (2020). data-aucklandcouncil.opendata.arcgis.com/27.10.2020.
- Bozkurt, Yavuz (2014). "Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye'de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40: 229-240.
- Çitci, Oya (1996). "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi". Çağdaş Yerel Yönetimler, 5(6): 5-14.
- City Of Helsinki. (2020). www.hel.fi/helsinki/en/administration/participate/channels/participation-model/27.12.2020.
- Çukurçayır, A. Mehmet (2008). "Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset". Yerel Siyaset, 1: 15-36.

- Erdoğan, Oğuzhan (2019). "Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm: Molenwaard Belediyesi Örneği". Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7(13): 59-74.
- Henden, Burçin (2005). "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi". Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1): 1-13.
- İBB Hizmetler (2020). www.ibb.istanbul/SitePage/Index/122/27.12.2020.
- İnsani Gelişme Vakfı (2020). Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları. https://ingev.org/raporlar/Yerel_Yonetimlerde_Dijital_Yonetisim_Firsatlari.pdf/ 28.12.2020
- Karabulut, N., ve Erdal Bayrakçı (2019). "Yerelde Demokrasi ve Yerel E-Katılım". Turkish Studies Economics, Finance, Politics, 14(1): 71-94.
- Karakaya Bulut, Rabia (2006). E-belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi. İstanbul: TASAM Yayınları. Rapor No: ?.
- Kaypak, Şafak., Vedat Yılmaz ve Muzaffer Bimay (2017). "Dijital Çağda Yerel Yönetimler". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (Kayfor15 Özel Sayısı): 1798-1813.
- Keleş, Ruşen (2014). Yerinden Yönetim ve Siyaset. İstanbul: Cem Yayınevi.
- OmaStadi 2020-2021. (2020). <https://omastadi.hel.fi/processes/osbu-2020/f/183/?locale=en./27.12.2020>.
- Özer, A. Mehmet (2017). "Yönetişimden Dijital Yönetişime: Paradigma Değişiminin Teknolojik Boyutu1. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6(16): 458-479.
- Robson, Colin (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Gerçek Dünya Araştırması. (Ed Ş. Çınkır ve N. Demirkasımoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sæbø, Øystein., Jeremy Rose ve Leif Flak (2007). The Shape of eParticipation: Characterizing an Emerging Research Area. Government Information Quarterly, 25(3): 400-428.
- Sala, Bedir (2016). "Yeni Demokrasi Arayışları ve Türkiye’de Yerel Yönetim Politikaları". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6): 1716-1728.
- Sayımer, İdil (2019). "E-Yönetişim Bağlamında Yeni Medya Ortamlarında Belediye-Yurttaş Etkileşimi: Kocaeli İli Örneği". Kocaeli: TÜBİTAK SOBAG Proje, Proje No: 117K012.
- Şengül, Ramazan (2007). "Yerel Referandum". Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (E.Kayar özel sayı): 183-196.

Şengül, Ramazan ve Çetinkaya İstikbal, I. Nahide (2013). "Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği". 8. Kamu Yönetimi Sempozyumu. Hatay.

Şinik, Bilal (2009). "Türkiye'de Yerel Katılım: Fransa ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". Çağdaş Yerel Yönetimler, 18(3): 1-22.

Toksöz, Fikret (2008). İyi Yönetişim El Kitabı. İstanbul: TESEV Yayınları.

Yeşildal, Ali (2019). "Sosyal Medya, Yerel Yönetimler ve Katılımcı Yönetim: Bilgi Çağında Belediyeler İçin Yeni Stratejiler". İnsan ve İnsan 6(22): 883-902.

Yayın Geliş Tarihi: 19.03.2021

Yayın Onay Tarihi: 20.04.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.899932

İlknur KARAASLAN •

Avrupa Birliği Sosyal Politikası; Tarihsel Gelişim, Temel Dinamikler ve Geleceğe Dair Öngörüler

*European Union Social Policy; Historical Development,
Basic Dynamics and Future Projections*

Özet

Günümüzde Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde uygulanan sosyal politikalar dünyanın diğer bölgelerinde uygulanan sosyal politikalardan daha ileri düzeydedir. Ancak son yirmi yılda bütün dünyada yaşanan gelişmeler doğrultusunda hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Doğal olarak AB ve Birliği oluşturan ülkeler de bu değişimden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Yaşanan değişimlerin etkisinin ne olacağı konusunda oldukça farklı söylem ve fikirler vardır. Bu durum, AB'nin mevcut sosyal politikasının ve yeni dinamiklerinin ister istemez tartışmaya açılmasına neden olmaktadır. Başlangıçta ekonomik boyutu ön plana çıkan, daha sonra siyasal bir birleşme yaşayan Birlik, bugün ise teknolojik gelişmelere, sosyal değişime uyum sağlayacak ortak bir sosyal politika, yeni bir Avrupa Sosyal Modeli arayışındadır. Tüm dünyada olduğu gibi AB'de de güncel olarak tartışılan sosyal politika ile ilgili temel konular; fırsat eşitliği, istihdam, sosyal koruma ve ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeniden şekillenen çalışma hayatıdır. Bu çalışmanın amacı, kuruluşundan itibaren AB'nin sosyal politikasının kronolojik olarak irdelenmesi, dünyada yaşanan sosyo-ekonomik ve teknolojik değişikliklerin etkileri doğrultusunda Birlik bünyesinde son zamanlarda yapılan zirve ve belgelerin incelenmesi ve bu çerçevede geleceğin AB sosyal politikasının nasıl şekilleneceğine dair durumun analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: AB, Sosyal Politika, Avrupa Sosyal Modeli, Avrupa Sosyal Politikası

Jel Kodları: J48, J88, P16

Abstract

Today, the social policies implemented in the European Union (EU) countries are more advanced than the social policies applied in other parts of the world. However, in the last twenty years, a rapid transformation process has been experienced in line with the developments in the world. Naturally, the European Union and its countries are also directly or indirectly affected by this change. There are quite different discourses and ideas about the effects of the changes. This situation causes the European Union to open to discuss its social policy and new dynamics inevitably. The Union, whose economic dimension was at the forefront in the beginning, and then a political unification, is today looking for a common social policy and a new European Social Model that will adapt to technological developments and social change. The main issues related to social policy, which are currently discussed in the European Union as in the rest of the world; equality of opportunity, employment, social protection and working life that has been reshaped depending on

• Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID: 0000-0001-8548-4275, email: ilknurkaraaslan@yahoo.co.uk

economic and technological developments. The purpose of this study is to examine the social policy of the EU chronologically since its establishment, to examine the recent summits and documents held within the Union in line with the effects of socio-economic and technological changes in the world, and to analyze the situation regarding how the future EU social policy will be shaped in this framework.

Keywords: European Union, Social Policy, European Social Model, European Social Policy

Jel Codes: J48, J88, P16

Giriş

AB'nin kuruluşunun temel amaçları; bugün AB olarak bilinen entegrasyonun yaratılması, savaşan uluslar arasındaki uzlaşma, bu ülkeler arasında kalıcı bir barış kurulması, ekonominin yeniden inşası, ülkeler arasında çatışmadan ziyade devletlerarası işbirliğinin geliştirilmesidir. Bu çerçevede AB'nin asıl kuruluş amacının ekonomik olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim adından da anlaşılacağı gibi, 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile toplumun ekonomik entegrasyonu öngörülmüştür. Ancak Roma Antlaşması ile aynı zamanda Birliğin Üye Ülkeleri arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasının, savaşın parçaladığı Avrupa'nın hızlı ekonomik toparlanması kadar önemli olduğu da açıkça ortaya konulmuştur. Sözkonusu anlayış Avrupa Sosyal Modeli'nin ortaya çıkışının temelini oluşturmaktadır.

Avrupa Sosyal Modeli hakkındaki tartışmalar genellikle iki zıt yönde şekillenmektedir. Bunlardan biri, Avrupa Sosyal Modeli'nin liberal düşünceye dayalı Anglo-Sakson modeline karşı zayıflamış ve gücünü kaybetmiş olması (bunun en önemli kanıtı AB ülkelerindeki ekonomik durgunluk ve işsizlik oranlarında son dönemde yaşanan artıştır) ve modelin reforma ihtiyacı olduğudur. Diğer görüş ise Avrupa Sosyal Modeli'nin başarısı dikkate alınmak suretiyle model temel alınarak anayasal bir yapının oluşturulmasının ve ekonomik ve sosyal haklarla birlikte temel vatandaşlık haklarını da güvence altına alacak şekilde modelin geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

AB sosyal politikasının en önemli amacı refah devletini sürdürmektir. Bu bağlamda temel sorunlar istihdam, işsizlik (özellikle genç işsizliği ...), gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal ve ekolojik olarak sürdürülebilir yatırımlara yönelme vb. konulardır. Dengeli bir refah politikası için, üretkenliğe dayalı bir ücret politikası ve aynı zamanda maliye politikasının uygun bir şekilde koordine edilmesi gereklidir. Diğer taraftan çalışma ve sosyal hukuk alanında temel özgürlükleri genişletmeye yönelik yasal düzenlemelerin yapılması ve ayrıca sosyal diyalogun artırılması gerekmektedir.

Ancak dünyadaki hem ekonomik hem de sosyal değişim / dönüşüm, ekonomik krizler, göçler vb. sosyo-ekonomik olaylar AB sosyal politikasını olumsuz yönde etkilemektedir. Teknoloji, dijitalleşme ve otomasyondaki hızlı değişim nedeniyle dünya sosyal ve ekonomik alanda büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm, çalışma

hayatını ve işgücü piyasalarını da etkilemekte ve bu alanda köklü değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Süregelen bu dönüşümü iyi anlamak ve devletlerin, iş dünyasının, sendikaların ve işçilerin bu dönüşüme nasıl tepki vereceğini doğru tahmin etmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde gerek küresel bazda ve gerekse AB içinde sosyal politika alanında gerçekleşecek değişiklikleri öngörmek mümkün olabilecektir.

Yöntem

Bu çalışmada AB sosyal politikasının tarihsel gelişiminde rol oynayan önemli parametreler ışığında AB sosyal Politikasının geleceği irdelenmiştir. AB sosyal politikası, Birliğin kuruluşundan beri bir takım gelişme çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle son yıllarda artan uluslararası rekabet ve neoliberal politikalar ışığında AB sosyal politikası ve sosyal modelin zor günler geçirdiği görülmektedir. Bu çerçevede AB sosyal politikası ile ilgili son yıllardaki literatür incelenmiş ve geleceğe yönelik perspektifler belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Avrupa Birliği'nin Sosyal Politika Perspektifi: Tarihsel Perspektif

Küreselleşme süreciyle birlikte dünyada ekonomik entegrasyonlar artan bir biçimde önemini korumaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Doğu ve Batı Bloğunun, komünizm ve kapitalizmin arasındaki sınır bölgesi konumundaydı. Bu durum, Avrupa'nın bölgesel düzeyde siyasal, ekonomik ve askeri baskılar altında olduğunu gösteriyordu. Ancak Avrupa, bu arada olma durumunu, sosyal düzeyde kapitalist ekonomideki temel çıkar çatışmasını siyasete devrederek ve siyasal demokrasi ile refah devletini, bu çatışmayı çözmek açısından etkin bir biçimde kullanarak avantajlı hale gelmeyi sağlamıştır (Koray, 2005: 239). Avrupa sosyal politikasının tarihsel kökenleri AET'yi kuran Roma Antlaşması'na kadar uzanmaktadır (Dodo, 2014: 54).

Günümüzde önemli bir entegrasyon örneği sayılan AB uzun ve zorlu bir süreçten geçerek bugünkü yapısına ulaşmıştır. İlk düzenleme,19 Mart 1951 yılında, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'dur. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile Paris Antlaşmasına imza atan altı ülke arasında kömür, demir cevheri ve hurda için ortak bir pazar oluşturulmuştur (Dedman, 2010: 51). Daha sonra 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile diğer sektörleri de ilave ederek geliştirilip oluşturulan AET, en başta sermayenin, malların, hizmetlerin ve insanların serbestçe dolaşacağı bir Avrupa yaratılmasını hedeflemiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na üye olan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da AET'nun kuruluş antlaşmasını imzalamışlardır. Roma Antlaşması ile kurulan diğer bir kurum ise Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'dur. Avrupa Topluluklarını oluşturan AET, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu başlangıç aşamasında ekonomik olarak bir birlik ve bütünlük oluşturmayı başlıca hedefleri olarak tespit etmişlerdir. Böylece ilk dönemde sosyal politikayı ilgilendiren konular Topluluğun bünyesinde ele alınmayıp üye ülkelere ait bir iş olarak düşünölmüştür (Ekonomi, 1997: 34). Roma Antlaşması uyarınca sosyal politika ile ilgili yeterlilikler üye ülkelerin kontrolü altında kalacaktı ve yeni kurulan Topluluk bu politika alanına sınırlı müdahaleye sahip olacaktı.

1.1. Roma Antlaşması ve Sonrası Dönem

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran anlaşma 1957 yılında Roma'da imzalandığında pazar ekonomisine dayalı bir anlayış benimsenmişti. AET'nin 6 kurucu üyesi, müteşebbisler eşit şartlarda rekabet edebildiği takdirde en iyi kaynak dağılımının ve ekonominin serbest bir şekilde büyümesinin sağlanacağına ve bunun bir sonucu olarak sosyal gelişmenin otomatik olarak gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Sosyal uyumlaştırma bir ön şart olmaktan ziyade ekonomik entegrasyonun bir sonucu olarak görülüyordu. Bu sebeplerle antlaşmada belirli sosyal hükümlere yer verilmemiştir ve AET'nin sorumluluğu belirli sosyal politika amaçları tespit etmekten çok işbirliğini ilerletmekle sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte üye ülkeler, ekonominin zayıfladığı bölgelere yardımcı olmak için bir sosyal fon kurma ihtiyacını fark etmişlerdir. Ancak bunu küçük ölçekte bir operasyon olarak düşünmüşlerdir (Hantrais, 1995: 1). AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'ya göre, üye devletler ve AB, AB'nin sosyal politikası konusunda ortak yetkiye sahiptir (CECHIN-CRISTA, 2013: 18). Diğer taraftan üye ülkeler arasında gümrükler kaldırılır ve ekonomik işbirliğinin temelleri atılırken, antlaşmanın "giriş" bölümünde bazı sosyal kaygıların da dile getirildiği görülmektedir. Bunlar:

-Avrupa halkları arasında daha sıkı bir işbirliğinin temellerini atmak

-Avrupa'yı bölen engelleri ortadan kaldırarak, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine katkıda bulunmak

-Halkların yaşam ve istihdam koşullarının sürekli iyileşmesine çalışmak

-Ekonomik gelişmede istikrarı, dengeyi, rekabette dürüstlüğü güvence altına almak için mevcut engellerin kaldırılmasında ortak bir görüş ve eylem birliğinin gerekli olduğuna inanmak

-Değişik bölgeler arasındaki ekonomik gelişme farklılığını azaltarak, daha az gelişmiş bölgelerin kalkınmalarındaki gecikmeyi gidermek ve tüm ekonomilerin uyumlu biçimde kalkınmalarını sağlamaya önem vermek

-Uluslararası ticarete engellerin aşamalı olarak kaldırılmasına ortak bir ticaret politikasıyla yardımcı olmak

-Deniz aşırı ülkelerle Avrupa'nın dayanışmasını güçlendirmek ve Birleşmiş Milletler Anlaşması ilkelerine uygun biçimde bu ülkelerin refahının artmasına katkıda bulunmak

-Kaynakların bir araya getirilmesi yoluyla barış ve özgürlüğü korumak ve güçlendirmek"tir (Koray, 2005: 244).

248 Maddeden oluşan AET Antlaşması'nın 12 tanesi (117-128) belirgin şekilde sosyal politika konularına ayrılmıştır. Antlaşmanın 118. Maddesinde, Komisyona, üye ülkeler arasında sosyal alanda yakın işbirliğinin geliştirilmesi görevi verilmiştir. Bu işbirliğinin özellikle eğitim, istihdam, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve toplu pazarlık konuları ile ilgili olarak ve tek bir biçim benimsemeksizin (üye ülkeler açısından) yapılması öngörülmektedir. Antlaşmada madde 119, Fransa tarafından talepte bulunduğu şekilde "eşit ücret ilkesi", madde 121 ise göçmen işçiler için "ortak sosyal güvenlik" uygulanması

ile ilgili prensipleri içermektedir. Benzer şekilde 123'ncü madde ile 128'nci madde arasında kalan maddeler Avrupa Sosyal Fonu (ASF)'nun işletilebilmesi için belli düzenlemeler içermektedir. Buna göre ASF, yeniden mesleki eğitim verilme ödeneklerinin maliyeti konusunda yardım sağlamak suretiyle çalışanların istihdam ve yeniden istihdamının kolaylaştırılmasını ve AET içerisinde coğrafi ve mesleki hareketliliğin teşvik edilmesini sağlamak niyetindedir. Antlaşmanın 101. Maddesinde, üye ülkeler arasında yasalardan ve uygulamadan kaynaklanan farklılıkların rekabeti bozduğu durumda, bunların direktifler kanalıyla ortadan kaldırılacağı belirtilmiştir (Hantrais, 1995: 2-3).

ASF başlangıçta işçilerin coğrafi ve mesleki dolaşımını artırmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bunlar; çalışanların ve iş arayanların sektör ihtiyaçları doğrultusunda eğitim almalarını sağlamak, iş aramak için başka bir bölgeye giden işçilerin iş bulmalarını kolaylaştırmak vb. yöntemlerdir. ASF'nin kurulduğu yıllarda AB ülkelerinde yükselen bir ekonomi vardı ve işsizlik oranları düşüktü, dolayısıyla Birliğin tamamını kapsayacak düzeyde bir istihdam stratejisine ihtiyaç duyulmamıştı. ASF, 1970'li yıllarda genç işsizliğinin artması ve kadınların işgücünde daha fazla yer alması nedeniyle strateji ve politikalarını bu alana yoğunlaştırmıştır. 1980'lerden itibaren hizmet sektörünün yükselmesiyle birlikte ise ASF'nin öncelikli konuları, mesleki eğitim ve teknolojik eğitim olmuştur (Hantrais, 1995: 87).

1.2. Paris Antlaşması ve Sonrası Dönem

AB'nin gelişiminde sosyal politika açısından önemli bir evre oluşturan diğer bir antlaşma ise Paris Antlaşmasıdır. 1972 yılında Paris Zirvesi'nde imzalanan antlaşma ile sosyal politika adına yeni bir sayfa açılmıştır. Zirvede Birliğin sadece ekonomik değil sosyal açıdan da güçlenmesi gerektiği vurgulanarak, ekonomik bütünleşmenin sosyal uyumlaştırma ile desteklenmesi bu nedenle de koordinasyon içinde yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca zirvede alınan karara göre işçilerin ve işverenlerin toplulukta sosyal boyut içerisinde yer almaları için desteklenmeleri gerekmektedir (Özşuca, 2010: 25).

17 Şubat 1986'da imzalanan Avrupa Tek Senedi (ATS)'nin ise AB'nde sosyal politika ve siyasal açıdan önemli bir dönüm noktası olduğu ifade edilmektedir. ATS ile ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasal işbirliğinin de geliştirilmesi hedefi tekrarlanmaktadır. Bu doğrultuda Ortak Pazarın adı "Tek Pazar" şeklinde değiştirilmiş ve sosyal politikanın topluluk düzeyinde şekillendirilmesi için önemli değişiklikler getirilmiştir. ATS ve Maastricht süreçlerinde, uluslararası-ulusal-yerel yetkili kurumlardan oluşun çok taraflı yönetim modelinin de temelleri atılmıştır (Gençler ve Şenocak, 2009: 200). 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşmasıyla Topluluk çok daha ileri hedefleri benimseyen AB'ne dönüşmüştür. Anlaşma üç temel ilke üzerine oturtulmuştur:

1. Rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi
2. Kamu maliyesinin sağlıklı biçimde idare edilmesi

Topluluk ile üye ülkeler arasındaki ilişkilerde ikame etme ilkesine uyulması (ikame ilkesi, AB'nin ancak gerekli olduğu durumlarda üye ülkelere müdahalede bulunması anlamına gelmektedir) (TİSK, 100 Soruda Maastricht Anlaşması, 1992: 7-9). Öte yandan anlaşma dört temel yeniliği içermektedir:

1. Ekonomik ve parasal birlik; bu birlik ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ile tek paranın oluşturulmasını öngören kesin bir takvim getirmektedir.
2. Avrupa vatandaşlığı; bu kavram çerçevesinde AB vatandaşlarına Avrupa Parlamentosu ve Bölgesel Komitesi için yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmektedir.
3. Ortak güvenlik ve dış politika; bu çerçevede Topluluğun gerek kendi içinde gerekse üçüncü ülkeler karşısında işbirliğini geliştirmesi, adalet mekanizması ve polisiye olaylarda ortak hareket edilmesi öngörülmektedir.
4. 1993'te Tek Pazar'ın kurulmasını takiben, teknolojiden araştırma geliştirmeye, haberleşmeden enerji politikalarına, tüketicilerin korunmasından mesleki eğitime kadar birçok konuda Topluluğa gerekli önlemlerin alınması konusunda yetki verilmekte ve AT'nin bu alanlardaki faaliyetlerine yasal çerçeve kazandırılmaktadır.

Diğer taraftan AB, 1993 yılında gerçekleştirdiği Kopenhag Zirvesi'nde kendisi ve aday ülkeler açısından benimsediği değerleri ortaya koymuştur. Böylece bir yandan kendi kimliğini belirlemiş olurken öte yandan aday ülkelerde aranması zorunlu bazı kriterleri benimsemiştir. Kopenhag kriterleri olarak da bilinen bu kriterler;

-Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamak,

-İşleyen bir piyasa ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneğine sahip olmak,

-Siyasal, ekonomik ve parasal birlik dâhil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip olmak, şeklinde sıralanmaktadır (Koray, 2005: 249-251).

Tüm bu anlaşmalar ve kriterler sonucunda gelinen nokta ise altı üyeyle başlayan topluluğun 1995 yılı itibariyle on beş üyeye yükselen bir Birliğe dönüşmesidir. Birliğin sürekli genişlemesi beraberinde karar alma ve yönetim sorunlarını da getirmektedir. Bu nedenle hem büyümenin getirdiği sorunları çözmek hem de Maastricht Anlaşmasında eksik kalan kısımların tamamlanması amacıyla temel anlaşmada bazı değişiklikler yapılarak 1999 yılında Amsterdam Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 11 Ocak 2000'de Nice'te toplanan Avrupa Zirvesinde AB'nin önündeki genişleme süreciyle ilgili takvim ortaya konmuş ve bu genişlemeden sonra AB organlarının nasıl oluşacağı ve çalışacağı belirlenmiştir.

2. Avrupa Birliğinde Sosyal Politikanın Anlamı ve Önemi

AB esas itibariyle ekonomik nitelikli bir birliktir. Birliğin kuruluşunda ekonomik düzenlemeler ağırlık taşımaktadır. Nitekim AB'ni kuran Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması tamamen üye ülkeler arasında anlaşmada adı geçen malların ticaretini düzenlemeyi hedefliyordu. Birliğin ikinci anlaşması durumundaki Roma anlaşmasında sosyal politika ile ilgili ilk düzenlemelere rastlanmaktadır. Bununla birlikte

birlik düzeyinde bir sosyal politikadan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Birlik, sosyal politika ile ilgili düzenlemeleri üye ülkelere bırakmıştır. Diğer bir deyişle AB sosyal politikası esas olarak müdahaleci değildir. Maastricht ve Amsterdam Anlaşmalarında kabul edilen tamamlayıcılık ilkesinin anlamı, Birliğin yetkisinin ulusal hükümetlerin kendi eylemleri ile ulaşamadıkları politik amaçlarla sınırlanmasıdır (Aust vd., 2011: 1). Bununla birlikte 60 yıldan daha uzun bir zamandır süregelen Avrupa bütünleşmesi her zaman sosyal kaygılar taşımıştır. Başlangıç aşamasında yavaş ilerleyen sosyal düzenlemeler 70'lerden itibaren hız kazanmış, Maastricht ile birlikte daha somut ve belirgin bir hal almıştır (Güzel, 1998: 99).

AB'nin sosyal politikası, ekonomik, siyasi birliğin ve güçlü bir iç pazarın ancak sosyal politikalar sayesinde tam olarak uygulanabileceği temeline dayanmaktadır. Bu bağlamda sosyal politikaların amaç olmaktan çok ekonomik ve sosyal birliğin oluşumunda araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de her üyenin uyması gerektiği sosyal politikalardan bahsedilmemektedir. Bunun yerine her üyeyi kendi ekonomik ve sosyal yapısına göre özgür bırakan bir model benimsenmektedir (Selamoğlu, 2006: 9).

Toplulukta, ekonomik işbirliği ve ticaretin gelişmesi başlıca amaç olarak belirtilmekle beraber sosyal politikalar konusunda kayıtsız olunmadığı görülmektedir. Roma Anlaşması'nın kabulünün hemen ardından istihdam sorununu çözmek üzere kurulan Avrupa Sosyal Fonu (1960) ve daha sonra bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmak üzere uygulamaya konan Bölgesel Kalkınma Fonu sosyal alandaki duyarlılığa örnek teşkil etmektedir. Avrupa İstihdam Stratejisinin mali aracı olan ASF ile işçilerin yetenek ve çalışma potansiyellerinin, istihdam imkanlarının, coğrafi ve mesleki mobilitelerinin artırılması amacını güden programlar desteklenmektedir. Ayrıca ASF ile işçilerin mesleki eğitim ve yönlendirme vasıtasıyla iş hayatına daha iyi adapte olmalarını sağlayacak programlara özel bir önem verilmekte ve desteklenmektedir. ASF, AB üyesi ülkelerde gerek ülkeler arasında gerekse bölgeler arasında refah ve hayat standardı ile ilgili farklılıkların azaltılmasını, ekonomik ve sosyal açıdan uyum sağlanmasını teşvik etmiştir (Olgun Özen, 2015: 86).

Sosyal politika, AB'nin politika oluşturma sorumluluklarının giderek artan bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde, çok gelişmiş hukuk sistemi sosyal güvenlik alanında eşit muameleyi düzenlemekte ve ulusal güvenlik planlarını koordine etmektedir. Ulusal sağlık hizmetleri AB ye üye diğer devletlerin hastalarına açılmıştır. Ayrıca üye devletler arasında eğitim ve mesleki alandaki sertifikaları yöneten kurallar açısından da bir birlik söz konusudur. AB'nin elindeki kısıtlı kaynaklar ve kurucularının başlangıçtaki niyetleri göz önüne alındığında, bu durum oldukça dikkate değerdir. 1950'lerde Roma Antlaşması müzakereleri sırasında, sosyal politika, üye devletlerin özel bir gündemi olarak görülmüştür. Diğer taraftan bu müzakerelerde Ortak Pazar'da emek hareketliliğini kolaylaştıracak hükümler olması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak 1970'lere kadar AB düzeyinde sosyal politikalar ikinci plandaydı. Bununla birlikte, iç pazar için yapılan planlar sosyal politikaları AB'nin gündemine taşımıştır (Anderson, 2015: 9).

Bunun sonucu olarak 1989 yılında Sosyal Şart kabul edilmiş ve Tek Avrupa Senedi sosyal politikadaki AB yeterliliklerini genişletmiştir. Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları, genişletilmiş tüm yetkinlikleri daha da ileri götürmüştür. Böylece,

hükümet başkanları 2007'de AB'nin son anlaşmasını imzalamak için Lizbon'da bir araya geldiklerinde, sosyal politika yapımının önemli yönleri üzerindeki uluslararası denetimin kapsamı oldukça etkileyici bir hal almıştı. Sosyal Şart AB'deki sosyal politikanın evriminin ve mevcut erişiminin tam bir açıklamasını sunmaktadır (Anderson, 2015: 9).

AB bünyesinde sosyal politikalar, hükümet eylemlerinin ve politikalarının ötesinde olgular üzerinde çalışır: sosyal hizmetlerin yanı sıra, bireysel, ailevi ya da toplum refahıyla ilgili çok çeşitli sosyal ve ekonomik olguları inceler. Bu nedenle, sosyal politikayı incelerken üç ana ilgi alanı vardır. Bu alanlar; medikal hizmetler, sosyal güvenlik sigortası, istihdam ve mesleki eğitim, toplum hizmetleri, konut dâhil olmak üzere idari uygulamalar ve sosyal hizmet politikaları; suç, engellilik, işsizlik, ruh sağlığı, yaşlılık gibi sosyal problemler; ırk, etnik grup, yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik temelli ayrımcılık ve dezavantajlılıktır (Cechin-Crista, 2013: 16-17).

Bugüne gelindiğinde yirmi sekiz üyeye sahip olan ve üye sayısının daha da artması beklenen AB, başlangıçta ekonomik işbirliği amacıyla yola çıkmış bugün ise siyasal ve sosyal bütünleşme iddialarını ortaya koyan bir topluluktur.

3. Avrupa Birliği'nin Sosyal Politika alanındaki Yeterliliği; Yasal çerçeve

Sosyal politikalar, sosyal koruma ve refahı sağlamayı amaçlayan bir dizi kamu politikalarıdır. Akademik bakış açısıyla ise sosyal politika kavramı çok disiplinli bir alanı ifade etmektedir ve özellikle iktisat, siyaset bilimleri, sosyoloji, sosyal yardım, psikoloji, yönetim, felsefe ve hukuk bilim dallarının metod ve kavramlarını kullanmaktadır (Cechin-Crista, 2013: 17). Avrupa sosyal politikaları ile bir taraftan istihdam, yaşama ve çalışma şartları, sosyal koruma alanlarında iyileştirme, diğer taraftan sosyal dışlanma ve yoksulluğun azaltılması amaçlanmaktadır. Bu politikalar genellikle Üye Devletlerin yetki ve sorumluluğudur. Ancak Kasım 2017'de onaylanan Avrupa Sosyal Haklar Sütunu, Avrupa düzeyindeki girişimlere yeni bir ivme kazandırmaktadır.

Avrupa sosyal politikası aktif-içeren yapısı ile tüm toplumun insani yaşam kalitesine ve standardına sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. AB, Avrupa istihdam ve sosyal politikasıyla tek başına uğraşmadığı gibi, bu konuda yalnızca kendisi sorumluluk ta taşımamaktadır. Sosyal politika, üye devletlerin asli bir sorumluluğudur. AB, yetki ikamesi ilkesi gereği, sadece sorunun Birlik bünyesinde çözümü daha anlamlı olduğunda devreye girmektedir. AB, sosyal politika alanında asgari standartları ve hakları belirlemekte, üye ülkeler ise bu düzenlemelerin ötesinde hak ve uygulamaları hayata geçirmeye çalışmaktadırlar. Avrupa'da sosyal problemlerin çözümü için bütün kesimlerin katkısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple, AB sosyal politikasının yürütülmesinde üye devletlerin ve sivil toplumun işbirliği yapıldığı görülmektedir. (TİSK, 2009).

AB sosyal politikası ile şekillenen Avrupa Toplum Modelinin amacı, başlangıç döneminde ekonomik bütünleşmenin sağlanması ile sınırlı idi. Ancak 90'lı yıllar itibarıyla, AB sosyal politikası, izlenen liberal politikaların da etkisiyle üye ülkelerde artan bir biçimde etkilerini gösteren işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarına karşı alınacak önlemleri içeren politikalara doğru genişletilmiştir (Erdoğan, 2005: 21).

Tarihsel perspektiften bakıldığında;

-1950'lilerin sonundan 1970'li yılların başına kadar olan süreç, Roma Anlaşmasının sosyal hükümlerinin önemli değişmeler yaratmadığı ve ekonomik gelişmenin sosyal sorunları kendiliğinden çözeceği düşüncesinin işe yaramadığının deneme sına yoluyla anlaşıldığı bir dönem olmuştur. Bu yüzden de 1960 yılında Sosyal Fon kurulmuştur.

-1972 yılında gerçekleşen Paris Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birlik kadar sosyal alanda da güçlü bir eylem birliğinin bulunması gereği üzerinde durulmuştur.

-1980'li yıllara gelinceye kadar ve 1987'de Avrupa Tek Senedini içeren dönem için AB'nin sosyal politika anlayışının ilk dönemi denebilmektedir. İkinci dönem ise 1997 yılındaki Amsterdam Anlaşmasını da içeren ve günümüze kadar gelinen dönemden oluşmaktadır.

Avrupa bütünleşme süreci üye devletlerin sosyal politika alanındaki hem yasal otorite anlamındaki egemenliklerini hem de otonomilerini aşındırmıştır. Ulusal refah devletleri Avrupa sosyal politikasının asli kurumları olmaya devam etmiştir. Ancak bu faaliyetlerini gittikçe daha da kısıtlanan bir politik ortamda yerine getirmektedirler. Refah devletleri üzerinde, AB düzeyindeki kurumların üstlendiği sosyal politika inisiyatiflerinden kaynaklanan baskıların yanı sıra, piyasa bütünleşmesinin dinamikleri de bazı dolaylı baskılar yaratmaktadır. Bu baskılar arasında, Avrupa Adalet Divanı'nın piyasa yeterliliklerine ilişkin getirdiği standart ve kurallar ile rekabet edebilme kaygısının yarattığı baskılar öncelikle sayılabilir (Finn and Vaughan, 2011: 1- 4).

AB'nin ve üye devletlerin yetki alanları ile bu yetkilerin niteliklerinin tam olarak belirlenmesi ve açıklığa kavuşturulması, AB Temel Haklar Şartının hukukî statüsünün belirlenmesi, kurucu antlaşmaların sadeleştirilmesi ve ulusal parlamentoların Avrupa bütünleşmesi içindeki rollerinin belirlenmesi amacıyla, Avrupa Konvansiyonu tarafından yaklaşık bir buçuk yıl süren bir çalışmayla (Şubat 2002-Temmuz 2003) Avrupa Anayasası hazırlanmıştır. Bu anayasa'nın en önemli özelliği, dağınık olan AB mevzuatını sadeleştirmesidir. AB'nin amacı, Avrupa'da din, dil ve kültür mirası olan çeşitliliğin korunması ve bu farklı unsurları taşıyan ülke insanların bir arada yaşayabilmesinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Birliğin sloganında yer alan "*çeşitlilik içinde birlik*" kavramı aynı zamanda Anayasa'nın Başlangıç bölümünde ve 8. Maddesinde de yer almıştır (Arslan, 2005: 2). Anayasa'ya, ekonomik ve parasal politikalara ilişkin hükümler, Topluluk Antlaşmasında olduğu gibi aktarılırken, sosyal haklarla ilgili koruyucu, yeni hükümlerin dahil edilmesi dikkat çekicidir (Çelik, 2014: 3).

Anayasanın üçüncü maddesinde ise, Birliğin sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele edeceği, sosyal adaleti ve korumayı, kadın ve erkekler arasında eşitliği, kuşaklar arasında dayanışmayı ve çocuk haklarını güçlendireceği vurgulamaktadır. Bu ifadeler Anayasa'nın sosyal haklar açısından, özelleştirmeye değil, kamusal bir sosyal koruma ve adalet sistemine vurgu yaptığının göstergesidir (Çelik, 2014: 3).

Anayasa'nın yedinci maddesi ise İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin AB hukukunun genel ilkelerini oluşturacağını belirtmektedir. Anayasa, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ni temel almakta ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa

Toplulukları Adalet Divanı kararlarını bağlayıcı kabul etmektedir. Yine Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na göre toplu pazarlık hakkı, piyasa hukukunun üstündedir (Çelik, 2014: 3).

AB Temel Haklar Şartının Anayasanın ikinci maddesinde olduğu gibi yer almasıyla iki yüz yıllık insan hakları tarihinde sosyal refah hakları standart insan hakları olarak saygın bir yere kavuşmuştur. Ve bu sayede AB Anayasası tarihte ilk ulusal-üstü demokrasiyi yaratmaktadır. Temel Haklar Şartı ile sosyal haklar ve toplu işçi hakları Anayasal bir statüye kavuşmakta, sendika, toplu pazarlık ve grev haklarına temel haklar olarak yer verilmektedir. Mevcut AB antlaşmaları, sözkonusu haklarla ilgili olarak açık hükümler barındırmamaktadır (Çelik, 2014: 3). Öte yandan iş güvencesi, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele; sosyal adalet ve sosyal koruma; kadın ve erkekler arasında tüm alanlarda eşitlik sağlanması ve ayrımcılıkla mücadele; adil ve kurallara uygun çalışma koşulları; çocuk işçiliğın yasaklanması; sosyal güvenlik ve sosyal yardım hakkı gibi pek çok sosyal hak Anayasada yer almaktadır. AB Anayasası'nda işçiler tarafından 150 yıldır kazanılan hakların büyük bir kısmı norm olarak düzenlenmektedir. Ayrıca iş güvencesinin de ilk kez bir Anayasada açıkça "hak" şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Çelik, 2014: 5).

Anayasa, sosyal hakları temel insan hakkı saymanın yanında "idam cezasının yasaklanması", "herkesin bedensel ve fiziksel bütünlüğüne saygı gösterilmesi", "insan bedeninin ve onun parçalarının satılmasının yasaklanması", "insan klonlamanın yasaklanması", "insan ayıklanmasının ve insan türünün ıslahına yönelik çalışmaların yasaklanması", "kişisel bilgilerin korunması", gibi son dönemlerde biyoteknoloji ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan insan hakları sorunlarına da yanıt vermektedir (Çelik, 2014: 5). Ancak sözkonusu Anayasa kabul edilmemiştir. Oysa ki Anayasanın kabulüyle AB, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Sosyal Şartına bağlılığını ilan edebilecekken Anayasanın reddiyle "salt pazar" zihniyetinin ötesine geçilemediği anlaşılmıştır.

4. 2000'li Yıllarda Avrupa Birliği Sosyal Politikasındaki Gelişmeler

1997 yılında imzalanan Amsterdam Anlaşmasıyla daha önce imzalanan sosyal politika anlaşması bu antlaşmaya dâhil edilmiş ve bütün bir antlaşma haline gelmiştir. İngiltere'nin de dâhil olmasıyla da anlaşma her ülke için uygulanabilir olmuştur. İkinci önemli değişiklik ise "*istihdam*" başlığı altında ikinci bir bölüm eklenmesidir. Avrupa İstihdam Stratejisi ile AB çapında ortak bir politikanın uygulanmaya başlanması Amsterdam Antlaşması'yla mümkün olmuştur. Ayrıca Sosyal Eylem Programı, istihdam, vasıf ve hareketlilik, değişmekte olan çalışma hayatı ve bilinçli bir toplum alanlarına odaklanmıştır.

2000 yılı Mart ayında Lizbon'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi'nde yoksulluğu azaltmak ve sosyal içermeyi pekiştirmek şeklinde iki önemli sosyal politika kararı alınmıştır. 2000 Yılı Aralık ayında sosyal içermeye ilişkin olarak siyasal açıdan görüş birliğine varılmış ve 2001 yılının başında üye ülkeler sosyal içermeye konusunda ulusal eylem planlarını açıklamaya çağırılmıştır. Sonuç olarak, 2001 yılı sonunda sosyal içermeye ilişkin ilk AB ortak raporu yayınlanmıştır. Ayrıca sosyal dışlanmayı belirleyen 18 gösterge belirlenmiştir. Bu sayede her bir üye devlet kendi sınırları içindeki sosyal

dışlanma durumunu bağımsız ve objektif biçimde belirleme imkânına kavuşmuştur (Finn and Vaughan, 2011: 1).

4.1. İşsizlikle Mücadele; Avrupa İstihdam Stratejileri (AİS)

1997 tarihli Amsterdam Antlaşması'yla AB'de işsizlikle mücadele ve işgücü piyasası politikalarının geliştirilmesi amacıyla, Roma Antlaşması'na "istihdam" başlığıyla yeni maddeler ilave edilmiştir. Antlaşma, ekonomik büyüme ve istikrar gibi makro ekonomik önceliklerle istihdama aynı statüyü vermiş, yüksek düzeyde istihdamın yakalanmasını kilit öncelik olarak ön sıralara almıştır. Bu bağlamda strateji (AİS) dört eksene dayanmaktadır:

- İstihdam edilebilirliği artırmak
- Girişimciliği geliştirmek
- Uyum sağlama yeteneğini artırmak
- Fırsat eşitliği

İstihdam edilebilirlik ile özellikle mesleki eğitim yoluyla işsizlerin ve uzun süreli işsizlik tehdidi altında olan kişilerin iş bulmasını kolaylaştırmak hedeflenmektedir. Girişimciliği artırmak ilkesi ise işletme kurma ve çalıştırma alanında teşvikleri desteklemeye yöneliktir. Uyum sağlama yeteneğini artırma, sosyal diyalog ve işbirliğini sağlayarak esnek çalışma yöntemlerinin, iş organizasyonlarının, iş sağlığı ve güvenliği koşullarının geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenim yoluyla işletmelerin ve çalışanların sürekli değişen piyasa koşullarına zamanında ve etkin biçimde uyumlarını sağlamayı içermektedir. Son madde olan fırsat eşitliği ise ayrımcılığın önlenmesini özellikle kadın-erkek eşitliğini ve bölgesel gelişme farklarının azalmasını sağlamaya yöneliktir (TİSK, 22. Genel Kurul Çalışma Raporu, 2004: 192-193). Avrupa'da işsizlik ve yoksullukla mücadeledeki başarı, tüm kaynakların, imkanların özellikle bölgesel ve yerel seviyede desteklenmesini ve seferber edilmesini gerektirmektedir. Yoksulluk ve işsizlikten en çok etkilenen gruplar ve bireyler -uzun dönemli işsiz kalma riski altında olanlar, vasıf düzeyi düşük olanlar, sosyal açıdan dezavantajlı engelli ve yaşlılar- artan bir biçimde marjinalleşmekte, emek piyasasından ve toplumdaki dışlanmaktadır (Commission E., 2003: 6)

Maastricht Anlaşmasıyla birlikte temel kaygı istihdam korumasından istihdamı arttırmaya yönelmiştir. Bunun açık göstergeleri 1993 yılı sonlarında çıkarılan, AB düzeyinde sosyal politika önerilerini ve sosyal politika için öncelikleri ele alan Yeşil Kitap (Green Paper) ve bu kitapla ilgili tartışmaların ardından 1994 yılında çıkarılan Beyaz Kitap (White Paper) tır. Beyaz kitap sosyal politika önceliklerine yer vermekte olup yükselen işsizlik nedeniyle iş yaratma, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal diyalog konuları en fazla vurgulanan konular olmuştur. Beyaz Kitap'ta Avrupa sosyal modeli, "ekonomik refah, sosyal bütünleşme her düzeyde yüksek bir yaşam kalitesinin biricik karışımı" şeklinde ifade edilmiştir (Çelik, 2014: 130-131). Avrupa istihdam stratejisinin ilk adımını oluşturan Beyaz Kitap, 1994 yılında düzenlenen Essen Zirvesi'nin ilham kaynağı olmuş ve Zirve'de işsizlikle mücadele için beş başlık altında öncelikler tespit edilmiştir. Bu öncelikler;

- Mesleki eğitime yatırım,
- Büyüme içindeki istihdam yoğunluğunun artırılması,
- İstihdam dışı işgücü maliyetlerinin azaltılması,
- İşgücü piyasası politikalarının etkinliğinin artırılması,
- Özellikle işsizlikten etkilenen gruplar için yardım konularıdır (Olgun Özen, 2015: 81).

Essen Avrupa Konseyi görüşmeleri Avrupa İstihdam Stratejisinin belirlenmesine öncülük etmiş ve sonrasında, 1997 yılındaki Amsterdam Anlaşmasına istihdama ilişkin amaçlar eklenmiştir. 1997 yılının ilk yarısında AB'nin dönem başkanının Almanya olmasının da etkisiyle sosyal politika yardım ve desteklerinin küresel çapta ekonomik performansın artırılmasına ve hanehalkı, emek piyasası ve demografik yapılar üzerinde gerekli değişikliklere katkı sağlayan üretken faktörler olarak görülme eğilimi artmıştır (Finn and Vaughan, 2011: 6).

İstihdamın ve işsizliğin Avrupa çapında ortak problem olması, tüm bu gelişmelerin ışığında Avrupa düzeyinde ve daha koordine istihdam merkezli politika tedbirleri uygulamayı gerektirmiştir. İşsizliği alt etmeye geliştirilen AB stratejisi 1997 yılında Avrupa İstihdam Stratejisi şeklinde resmîyet kazanmıştır (European Economy, 2002: 93). 1997'de Amsterdam'da imzalanan AB Anlaşması ile istihdam ilk defa Birliğin politik gündeminde kesin olarak yer almıştır. İstihdam politikalarını koordine etme ve daha fazla ve daha iyi işler yaratmayı teşvik etme taahhüdü, 1997 yılında Lüksemburg'ta gerçekleştirilen İstihdam Zirvesinde Avrupa İstihdam Stratejisine dâhil edilmiştir. AİS, üye devletlerin AB düzeyinde onaylaması gereken istihdam politikası önceliklerinin koordinasyonunu sağlamak ve onları yönlendirmek için hazırlanmış en temel araçtır (Ataman, 2003: 35).

4.2. Yenilenmiş İstihdam Stratejileri

Ocak 2003'te kabul edilen "Yenilenmiş" İstihdam Stratejisi temel olarak istihdam kılavuzlarının basitleştirilmesi, nicel hedeflerin tanımlanması, politikaların daha iyi koordine edilmesi ve Strateji'nin uygulanması sürecinde farklı aktörlerin harekete geçirilmesini içermektedir. Bu çerçevede yeni kılavuzlar 3 amacı taşımaktadır. Birincisi, toplam istihdam oranının AB ortalaması olarak 2005'te % 67 ve 2007'de %70 olmasını, kadın istihdam oranının sırasıyla %57 ve %60 olmasını ve yaşlı istihdam oranının 2010'da %50 artırılmasını hedefleyen tam istihdamdır. İkinci amaç, işte kalite ve verimliliğe ulaşılmasıdır. İşte kalite özellikle ücret ve çalışma koşullarından duyulan tatmini, iş sağlığı ve güvenliğini, esnek iş organizasyonunun mevcudiyetini, çalışma sürelerinin düzenlenmesini ve esneklik-güvence dengesini kapsamaktadır. Üçüncü ve son amaç sosyal uyumun geliştirilmesi ve kapsayıcı bir işgücü piyasasının yaratılmasını hedeflemektedir.

Yeni Strateji'de üye ülkelerde eylem için sonuca yönelik "öncelikler" de belirtilmiştir. Bu önceliklere göre oluşturulan başlıklar aşağıdaki gibidir;

- İşsizler ve aktif durumda bulunmayan kişiler için aktif ve koruyucu önlemler

- İşin gelir sağlayıcı hale getirilmesi
- Daha çok ve daha iyi işler yaratmak için girişimciliğin desteklenmesi
- Kayıtdışı istihdamın kayıt altına alınması
- Aktif yaşlanmanın geliştirilmesi
- Göç
- İşgücü piyasasında uyum sağlanması
- İnsan sermayesine yatırım ve yaşam boyu öğrenme stratejileri
- Cinsiyet eşitliği
- İşgücü piyasasında dezavantajlı gruplara karşı ayrımcılıkla mücadele ve bu grupların entegrasyonunun sağlanması
- Bölgesel istihdam farklılıklarının giderilmesi

2005 yılında yapılan gözden geçirme ile de daha fazla ve daha güçlü büyüme, daha fazla ve daha iyi iş yaratılması ve daha iyi yönetim başlıkları altında çalışmalar yapılmıştır. Daha fazla kişinin istihdama kazandırılması ve sosyal koruma sistemlerinin modernleşmesi konusunda şu ilkeler sıralanmıştır:

- Tam istihdama ulaşılmasına, işin kalitesinin ve verimliliğinin artırılmasına, sosyal ve bölgesel uyumun güçlendirilmesine yönelik istihdam politikalarının uygulanması
- İşe yönelik olarak yaşam boyu bir bakış açısının geliştirilmesi
- İş arayanlar ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına katılımının sağlanması ve
- İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına uyum sağlanması
- İşçilerin ve işletmelerin uyum kabiliyetinin ve işgücü piyasalarının esnekliğinin geliştirilmesi konusunda;
- Esnekliğin güvenceyle dengeli biçimde artırılması ve işgücü piyasasında bölümlenmenin azaltılması
- İstihdam dostu ücrete yönelinmesi ve işgücü maliyeti konusunda diğer olumlu gelişmelerin sağlanması
- Daha iyi eğitim ve beceriler yoluyla insan sermayesine yatırımın geliştirilmesi konusunda ise;
- İnsan sermayesine yatırımının genişlemesi ve geliştirilmesi ile
- Yeni beceri gereksinimleri doğrultusunda eğitim ve öğretim sistemlerinin uyumlaştırılması hususları yer almaktadır (TİSK, 2007: 141-142).

Geliştirilmiş Avrupa istihdam stratejilerinin ardından komisyon AB'nin Revize Lizbon Stratejisini hazırlayarak büyüme ve istihdamı birincil öncelik olarak belirlemiştir. 2000 Yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi AB'nin sosyal politika alanındaki problemleri konuları çözmeye yönelik önemli bir adımdır. Zirve'de AB'nin sosyal politika alanındaki eksik yönleri şu şekilde belirtilmiştir;

- "AB'nin ekonomik büyüme hızı genellikle ABD'nin gerisindedir".

- "AB'nde işsizlik kabul edilemeyecek ölçüde yüksektir ve bu durum yarattığı ekonomik kayıpların yanı sıra, çok sayıda kişinin kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesine yol açan bir sosyal sorun da yaratmaktadır".

- "AB ekonomisi, başlıca rakipleri –özellikle ABD- kadar dinamik ve istihdam yaratma yeteneğine sahip bir ekonomi değildir".

Lizbon Zirvesi sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefinin, daha fazla ve daha iyi iş yaratılması, daha fazla sosyal kaynaşma ve sosyal modelin modernizasyonu gibi sosyal politika hedefleriyle birarada yürütülmesini amaçlamaktadır ve bu sebeple büyük önem arz etmektedir (Sakar, 2009: 38).

Zirve'de AB'nin sosyal politika hedefleri ile ilgili olarak 5 problemler alan tespit edilmiştir. Bunlardan ilki istihdam oranlarındaki düşüklüktür ve bu sebeple AB'nin sosyal politika alanındaki en önemli hedefi istihdamın artırılmasıdır. İkincisi köklü teknolojik değişiklikler ve sanayideki hızlı değişim, istihdam kalitesinin artırılmasını gerektirmektedir. Üçüncü hedef, hayat boyu öğrenmeyi sağlayabilmek için uyumlu ve küresel stratejileri hayata geçirmektir. Dördüncü hedef, sosyal tarafları sosyal alanı ilgilendiren konulardaki karar alma süreçlerinin her aşamasına dâhil etmek suretiyle Birlik içerisinde demokrasiyi güçlendirmektir. Beşinci amaç ise, istihdam edilebilirliğin temel bir amaç olarak görülmesi ve diğer problem alanlarıyla eşgüdümlü olarak ele alınmasıdır (Turan vd., 2016: 11).

AB, sosyal politika ile ilgili olarak Lizbon zirvesinde görüşülen yukarıda belirtilen alanlardaki sorunlarını aşabilmek için, sürdürülebilir ekonomik büyüme yeteneğine sahip olma, dünyanın en rekabetçi ve dinamik, bilgiye dayalı ekonomisi haline gelme, sosyal uyum için daha çok ve daha iyi işler yapma prensiplerini benimsemiştir. Bununla birlikte AB Lizbon Zirvesi'nde belirlenen hedeflere ulaşmak noktasında yeterince başarılı olamamıştır (Sakar, 2009: 38). Bu doğrultuda 2005 yılında yenilenmiş bir Lizbon Stratejisi oluşturulmuştur. 2000 yılında başlayan ve 2010 yılına kadar iki kez yenilenen ve Lizbon Stratejileri olarak tanımlanan süreçte AB, istihdam sorununun yarattığı sosyal problemlere karşı alınacak önlemleri içeren sosyal politikalar izlemiş ve yapılan zirvelerde büyüme ve istihdamın artırılmasına yönelik adımlar atmıştır (Turan vd., 2016: 11).

4.3. Esneklik

Birliğe üye ülkeler tam egemen refah devletlerinden yarı egemen refah devletlerine doğru bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Nitekim Birlik çapında sosyal politika uygulamaları konusunda başlangıçtan bu yana geçerli olan kısıtlamalara rağmen, Avrupa Komisyonu özellikle de 1990'lı yıllardan bu yana birçok politika alanında gücünü ve etkisini gittikçe arttırmaktadır. Aslında AB'nin İngiltere gibi neoliberal

politikaları sıkı biçimde takip eden ülkeler üzerinde ılımlaştırıcı bir rol oynadığından bahsedilebilir (Aust vd., 2011: 8).

Tek bir Avrupa sosyal modelinden bahsetmek kolay değildir. Çünkü üye devletler ve diğer önemli politik aktörler, ekonomik rekabet edebilirliği arttırma ve emeklilik hakları gibi eski sosyal risklere dayalı popüler sosyal faydaları sürdürme şeklinde birbiriyle çelişen amaçlar arasında sıkışıp kalmıştır (Aust vd., 2011: 8).

Uluslararası piyasalarda giderek zorlaşan rekabet şartları, sermayenin ucuz işgücü temin eden ülkelere kayması, Avrupa toplumlarının yaşlanması ve artan işsizlik değişime ayak uydurma gereğini doğurmuştur. Esneklik kavramı işte tam da bu noktada, işletme ihtiyaçlarına cevap veremeyen, istihdamı ve rekabet gücünü olumsuz etkileyen çalışma mevzuatının, katı iş hukuku kurallarından arındırılmasıyla gündeme gelmiştir.

Öncelikle güvence konusunda esneklikle güvencenin bir arada sağlamasını öngören “güvenceli esneklik” kavramı AB sosyal politika gündeminin en üst sırasına oturmuştur. Bu kavram küresel ekonomi şartlarında bir yandan kronik işsizlik sorununu aşmanın ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırmanın öte yandan Avrupa Sosyal Modeli’nin sürdürülebilirliğini sağlamının bir yolu olarak görölmektedir. Uluslararası rekabet için gerekli esneklik sosyal güvenlik sistemlerinin iyi işlemesi temelinde işgücü piyasasında başarı sağlayabilirken, rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi de sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından temel bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Esneklik bağlamında ele alınan bir diğer unsur ise “iş güvencesi” kavramının yerini “istihdam güvencesi”ne bırakmasıdır. Çalışanların işten çıkarılmaya ilişkin güvencelerinin azaltılmasına karşılık daha yüksek işsizlik sigortası, değişime uyum sağlamayı ve iş bulmayı kolaylaştıran aktif işgücü piyasası politikaları gibi yöntemlerle işin kaybedilmesinden kaynaklanan sonuçların hafifletilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda model, bir işten diğerine geçiş arasındaki süreyi kısaltan proaktif istihdam ve eğitim politikalarını gerekli kılmaktadır. Nitekim bu politikaların Avrupa İstihdam Stratejilerinde de yer aldığı görölmektedir. Yine iş güvencesi konusu, AB Komisyonu’nun Ekim 2006’da yayınladığı “Avrupa İstihdam Raporu”nda iş güvencesinin hâlihazırda işi olanları korurken gençler ve kadınlar gibi dezavantajlı grupların işgücü piyasasına girişlerini zorlaştırıp, istihdam dışı kalmalarına neden oldukları şeklinde vurgulanmıştır.

27 Haziran 2007 tarihinde Komisyon, “Ortak Güvenceli Esneklik İlkelerine Doğru: Esneklik ve Güvence Yoluyla Daha Çok ve Daha İyi İstihdam” başlıklı bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiriyle güvenceli esnekliğin sağlanması için gerekli dört bileşen şu şekilde sıralanmıştır:

-Esnek sözleşme düzenlemeleri: Verimlilik ve ücret bağlantılarının da dâhil olacağı, işgücü piyasasındaki katmanlaşmayı ve kayıtdışlığı azaltmak üzere modern iş kanunlarıyla hem işçi hem de işveren için esnek sözleşme düzenleme

-Aktif işgücü piyasası politikaları: Hızlı değişim, işsizlik dönemleri ve yeni işlere geçiş sırasında bireylere etkin şekilde destek olabilen aktif işgücü piyasası politikaları

-Güvenilir ve ihtiyaca uygun yaşam boyu öğrenme sistemleri: Mali ve diğer nitelikte teşviklerin gözden geçirilmesi ve AB finansmanı kullanılarak yaşam boyu eğitim sistemleri çabalarının artırılması

-Modern sosyal güvenlik sistemleri: İşçilerin hareketliliği üzerinde tüm sınırlamaların kaldırılması ve yeni gelir desteğiyle modern güvenlik sistemlerinin oluşturulması

Bu dört bileşenin bütünleştirilmiş bir yaklaşımla uygulanması hali, Avrupa'yı Lizbon Stratejisi'nde ifadesini bulan "daha çok istihdam ve daha fazla sosyal uyum yaratan bir toplum olma" hedefine yaklaştıracak bir formül olarak tanımlanmaktadır (TİSK, 2007: 57-59).

5. 2000'li Yıllardan Sonra Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Dinamikleri

2000'li yılların sonuna gelindiğinde AB'nin Lizbon Anlaşması'nda öngörülen hedeflere yeterince ulaşamadığı görülmüştür. Dünyadaki en iyi refah devleti ve sosyal politika uygulamalarına sahip olan Avrupa, milenyumla birlikte yeni bir döneme adım atmıştır. Bu dönemde bir taraftan iktisadi krizlerle boğuşmak zorunda kalan Avrupa, diğer taraftan genç işsizliği, yoksulluk, gelir eşitsizliği gibi sosyo-ekonomik problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Söz konusu yeni dönemde küresel ekonomi de büyük bir teknolojik dönüşüm yaşayarak Dördüncü Sanayi Devrimi'ne geçilmiştir. Avrupa'nın bu derece büyük dönüşüme hazır olmadığı ve dönüşümün maliyetlerinin işçilere yükleneceği düşünülmektedir. 2000'li yıllar AB'nin sosyal bütünleşme çabalarını sekteye uğratmış, teknolojik gelişmelere, sosyal değişime/dönüşüme ayak uyduracak yeni bir Avrupa Sosyal Modeli arayışı ortaya çıkmıştır. Yeni model arayışının temel dinamikleri daha iyi çalışma koşulları, adil ücretlendirme ve fırsat eşitliği üzerine kurulmuştur (Ataç, 2018: 5).

Bu değişimler Avrupa işgücü piyasasını etkilerken, aynı zamanda, çeşitli alanlarda derin bir krizle karşı karşıya olan AB, Avrupa vatandaşlarının sosyal hakları ve yaşam standartlarının tesisindeki rolünü yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Bugünün işleri yeni teknolojiler ve iş stratejileri ile uyumlu olabilmek için sürekli beceri kazanmayı gerektirmektedir. Bir kişinin artık eğitimini bitirdikten sonra bir işe yerleşip aynı işi sonsuza dek yapar pozisyonda olması söz konusu değildir. Bu sebeple işverenler, sosyal ortaklar ve hükümetler, çalışanların güncel bir beceri kümesini korumalarını sağlamak için uygun politikalar bulmaya yönelik olarak diyaloglarını sürdürmektedirler. Buradaki temel soru/sorun bu tür girişimlerin finansmanından kimin sorumlu olacağıdır. İşverenler, hükümetler, sosyal ortaklar veya bu aktörlerin bir kombinasyonu sorumlu olabilecektir. Diğer taraftan yeni iş türleri yeni beceriler gerektirmektedir. Bu durum eğitimcilerin zorunlu dersleri yeniden değerlendirmesini ve erken yaşta dijital yeterliliklerin geliştirilmesine yönelik eğitimlerin planlanmasını gerektirmektedir. Yapılan araştırmalar, geleneksel, düşük vasıflı meslekler için bile iş ilanlarının en azından temel dijital beceriler gerektirdiği bulgusuna ulaşmıştır. Temel dijital becerilere hakim olmak, endüstri, deneyim veya yaştan bağımsız olarak önem arz etmektedir (Ataç, 2018: 1).

Eğitim ve öğretimi geliştirme çabalarına rağmen, Avrupa'daki birçok teknoloji firması hala yeterli kalifiye işçi bulmakta büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Nitelikli işgücü

talebini karşılamak öngörülebilir gelecek için kilit bir politika sorunu olmaya devam edecektir. Bunu başaramadığı takdirde, Avrupa, ekonomik büyüme ve teknolojik yenilik için mükemmel bir fırsatı kaçırmış olacaktır. Ayrıca, dijitalleşme ve otomasyon, emek piyasasının temel dayanaklarının eskisinden daha az güvenli olduğu anlamına gelmektedir. Dijitalleşmenin etkilerinin büyüklüğü konusunda çok az fikir birliği olsa dahi, yeni iş türleri ortaya çıktıķça eski işlerin kaybolduğu ve emek piyasalarının bu şekilde tanzim edildiği açıkça görölmektedir (Ataç, 2018: 2).

Günümüzde daha sofistike BT sistemleri, daha karmaşık süreçlerin otomatikleştirilmesine izin vermektedir. Dış kaynak kullanımı hiç olmadığı kadar kolaydır ve mikro düzeydeki bireyler için bile gerçekteşmektedir. Otomatikleştirilemeyen veya dış kaynaklardan temin edilemeyen süreçler için, birçok firma yeni çalışanlar işe almak yerine taahhüt işlerini desteklemektedir. Bu durum, Avrupa'nın en büyük işgücü piyasalarında, özellikle Almanya'da, kendi işini yapanların sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. (Ataç, 2018: 2).

Bu nedenlerle, AB düzeyinde devam eden çabalar, insanların yeni veya atipik çalışma biçimlerindeki emek ve sosyal koruma haklarını asgari seviyede garanti altına almayı amaçlamaktadır (Ataç, 2018: 2). Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, 13 Eylül 2017 tarihinde yaptığı Birliğin Durumu konuşmasında sosyal bir Avrupa hayalini dile getirerek, Avrupa'da sosyal parçalanma ve sosyal dampingden kaçınmak için üye ülkelerin en kısa sürede bir araya gelmeleri gerektiğini, sosyal politika alanında bir taraftan ulusal uygulamalara devam edilirken diğer taraftan Birlik için standart oluşturacak adaletli bir sosyal politika anlayışı (Avrupa Sosyal Standartlar Birliği)'nin ortaya çıkması gerektiğini ifade etmiştir (Ataç, 2018: 5).

Bu çerçevede 17 Kasım 2017 tarihinde Göteborg'da biraraya gelen AB liderleri, Adil İş ve Büyüme Sosyal Zirvesi'nde (Social Summit for Fair Jobs and Growth) işsizlik ve büyüme konularında görüşlerini bildirmişlerdir. Zirvede görüşülen diğer konular emek piyasalarına erişimin güçlendirilmesi, istihdam, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve eğitim vb'dir. Zirvede AB'nin, uzun yıllar küresel pazarlarda rekabetçi olabilmeyi sağlayabilecek iktisadi ve ticari konularda odaklandığı, daha iyi çalışma imkânları ve düzgün iş konularının ise ihmal edildiği görüşölmüştür. Zirvede kabul edilen Avrupa Sosyal Haklar Sütunu (European Pillar of Social Rights-EPSR) kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkının giderilmesi, eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması, işsizlik ve yoksulluk oranlarının düşürölmesine dair ilkeleri içermektedir. Sözkonusu ilke ve haklardan bazıları mevcut AB ve uluslararası hukuk müktesebatında hâlihazırda yer almaktadır. Bununla birlikte ve daha önemlisi EPSR güncel, teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı yeni haklar içermektedir. Örneğin; serbest meslek sahiplerinin ve tüm çalışanların, istihdamın türüne ve süresine bakılmaksızın, yeterli sosyal koruma hakları olacaktır (Ataç, 2018: 6).

Kasım 2017'de kabul edilen EPSR, üretilen sonuçlar açısından oldukça zayıftır. Kısa bir süre sonra, Mart 2018 tarihinde kabul edilen "Sosyal Adalet Paketi" ise tüm çalışanlar ve serbest meslek sahipleri için sosyal korumaya erişim hakkında bir Konsey tavsiyesi olup EPSR'nin uygulanmasının izlenmesi amacını gütmektedir. Sosyal Adalet Paketi EPSR'nın ilanından sonra somut bir yasa ve koordinasyon eylemine doğru ilk adım

olmuştur. Bir diğer sosyal politika tedbiri olarak düşünülen “Avrupa Sosyal Güvenlik Numarası”nın tesisi ise söz konusu gelişmelerle birarada tartışılmaktadır (Ataç, 2018: 2-3).

26 Nisan 2017 Tarihinde Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı “Reflection Paper on the Social Dimension of Europe” başlıklı düşünce belgesi de EPSR gibi günümüzde AB sosyal politikasındaki problemleri alanları ve güçlenmesi gereken yönleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Belge, eşit fırsatlar temelinde daha adaletli bir toplum yaratmanın önemine vurgu yaparak Avrupa'nın farklı ülkeleri, farklı tecrübeler ve farklı modellere (eğitim ve sağlık, istihdam modelleri, ücretler, gelirler ve sosyal koruma sistemleri) sahip olduklarından Birlik çapında ortak bir sosyal politika oluşturulmasının zorluğuna dikkat çekmiştir. Belge AB'nin bir yandan ekonomik ve parasal birliğin yerleşmesini sağlama hedefinin yanısıra sosyal politikalar ve sosyal bütünleşme yönündeki hedefinden de vazgeçmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. (Ataç, 2018: 7-8). Düşünce belgesinde 2008 krizine de işaret edilerek ABD'de başlayan küresel ve finansal ekonomik krizin, AB üyesi ülkeleri derinden etkilediği belirtilmiştir. Sonuç olarak Ekonomik ve Parasal Birliğin tamamlanması, ekonomik ve sosyal performansların yakınsamasının güçlendirilmesi daha fazla önem kazanmıştır. Belgede krizden sonra Avrupa'da işsizler ve çalışanlar arasındaki farkın büyüdüğü, özellikle genç işsizliğin yüksek oranlarda seyrettiği bildirilmiştir (Ataç, 2018: 8).

Düşünce belgesinde 2050 yılına kadar Avrupalıların karşılaşacağı zorluklar ve fırsatlar da ifade edilmiştir. Öncelikle Avrupa'da doğuştan yaşam beklentisinin yükseldiğine ve gelecekte bireylerin daha uzun ve sağlıklı yaşama sahip olmaları beklendiğine değinilmiştir. Belgede, 2030 yılına kadar Avrupalıların dünyanın en yaşlı insanları olacağı belirtilmiştir. Bu noktada yaşam süresinin uzamasının sağlık sistemi ve bakım sektörü, eğitim sistemi, yaşlı dostu konut vb. alanlarda kamu politikaları ve sosyal hizmetler üzerinde derin bir etki yaratacağına dikkat çekilmektedir. Tüm bunların, hem ülkelerin mali durumları hem de refah sistemlerinin maliyeti/sürdürülebilirliği üzerinde etkileri olacağı ifade edilmektedir. Bilindiği üzere hem Avrupa Komisyonu hem de AB İstatistik Kurumunun (Eurostat) en son rakamlarına göre, kadın-erkek ücretleri arasındaki fark son yıllarda önemli ölçüde açılmaktadır. AB'deki kadınların erkek meslektaşlarından ortalama % 16,3 daha az kazandıkları ve bu rakamın son yıllarda herhangi bir azalma eğiliminde olmadığı bilinmektedir. Bu bağlamda belgede hem genel olarak hem de emek piyasasıyla ilgili olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde yavaş ilerleme olacağı kaydedilmektedir (Ataç, 2018: 9).

Düşünce belgesine göre gelecekte Avrupa'da büyüyen bir kentleşme olacaktır ve artan sayıda Avrupalı şehirlere taşınacaktır. Belgede 2000'li yılların sonunda yüzde 70 olan kentli nüfusun 2050'de % 80'e ulaşacağı tahmin edilmekte ve kentlerde yoğunlaşan bu kalabalık nüfus için ulaşım, çevre, enerji, insan vb. kaynakların daha verimli, sürdürülebilir ve kontrol edilebilir düzeyde kullanımının sağlanması gerektiğine dikkate çekilmiştir (verimli şehir, akıllı şehir) (Ataç, 2018: 9-10). Düşünce belgesi gelecekte bireysel değerler, özgürlük ve bağımsızlığa atfedilen değer ve rolün, sosyal izolasyonun artacağına, farklı bir yaşam tarzının ortaya çıkacağına dikkat çekmektedir. Buna paralel olarak kültürel kimlikler yeniden keşfedilecek, yeni dayanışma, sosyal ve sivil katılım modelleri ortaya çıkacaktır (Ataç, 2018: 10).

5.1 Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Kriz: İdari ve Finansal Sorunlar

2008 yılında yaşanan ekonomik kriz AB ülkelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Mali ve ekonomik kriz AB sosyal politikasına olan ilgiyi artırmış, ancak çok az politika değişikliği gerçekleştirmiştir. Mali ve ekonomik kriz, AB sosyal politikasında toplumsal ve akademik ilgiyi artırmıştır. 2000'li yılların ortalarında AB, mali ve ekonomik krizin gelişimiyle ilgili artan sorunların üstesinden gelmek için sosyal politika gündemini yenileme çalışmalarını başlatmıştır. Mart 2008'de AB Başkanlık Konseyi sonuçları 'Lizbon Stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak AB'nin sosyal boyutunun önemini' doğrulamıştır (Graziano and Hartlapp, 2019: 1486)

AB'deki sosyal ve ekonomik sorunların ciddiyeti, önleyici sosyal politikaları, ekonomik ve özellikle bütçe politikalarının yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Tek pazardaki serbestleşme süreci gelir eşitsizliğinin, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Sosyal politika ile ilgili ulusal manevra alanı bütçe disiplini ile ilgili şartlarla sınırlı olsa da, ilerici, sağlam, sosyal ayağıyla dahi uygulanabilir bir Avrupa sosyal politikası oluşturulamamıştır. Bunun yerine, işgücü piyasalarının, refah sistemlerinin, sosyal ve iş hukuku düzenlemelerinin ekonomik ve parasal birliğin üretim koşulları ile daha da uyumlu hale getirilmesi gerektiği inancı ile sosyal politikaya ilişkin araçsal bir anlayış devam etmektedir.

AB, yeniden dağıtıcı sosyal politikalar veya hizmetler yürütmek için hedeflerden, yeterliliklerden, kurumlardan ve finansal kaynaklardan yoksundur. Avrupa Sosyal Fonu (yılda 10 milyar avro, AB bütçesinin yüzde 10'u) her türlü sosyal yardım rolünü üstlenemeyecek kadar yetersizdir. Bu amaçla gelecek yıllarda AB bütçesinin (2021-2027), sosyal içermeyi teşvik etmek için ayrılmış mevcut fonlar ve özel kaynakların birleştirilmesi yoluyla Birliğin sosyal boyutunu güçlendirmesi amaçlanmaktadır. Ancak, yeni kaynakların Avrupa düzeyinde yapısal sosyal değişime olanak vermesi zor gözükmektedir. Böyle bir hedef, ücretlerin düşürülmesi yoluyla gerçekleşen ülkeler arasında uyum süreçlerini önlemek için Euro Bölgesi içindeki dengeleme mekanizmalarını gerektirecektir. Ancak bu önlemlerin daha sonra sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri daha da artıracak tahmin edilmektedir.

Tüm bu sorunlar nedeniyle Göteborg Zirvesi Avrupa sosyal standartlarını geliştirmeye yönelik olarak önemli bir adım olarak görülmektedir. Bundan sonra yapılacak iş AB üyesi ülkelerin Zirvede belirlenen 20 temel ilkeyi uygulamaya açmalarıdır. Birbirinden farklı kültüre, şartlara ve uygulamalara sahip olan AB ülkelerinin, sosyal haklar ve çalışma hayatı konularında bundan sonraki süreçte de anlaşmazlıklar ve birlikte hareket etme konusunda sıkıntılar yaşaması ihtimali yüksektir. Bununla birlikte ortak bir sosyal politika oluşturulmasa dahi AB'nin bu alanda en azından minimum standartları devam ettireceği, bir yandan Ekonomik ve Parasal Birliğin yerleşmesini, diğer yandan sosyal politikalar ve sosyal bütünleşme yönündeki hedeflerini sürdüreceği düşünölmektedir (Ataç, 2018: 10).

5.2. Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Geleceği Üzerine Olasılıklar

AB sosyal politikasının geleceği büyük ölçüde AB'nin geleceğine bağlıdır. AB'ni oluşturan etmenler ve birliği etkileyen fikirler sürekli olarak değiştirdiğinden, bu durum

sosyal politikaya fazlasıyla yansımaktadır. Özellikle 11 Eylül'den sonra tekrar yükselişe geçen neo-liberalizm, göçmenlere karşı artan hatta kimi zaman yabancı düşmanlığına kadar varan tutumlar, yaşanan ekonomik durgunluklar sosyal politikayı da olumsuz etkilemektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen AB parlamentosu seçimlerinde de merkez sağ'ın güç kazanması bu durumun önemli bir göstergesidir. Aynı şekilde ülkeler açısından bakıldığında sol hükümetlerin genel olarak bir kan kaybı yaşadığını söylemek mümkündür. Birliğin hala tam olarak kendi geleceğine karar verememesi sosyal politikanın da önündeki en önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Bu aşamada AB'nin geleceğine yönelik bir Avrupa Devleti olarak mı yoksa zayıf ortak bağlı bir ticari birlik olarak mı devam edeceğinin cevabını bulması gerekmektedir.

Ortak devlete giden yolda çok önemli bir adım olan ortak para biriminin başarıya ulaşmaması ve tam olarak tüm AB'nin ortak para birimi olmaması, birlik vatandaşlarının ortak bir Avrupa sosyal modeline sıcak bakmamaları ve bu düşüncelerini referandumlarda göstermeleri Avrupa Tek Devleti fikrinin şu aşamada zor bir hedef olduğunu göstermektedir.

Sosyal politika açısından bakıldığında bu belirsizlik ve yetkisizliğin sosyal politikanın çerçevesini büyük oranda daralttığını söyleyebilmek mümkündür. Sosyal politikanın temel sorunlarından biri her üyenin farklı problemleri ve yapılanmaları olmasıdır. Yani AB sosyal politikası aynı elbiseyi ufak rötüşlerle birçok farklı kalıptan insana giydirmeye çalışmaktadır. Bu uğraştaki en önemli sorunlardan birisi ise alınan kararların bağlayıcılığı ve yaptırımların sertliğidir. Bağlayıcılığı olmayan kararlar devletler tarafından çoğu zaman göz ardı edilmekte veya kabul edilse dahi uygulamada dikkate alınmamaktadır. Öte yandan esneklik, kuralsızlaştırma gibi kavramlar sosyal politikanın işleyişini etkilemektedir. Emegün savunulması hiçbir zaman sermayenin mobilitesi gibi aktif olamadığından esneklik ve kuralsızlaştırmaya karşı mücadelede başarı elde edilememektedir.

Birliğin sosyal politikasının tam anlamıyla aktif ve başarılı olabilmesi için dış etkilerden yalıtılması, alınan kararların bağlayıcı hale getirilmesi gerekir. Bunları gerçekleştirmek için ise başta bahsedildiği gibi güçlü bir devlete ihtiyaç vardır. AB kimlik bunalımını yaşarken ve ekonomik istikrarsızlık sürerken yakın gelecekte sosyal politika alanında olumlu gelişmelerin yaşanması ihtimali gözükmemektedir. Ayrıca bireyseliğin yükselişi ve sendikaların yeni ekonomiye ayak uydurmada yaşadıkları zorlukları çözmek için uygun politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, Avrupa'nın entegrasyonu, Avrupa sosyal politikasının geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Şenkal, 2007: 368). Bu çerçevede AB sosyal politikasının geleceği konusundaki temel parametreler;

-İyi dengelenmiş refah odaklı bir ekonomi politikası, dağıtımdaki eşitsizlikleri gidermeye, genç işsizliğin ortadan kaldırılmasına ve kaliteli işlerin yaratılmasına, sosyal ve ekolojik olarak sürdürülebilir yatırımlara ve refah devletinin korunmasına yöneliktir. Bu politikanın merkezi ögesi, üretkenlik odaklı bir ücret politikası ve aynı zamanda maliye politikasının yeterli bir koordinasyonu ile iç talebi artırmaktır;

-Üye devletlerin geleceğe yönelik kamu yatırımları için yer aldıkları bir 'mali politika' kuralının tanıtılması;

-AB birincil hukuku içinde, “aynı iş yerinde aynı iş için eşit ücret ve eşit çalışma koşulları” ilkesinin yanı sıra, çalışma ve sosyal hukuk alanındaki temel özgürlüklerin deregülasyonunu önleyen bir 'sosyal ilerleme protokolu' yerleştirmek;

-Sosyal diyalogun genişletilmesi ve güçlendirilmesidir. (Wixforth, <https://www.socialeurope.eu/future-europe-space-social-policy-avant-garde>)

Gelecekte Avrupa'da çalışma hayatında da büyük bir dönüşüm beklenmektedir. Teknolojinin ve otomasyonun artan kullanımının, tüm işleri ve sektörleri etkileyeceği, telekomünikasyon imkânlarının genişlemesiyle iş yeri kavramının önemini yitireceği, esnek çalışma koşullarının artan bir biçimde çalışma hayatında varolacağı beklenmektedir. Yeni iş türlerinin ortaya çıkacağı bugün ilkokula başlayan çocukların çoğunun büyük bir olasılıkla bugün varolmayan işlerde çalışacakları öngörülmektedir. Dolayısıyla eğitimin modernizasyonundan bahsedilmektedir. Eğitimin yeni işlerin gereklerine uygun bir biçimde revize edilmesi gerekecektir. Ayrıca disiplinlerarası bilgi ve yaratıcı becerilerin transferleri, periyodik yeniden eğitim ve ömür boyu öğrenme vb. konular daha fazla önem kazanacaktır. Ayrıca belgede değişen iş dünyasının gerektirdiği yeni sosyal hakların kullanıma sunulmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir (Ataç, 2018: 10).

Diğer taraftan AB, göç ve uluslararası rekabet, fiyat baskısı ile karşı karşıyadır. Bu durum daha sonrasında AB ekonomisinin uluslararasılaştırılması anlamına gelmektedir. Yeni üye ülkelerin birliğe katılmaları ile üretim olanaklarının iç piyasalardan bu ülkelere kayması, ücret farklılıkları, daha sonrasında vergileri, sosyal ve çevresel standartları olumsuz yönde etkilemektedir (Begg and Berghman, 2002: 179-194).

2008, 2009 ve 2010 küresel ekonomik krizleri Birliğin birçok Üye Devleti için ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Özellikle, en çok etkilenen İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda, ekonomik krizden çıkışı hızlandırmak için politika önceliklerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu durum Birlik Üye Devletlerinin çoğunun refah mevzuatı, istihdam politikaları ve sosyal koruma düzenlemelerinde bir dizi reform kabul etmesini gerektirmiştir. Azalan büyüme oranı ile kamu borçları ve kamu maliyesi krizi, bu tür reformların gerekçesi olarak Sosyal Avrupa'ya karşı olanlar tarafından sunulmaktadır. Sonuç olarak, 2009'lardan sonra yaşanan krizin işgücü piyasalarında sosyal etkileri, genç işsizliği, yaşam koşulları ve yaşam kalitesi, Birliğin sosyal modelinin mantığını sorgulamış ve dönüştürmesi konusundaki arayışları gündeme getirmiştir (Dodo, 2014: 47).

Sonuç

AB sosyal politikasının temel sorunlarından biri, üye ülkelerin farklı sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip olması ve bu durumun, sosyal politika uygulamalarında Birlik standardını oluşturmada zorluklar yaratmasıdır. Üye ülkeler farklı kurumsal yapılar, kanunlar ve sorunlarla karşı karşıyadır ve bu ülkeleri benzer yöntem ve çözümlerle ele almak oldukça güçtür. Diğer taraftan Birlik düzeyinde alınan kararların bağlayıcılığı ve uygulanan yaptırımların sertliği de önemli bir konu olup, AB üye ülkeleri

bağlayıcı olmayan kuralları kabul etseler bile bu kurallara uymak için gevşek davranabilmektedirler. Başarılı bir AB sosyal politikası, şüphesiz, alınan kararların bağlayıcılığı ve bu kararların üye ülkeler tarafından uygulanması ile mümkün olacaktır. Bunun gerçekleşmesi için güçlü bir AB'ye ihtiyaç vardır. Ancak bir yandan AB ülkelerinde yaşanan ekonomik istikrarsızlık diğer yandan AB kimlik krizi, Birliğin merkezde daha güçlü bir yapı olarak ortaya çıkmasını zorlaştırmakta ve üye ülkeler üzerinde sosyal politika alanındaki hakimiyetini ve nüfuzunu daraltmaktadır. Diğer taraftan AB'de sosyal politika ile ilgili eylemler ulusal alanda bütçe ile ilgili şartlarla sınırlı olmuş, Birlik bünyesinde ise ilerici, sağlam sosyal ayağı olan bir Avrupa sosyal politikası hala oluşturulamamıştır. Bunun yerine, işgücü piyasalarının, refah sistemlerinin, sosyal ve iş hukuku düzenlemelerinin, ekonomik ve parasal birliğin üretim koşulları ile daha da uyumlu hale getirilmesi gerektiği inancı ile sosyal politikaya ilişkin araçsal bir anlayış devam etmektedir.

AB'nin inşası her şeyden önce ekonomiktir ve bu sebeple piyasa dinamikleri tarafından yönlendirilmektedir. Bununla birlikte Birliğe üye ülkelerdeki ekonomik problemlerin çözümü için olduğu kadar sosyal problemlerin çözümü için de birlik düzeyinde çaba sarf etmek, standartlar oluşturmak ve bu standartlara uyulmasını sağlamak büyük önem arz etmektedir. Ancak bu şekilde AB, Amsterdam Antlaşması'nda tanımlandığı üzere bir özgürlük, güvenlik ve refah alanı haline gelebilecektir. Bu çerçevede son dönemde önemli bir sosyal politika girişimi olan AB "Sosyal Haklar Sütunu" ile, işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, her türlü suçla ve uyuşturucuyla mücadele etmek, cinsiyet eşitliğinin korunması başlıca politika üretilmesi gereken alanlar olarak belirlenmiştir. AB Sosyal Haklar Sütunu, bu hedefler ile birlikte AB vatandaşlarına bir aidiyet ve kimlik duygusu sunacak bir proje geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Avrupa Sosyal haklar Sütunu ile, başından beri karmaşık evrelerden geçen AB sosyal politikasına yeni bir yön ve şekil vermek mümkün olabileceği gibi, çeşitli küresel, konjonktürel, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle tamamen etkisiz kalması da muhtemeldir. Diğer taraftan çalışma hayatı ile ilgili olarak, teknolojidaki ilerlemelerin, otomasyon kullanımının artmasının ve telekomünikasyon fırsatlarının genişlemesinin tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'daki işleri ve sektörleri de etkileyeceği, işyeri kavramının önemini yitireceği, yeni esnek çalışma türleri ortaya çıkacağı ve var olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir.

Çalışma hayatındaki değişimlerin dolaylı olarak eğitim sistemini de etkileyeceği, yeni iş türlerinin ortaya çıkacağı ve bu işler için insan gücünün yetiştirilmesi için eğitimin modernizasyonu gerekeceği belirtilmektedir. Öte yandan, disiplinlerarası bilgi ve yaratıcı becerilerin aktarılması, periyodik yeniden eğitim ve yaşam boyu öğrenme vb. konular önümüzdeki dönemde daha fazla AB sosyal politikasının gündeminde ön plana çıkacaktır. Sonuç olarak çalışma hayatındaki değişiklikler yeni sosyal hakları gündeme getirecektir. Tüm bu gelişmelerin ışığında Avrupa'da sosyal politikanın gelecekte nasıl şekilleneceği önemli bir merak konusudur. Şüphesiz Birlik ve üye ülkelerin bu alanda alacağı kararlar AB sosyal politikasının geleceği konusunda etkili olacaktır.

Kanaatimizce mevcut Avrupa sosyal modelinin dijital çağda artması muhtemel işsizlik, yoksulluk ve tüm sosyal, ekonomik krizlere karşı revize edilmesi ve yazılı bir anayasa olmasa dahi ekonomik ve sosyal haklarla birlikte temel vatandaşlık haklarının

korunduğu, insan hakları temelli güçlü bir Birlik sosyal politikasının oluşturulması kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Akgüç, Mehtap, Sara Baiocco, Miroslav Beblavy, ve Zachary Kilhoffer. "Labour Market and Social Policy". CEPS Policy Priorities for 2019-2024. 2019.
- Anderson, Karen. Social Policy in the European Union. Red Globe Press, 2015.
- Arslan, Zühtü. "İki Anayasa İki Tarz-ı Demokrasi: Avrupa Anayasası ve Türk Anayasası Üzerine Notlar". Anayasa Mahkemesi'nin 43. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türk Anayasası'nın Avrupa Anayasası'na Uyum Sorunu" Konulu Sempozyumda yapılan Konuşma. Ankara, 28-29 Nisan 2005.
- Ataç, Emre. "AB Sosyal Boyutunun Geleceği". İktisadi Kalkınma Vakfı değerlendirme Notu. İktisadi Kalkınma Vakfı, 2018.
- Ataman, Berrin Ceylan. "İşsizlik Sorunu ve Türkiye'nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu". İşveren Dergisi, 2003.
- Aust, Andreas, Anne Daguerre, ve Peter Taylor Gooby. European social policy. 2011. www.kent.ac.uk/wramsoc/.../euimpactbackgroundreport.pdf s.1.
- Begg, I, ve J Berghman. "EU social (exclusion) policy revisited." Journal of European Social Policy 12, no. 3 (2002): 179-194.
- CECHIN-CRISTA, Persida. "The Social Policy of the European Union". International Journal of Business and Social Science 4, no. 10, Special Issue–August (2013).
- Commision, European. "European Economy". 2002 Review, no. 6 (2002).
- Commission, European. "Working Together At Local Level for More and Beter Jobs for All". THA Local Dimension of the European Employment Strategy. January 2003.
- Çelik, Aziz. Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Dedman, Martin J. "The Origins and Development of the European Union 1945-2008." A history of European integration. Routledge, London and New York, 2010.
- Dodo, Mahamat K. "Historical Evolution of the Social Dimension of the European Integration :Issues and Future Prospects of the European Social Model." Dans L'Europe en Formation, 2014.
- Ekonomi, Münir. Maastricht Antlaşmasından Önce Birliğin Sosyal Politikaları, Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri. Ankara : Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, 1997.

- Erdoğan, Seyhan. "Avrupa Birliği ve Sosyal Politika." Genel-İş Emek Araştırma Dergisi 1 (2005).
- Fin, C, ve B Vaughan. "Perspectives on the Evolution of European Social Policy, background paper." National Economic&Social Development Office NESDO, 2011.
- Gençler, Ayhan, ve Hasan Şenocak. "1951'den 2009'a Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Panoramik Bakış." Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11, no. 1 (Haziran 2009).
- Graziano, Paolo, ve Miriam Hartlapp. "The end of social Europe? Understanding EU social policy change." Journal of European Public Policy 26, no. 10 (2019).
- Güzel, Ali. Roma ve Maastricht Antlaşmaları Sürecinde Avrupa Sosyal Modeli ve Türkiye, Metin Kutal'a Armağan. Ankara: Tühis Yayınları, 1998.
- Hantrais, Lindan. "Social Policy in the European Union." London: MACMILLAN PRESS LTD, 1995.
- Koray, Meryem. Avrupa Toplum Modeli. 2. Ankara: İmge Kitapevi, 2005.
- Olgun Özen, Şerife. "Türkiye'nin İstihdam Politikaları ve Avrupa İstihdam Stratejisi'ne Uyumu." Çalışma Dünyası Dergisi 3, no. 1, Ocak-Nisan (2015).
- Özsuca, Şerife Türcan. "Avrupa Birliği Sosyal Politikası Tarihsel Gelişim." 2 Ekim 2010.
- Sakar, Turgay. "Avrupa Birliği'nin Sosyal Politika ve İstihdam Alanlarındaki Düzenlemelerine Türkiye'nin Uyumu: Yapısal Bir Değerlendirme." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Selamoğlu, Ahmet, ve Kuvvet Lordoğlu. Katılım Sürecinde AB ve Türkiye'de İşgücü ve İstihdamın Görünümü. Ankara: Belediye-İş Yayınları, 2006.
- Şenkal, Abdülkadir. Küreselleşme sürecinde Sosyal Politika. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- TİSK. "Sosyal Politika ve İstihdam" Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye. 2009.
- TİSK. 100 soruda Maastricht Anlaşması. Ankara: TİSK, 1992.
- TİSK. 22. Genel Kurul Çalışma Raporu. Ankara: TİSK, 2004.
- Turan, Erol, Emre Aydılek, ve Alper Tunga Şen. "Avrupa Sosyal Modeli ve Türkiye'deki Sosyal Politikaların Tarihsel Bağlamda Karşılaştırmalı Analiz." Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, no. 11 (2016).
- Wixforth, Susanne. «The Future Of Europe.» A Space For The Social Policy Avant-Garde. 2018.

Yayın Geliş Tarihi: 08.02.2021

Yayın Onay Tarihi: 24.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.876445

Tuğba KOYUNCU *

Mustafa Kemal BEŞER **

Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Sağlanan Elektrik Enerjisi Üretimi ve Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: Yüksek Emisyon Etkili Mi?¹

*The Relationship Between Electric Energy Produced
From Renewable Energy Sources and Economic Growth:
Does Higher Emission Affect?*

Özet

Geleneksel enerji kaynaklarının rezervlerinin sınırlı olması ve çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açması nedeniyle günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına oldukça önem verilmektedir. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı 1990'lı yıllardan itibaren birçok araştırmacının çalışma alanı olmuştur. Bu çalışmanın amacı dünyada diğerlerine göre en yüksek karbondioksit salınımı yapan beş ülkenin (Çin, Hindistan, ABD, Japonya, Rusya) 1990-2015 dönemi için yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkisini belirlemektir. Ampirik bulgular yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında Hindistan ve Rusya'da yansızlık hipotezinin geçerli olduğunu desteklemektedir. Sonuçlar Çin ve Japonya'da koruma hipotezinin geçerli olduğunu, ABD'de ise geribildirim hipotezinin geçerli olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yenilenebilir Enerji, Nedensellik Analizi

Jel Kodları: C12, Q01, Q42, Q48

Abstract

Due to the limited reserves of traditional energy resources and their negative effects on the environment, the use of renewable energy resources is highly important today. For this reason, the use of renewable energy resources has been the field of study for many researchers since the 1990s. The aim of this study is to determine the causal relationship between the electric energy produced from renewable energy sources and economic growth for the period 1990-2015 top five countries (China, India, USA, Japan, Russia) which emit highest carbon dioxide among others. Empirical findings support that the neutrality hypothesis is valid in India and Russia between electrical energy generated from renewable energy sources and gross domestic product. The results prove that the conservation hypothesis is valid in China and Japan, and the feedback hypothesis is valid in the USA.

* Arş. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İYBF, Havacılık Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-2721-1313, e-mail: tugbakoyuncu@esenyurt.edu.tr

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-9988-1965 e-mail: mkbesser@ogu.edu.tr

¹ EconTR2020 katılımcılarına katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Keywords: Economic Growth, Renewable Energy, Causality

Jel Codes: C12, Q01, Q42, Q48

Giriş

Enerji tüketimi tarih boyunca insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumların kalkınmasında itici gücü olarak yer almıştır. Ancak son yıllarda yenilenemeyen enerji kaynaklarının (petrol, doğal gaz, kömür vb.) çevre üzerinde olumsuz ve kalıcı etkilere yol açmasının yanında rezervlerinin sınırlı ve tükenebilir olması dikkatleri yenilenebilir enerji kaynaklarına çekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan enerji tüketimi, küresel ısınma ve sera gazı emisyonlarının çevreye verdiği zararlar nedeniyle “temiz enerji” olarak dünyada enerji tüketiminde önemli bir paya sahiptir. Özellikle petrol, kömür, doğal gaz gibi fosil yakıtların rezervlerinin sınırlı olması ve bu enerji kaynaklarının kullanımları sırasında atmosfere yayılan CO_2 gazının hava kirliliğine neden olması yenilenebilir enerji kullanımının önemini oldukça artırmaktadır. Dolayısıyla güneş enerjisi, hidroelektrik enerji, rüzgar enerjisi, biyo-kütle ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı hem sürdürülebilir enerji potansiyeli sağlamakta hem de çevre kirliliğini azaltıcı bir unsur olmaktadır.

Bilindiği üzere enerji tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensel ilişki yönüne göre dört temel hipotez yer almaktadır. Büyüme Hipotezi yenilenebilir enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğuna işaret etmektedir. Bu hipoteze göre, enerji tüketimindeki artışın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olurken söz konusu enerjinin tüketiminin kısıtlanması durumunda ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir. Koruma Hipotezinde ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken Geribildirim Hipotezinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir. Bu hipoteze göre enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin bir birlerini karşılıklı olarak beslediği, yani ekonomik büyümedeki artışların enerji tüketimini artırdığı ve enerji tüketimindeki artışların da ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği varsayılmaktadır. Yansızlık Hipotezinde ise her iki değişken arasında her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı belirtilen dört hipotezi yenilenebilir enerji kullanımı bağlamında test etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, dünyada CO_2 salınım oranları en yüksek olan beş ülke (Çin, ABD, Hindistan, Rusya, Japonya) incelenmiştir (Global Karbon Atlas, 2019). Yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretimi ve ekonomik büyüme ilişkisi dört temel hipotez kapsamında panel veri analizi yöntemi ile test edilmiştir. Çin, ABD, Hindistan, Rusya ve Japonya gibi dünyada en çok CO_2 salınımı yapan ülkelerin ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi ilişkisinin incelenmesi bakımından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme ilişkisinin çeşitli iktisadi hipotezler kapsamında, detaylı olarak gruplandırılması açısından da ileride yapılacak olan diğer çalışmalara kaynaklık edeceği öngörülmektedir.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Konunun öneminin ve çalışmanın amacının kısaca aktarıldığı giriş bölümünün ardından ikinci bölümde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ile ilgili detaylı literatür araştırması Büyüme Hipotezi, Koruma Hipotezi, Geribildirim Hipotezi ve Yansızlık Hipotezi gibi dört temel hipotez bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde metodoloji ve veri seti, dördüncü bölümde ampirik bulgular ve beşinci bölümde sonuç kısmı yer almaktadır.

1. Literatür

Ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bu iki değişken arasındaki nedensel ilişkinin yönlerine işaret eden büyüme, koruma, geribildirim ve yansızlık hipotezleri bağlamında sınıflandırılmıştır. Büyüme Hipotezine göre yenilenebilir enerjiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin varlığı geçerlidir dolayısıyla yenilenebilir enerji tüketimindeki ve üretimindeki artışlar ekonomik büyüme üzerinde hızlandırıcı bir etki oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin yenilenebilir enerjiyi pozitif etkilediğini öngören Koruma Hipotezine göre ise ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Dolayısıyla bu hipoteze göre ekonomik büyümedeki artışlar yenilenebilir enerji üretimini ve tüketimini artırabilmektedir. Ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında çift yönlü ilişkinin varlığına işaret eden, geribildirim hipotezinin geçerli olduğuna dair bulgular elde eden çalışmalarda ise yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin birbirini karşılıklı olarak pozitif yönde etkilediği belirtilmektedir. Yansızlık Hipotezinin yer aldığı çalışmalarda yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişkinin olmadığına işaret edilmektedir. Literatürde enerji tüketimi ve ekonomik büyümeyi inceleyen çok sayıda çalışma olduğu için büyüme, koruma, geribildirim ve yansızlık hipotezini çalışmanın temel amacı dikkate alınarak sadece yenilenebilir enerji ve ekonomik büyümeyi esas alan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar Tablo 1'de ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji üretimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar olarak yer almaktadır.

Tablo 1: Ekonomik Büyüme ve Yenilenebilir Enerji İlişkisini İnceleyen Çalışmaların Özeti

Yazar(lar)	Dönem	Ülke(ler)	Metodoloji	Bulgu
Yu ve Choi(1985)	1950-1976	Filipinler	Granger Nedensellik	<i>Büyüme</i>
Glasure ve Lee(1998)	1961-1990	Singapur	Nedensellik	<i>Büyüme</i>
Fang(2011)	1978-2008	Çin	OLS	<i>Büyüme</i>
Ibrahiem (2015)	1980-2011	Mısır	ARDL, Nedensellik	<i>Büyüme</i>
Aslan ve Öcal (2016)	1990-2009	Bulgaristan	Asimetrik	<i>Büyüme</i>
Amri(2016)	1980-2012	Cezayir	ARDL, Nedensellik	<i>Büyüme</i>
Destek ve Aslan(2017)	1980-2012	Peru	Hatemi-J	<i>Büyüme</i>
Hacıoglu ve Ketenci (2018)	1980-2015	AB	ARDL	<i>Büyüme</i>
Tuğcu ve Topçu(2019)	1980-2012	ABD	Asimetrik	<i>Büyüme</i>
Papiez vd. (2019)	1995-2015	AB	PanelVAR, Nedensellik	<i>Büyüme</i>

Yazar(lar)	Dönem	Ülke(ler)	Metodoloji	Bulgu
Özcan ve Öztürk(2019)	1990-2016	16 GO ülke	Bootstrap Nedensellik	Büyüme
Charfeddine Khaia(2019)	1980-2015	MENA	Panel Nedensellik	Büyüme
Destek ve Sinha (2020)	1980-2014	OECD	FMOLS,DOLS	Büyüme
Fan ve Hao (2020)	2000-2015	Çin	VECM Nedensellik	Büyüme
Yu ve Choi(1985)	1950-1976	Endonezya	Nedensellik	Koruma
Sarı vd.(2008)	2001-2005	ABD	ARDL Sınır Testi	Koruma
Sadorsky(2009)	1960-2003	18 GO Ülke	Panel Nedensellik	Koruma
Mahmoodi ve Mahmoodi (2011)	1985-2007	Hindistan,İran,Pakistan,Suriye	Toda-Yamamoto Nedensellik	Koruma
Menegaki(2011)	1997-2017	27 Avrupa Ülkeleri	Panel Nedensellik	Koruma
Cerdeira ve Moutinho (2016)	1960-2011	İtalya	Toda-Yamamoto Nedensellik	Koruma
Mutascu (2016)	1970-2016	Fransa, Almanya	Panel Nedensellik	Koruma
Aslan ve Ocal (2016)	1990-2009	Çek Cumhuriyeti	Hatemi-J Nedensellik	Koruma
Shahbaz vd.(2016)	1991-2015	BRİCS	VECM Nedensellik	Koruma
Kesbic ve Er (2017)	2004-2014	AB,Türkiye	Panel Nedensellik	Koruma
Destek ve Aslan(2017)	1980-2012	Kolombiya,Tayland	Hatemi-J Nedensellik	Koruma
Dong vd.(2018)	1990-2014	Orta Doğu	Panel Nedensellik	Koruma
Liu ve Hao (2018)	1970-2013	Enerji İthal Eden	Panel Nedensellik	Koruma
Silva vd.(2018)	1990-2014	17 Sahra Altı Afrika	ARDL	Koruma
Tuçcu ve Topçu(2018)	1980-2012	İngiltere	Asimetrik	Koruma
Chen vd.(2019)	1980-2014	Çin	VECM Nedensellik	Koruma
Ahmadov vd Borg (2019)	1997-2015	AB	OLS	Koruma
Erdogan vd.(2018)	1988-2015	Türkiye	VECM Nedensellik	Koruma
Apergis ve Payne(2010)	1985-2005	OECD	Panel Nedensellik	Geribildiri
Apergis vd.(2010)	1984-2007	GO,G Ülkeler	Panel Nedensellik	Geribildiri
Mahmoodi ve Mahmoodi (2011)	1985-2007	Bangladeş,Ürdün	Toda-Yamamoto Nedensellik	Geribildiri
Sebri ve Ben-Selha(2014)	1980-2015	BRİCS	VECM Nedensellik	Geribildiri
Chang vd.(2015)	1990-2011	G-7	Panel Nedensellik	Geribildiri
Mutascu (2016)	1970-2012	Kanada,ABD,Japonya	Nedensellik	Geribildiri
Oncel vd.(2017)	1995-2005	OECD	Panel Nedensellik	Geribildiri
Destek ve Aslan(2017)	1980-2012	Yunanistan, Güney Kore	Hatemi-J Nedensellik	Geribildiri
Dong vd.(2018)	1990-2014	Avrupa Avrasya	Panel Nedensellik	Geribildiri
Liu ve Hao (2018)	1970-2013	Enerji İhrac Eden	Panel Nedensellik	Geribildiri
Adams vd.(2018)	1980-2012	30 Orta Afrika	DOLS,FMOLS,Nedensellik	Geribildiri
Tuçcu ve Topçu(2018)	1980-2012	Kanada,Fransa, Almanya,İtalya	Asimetrik Nedensellik	Geribildiri
Luqman vd.(2019)	1990-2016	Pakistan	ARDL	Geribildiri
Qiao vd.(2019)	1990-2014	Gelişmiş Ülkeler	VECM Nedensellik	Geribildiri
Alola (2019)	1997-2014	16 AB	D-H Nedensellik	Geribildiri
Eren vd.(2019)	1971-2015	Hindistan	DOLS,Granger Nedensellik	Geribildiri
Yu ve Choi(1985)	1950-1976	Malezya	Nedensellik	Yansızlık
Mutascu (2016)	1970-2012	İngiltere,İtalya	Panel Nedensellik	Yansızlık
Aslan ve Ocal (2016)	1990-2009	Kıbrıs,Estonya,Macaristan,P olonya,Sloveya	Asimetrik Nedensellik	Yansızlık
Destek ve Aslan(2017)	1980-2012	Hindistan	Panel Nedensellik	Yansızlık
Dong vd.(2018)	1990-2014	Pasifik Asya	Panel Nedensellik	Yansızlık
Wang vd.(2018)	1990-2014	Pakistan	VECM Nedensellik	Yansızlık
Bulut Muratoglu(2018)	1990-2015	Türkiye	Nedensellik	Yansızlık
Qiao vd.(2019)	1990-2014	GO ülkeler	VECM Nedensellik	Yansızlık

Tablo 1’de literatürde yer alan yenilenebilir ve ekonomik büyüme arasındaki çalışmalar incelendiğinde genel olarak gelişmiş ülkelerde büyüme hipotezi veya geribildirim hipotezinin etkin olduğu sonucuna ulaşılrken, gelişmekte olan ülkelerde koruma hipotezinin etkin olduğu tespit edilmiştir. Enerji ithal eden ülkelerde ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimini artırdığı koruma hipotezinin etkin olduğu gözlemlenirken, enerji ihraç eden ülkelerde yenilenebilir enerji ile ekonomik büyümenin birbirini etkilediği geribildirim hipotezinin etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Liu ve Hao, 2018).

Dünyada en çok karbondioksit salınımı yapan beş ülke üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde ise Hindistan için Sebri ve Ben-Selha (2014) ve Eren vd.(2019) çalışmaları sonucunda geribildirim hipotezini desteklenirken Sadorsky (2009), Mahmoodi ve Mahmoodi (2011) koruma hipotezini desteklendiğini, Destek ve Aslan (2017) ise Hindistan’da yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığını öngören yansızlık hipotezinin etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çin için Fang (2011), Fan(2020), Özcan ve Öztürk(2019) büyüme hipotezinin etkin olduğu; Sadorsky (2009), Chen vd.(2019) koruma hipotezinin etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır. ABD için yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasında Tuğcu ve Topçu (2018) büyüme hipotezinin, Sarı (2008) koruma hipotezi ve Mutascu (2016), Chang vd.(2015) geribildirim hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Mutascu (2016), Chang vd.(2015) çalışmalarında Japonya’da geribildirim hipotezinin etkin olduğunu, Sebri ve Ben-Selha (2014) ve Sadorsky (2009) Rusya’da sırasıyla geribildirim ve koruma hipotezlerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretimi ile ekonomik büyümeyi inceleyen çalışmalarda Chen vd.(2019), Cerdeira ve Moutinho (2016), Ahmadov vd. Borg (2019), Erdogan vd.(2018) koruma hipotezinin etkin olduğu, Hacıoğlu ve Ketenci (2018) ise AB ülkelerinde büyüme hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşmıştır.

2. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada dünyada en çok karbondioksit salınımı yapan beş ülke olan Çin, Hindistan, ABD, Japonya ve Rusya’nın 1990-2015 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Modelde seçilen dönem aralığı dünyada en çok karbondioksit salınımı yapan bu beş ülkeye ait verilerin ortak bir paydada toplanmasından kaynaklanmaktadır.

Literatürde yer alan çok sayıda çalışmada (Sadorsky, 2009; Apergis ve Payne, 2010; Menegaki, 2011; Mutascu, 2016; Koç ve Saidmurodov, 2018; Destek ve Sinha, 2020 gibi) ekonomik büyümeyi temsilen gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) değişkeni kullanılmıştır. Çalışmada incelenen her bir ülke için gayri safi yurtiçi hasıla (GDP), sabit sermaye oluşumu (CAP), toplam iş gücü (LBR) ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimi (PRNW) verileri Dünya Bankası resmi sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmış ve tüm değişkenlere logaritmik dönüşüm uygulanmıştır.

Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki; Hacıoğlu ve Ketenci (2018), Adams vd.(2018), Luqman vd.(2019), Doğan (2015) ve Fang(2011) benzer çalışmalarda olduğu gibi Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun genişletilmesi ile oluşturulan model

aracılığıyla tahmin edilmiştir. Üretim faktörleri olarak sermaye (K) ve emek (L) girdileri kullanılarak çıktı elde edilen Cobb-Douglas üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y = A \cdot K^{\beta_1} \cdot L^{\beta_2} \cdot e^{\varepsilon_t} \quad (1)$$

Model genişletilerek yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimi dahil edildiğinde ve her iki tarafın logaritması alınarak gerekli dönüşümler uygulandığında fonksiyon şu şekilde olacaktır:

$$\ln GDP = \beta_0 + \beta_1 \ln CAP + \beta_2 \ln LBR + \beta_3 \ln PRNW + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)'de ε_t hata terimini, $\beta_0 = \ln A_0$ sabit katsayıyı, β_1 , β_2 ve β_3 sırasıyla GSYİH'nın sabit sermaye oluşumuna, toplam işgücüne ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik üretimine göre esnekliklerini vermektedir.

Denklem 2'de elde edilen modeli tahmin etmek için dört aşamalı strateji izlenmiştir. Birinci adımda serilerin durağanlık sınaması panel birim kök testleri yardımıyla gerçekleştirilmiştir. İkinci adımda değişkenlerin panel eş-bütünleşme testleri ile eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Üçüncü adımda panel FMOLS ve panel DOLS yöntemi ile uzun dönemli sapmasız katsayı tahminleri elde edilmiştir. Son adımda panel nedensellik testi ile yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi ve ekonomik büyüme arasında neden-sonuç ilişkisinin yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır.

3. Uygulama

Durağanlık, serilerin ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içinde sabit kaldığı, değişmediği durumu ifade etmektedir. Durağanlık sınaması çeşitli birim kök testleri yardımıyla test edilmektedir. Çalışmada ilk olarak dört farklı panel birim kök testi ile durağanlık sınaması gerçekleştirilmiştir. Durağanlık için Genişletilmiş Dickey Fuller-Fisher (ADF;1979,1981), Im Pesaran ve Shin (IPS; 2003), Levin Lin ve Chu (LLC; 2002) panel birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testlerin sınadığı hipotezlere göre H_0 hipotezi birim kökün var olduğunu, serilerin durağan olmadığını içerirken, H_1 (alternatif) hipotez birim kökün olmadığını yani serilerin durağan bir seyir izlediğini öngörmektedir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Panel Birim Kök Testi	Düzyer Veri				Birinci Fark			
	GDP	CAP	LBR	PRNW	DGDP	DCAP	DLBR	DPRNW
ADF-Fisher	6.708	8.406	18.885*	11.607	31.130**	26.730*	67.682**	23.657**
Im-Pesaran-Shin	1.033	0.013	-1.803	3.382	-3.489**	-2.970**	-7.584**	-2.674**
Levin-Lin-Chu	-1.874	-1.929	-1.421	-0.150	-2.056*	-1.400*	-7.578**	-1.882*

Not:*,** sırasıyla %5, %1 düzeyinde anlamlıdır. İdeal gecikme uzunluğu AIC, bant genişliği Newey-West yöntemine göre belirlenmiştir.

Tablo 2’de değişkenlerin hem seviye değerinde hem de birinci farkında birim kök test istatistikleri yer almaktadır. Sonuçlar düzey değişkenlerin test istatistikleri sıfır hipotezinin reddedilemeyeceğini ve dolayısıyla serilerin durağan olmadığını göstermektedir. Ancak birinci farkları alındığında sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin birinci farkta durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Denklem 2’de belirtilen model bağlamında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Kao (1999) panel eşbütünleşme testi kullanılarak tespit edilmiştir. Eşbütünleşme testlerinde sıfır hipotezi eşbütünleşmenin olmadığına işaret ederken alternatif hipotez ise eşbütünleşmenin olduğuna, diğer bir ifade ile değişkenler arasında belirli bir uzun dönemli ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 3: Panel Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

Kao Eşbütünleşme Testi	t-İstatistik	Olasılık Değ.	Atıkların Varyansı	HAC Varyansı
	-3.050893	0.0011	0.002401	0.003503

Not: HAC; Newey-West işlemcisine ait bir operatördür. İdeal gecikme uzunluğu AIC, bant genişliği Newey-West yöntemine göre belirlenmiştir.

Tablo 3’de yer verilen bulgulara göre Kao test istatistiği ret bölgesinde yer almaktadır. Eşbütünleşmenin olmadığına işaret eden sıfır hipotezinin reddedilmesi sabit sermaye oluşumu, işgücü ve yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminin milli gelir ile uzun dönemli dengesinin var olabileceğine işaret etmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ve sapsız katsayı tahmini panel FMOLS ve DOLS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS yönteminde otokorelasyon, değişen varyans ve içsellik gibi sorunlardan kaynaklanan sapmalar ortadan kaldırılarak sapsız katsayı sonuçları elde edilirken, DOLS yönteminde ise modele dinamik unsurlar da dahil edilerek statik regresyondaki içsellik sorunundan kaynaklanacak sapmalar da düzeltilmektedir. Tablo 4’de Denklem 2 için FMOLS ve DOLS sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Panel FMOLS ve DOLS Sonuçları

Değişkenler	FMOLS				DOLS			
	Kat Sayı	St. Hata	t-ist.	Kuyruk Olasılığı	Kat Sayı	St. Hata	t-ist.	Kuyruk Olasılığı
lnCAP	0.119	0.010	11.080	0.00	0.163	0.050	3.233	0.0021
lnLBR	2.286	0.192	11.860	0.00	1.443	0.528	2.731	0.0086
lnPRNW	0.045	0.006	6.786	0.00	0.059	0.018	3.179	0.0025
$R^2: 0.999064$				$R^2: 0.999804$				

Not: Modelde GDP (GSYİH) bağımlı değişken olarak yer almaktadır.

FMOLS yöntemi sonuçlarına göre bağımlı değişken olan gayri safi yurtiçi hasılanın sabit sermaye oluşumu, iş gücü ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimi tarafından açıklanma gücü %99’dur. Olasılık değerinin 0.05’ten küçük olması tüm değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu

göstermektedir. Sabit sermaye oluşumundaki %1'lik değişimin GSYİH'da dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde yaklaşık %0.12'lik, iş gücünün ise yaklaşık %2.29'luk pozitif bir etki oluşturacağı tespit edilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisindeki %1'lik artışın GSYİH üzerinde söz konusu ülke grubunda yaklaşık %0.04'lük pozitif bir etkiye neden olacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu etki çok düşük olsa da iktisadi beklentiler yönünde temel hipotezi destekler niteliktedir. DOLS sonuçlarına göre ise FMOLS sonuçlarına benzer olarak istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif katsayılar tespit edilmekle birlikte modele dinamik unsurlarında dahil edilmesiyle değişkenlerin bağımlı değişken olan GSYİH üzerindeki etkileri daha düşük düzeydedir.

Nedensellik analizi ile iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisi incelenerek, bu ilişkinin yönü tespit edilmektedir. Literatüre ilk kez Granger (1969) tarafından kazandırılan nedensellik analizine göre bir X değişkeninin değeri, Y değişkeninin bir önceki dönem verileri ile tahmin edilebilmesi durumunda Y değişkeninden X değişkenine doğru bir Granger nedensellik olduğu ifade edilmektedir (Charemza ve Deadman, 1993). Bu çalışmada Pairwise Panel Granger Nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Tablo 5'te bu analize ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 5: Pairwise Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Panel	Hindistan	Çin	Japonya	ABD	Rusya
CAP \Rightarrow GDP	0.0183*	0.0317**	0.7036	0.9330	0.3323	0.0943***
GDP \Rightarrow CAP	0.0000*	0.0170**	0.0125**	0.1301	0.7935	0.3253
LBR \Rightarrow GDP	0.0804***	0.2128	0.9182	0.9763	0.5403	0.1657
GDP \Rightarrow LBR	0.1612	0.1971	0.9727	0.0039*	0.1755	0.0219**
PRNW \Rightarrow GDP	0.7415	0.2885	0.3070	0.9895	0.0281**	0.6788
GDP \Rightarrow PRNW	0.0021*	0.3844	0.0412**	0.0165**	0.0010*	0.6987
CAP \Rightarrow LBR	0.5651	0.3315	0.9723	0.4448	0.0201**	0.0363**
LBR \Rightarrow CAP	0.0000*	0.0941***	0.5416	0.8356	0.3309	0.3896
CAP \Rightarrow PRNW	0.4968	0.6444	0.1814	0.5705	0.0844***	0.2658
PRNW \Rightarrow CAP	0.2865	0.8742	0.2232	0.6599	0.1885	0.7874
LBR \Rightarrow PRNW	0.0127**	0.9377	0.4529	0.9284	0.0008*	0.4037
PRNW \Rightarrow LBR	0.1781	0.8721	0.4808	0.9953	0.0201**	0.5185
Geçerli Hipotezler	Koruma Hipotezi	Yansızlık Hipotezi	Koruma Hipotezi	Koruma Hipotezi	Geribildirim Hipotezi	Yansızlık Hipotezi

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması durumunda nedenselliğin olmadığını içeren reddedilir. Panelde sabit sermaye oluşumu ve ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilirken iş gücünden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü bir nedensellik bulgusuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü bir nedensellik olması söz konusu ülke grubu için koruma hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyümedeki değişmelerin yenilenebilir enerji üzerinde etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin beş ülke için ilişkisi incelendiğinde ise Hindistan'da Destek ve Aslan (2017) gibi benzer olarak ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji arasında yansızlık hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Çin için Chen vd.(2019), Sadorsky (2009) ve Shahbaz vd.(2016) gibi benzer sonuçlar elde edilerek koruma hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Japonya için Apergis ve Payne (2010), Chang vd.(2015) ve Mutascu (2016) gibi çalışmaların desteklediği geribildirim hipotezinin aksine söz konusu dönemde ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji arasında koruma hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ampirik sonuçlar Rusya'da yansızlık hipotezinin geçerliliğini doğrularken, ABD'de Apergis ve Payne (2010), Qiao vd. (2019), Mutascu (2016) ve Chang vd. (2015) gibi geribildirim hipotezini desteklemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Çin, Hindistan, ABD, Japonya ve Rusya'da 1990-2015 dönemi için yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. İlk olarak panel birim kök testleri ile serilerin durağanlık sınaması gerçekleştirilmiş ve tüm değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra panel eş-bütünleşme testi ile değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş ve söz konusu değişkenlerin eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Modelin uzun dönemli katsayı tahmini sonuçlarına göre Çin, Hindistan, ABD, Japonya ve Rusya'da sabit sermaye oluşumundaki %1'lik artışın ekonomik büyüme üzerinde yaklaşık %0.12'lik artışa neden olacağı tespit edilmiştir. Yine bu sonuçlara göre söz konusu ülkelerde iş gücündeki ve yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisi üretimindeki %1'lik artışın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için uygulanan Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre tüm ülkelerin dahil olduğu panel grupta koruma hipotezinin geçerliliğini doğrular nitelikte bulgular elde edilmiştir. Bu durum ekonomik büyümedeki artışların, yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretiminde artışlara neden olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Çin, Hindistan, ABD, Japonya ve Rusya'da yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin kısıtlanmasına yönelik politikaların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturmayacağı ayrıca ekonomik büyümedeki artışların yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretimini artıracığı düşünülmektedir.

Her ülke için ayrı olarak nedensellik analizi sonuçları ise Hindistan ve Rusya için Destek ve Aslan (2017); Qiao vd. (2019) çalışmalarına paralel olarak yansızlık hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Söz konusu iki ülke için yenilenebilir enerji

kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimine yönelik uygulanan kısıtlayıcı veya genişletici politikaların ekonomik büyüme üzerinde doğrudan herhangi bir etkisinin bulunmadığı düşünülmektedir. Ülkelerin ekonomik yapısına ve buldukları ekonomik gelişim evresine bağlı olarak bu durumun temel nedeni değişmekle birlikte genel olarak maliyetlerin GSYİH içerisinde payının çok düşük bir oran olmasından dolayı kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir. Literatüre benzer olarak Chen vd. (2019); Sadorsky (2009); Shahbaz vd. (2016) Japonya ve Çin’de ekonomik büyümeden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu öngören koruma hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar Japonya ve Çin’de yenilenebilir enerjiye yönelik kısıtlayıcı politikaların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturmayacağını göstermektedir. Ayrıca bu ülkelerde, GSYİH’deki dolayısıyla ekonomik büyümedeki artışın yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan enerji üretimini artırması ve kaynakların yenilenebilir enerji üretimine doğru transfer edilmesinin temiz ve sürdürülebilir enerji arzını sağlayacağı tahmin edilmektedir. ABD’inde ise Apergis ve Payne (2010); Qiao vd. (2019); Mutascu (2016); Chang vd. (2015) çalışmalarına paralel olarak ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimi arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu içeren geribildirim hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretimi ile ekonomik büyümenin birbirini karşılıklı olarak beslediğini savunan bu hipotezden yola çıkarak, ABD’de politika yapıcılarının karar alırken yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretimini artırmaya yönelik politikaların ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve olumsuz olmayan etkisini düşünerek karar alması önerilmektedir. Ayrıca ekonomik büyümedeki artışların da yenilenebilir enerjiden sağlanan elektrik enerjisi üretimindeki etkisi göz önünde bulundurularak kaynakların daha temiz ve sürdürülebilir enerji kaynakları olan yenilenebilir enerji üretimine doğru tahsis edilmesi gerekmektedir.

Sonuçlar yenilenebilir enerji üretiminin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Modelde uzun dönemli katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu bulgusuna ulaşılması, dünyada en çok karbondioksit salınımı yapan bu beş ülkede kaynakların daha temiz ve sürdürülebilir enerji arzının sağlandığı yenilenebilir enerjiye doğru tahsis edilmesinin ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Adams, S., Edem K. Klobodu ve Alfred Apio (2018). Renewable and non-renewable energy, regime type and economic growth. *Renewable Energy*(125), 755-767.
- Ahmadov, Anar K. ve Carlotte Borg (2019). Do natural resources impede renewable energy production in the EU: A mixed-methods analysis. *Energy Policy*(126), 361-369.

- Alola, Andrew A., Fetus V. Bekun ve S. A. Sarkodie (2019). Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy consumption on ecological footprint in Europe. *Science of the Total Environment*(685), 702-709.
- Amri, Fethi (2016). The relationship amongst energy consumption, foreign direct investment and output in developed and developing Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(64), 694-702.
- Apergis, Nicholas ve James E. Payne (2010). Renewable energy consumption and economic growth Evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*(38), 656-660.
- Apergis, Nicholas, James E. Payne, Kojo Menyah ve Yemane Wolde-Rufael (2010). On the causal dynamics between emissions, nuclear energy, renewable energy, and economic growth. *Ecological Economics*(69), 2255-2260.
- Aslan, Alper ve Oğuz Öcal (2016). The role of renewable energy consumption in economic growth: Evidence from asymmetric causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(60), 953-959.
- Bulut, Umit ve Gönül Muratoğlu (2018). Renewable energy in Turkey: Great potential, low but increasing utilization, and an empirical analysis on renewable energy-growth nexus. *Energy Policy*(123), 240-250.
- Cerdeira, Joao P. ve Victor Moutinho (2016). CO₂ emissions, non-renewable and renewable electricity production, economic growth, and international trade in Italy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(55), 142-155.
- Chang, T., R. Gupta, R. Inglesi-Lotz, B. D. Simo-Kengne, D. Smithers ve A. Trembling (2015). Renewable energy and growth : evidence from heterogeneous panel of G7 countries using Granger causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(52), 1405-1412.
- Charemza, Wojciech ve Derek F. Deadman (1993). *New directions in econometric practice*. United Kingdom: Edward Elgar.
- Charfeddine, Lanouar ve Montassar Kahia (2019). Impact of renewable energy consumption and financial development on CO₂ emissions and economic growth in the MENA region: A panel vector autoregressive (PVAR) analysis. *Renewable Energy*, 138(C), 198-213.
- Chen, Yulong, Zeng Wang ve Zhangqi Zhang (2019). CO₂ emissions, economic growth, renewable and non-renewable energy production and foreign trade in China. *Renewable Energy*(131), 208-216.

- Destek, Mehmet A., ve Alper Aslan (2017). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in emerging economies: Evidence from bootstrap panel causality. *Renewable Energy*(111), 757-763.
- Destek, Mehmet A., ve Avek Sinha (2020). Renewable, non-renewable energy consumption, economic growth, trade openness and ecological footprint: Evidence from organisation for economic Co-operation and development countries. *Journal of Cleaner Production*(242), 118537.
- Dickey, D., ve W. A. Fuller (1979). Distribution of the estimators of autoregressive time series with a unit root. *Journal of The American Statistical Association*(74), 427-431.
- Dickey, D., ve W. A. Fuller (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*(49), 1057-1072.
- Doğan, Eyüp (2015). The relationship between economic growth and electricity consumption from renewable and non-renewable sources: A study of Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(52), 534-546.
- Dong, K., G. Hochman, Y. Zhang, R. Sun, H. Li, ve H. Liao (2018). CO₂ emissions, economic and population growth, and renewable energy: Empirical evidence across regions. *Energy Economics*(75), 180-192.
- Erdoğan, S., E. Düzcan, M. Şentürk ve A. Şentürk (2018). Empirical results on renewable energy production and economic growth relations in Turkey. *Ömer Halis Demir University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 11(2), 233-246.
- Eren, B. M., K. K. Gokmenoglu ve N. Taşpınar (2019). The impact of financial development and economic growth on renewable energy consumption: Empirical analysis of India. *Science of the Total Environment*(663), 189-197.
- Fan, Weiyang ve Yu Hao (2020). An empirical research on the relationship amongst renewable energy consumption, economic growth and foreign direct investment in China. *Renewable Energy*(146), 598-609.
- Fang, Yiping (2011). Economic welfare impacts from renewable energy consumption: the China experience. *Renewable and sustainable energy Reviews*, 15(9), 5120-5128.
- Glasure, Yong U., ve Aie R. Lee (1998). Cointegration, error-correction, and the relationship between GDP and energy: The case of South Korea and Singapore. *Resource and Energy Economics*, 20(1), 17-25.
- Global Carbon Atlas (2019). Erişim Tarihi: 06.02.2021
<http://www.globalcarbonatlas.org/en/CO2-emissions>.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.

- Halıcioğlu, Ferda ve Ketenci, Natalya (2018). Output, renewable and non-renewable energy production, and international trade: Evidence from EU-15 countries. *Energy*(159), 995-1002.
- Ibrahiem, Dalia M. (2015). Renewable electricity consumption, foreign direct investment and economic growth in Egypt: An ARDL approach. *Procedia Economics and Finance*(30), 313-323.
- Im, K. S., M. H. Pesaran ve Y. Shin (2003). Testing for unit root in heterogeneous panels. *Journal Econometrics*(1), 53-74.
- Kao, Chihwa (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*(90), 1-44.
- Kesbic, C. Y., ve A. S. Er (2017). Renewable relationship between energy consumption and economic growth: A panel data analysis for the EU countries and Turkey. *Journal of Economic Policy Researches*, 4(2), 135-154.
- Koç, Selçuk ve Shukhrat Saidmurodov (2018). Orta Asya Ülkelerinde Elektrik Enerjisi, Doğrudan Yabancı Yatırımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ege Akademik Bakış*. 18(2), 321-328.
- Levin, A., C. F. Lin, ve C.S. Chu (2002). Panel data: asymptotic and finite sample properties. *Journal Econometrics* 1, 1-24.
- Liu, Y., ve Y. Hao (2018). The dynamic links between CO₂ emissions, energy consumption and economic development in the countries along "the Belt and Roat". *Science of the Total Environment*(345), 674-683.
- Luqman, M., N. Ahmad ve K. Bakhsh (2019). Nuclear energy, renewable energy and economic growth in Pakistan Evidence from non-linear autoregressive distributed lag model. *Renewable Energy*(139), 1299-1309.
- Mahmoodi, Majid ve Elahe Mahmoodi (2011). Renewable Energy Consumption and Economic Growth: The Case of 7 Asian Developing Countries. *American Journal of Scientific Research*(35), 146-152.
- Menegaki, Angeliki N. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *Energy Economics*, 33(2), 257-263.
- Mutascu, Mihai (2016). A bootstrap panel Granger causality analysis of energy consumption and economic growth in the G7 countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(63), 166-171.
- Öncel, A., M. Kirca ve V. İnal (2017). Relationship Between Electricity Consumption and Economic Growth: Time-varying Panel Causality Analysis for OECD Countries. *Journal of Finance July-December*(178), 398-420.

- Özcan, B., ve İ. Öztürk (2019). Renewable energy consumption-economic growth nexus in emerging countries: A bootstrap panel causality test. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 104(C), 30-37.
- Papiez, M., S. Smiech ve K. Fradyma (2019). 8-Effects of renewable energy sector development on electricity consumption – Growth nexus in the European Union. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(113), 109276.
- Pedroni, P. (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. *Advances in Econometrics*(15), 93-130.
- Qiao, H., F. Zheng, H. Jiang ve K. Dong (2019). The greenhouse effect of the agriculture-economic growth-renewable energy nexus: Evidence from G-20 countries. *Science of the Total Environment*(671), 722-731.
- Sadorsky, P. (2009). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*, 10, 4021-4028.
- Sarı, Ramazan, B. T. Ewing, ve Uğur Soytaş (2008). The relationship between disaggregate energy consumption and industrial production in the United States: an ARDL approach. *Energy Economics*(30), 2302-2313.
- Sebri, M., ve Ben-Salha, O. (2014). On the causal dynamics between economic growth, renewable energy consumption, CO2 emissions and trade openness: Fresh evidence from BRICS countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(39), 14-23.
- Shahbaz, Muhammed, Ghulam Rasool, Kalid Ahmed ve Mantu Mahalik (2016). Considering the effect of biomass energy consumption on economic growth: fresh evidence from BRICS region. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(60), 1442-1450.
- Silva, Patrica P., Pedro A. Cerqueira ve Wojolomi Ogbe (2018). 6-Determinants of renewable energy growth in Sub-Saharan Africa: Evidence from panel ARDL. *Energy*(156), 45-54.
- Tuğcu, Can T., ve Mert Topçu (2018). Total, renewable and non-renewable energy consumption and economic growth: Revisiting the issue with an asymmetric point of view. (64-74, Dü.) *Energy*(152).
- Wang, Z., Danish, B. Zhang ve B. Wang (2018). 15-Renewable energy consumption, economic growth and human development index in Pakistan: Evidence form simultaneous equation model. *Journal of Cleaner Production*(184), 1081-1090.
- Yu, Eden S. H. ve Jai Y. Choi (1985). The causal relationship between energy and GNP: An International Comparison. *Journal of Energy Development*(10), 249-272.

Yayın Geliş Tarihi: 03.06.2021

Yayın Onay Tarihi: 25.06.2021

DOI No: 10.35343/kosbed.947643

Sevcan KAPKARA •

Nilgün ÇAĞLARIRMAK USLU ••

Borç Dolarizasyonunun Reel Sektör Kârlılığı Üzerine Etkisi

*The Effects of Debt Dollarization on Real Sector
Profitability*

Özet

Borç dolarizasyonu, ekonomik birimlerin yabancı para cinsinden borçlarını ifade etmektedir. Ekonomik koşullara bağlı olarak firmaların yabancı para kullanım oranları ve dolarizasyon dereceleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, dolarizasyon olgusunun reel sektör kârlılığı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada NACE Rev.2 sınıflandırması kapsamında incelenen 18 ana sektöre ait 2008-2016 dönemi verileri kullanılmıştır. İncelenmek istenen ilişkinin tahmininde ise dinamik panel veri yöntemlerinden olan Sapması Düzeltilmiş Gölge Değişkenli En Küçük Kareler (LSDVC) tahmincisi kullanılmıştır. Elde edilen tahmin sonuçları borç dolarizasyonunun reel sektör kârlılığını arttırdığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Borç Dolarizasyonu, Reel Sektör, Kârlılık, Panel Veri Analizi

Jel Kodları: F31, F65, O47

Abstract

Debt dollarization refers to the foreign currency debt of economic agents. Depending on economic conditions, firms' foreign currency usage rates and dollarization degrees differ. The aim of this study is to analyze dollarization's effect on real sector profitability. For this purpose, 18 main sectors examined within the scope of NACE Rev.2 classification were used for 2008-2016 time period data. As for in the estimation of the relationship, Biased-Corrected Least Squares Dummy Variable Estimator (LSDVC) which is a dynamic panel method was used. The estimation results show that debt dollarization increases real sector profitability.

Keywords: Debt Dollarization, Real Sector, Profitability, Panel Data Analysis

Jel Codes: F31, F65, O47

• Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ORCID: 0000-0002-7864-0505, e-mail: skapkara@anadolu.edu.tr

••Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6254-5784, e-mail: ncaglarirmak@anadolu.edu.tr

Bu çalışma, Prof. Dr. Nilgün ÇAĞLARIRMAK USLU danışmanlığında Dr. Sevcan KAPKARA'nın tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir. Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1806E228 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Giriş

Dolarizasyon, çoğu zaman finansal serveti yerel enflasyon ve para biriminin değer kaybetmesinden kaynaklı maliyetlerden korumak için, kişilerin yerel para birimi cinsinden finansal varlıklardan yabancı para cinsinden varlıklara geçiş yapmasıyla ortaya çıkar (Webb ve Armas, 2002:16). Dolarizasyon olgusu, yerel paranın işlevlerini kısmen ya da tamamen yerine getiremediği, istikrarsız bir ekonomik ortamda ekonomik birimlerin verdiği doğal tepkidir. Dolarizasyon süreci, iki farklı şekilde oluşabilmektedir: Bunların ilki, bireylerin kısmi olarak yabancı para kullanımı (kısmi dolarizasyon); ikincisi de ülkenin yabancı bir para birimini resmi olarak kabul etmesidir (tam dolarizasyon) (Bogetic, 2000: 179). Ancak kısmi dolarizasyon kendi içinde farklı türlere yükümlülük (borç) dolarizasyonu, varlık dolarizasyonu, finansal dolarizasyon gibi ayrılmaktadır. Bu çalışmada bir tür kısmi dolarizasyon olarak ifade edebileceğimiz “borç dolarizasyonu” olgusu üzerine odaklanılmaktadır. Borç dolarizasyonu, ekonomik birimlerin yabancı para cinsinden yükümlülüklerini ifade etmektedir (Hülagü ve Yalçın, 2014: 2).

Firmaların borç dolarizasyonu oluşturma süreçleri hem firma içi hem de firma dışı faktörlere bağlı olarak gelişmektedir. Luca ve Petrova (2003), kredi dolarizasyonunu konu alan çalışmasında kredi dolarizasyonunun hem arz (banka) hem de talep (firmalar) tarafını ele almıştır. Bankaların firmalara kullandırdıkları yabancı para cinsinden kredilerin yol açtığı dolarizasyon türü bankalar için kredi dolarizasyonu olarak değerlendirilirken, firmalar için borç dolarizasyonu olarak değerlendirilebilir. Luca ve Petrova (2003) çalışmasında kredi dolarizasyonunun belirleyici unsurları olarak bankaya özgü faktörleri “varlık ve yükümlülük yönetimi ve para birimi eşleştirme göstergeleri, kârlılık, yoğunlaşma ve risk yönetimi”; firmaya özgü belirleyici faktörleri ise “borç yönetimi, riskten korunma, kârlılık ve risk alma davranışı” şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca yazarlar, kredi dolarizasyonunun bu faktörler dışında başka faktörlerden de (makroekonomik faktörler ve kontrol değişkenleri) etkilendiğini belirtmektedirler. Firmaların borç dolarizasyonunun atmasına neden olan diğer sebeplerden bazıları ise firmaların faaliyet gösterdiği ülkelerde uzun vadeli finansmana erişim kısıtlarının varlığı, faiz riskinin yaşanması, yurt içi tasarrufların yetersiz oluşu ve finansal sistemin yeterince derinleşmemiş olmasıdır (İncekara, v.d., 2017: 19).

Firmaların, yabancı para cinsinden borçlanmasına neden olan bir diğer faktör ise “orijinal günah (temel günah) hipotezi” olarak adlandırılan durumdur. Orijinal günah, bir ülkenin uluslararası piyasalarda kendi para birimi cinsinden veya yurt içinde uzun vadeli olarak kendi para birimi ile borçlanamaması durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Orijinal günah hipotezinin geçerli olduğu bir ekonomide, yerli para cinsinden getiri sağlayan yatırım araçları, yabancı para ile finanse ediliyorsa para birimi uyumsuzluğu; uzun dönemli projeler kısa vadeli kredi kaynakları ile finanse ediliyorsa da vade uyumsuzluğu söz konusu olur. Bu iki uyumsuzluk durumu finansal kırılganlığa neden olmaktadır (Eichengreen ve Hausmann, 1999: 3). Bir ülke orijinal günahtan muzdaripse, tanım gereği dış borcu ezici bir çoğunlukla yabancı para türünden olmaktadır. Bu durumda, bir ülkenin net borcu biriktirirse (gelişmekte olan bir ülkenin yapması beklendiği gibi), bilançosunun toplamında bir para birimi uyumsuzluğu ortaya çıkmaktadır (Eichengreen, Hausmann and Panizza, 2002: 2). Bu bağlamda, Türk finansal

sisteminin yerel para türünden sunduğu finansal kaynakların sınırlı kalması ve “dış kaynak priminin” yüksek düzeylerde gözlenmesi güvenilirlik düzeyi yüksek firmaları, yabancı para türünden borçlanmaya sevk etmektedir (Alp ve Yalçın, 2015: 2).

Bu çalışmanın amacı finansal gelişmelerin etkisi altında Türkiye ekonomisi örneğinde reel sektörde faaliyet gösteren firmaların borç dolarizasyon oranının bu firmaların kârlılığını ne yönde etkilediğini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 18 ana sektörün 2008-2016 dönemi verileri dinamik panel veri yöntemlerinden olan Sapması Düzeltilmiş Gölge Değişkenli En Küçük Kareler (LSDVC) tahmincisi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma diğer çalışmalardan kullandığı ekonometrik tahmin yöntemi ve reel sektörün kârlılığı üzerine odaklanması bakımından farklılaşmaktadır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında Türkiye ekonomisinin önemli bir bileşeni olan reel sektörün kârlılığının incelenmesi ve özellikle dolarizasyon oranlarının arttığı bu dönemlerde kârlılık üzerinde dolarizasyon faktörünün etkisinin belirlenmesi sektörlerin karşı karşıya kaldıkları kur riskine ve fon kaynağı sorununa dikkat çekmek açısından önemlidir.

1. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde, finansal dolarizasyon unsurlarından olan yükümlülük (borç) dolarizasyonunu konu alan çalışmalar incelenmektedir. Dolarizasyon çalışmalarında, dolarizasyonun türü hangi ekonomik birim üzerinde çalışıldığına bağlı olarak değişebilmektedir.

Brezilya, Şili, Arjantin, Kolombiya ve Meksika olmak üzere seçilmiş Latin Amerika ülkelerinde faaliyet gösteren 450 firma örneğinde yabancı para cinsinden borçlanan ihracatçı firmaların reel kur değişimlerinden olumsuz bir şekilde etkilenip etkilenmediğini inceleyen ve 1990-1999 dönemini kapsayan Bleakley ve Cowan (2005)'a ait çalışmada tahmin yöntemi olarak panel veri tahmin yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, pozitif rekabet etkisinin dolar borcu nedeniyle oluşan negatif bilanço etkisini dengelediği yönündedir.

Cowan, Hansen ve Herrera (2005) çalışmasında finansal olmayan şirketlerin varlık ve yükümlülüklerindeki para birimi kompozisyonu incelenmiştir. Çalışma para birimi uyumsuzluklarının belirleyicilerini ve sonuçlarını Şili örneğinde araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar bu şirketler için bilanço etkisinin önemli olduğu, türev ürünlerin firma yatırımlarını döviz kuru şoklarından izole ettiği ve Şili'de faaliyet gösteren şirketlerin para birimi eşleştirme eğilimi olduğu yönündedir.

Özmen ve Yalçın (2007) çalışmalarında Türkiye'de reel sektör şirketlerinin finansal yapı ve borç dolarizasyonu kaynaklı kırılganlıklarını araştırmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, şirket büyüklüğü ile finansman kısıtının ters orantılı çalışmakta olduğunu; küçük ve orta ölçekli firmaların daha fazla finansman kısıtı ile karşı karşıya kaldığını; büyük ölçekli firmaların borçluluk düzeylerinin yüksek seyrettiğini göstermektedir.

Aklan ve Nargeleçeken (2010) çalışmalarında imalat sanayinde yükümlülük dolarizasyonunun bilanço etkisini araştırmaktadırlar. Çalışmada 14 alt sektöre ait ve 1998-2007 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Panel veri analiz yöntemi

kullanılarak elde edilen sonuçlar, bilanço etkisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca yerli paranın değer kaybettiği dönemlerde firmaların yatırımlarının azaldığını ancak yerli paranın değer kazandığı dönemlerde firmaların yatırımlarının arttığı görülmektedir.

Berkmen ve Cavallo (2010) çalışmalarında, döviz kuru politikası ile borç dolarizasyonu arasındaki eş zamanlı ilişkiyi üç farklı (dış, kamu veya finansal) dolarizasyon tanımını kullanarak açıklamaktadırlar. Çalışmadan elde edilen bulgular, yüksek borç dolarizasyonuna sahip ülkelerin döviz kuru istikrar uygulamalarına daha aktif bir şekilde dahil olma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Kesriyeli, Özmen ve Yiğit (2011) çalışmalarında Türkiye'nin finans dışı sektörlerde borç dolarizasyonunun nedenlerini, bilanço etkilerini ve sonuçlarını araştırmaktadırlar. 26 ana sektör verisi kullanılarak oluşturulan çalışma 1992-2003 dönemini kapsamaktadır. Dinamik panel veri yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular, sektörler için borç dolarizasyonunu açıklamakta hem sektör değişkenlerinin hem de makroekonomik değişkenlerin önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sektör borç dolarizasyon oranı ile sektör ihracatının pozitif korelasyon ilişkisi içinde olduğu ve reel döviz kuru amortismanının yüksek düzeyde borç dolarizasyon oranına sahip sektörler açısından yatırım ve kârlılık üzerinde daraltıcı etki yaptığı gözlemlenmiştir. Çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar ise negatif bilanço etkisinin pozitif rekabet etkisini bastırdığı ve firmaların yükümlülüklerinin para birimi cinsinden ihracat gelirleri ile kısmen eşleştirildiği yönündedir.

Alp (2013) çalışmasında reel sektör firma örneğinde borç dolarizasyonunun belirleyicileri ve yatırımlar üzerinden borç dolarizasyonunun bilanço etkileri araştırılmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, firmaya özgü "net maddi duran varlıklar oranı, ölçek büyüklüğü, kaldıraç oranı ve ihracat oranı" değişkenleri ile "reel kurdaki değişim, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH içindeki payı, küresel risk iştahı ve enflasyon oranı" değişkenlerinin reel sektörde yaşanan borç dolarizasyon oranını anlamlı bir şekilde açıkladığını göstermektedir.

Alp ve Yalçın (2015) çalışmalarında, 1996- 2010 dönemine ait verilerle Türk imalat ve imalat dışı sektörlerinde borç dolarizasyonunun belirleyicileri ve dolarizasyonun şirket satış ve istihdam büyümesine etkisi araştırılmaktadır. Elde edilen bulgular, borç dolarizasyonunun şirketlerin istihdam ve satış büyüme oranlarına pozitif yönde etki ettiğini göstermektedir. Ancak kriz dönemlerinde borç dolarizasyon oranı yüksek olan şirketlerin net kar marjlarında belirgin düşüşlerin olduğu görülmektedir.

Taşseven ve Çınar (2015) çalışmalarında 1996-2013 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'de reel sektör borç dolarizasyonunun belirleyicilerini ve yatırımlar üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Panel veri tahmincisi kullanılarak elde edilen sonuçlar, bir önceki dönemdeki borç dolarizasyonu oranının, kaldıraç oranının, enflasyon oranının, yurtdışı satışlarda, kamu borçlanmasında, maddi duran varlıklarda ve reel efektif döviz kurunda oluşan değişimlerin uzun dönemde borç dolarizasyonu üzerinde artış yönlü bir etkide bulunduğunu ancak firmaların ölçek büyüklüğü ile borsa dalgalanmalarında yaşanan artışların borç dolarizasyon oranı üzerinde azaltıcı yönde etkide bulunduğunu

göstermektedir. Ayrıca sonuçlar borç dolarizasyon oranının reel yatırımları olumlu yönde etkilediğini de ortaya koymaktadır.

Barajas, Restrepo, Steiner, Medellin ve Pabon (2016) Kolombiya örneğinde yaptıkları çalışmalarında yabancı para cinsinden borçlanmanın firma bazında belirleyicilerini araştırmakta ve yabancı para borçların bilanço etkilerini araştırmaktadır. Çalışmada kullanılan firma verileri 2005-2013 dönemini kapsamaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, döviz kuru dalgalanmalarını reel aktiviteye aktaran bir bilanço etkisi olduğu yönündedir.

Aydın, Ekinci ve Tüzün (2017) çalışmalarında, Türk imalat sektörü örneğinde 2008-2015 dönemine ait verilerle borç dolarizasyonunun belirleyicilerini ve bilanço durumunu incelemişlerdir. Söz konusu çalışmada, kur değişimleri ve politik istikrarsızlık durumu karşısında reel sektör firmalarının kârlılığı bilanço etkisi ve uluslararası rekabet avantajı bakımından tartışılmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, rekabet etkisi olarak tanımlanan değişkenin aktif kârlılığını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

İncekara, Mutlugün ve Yılmaz (2017) borç dolarizasyonunun imalat sanayinin büyüme performansı üzerindeki etkisini incelediği çalışmalarında, imalat sanayine ait 15 alt sektörün 1998-2013 dönemi verilerini kullanmışlardır. Panel veri tahmin yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular, borç dolarizasyonu katsayısının % 34'e kadar pozitif olduğu aralıklarda imalat sanayi satışlarının ve büyümesinin iyileştiğini, dolarizasyonun % 34 - % 85 aralığında seyrettiği zamanlarda firmaların net satış büyüme oranının kötüleştiğini, dolarizasyonun % 85'ten büyük olduğu zamanlarda ise firma büyümesinin pozitif yönde tepki verdiğini göstermektedir.

Kim (2019) çalışmasında yükselen piyasa ekonomileri örneğinde finansal gelişmenin, finansal olmayan firmaların borç dolarizasyon oranlarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. 21 ülke örneğinden seçilen firmalara ait 2009-2017 dönemine ait verilerle yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar, "orijinal günah" lehinedir. Buna göre, firmaların borç para kompozisyonunun belirleyicisi olarak döviz kuru oynaklığının önemi, yerel finansal piyasalar geliştikçe azalmaktadır.

Burgaz (2020) Türk imalat sanayii firmalarının borç dolarizasyonunu etkileyen mikro ve makro etmenler ile dolarizasyonun sektör yatırımlarına etkisini incelediği çalışmasında 1996-2016 dönemine ait verilerini kullanmıştır. Panel veri analiz yöntemi ile elde edilen sonuçlar, borç dolarizasyonunun artmasına neden olan en önemli etmenin net satışlar ile ifade edilen ihracat düzeyi olduğunu göstermektedir.

2. Veri, Model, Tahmin Yöntemi ve Tahmin Sonuçları

2.1. Veri ve Model

Bu çalışmada kullanılan sektör verileri, TCMB tarafından reel sektör istatistikleri adı altında "Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması (NACE Rev. 2)" kapsamında ele alınan sektörlere ait veri arşivinden derlenmiştir. Bu kapsamda ele alınan ana sektör isimleri ve kodları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: NACE Rev.2 Sınıflandırmasında Yer Alan Ana Sektörler

Sektör Kodu	Sektör Adı
A	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık
B	Madencilik ve Taş Ocakçılığı
C	İmalat
D	Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtım
E	Su Temini-Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri
F	İnşaat
G	Toptan ve Perakende Ticaret-Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı
H	Ulaştırma ve Depolama
İ	Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri
J	Bilgi ve İletişim
K	Holding Şirketlerinin Faaliyetleri
L	Gayrimenkul Faaliyetleri
M	Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler
N	İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri
P	Eğitim
Q	İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri
R	Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor
S	Diğer Hizmet Faaliyetleri

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Reel Sektör Bilançosu

Bu çalışmaya dahil edilen “kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor ve diğer hizmet faaliyetleri” sektörlerine ait veriler 2009-2016 dönemini, diğer sektörler için veriler ise 2008-2016 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın hazırlandığı dönemde veri erişilebilirlik kısıtı ile karşı karşıya kalınması nedeniyle araştırmaya dahil edilen dönem 2008-2016 dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada sektörel borç dolarizasyonunun sektörel kârlılık üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla oluşturulan modellerin matematiksel ifadeleri 1 ve 2 nolu modeller ile gösterilmektedir.

$$P_{it} = \beta_0 + \beta_1 P_{it-1} + \beta_2 DOL_{it} + \beta_3 TURN_{it} + \beta_4 CPI_{it} + \beta_5 XM_{it} + \beta_6 LR_{it} + e_{1it} \quad (1)$$

$$P_{it} = \beta_0 + \beta_1 P_{it-1} + \beta_2 DOL_{it} + \beta_3 TURN_{it} + \beta_4 ASSET_{it} + \beta_5 SIZE_{it} + \beta_6 CPI_{it} + \beta_7 XM_{it} + e_{2it} \quad (2)$$

1 ve 2 nolu modellerde yer alan *i* indisi yatay kesiti, *t* ise zamanı göstermektedir. β 'lar tahmin parametre katsayılarıdır. *e* ise hata terimidir. Modellerde kullanılan *P* (kârlılık oranı) değişkeni bağımlı değişken diğer değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait “değişken sembolü ve adı, değişkenin tanımı ve temin edildiği kaynak” bilgileri Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo

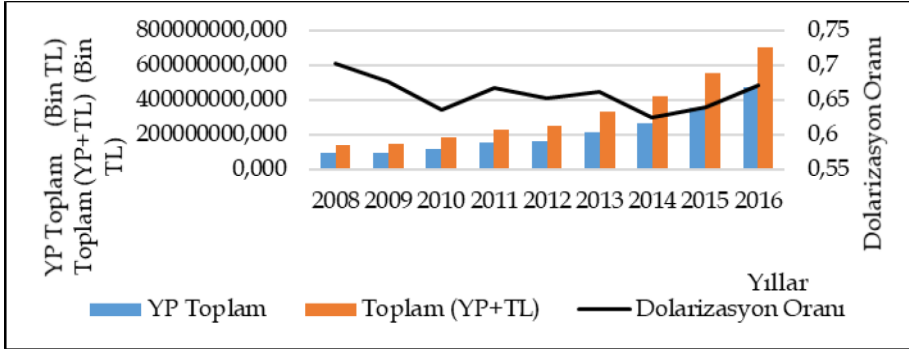
2, aynı zamanda model 1 ve 2’de kullanılan değişkenlerin simgesi, adı, tanımı ve kaynağı hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 2: *Değişkenlere Ait Bilgiler*

Değişken Sembolü	Değişken Adı	Değişken Tanımı	Kaynak
P	Kârlılık Oranı	Aktif kârlılık oranı değişkenidir. Net karın toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
DOL	Dolarizasyon Oranı	Yabancı para cinsinden nakdi krediler, gayrinakdi krediler, tasfiye olunacak alacaklar ve leasing amaçlı fon kullanımının bu kalemlerin toplam değerlerine oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
TURN	Alacak Devir Hızı	Net satışların kısa ve uzun vadeli ticari alacaklara oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
XM	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Sektörlere ait ihracat değerinin ithalat değerine oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TUİK
SIZE	Sektör Büyüklüğü (Ölçek Büyüklüğü)	Sektörlere ait toplam varlıkların logaritmasıdır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
ASSET	Varlık Yapısı	Maddi duran varlıkların toplam varlıklara oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.
CPI	Enflasyon Oranı	Tüketici fiyat endeksi (2003=100) yüzde değişim oranıdır.	TCMB
LR	Kaldıraç Oranı	Yabancı kaynakların (kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak toplamı) toplam varlıklara oranı şeklinde hesaplanmıştır.	TCMB’den alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen sektör verilerinin toplamı alınarak, Türkiye ekonomisinde reel sektör firmalarının (tüm firmaların) toplam yabancı para kullanımı (YP Toplam), dolarizasyon oranı ve toplam (TL+YP) değerleri hesaplanarak 1 nolu şekil hazırlanmıştır. Reel sektörde yabancı para kullanımı “nakdi ve nakdi olmayan krediler, tasfiye olunacak alacaklar ve leasing amaçlı fon kullanımı” işlemlerinde kullanılan toplam YP miktarını göstermektedir. Toplam (TL+YP) göstergesi ise “hem TL hem de YP cinsinden nakdi ve nakdi olmayan krediler, tasfiye olunacak alacaklar ve leasing amaçlı kullanılan fon toplamını” göstermektedir. Dolarizasyon oranı ise YP toplamın TL ve YP toplamına oranı şeklinde hesaplanmıştır.

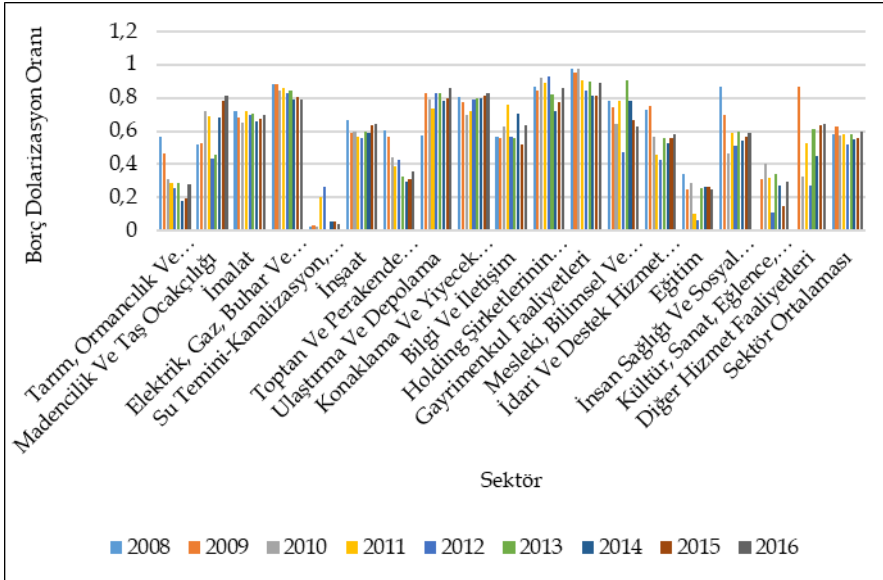
Şekil 1: Reel Sektörün Yabancı Para Kullanımı ve Dolarizasyon Oranı (2008-2016)

Kaynak: TCMB'dan alınan verilerle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 1, reel sektörün yabancı para kullanım eğilimini ve dolarizasyon oranında meydana gelen değişimi inceleyebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Şekilden görüldüğü üzere 2008-2016 döneminde, reel sektörde YP toplamının toplam içerisindeki payı giderek artmaktadır. Dolarizasyon oranı, 2008-2010 döneminde azalmakta ancak 2011 yılında bu oranın arttığı görülmektedir. 2011 yılında yaklaşık %67 olan dolarizasyon oranının, 2012 yılında %65'e gerilediği ancak 2013 yılında tekrar %66 seviyesine ulaştığı; 2014 yılında ise %62 oranı ile incelenen dönemin en düşük seviyesine gerilediği görülmektedir. 2014 yılından sonra ise reel sektörde dolarizasyon oranının tekrar artma eğilimi içine girdiği görülmektedir.

Şekil 2: Sektörel Bazda Sektörel Borç Dolarizasyon Oranı (2008-2016)

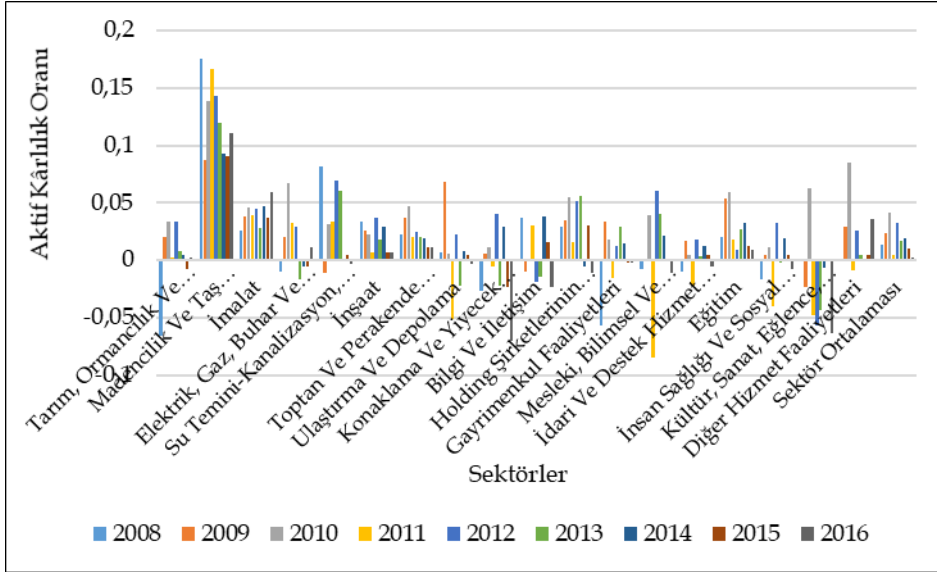

Kaynak: TCMB'dan alınan verilerle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2'de, 2008-2016 döneminde çalışmaya konu olan sektörlerin borç dolarizasyon oranları ve sektör ortalaması yer almaktadır. Şekil 2'de yer alan bilgilere göre incelenen

dönem boyunca en düşük dolarizasyon ortalamasına sahip sektör su temini-kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri sektörü iken en yüksek ortalamaya sahip sektör ise gayrimenkul faaliyetleri sektörüdür. 2008-2016 döneminde sektör dolarizasyon ortalamasının en yüksek ve en düşük olduğu yıllar sırası ile %62 oranı ile 2009 ve %51 oranı ile 2012 yıllarıdır. 2008-2016 dönemi içerisinde hemen her yılda ortalamanın üzerinde bir orana sahip olan sektörler “imalat, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, holding şirketlerinin faaliyetleri ve gayrimenkul faaliyetleri” sektörleridir.

Şekil 3: Sektörel Bazda Kârlılık Oranı (2008-2016)

Kaynak: TCMB'dan alınan verilerle yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 3, 2008-2016 döneminde sektörlerin aktif kârlılık oranını göstermektedir. Aktif kârlılık oranı, net karın toplam aktiflere oranı şeklinde hesaplanmıştır. İncelenen dönem içerisinde kârlılık oranı negatif değer almayan (zarar kaydetmemiş) sektörler “madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, inşaat, toptan ve perakende ticaret-motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı ve eğitim” sektörleridir. Diğer sektörlerde bazı yıllarda zarar bazı yıllarda ise kar elde edildiği görülmektedir. Ancak reel sektörün ortalama değeri tüm yıllarda pozitifdir. 2008-2016 döneminde sektörün kârlılık ortalaması sırası ile %1, %2, %4, %0,5, %3, %1, %1, %1 ve %0,2'dir. Tüm dönemlerde en kârlı sektör “madencilik ve taş ocakçılığı” sektörüdür. Tüm dönemlerde en çok zarar kaydeden sektör ise “kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor” sektörüdür.

2.2. Tahmin Yöntemi ve Tahmin Sonuçları

Bu çalışmada dinamik panel veri yöntemlerinden olan “Sapması Düzeltilmiş Gölge Değişkenli En Küçük Kareler (Biased-Corrected Least Squares Dummy Variable Estimator (LSDVC))” tahmincisi kullanılmıştır. LSDVC tahmincisi ilk olarak Kiviet (1995), Judson ve Owen (1999) ve Bun ve Kiviet (2003) tarafından geliştirilmiş ve daha sonra Bruno (2005) tarafından genişletilmiştir. LSDVC modelinin diğer dinamik

tahmincilerle kıyaslandığında en önemli avantajı etkili ve sağlam tahminler yapması ve özellikle küçük örneklem grubu için uygun olmasıdır (Bruno, 2005: 474). LSDVC, bootstrap (önyükeme veya yeniden örnekleme) tahmini kullandığından dolayı asimptotik olarak etkili olan genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) tahmin edicileri de dahil olmak üzere kök ortalama kare hatası tahmin edicileri ile karşılaştırıldığında daha küçük varyansa sahiptir (Kiviet, 1995; Judson ve Owen, 1999; Bun ve Kiviet, 2003). Dinamik panel veri yöntemlerinden olan LSDVC modelde yer alan bağımlı değişkenin tahminini, bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri ile birlikte bağımlı değişkenin geçmiş değerlerine de bağlı olarak tahmin eder. Dolayısı ile yöntem, açıklayıcı değişkenin kendisinden kaynaklı etkileri de modele dahil etmektedir.

Reel sektör dolarizasyon oranlarının reel sektör kârlılığına etkisini araştırmaya yönelik tahmin edilen model sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir. LSDVC dinamik regresyon tahmin yöntemlerinden olan Blundell-Bond (BB) yöntemi kullanılarak elde edilen tahmin sonuçlarına göre her iki modele eklenen tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir.

Tablo 3: LSDVC Tahmin Sonuçlar

LSDVC Dinamik Regresyon (Bootstrap Standart Hataları)	Blundell-Bond (BB)	Blundell-Bond (BB)
P (-1)	1.9770* (0.000)	2.4864* (0.000)
DOL	0.1562* (0.000)	0.1744* (0.000)
TURN	0.0028** (0.016)	0.0003* (0.007)
ASSET	-	0.0945** (0.041)
SIZE	-	-0.1046* (0.000)
CPI	0.0165* (0.000)	0.0116* (0.000)
XM	0.0018* (0.000)	0.0016* (0.000)
LR	-0.0835** (0.011)	-

Not: * %1, **%5 ve *** %10 istatistiksel olarak anlamlılığı gösterir.

Tablo 3'te yer alan tahmin sonuçlarına göre, kârlılık değişkeninin geçmiş değeri, borç dolarizasyon oranı, alacak devir hızı, varlık yapısı, enflasyon oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkenlerinin reel sektör kârlılık oranını artış yönünde etkilediği görülürken; kaldıraç oranı ve ölçek büyüklüğü değişkenlerinin reel sektör kârlılık oranını azaltıcı yönde etkilediği görülmektedir. Kârlılığın belirleyicileri olarak borç dolarizasyonu ile birlikte modele eklenen değişkenlerden geçmiş dönem kârlılık oranı değişkeni kârlılık oranı üzerinde en yüksek etki gücüne sahip değişkendir. Bu değişkeni en yüksek etki gücü bakımından borç dolarizasyon oranı takip etmektedir. Bu sonuçlar bize Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren reel sektörün gelecek kârlılık oranı üzerinde

geçmiş dönem kârlarının ve finansman kaynağı olarak kullandıkları yabancı para cinsinden kredilerin ve fonların belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye örneğinde finansal olmayan sektörün (reel sektör) borç dolarizasyon oranının sektörde faaliyet gösteren firmaların kârlılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada NACE Rev. 2 sınıflandırması kapsamında incelenen 18 ana sektöre ait 2008-2016 dönem verileri kullanılmıştır. Söz konusu ilişkisinin araştırılmasında dinamik panel veri tahmincilerinden olan “Sapması Düzeltilmiş Gölge Değişkenli En Küçük Kareler (LSDVC)” yöntemi tercih edilmiştir.

Elde edilen LSDVC tahmin sonuçlarına göre, dolarizasyon oranının sektörel kârlılık üzerinde pozitif etki yaptığı görülmüştür. Diğer bir ifade ile sektörlerin yabancı para cinsinden borçlanmaları sektörel kârlılık oranını arttırmaktadır. Elde edilen bu sonuç ile reel sektörün finansman kaynağı sorununun çözülmesi ile birlikte sektörün kârlılık potansiyelini arttırabileceğini göstermektedir. Çalışmada, borç dolarizasyon oranı dışında sektörel kârlılık oranı üzerinde etkisi incelenen diğer değişkenler “alacak devir hızı, varlık yapısı, enflasyon oranı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ölçek büyüklüğü ve kaldıraç oranı” değişkenleridir. Bu değişkenlerden sektörün ölçek büyüklüğü ve kaldıraç oranı değişkenlerinin sektör kârı üzerinde negatif yönlü; alacak devir hızı, varlık yapısı, enflasyon oranı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkenlerinin ise sektörel kârlılık üzerinde pozitif yönlü etki yaptığı görülmüştür. Sektörel kârlılık modelinde yer alan bir diğer değişken ise kârlılık oranının geçmiş dönem değeridir. Modelin tahmin sonucuna göre sektörlerin geçmiş dönem kârlılık oranı bugünkü kârı pozitif bir şekilde etkilemektedir. Modelde yer alan değişkenlerden sırası ile kârlılık oranının geçmiş dönem değeri ile borç dolarizasyon oranı sektörel kârlılığı en yüksek oranda etkileyen değişkenlerdir.

Firmalar, iç kaynak potansiyelinin kâr yaratma sürecinde yetersiz kaldığı durumlarda fon ihtiyacını giderebilmek amacıyla alternatif kanallara başvurabilmektedirler. Yabancı para cinsinden borçlanmak bu durumlarda firmalara kaynak yaratmak açısından fayda sağlamaktadır. Bu çalışma, borç dolarizasyonunun reel sektör kârlılığını arttırdığını gösteren model sonuçları, Türkiye ekonomisinde reel sektörün kâr oranlarını arttırabilmek için yabancı para cinsinden fonlara yöneldiğinin bir göstergesidir. Kuşkusuz firmaların yabancı para cinsinden borçlanma eğilimi, reel sektörü ve buna bağlı olarak Türkiye ekonomisini kur riskine daha açık hale getirmektedir. Dolayısı ile reel sektör (diğer değişkenler sabitken) kârlılık beklentisi ile yapılan yabancı para cinsinden borçlanmalar nedeniyle sektöre, sektörün fon temin ettiği finansal kuruluşa ve genel ekonomiye bir kur maliyeti yüklemektedir.

Kaynakça

- Aklan, Necla ve Mehmet Nargeleçekenler (2010). "Yükümlülük Dolarizasyonu ve Bilanço Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 43: 177-204, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5272>.
- Alp, Bengü (2013). "Türkiye'deki Reel Sektör Firmalarında Borç Dolarizasyonu ve Reel Kur Değişimlerinin Bilanço Etkisi". Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzman Yeterlilik Tezi.
- Alp, Bengü ve Cihan Yalçın (2015). "Türkiye'de Şirketlerin Borç Dolarizasyonu ve Büyüme Performansı". Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, N: 15/01.
- Aydın, Üzeyir, Ramazan Ekinci ve Osman Tüzün (2017). "Türkiye'deki Reel Sektörün Finansal Yapısı: Kur Değişimlerinin ve Politik İstikrarsızlığın İmalat Sanayi Üzerine Etkisi". 3rd International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization "Economic and Social Impacts of Globalization". Proceeding Book, .5-14.
- Barajas, Adolfo, Sergio Restrepo, Roberto Steiner, Juan Camilo Medellin ve Cesar Pabon (2016). "Balance Sheet Effects In Colombian Non-Financial Firms". Inter-American Development Bank Working Paper Series, No. IDB-WP-740, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, DC.
- Bleakley, Hoyt ve Kevin Cowan (2008). "Corporate Dollar Debt And Depreciations: Much Ado About Nothing?". Inter-American Development Bank Working Paper, 532.
- Berkmen, Pelin ve Eduardo A. Cavallo. (2010). "Exchange Rate Policy And Liability Dollarization: What Do The Data Reveal About Causality?". Review of International Economics, 18(5): 781-795.
- Blundell, Richard ve Stephen Bond (1998). "Initial Conditions And Moment Restrictions In Dynamic Panel Data Models". Journal of Econometrics, 87(1), 115-143.
- Bogetić, Željko (2000). "Full Dollarization: Fad or Future?". Challenge, 43(2): 17-48.
- Bruno, Giovanni SF (2005). "Estimation And Inference in Dynamic Unbalanced Panel-Data Models With a Small Number of Individuals". The Stata Journal, 5(4): 473-500.
- Bun, Maurice JG, ve Jan F. Kiviet (2003). "On The Diminishing Returns of Higher-Order Terms in Asymptotic Expansions of Bias". Economics Letters, 79(2), 145-152.
- Burgaz, Neslihan (2020). "Borç Dolarizasyonunun İmalat Sanayi Firmaları Üzerindeki Bilanço Etkisi". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24(3), 511-522.

- Cowan, Kevin, Erwin Hansen ve Luis Oscar Herrera (2005). "Currency Mismatches, Balance Sheet Effects and Hedging In Chilean Non-Financial Corporations". Documentos de Trabajo (Banco Central de Chile), (346), 1.
- Eichengreen, Barry ve Ricardo Hausmann (1999). "Exchange Rates And Financial Fragility". NBER Working Paper, No: 7418.
- Eichengreen, Barry, Ricardo Hausmann ve Ugo Panizza (2002). "Original Sin: The Pain, The Mystery, And The Road To Redemption". Currency And Maturity Matchmaking: Redeeming Debt from Original Sin Conference, Inter-American Development Bank, Washington, D.C., 21-22.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2018), <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.10.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.10.2018).
- Hülagü, Timur ve Cihan Yalcin (2014). "Türkiye'de Firmaların Yabancı Para Borçluluğu Ve Kur Riskine İlişkin Mikro Değerlendirmeler". Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notu, 13(25).
- İncekara, Ahmet, Betül Mutlugün ve Hande Aksöz Yılmaz (2017). "Borç Dolarizasyonunun Türk İmalat Sanayi Sektörü Büyümesi Üzerine Etkisi". İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 4 (1): 16-38.
- Judson, Ruth A. ve Ann L. Owen (1999). "Estimating Dynamic Panel Data Models: A Guide For Macroeconomists". Economics Letters, 65(1): 9-15.
- Kesriyeli, Mehtap, Erdal Özmen ve Serkan Yiğit (2011). "Corporate Sector Debt Composition And Exchange Rate Balance Sheet Effect in Turkey". Applied Economics, 43(30): 4741-4747
- Kim, Minsuk (2019). "Financial Development, Exchange Rate Fluctuations, And Debt Dollarization: A Firm-Level Evidence". International Monetary Fund Working Paper, 42.
- Kiviet, Jan F. (1995). "On Bias, Inconsistency, And Efficiency Of Various Estimators in Dynamic Panel Data Models". Journal of Econometrics, 68(1), 53-78.
- Luca, Alina ve Iva Petrova (2003). "Credit Dollarization in Transition Economies: Is It Firms' or Banks' Fault?". <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.6992&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 02.10.2020).
- Ozmen, Erdal ve Cihan Yalcin (2007). "Küresel Finansal Riskler Karşısında Türkiye'de Reel Sektör Finansal Yapısı ve Borç Dolarizasyonu". Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, No: 07/06.

Taşseven, Özlem ve Serkan Çınar (2015). "Türkiye'de Borç Dolarizasyonunun Belirleyicileri ve Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri". Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 4(2): 121-141.

Webb, Richard ve Adrián Armas (2002). "Monetary Policy in a Highly Dollarized Economy: The Case of Peru". P. C. Ugolini, A. Schaechter, and M. R. Stone (Ed.), Challenges to Central Banking from Globalized Financial Systems içinde (15-38 ss.)._International Monetary Fund: Washington, D.C.

“İlim ve özellikle sosyal bilimler dalındaki işlerde ben emir vermem. Bu alanda isterim ki beni bilim adamları aydınlatsınlar. Onun için siz kendi ilminize, irfanınıza güveniyorsanız, bana söyleyiniz, sosyal ilimlerin güzel (yapıcı) yönlerini gösteriniz, ben takip edeyim.”

Mustafa Kemal ATATÜRK